

Kuka murhasi patruuna Ekholmin?

– Ruukin ja rahvaan riita, rikos ja rangaistus Juantehtaalla 1800-luvun alussa

Lisensiaattitutkimus 18.11.2009

Suomen historia

Joensuun yliopisto

Juha Forsberg

JOENSUUN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Juha Forsberg

Opiskelijanumero: 172790

Tutkimuksen nimi: Kuka murhasi patruuna Ekholmin? Ruukin ja rahvaan riita, rikos ja rangaistus Juantehtaalla 1800-luvun alussa

Tiedekunta/oppiaine: yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta, Suomen historia

Sivumäärä: 213 + 9 liitettä

Aika ja paikka: marraskuu 2009, Kuusankoski

Lisensiaattitutkimus tarkastelee Juantehtaan ruukinpatruunan Fredrik Jonathan Ekholmin (1770–1810) salamurhaa, sen taustaa ja sitä seurannutta oikeudenkäyntiä. Rikoshistorian alaan kuuluva tutkimus on samalla yhteisö- ja henkilöhistoriallinen analyysi säätyajan Savosta. Tutkimustehtävänä on selvittää murhan tekijä/tekijät/teettäjät sekä teon motiivit. Tutkimuksen lähdepohja muodostuu Kuopion kihlakunnankäräjien pöytäkirjoista, joiden avulla rekonstruoidaan taustat ja tapahtumien kulku murhapäivänä 7. lokakuuta 1810. Virallisten asiakirjojen lisäksi tapauksesta on olemassa suullista perimätietoa, joka omasta näkökulmastaan valottaa tehtaan ja ympäristön talonpoikien välistä konfliktia. Esineellistä todistusaineistoa murhasta ei ole säilynyt – ellei sellaisena pidetä fyysistä maantiedettä, kuten soutuväylää Vuotjärveltä Juantehtaalle.

Rautaruukin ja rahvaan riita oli kehittynyt jo vuosikymmenien ajan. Patruunat halusivat varata metsät hiilenpolttoa varten; rahvas taas haki elantonsa kaskenpoltolla. Osa ruukin alustalaistiloista oli luonteeltaan senkaltaisia, että vaikka ruukki oli saanut ne verotiloikseen, oli talonpojilla niihin asukasoikeus. Tukholmalaissyntyinen johtaja F. J. Ekholm osti Juantehtaan vuonna 1799 ja halusi nostaa ruukin rappiotilasta. Seurauksena oli kymmeniä käräjäjuttuja ruukin alustalaisten sekä muitten ympäristön talonpoikien kanssa. Huonoon taloudenpitoon, velvollisuuksien laiminlyöntiin ja metsän hävittämiseen vedoten ruukinpatruuna aikoi häätää toistakymmentä asukasta ruukin verotiloilta. Oikeusprosessi asiasta oli meneillään. Tässä tilanteessa Nilsiän–Vuotjärven kyläyhteisön talonpojat päätyivät ilmeisesti pestaamaan palkkamurhaajan. Ruukinpatruunan salamurhassa ilmeni täten resurssiriidoista johtunut kylä- ja sukuyhteisön langettama epävirallinen rankaiseva kontrolli. ”*Tuhma talonpoika tappoi.*” Salamurhan todennäköisimmät tekijät olivat Olli Tuovinen, jolla oli talvelta 1809 venäläissotilaan tappo tunnollaan, sekä Sakari Pasanen. Miehet vangittiin oikeudenkäynnin ajaksi. Koska todistajia ei ollut eikä tunnustuksia saatu, epäillyt vapautettiin ja asia siirrettiin tulevaisuuteen (*absolutio ab instantia*) eikä sitä tiettävästi sen koommin käsitelty.

Henkirikos jättää paitsi tapahtumasta kertovia ”johtolankoja” myös erilaisia moraalitunteita yhteisöön. Tutkimuksen loppuluvussa hahmotellaan mikrohistorialliseen metodiin kytkeytyvää teoriaa rikoksen tuottamista lähteistä ja menneisyyden moraalista arvioimisesta. Historiantutkimusta verrataan rikospoliisiin, rikollisuuden tutkijan ja tuomioistuimen toimintaan.

Esipuhe

Käsillä oleva tutkimus on lähtenyt liikkeelle kotiseutu- ja paikallishistoriallisesta harrastuksesta. Aihe nousi esille viitisentoista vuotta sitten, jolloin kirjoitin yhdessä Ari Kankkusen kanssa Juantehtaan 250-vuotishistoriaa. Kyseisessä teoksessa, joka valmistui vuonna 1996, ruukinpatruunan murha oli vain vähäinen, joskin kiinnostava yksityiskohta. Koska aiheesta oli kertynyt aineistoa ja ajattelin voivani löytää sitä lisää, jatkoin tämän historiallisen rikoksen penkomista muutamaa vuotta myöhemmin. Vuonna 1998 Pohjois-Savon maakuntarahastolta (J. E. Tuovisen rahastolta) saamani tuen ansiosta löysin Joensuun Maakunta-arkistossa talletetut tuomiokirjat ja sain kontakteja Vuotjärven kylällä muiden muassa Maija-Liisa Bäckströmiin ja Kirsti Yletyiseen. Näin syntyi ensimmäinen käsikirjoitusversio, jota aloin myöhemmin omalla ajallani täydennellä. Vuonna 2002 sain valmiiksi ”Juan Coscisen” salanimellä ilmestyneen aineiston, jolla osallistuin historiallisten romaanien kirjoituskilpailuun. Samana kesänä soutelimme Pekka Pitkäsen kanssa ensimmäisen ”murhasoutumme” Vuotjärveltä Juankoskelle. Toisella soudulla 2007 oli kolmantena miehenä mukana Matti Pajula. Tuolloin haastattelin myös Kusti Leskistä.

Tero Matkaniemi ja Jukka Partanen kannustivat minua muokkaamaan aihetta akateemiseksi tutkimukseksi. Vuoden 2005 lopulla ilmoittauduin jatko-opiskelijaksi Joensuun yliopistoon, missä ohjaajiani ovat olleet Kimmo Katajala ja Maria Lähteenmäki. Oman työn ohella harrastettu tutkimus eteni varsin hitaasti, mutta onnistuttuani saamaan vuorotteluvapaan lukuvuodeksi 2008–2009 sekä Joensuun yliopiston jatkokoulutusapurahan olen pystynyt käyttämään aikaa sekä jatko-opiskelijakokoontumisiin, seminaareihin että varsinaisiin arkistotutkimuksiin ja itse kirjoitusprosessiin. Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston oleskelustipendi Tukholmassa kesällä 2009 tarjosi mahdollisuuden tutustua Ruotsin Valtionarkiston ja Tukholman Kaupunginarkiston aineistoihin.

Joensuusta ohjaajiltani, muilta tutkijoilta ja jatko-opiskelijoilta saatu tuki ja palaute on uskoakseni jäsentänyt ja jäntevöittänyt työtä. Tutkimus- ja kirjoitusprosessin aikana olen saanut palautetta myös muiden muassa Anu Koskivirralla, Antti Lappalaiselta sekä Juhani Kärjältä. Paikallishistoriallisen näkökulman ja akateemisen otteen yhdistäminen on haasteellista. ”Poikkitieteellisyyteen” tuo oman sävynsä vielä kriminologian/kriminalistiikan näkökulma. Kahdensadan vuoden takaisen rikoksen johtolankojen seuraaminen on ollut

kiehtovaa. Paitsi rikoshistoria kyseessä on myös yhteisö- ja henkilöhistoria, jossa Savon säätyläisten ja rahvaan elämänpiirit kutoutuvat toisiinsa.

”Rikollinen palaa aina rikospaikalle.” Sanontaa mukaillen voisi todeta, että myös historian tutkija palaa helposti uudelleen ja uudelleen mieltään askarruttavan tutkimusmateriaalin pariin. *”Still one more question”*, kuten tunnettu tv-rikoskomisario Columbo sanoisi. Vielä yksi kysymys lähdeaineistolle tai tutkimuskirjallisuudelle, vielä yksi yritys löytää jotakin uutta tietoa. Vaikka kaikkiin kysymyksiin ei vastauksia löydykään, on tutkimus jossakin vaiheessa päästettävä käsistä, tässä vaiheessa lisensiaattitutkimuksen muodossa lukijoiden arvioitavaksi.

Tutkimusprosessin aikana on kirjoitettu ainakin kolme näytelmätekstiä, jotka liittyvät Juantehtaan ruukinpatruunan murhaan. Ari Kankkusen piispantarkastuksen yhteyteen laatima *”Raukkoja rajalla”* (1995), Janne Katajiston Juankosken lukiolle kirjoittama musiikkiteatteriesitys *”Patruuna on ammuttu”* (2004) sekä viimeisimpänä kirjailija Matti Pajulan Juankosken näytelmäkerhon 50-vuotisjuhlanäytelmä *”Patruuna”* (2008) kertovat siitä, että aihe kiinnostaa ja puhuttelee edelleen nykyaikanakin. Tieteen ja tutkimuksen myllyt – ainakin allekirjoittaneen osalta – jauhavat usein hitaammin kuin taiteen.

Vuosien mittaan olen vaivannut monien arkistojen ja kirjastojen henkilökuntaa. Haluan kiittää Joensuun ja Vaasan Maakunta-arkistoja, UPM-Kymmene Oyj:n Kymin Keskusarkistoa, Kansallisarkistoa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoa sekä Ruotsin Valtionarkistoa ja Tukholman Kaupunginarkistoa samoin kuin Kouvolan Maakuntakirjastoa ja Kuusankosken kaupunginkirjastoa sekä Kuopion museota. Kaikille muillekin yllä mainituille henkilöille ja tahoille osoitan parhaimmat kiitokseni. Lopuksi suurimmat kiitokset kuuluvat perheelleni Soinnulle, Juusolle ja Paavolle, jotka kaikkien näiden vuosien aikana ovat osoittaneet pitkämielisyyttä ja tukea. Myös vanhempani Helka ja Antti sekä useat muut sukulaiseni ovat kiinnostuksella seuranneet työn etenemistä. Kiitokset kaikille.

Kuusankoskella marraskuussa 2009 Juha Forsberg

Sisällys

- Esipuhe ... 3
1. Murha yhteisössä ja kuinka sitä tutkitaan ... 7
    - 1.1. ”Tuhma talonpoika tappoi!” ... 7
    - 1.2. Rikoshistoriaa ... 8
    - 1.3. Pienyhteisöhistoriaa, sosiaali- ja taloushistoriaa ... 13
    - 1.4. Lähdeaineisto ja metodisia lähtökohtia ... 17
    - 1.5. Todistajanlausunnot tutkimuksen lähteenä ... 20
    - 1.6. Puhuvat ja mykät todistajat ... 23
  2. Aika ja paikka ... 28
    - 2.1. Savo ja elinkeinot siirryttäessä Venäjän vallan alle ... 28
    - 2.2. Rahvas ja säätyläiset ... 34
    - 2.3. Esivalta vaihtuu, isäntävalta horjuu ... 38
    - 2.4. Sotilaitten ja siviilien väkivalta ... 41
  3. Ruukkiyhteisön muodostuminen ... 46
    - 3.1. Rautapatruunat ... 46
    - 3.2. Ruukki hankkii hiilimetsiä ... 50
    - 3.3. Uusi omistaja ... 57
    - 3.4. Toiveet ja todellisuus ... 60
    - 3.5. Ruukin alustalaistilat ... 66
  4. Johtaja Ekholmin vuosikymmen Juantehtaalla ... 73
    - 4.1. Vallan ja rahvaan välissä ... 73
    - 4.2. Patruuna ja puoliso ... 75
    - 4.3. Ruukkilaiset ... 82
    - 4.4. Patruuna aluepoliitikkona ... 87
    - 4.5. Myllykirjeitä ... 90
    - 4.6. Lisää hiiliä! ... 94
    - 4.7. Tuhopoltto sekä nujakointia maan tuotosta ... 100
    - 4.8. Joukkohäädön uhka ... 103
  5. Murha ... 109
    - 5.1. Kuninkaissakäynnit ... 109
    - 5.2. Suurenahon kokous ... 112
    - 5.3. Lokakuun sunnuntai – murhamiehet lähtevät liikkeelle ... 117
    - 5.4. Ilta – soutu ruukille ... 122
    - 5.5. Yö – laukaus ... 130
    - 5.6. Seuraava päivä – kuolema ... 134
  6. Tutkinta ja rangaistus ... 140
    - 6.1. Murha tulee oikeuden eteen ... 140
    - 6.2. Lain koura hakee syyllistä ... 144
    - 6.3. Riittääkö näyttö? ... 147
    - 6.4. Aseen ja luotien todistus ... 151
    - 6.5. Oikeuden ratkaisu ... 157

7. Murhan ja sen lähteiden tulkinnat ... 163
  - 7.1. Kuka murhasi patruuna Ekholmin? ... 163
  - 7.2. Mitä suullinen perimätieto kertoo murhasta? ... 168
  - 7.3. Miksi patruuna Ekholm murhattiin? ... 173
  - 7.4. Ruukin ja rahvaan riita, rikos ja rangaistus ... 178
8. Mitä tämän jälkeen tapahtui? ... 181
  - 8.1. Tulevaisuuteen tuomittu ... 181
  - 8.2. Ruukki, rahvas ja rakenteet ... 184
9. Tutkimisesta ja tuomitsemisesta ... 190

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS ... 195

LUETTELO KARTOISTA, KUVISTA, KUVIOISTA JA TAULUKOISTA ... 213

LIITTEET ... 214

1. Ruumiinavauspöytäkirja 20.10.1810 (sivut 215–216)
2. A. Juantehtaan tapahtumahistoriaa ym. 1799-1814; B. Mitä tapahtui Nilsiässä, Vuotjärvellä ja Juantehtaalla 7.10., 8.10. ja 9.10.1810? (sivut 217–223)
3. Ekholmin käräjäjutut Kuopion käräjillä 1801-1810 (sivut 224–227)
4. Ekholmin velka- ym. vaatimukset 1803-1810 (sivut 228–231)
5. Oikeudenkäynnin todistajat 1810-1813 (sivut 232–235)
6. Juantehtaan väestö 1800-luvun alussa (1796-1813) (sivut 236–244)
7. A. Pasasten, Tuovisten ja Räsästen sukupuita; B. Tigerstedtien ja Ekholmien sukupuita; C. Huomautus suvuista ja nimistä (sivut 245–247)
8. Suullista perimätietoa ruukinpatruunan murhasta A-C (Savo-lehden Kotiseutumuistelmat; mestari Lundbergin kertomus; Kusti Leskisen kertomus) (sivut 248–255)
9. Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 1-10 (sivut 256–265)
  - Olli Ollinpoika Tuovinen 1/10
  - Sakari Antinpoika Pasanen 2/10
  - ”Olkkonen” 3/10
  - Heikki Paavonpoika Pasanen 4/10
  - Pietari Paavonpoika Pasanen 5/10
  - Erkki Erkinpoika Väätäinen 6/10
  - Paavo Paavonpoika Pasanen 7/10
  - Antti Ollinpoika Tuovinen 8/10
  - Kaarle Jaakko Tammelin 9/10
  - tuntematon tekijä 10/10

1. Murha yhteisössä ja kuinka sitä tutkitaan

1.1. ”Tuhma talonpoika tappoi!”

”Aj Jesus, hwem kunde det wara, som hade så ondt till mig?”

Iltayöllä sunnuntaina 7. lokakuuta 1810 ammuttiin kotonaan Kuopion takana Strömsdalin eli Juantehtaan ruukinpatruunaa Fredrik Jonathan Ekholmia. Patruuna oli ollut istumassa iltaa sisällä huoneessaan kahden kumppaninsa, luutnantti Ernst Fredrik Engdahlin ja vääpeli Adam Otto Järnefeltin kanssa. Ulkona väijynyt murhamies laukaisi aseensa uhriaan kohti ikkunan läpi ja haavoitti tätä kuolettavasti. Syntyneessä sekasorrossa sala-ampuja mahdollisine seuralaisineen pääsi pakenemaan pimeän suojiin. Lähitaloissa jo nukkumassa ollut ruukinväki heräsi tai herätettiin haavoittunutta hoitamaan ja ampujia tavoittamaan. Ponnistelut jäivät turhiksi. Seuraavan päivän illalla 8. lokakuuta patruuna Ekholm menehtyi. Murhaajan jäljille ei päästy.

Kuopiosta hälytetty lääninlääkäri Axel Fredrik Laurell saapui paikalle vasta seuraavana päivänä. Puoltatoista viikkoa myöhemmin hän toimitti ruumiinavauksen, jossa kuolinsyy vahvistettiin. Myöskään Nilsiä kappelikirkon kappalainen Anders Johan Brofeldt ei ollut ehtinyt ajoissa kuolevan luo. Kuopion maaseurakunnan kirkonkirjoihin (rippikirjan kohtaan ”väliaikaisia merkintöjä”) kirjoitettiin lyhyt ja karu toteamus kuolemasta: ”död den 8/10 1810”.¹ Väliaikaista oli hänenkin elämänsä, ja se päättyi väkivaltaisesti. Kuka tai ketkä hänet oikein tappoivat ja miksi? Kuka murhasi patruuna Ekholmin?

Kysymystä alettiin käsitellä vajaan kuukauden kuluttua tapahtuneesta Kuopion syyskäräjillä. Oikeutta käytiin noin kolmen vuoden ajan kihlakunnankäräjillä ja hovioikeudessa. Kaksi syylliseksi epäiltyä henkilöä vietti osan tästä ajasta Kuopion lääninvankilassa. Kumpikaan heistä eikä kukaan muukaan tunnustanut tekoa. Vuoden 1813 lopulla Vaasan hovioikeus

---

¹ Kuopion maasrk:n rippikirja 1805–1813, s. 244. Joissakin teoksissa Ekholmin kuolinvuodeksi on mainittu 1811. Virhe lienee saanut alkunsa Tigerstedtin sukuselvityksestä (1891, s. 54), mistä se on lainautunut Elgenstiernan Ruotsin aatelin sukutauluihin (1934, VIII, s. 293) sekä Hovingin Juantehtaan historiaan (1946b, s. 70). Lundén Cronström (1957, s. 168) on havainnut oikean päivämäärän, mutta väittää, että Ekholmin ruumis olisi löytynyt metsästä läheltä ruukkialuetta (s. 171). Tieto ei pidä paikkaansa, käräjäoikeuden pöytäkirjoihin kirjattujen kertomusten mukaan patruuna menehtyi haavoihinsa asuinrakennuksensa kammarin sängyssä. Ks. liite 1.

totesi, etteivät todisteet riittäneet langettavaan tuomioon, joten epäillyt vapautettiin ja asia jätettiin tulevaisuuteen. Ruukinpatruunan murhaa ei tiettävästi koskaan myöhemmin käsitelty oikeudessa. Virallisesti rikosta ei siis saatu selvitettyksi.

Ruukinpatruunalla oli ollut rettelöitä Vuotjärven ja Nilsiän talonpoikien kanssa maanomistuksesta ja metsien käytöstä, jotka olivat perintöä jo monen vuosikymmenen takaa. Ruukin intressinä oli varata metsät hiilenpoltoon, kun taas paikallinen rahvas haki elantonsa perinteisellä kaskeamisella. Talonpojat pelkäsivät tilojensa menettämistä ja joutumista patruunan käskyläisiksi. Oikeusprosessi asiasta oli meneillään. Riita oli toki tiedossa, mutta silti oli vaikea uskoa kenenkään ryhtyvän tuollaiseen verityöhön. Voisiko tällaista uhmakasta omankädenoikeutta, isäntävaltaa ja esivaltaa vastaan nousemista odottaa yleensä hieman nahjusmaisena pidetyltä savolaiselta talonpojalta? Ruukinpatruunan murha oli ajan sääty-yhteiskunnan oloissa varsin järjestyttävä teko ja herätti aikoinaan Savossa ”suunnatonta huomiota”.²

Vaikka riitoja ruukin ja rahvaan välillä oli muillakin Suomen ruukkiseuduilla, ei missään muualla menty näin pitkälle välien selvittelyssä. Savossa oli ehkä löyhempi ”kyläkontrolli” kuin länsisuomalaisissa yhteisöissä; murha oli mahdollista tehdä kiinni joutumatta, mutta se tuskin selittää sen, että se tehtiin. Miksi Juantehtaan ristiriitoja ei kyetty hoitamaan rauhallisemmin? Eikö normaali oikeudenkäyntiprosessi voinut selvittää riitoja? Millainen kaiken kaikkiaan oli se kehitys, joka kärjisti yhteisön konfliktin lopulta veriteoksi? Patruunan murhan ja sen taustan selvittely laajenee näitten kysymyksenasetteluitten kautta 1800-luvun alun pohjoissavolaisen ruukkiyhteisön analyysiksi.

1.2. Rikoshistoriaa

Kriminologia on oppi rikoksen syistä ja rikoksesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Historiallinen kriminologia eli lyhyemmin rikoshistoria tutkii menneen ajan rikollisuuden vaihteluita, niiden syitä ja seurauksia, kuten rangaistuskäytäntöjä. Kriminologia kytkeytyy ihmisyyhteisöjen ja yksilöitten käyttäytymistä selittäviin psykologisiin, sosiologisiin tai biologisiin teorioihin.

---

² Tigerstedt 1909, s. 177.

Myös erityisesti väkivaltarikollisuuden taustavoima aggressio voidaan selittää joko psykologisesti (väkivaltaisen käyttäytymisen syyt johtuvat yksilön persoonasta ja psyykkisen kehityksen häiriöistä), sosiokulttuurisesti (aggressio on seurausta epäonnistuneista yhteisömuodoista ja yksilön vieraantumista yhteiskunnasta) tai biologisesti (aggression perussyö löytyy yksilön perimästä ja neurologis-fysiologisista prosesseista).³

Janne Kivivuori jaottelee rikollisuuden kahdeksaan selitysmalliin. *Evoluutiokriminologian* mukaan niin moraalitunteittemme kuin myös rikoskäyttäytymisemme peruspiirteet ovat muovautuneet kymmenientuhansien vuosien evoluution luonnonvalinnan seurauksena. *Valikoitumisnäkökulmasta* näyttää sitä, että on olemassa lähtökohtaisesti muita ”rikosalttiimpia” ihmisiä, jotka usein jo varhain valikoituvat ja kiinnittyvät rikolliselle uralle. *Paineteoria* selittää eriarvoisuuden luovan turhautumista, mikä purkautuu ”varaventiilien” kuten rikollisuuden kautta. *Kontrolliteorian* mukaan ihminen irtautuu rikolliseen toimintaan ilman virallisen, epävirallisen tai itsekontrollin ohjauksia. *Oppimisteoria* esittää ihmisen luontaisen matkimiskyvyn ja ryhmäpaineen tuottavan rikollisuutta ”otollisissa” olosuhteissa. *Leimaamisteoria* lähtee siitä, että poikkeavuudet ja viime kädessä myös rikollisuus ovat pelkästään sosiaalisia konstruktioita. *Konfliktiteorian* mukaan rikosalttius nojaa ihmisen haluun ratkaista ongelmia ja korjata vääryyksiä harjoittamalla sosiaalista kontrollia rikoksen avulla. *Rutiinotoimintojen teoria* ei ole kiinnostunut rikollisuuden syistä, vaan toteaa ainoastaan, että rikollisuutta esiintyy siellä, missä motivoitunut tekijä kohtaa sopivan kohteen tai uhrin valvomattomissa oloissa. Kuten Kivivuori toteaa, eivät rikoskäyttäytymisen selittäjät ole toisiaan poissulkevia vaan täydentäviä.⁴ Olipa kysymys rikollisesta tai muusta inhimillisestä toiminnasta, yhdellä ja samalla teolla voi olla useita selittäviä tekijöitä, eikä tekijä välttämättä tiedosta kaikkia toimintaansa vaikuttavia syitä.⁵

Väkivallanteot ja hengenriistot ovat jokseenkin kaikkina aikoina ja kaikissa yhteisöissä ymmärretty rikoksiksi. Väkivalta- ja henkirikollisuudessa on havaittu monissa Euroopan maissa tapahtuneen merkittävä lasku keskiajalta uudelle ajalle tultaessa. Suomessakin vielä 1500-luvulle oli ominaista väkivaltarikollisuuden varsin korkea määrä. 1700-luvun alkuun tultaessa oli kuitenkin tapahtunut huomattavaa rauhoittumista tässä suhteessa. Vaikka suuresta linjasta onkin ajallisia ja paikallisia poikkeuksia, kehityksen kokonaiskuvaa ne eivät suuresti

³ Keltikangas-Järvinen 1978, s. 17–18; Laine 1991, s.36–49 .

⁴ Kivivuori 2008, s. 360–364.

⁵ Katajala 2002, s. 20; Kivivuori 2008, s. 19–21.

muuta. Väkivaltarikollisuuden laskun selittäminen onkin ollut rikoshistorian tutkijoiden suurimpia haasteita viime vuosikymmenten aikana.⁶

Useimmissa Euroopan maissa suku ja paikallisyhteisö hoitivat myös oikeudelliset asiat omassa piirissään keskiajalla ja vielä 1500-luvullakin. Rikollisuus ja oikeudenhoito olivat osa paikallisia sosiaalisia suhteita. Väkivalta oli usein spontaania ja impulsiivista. Oikeuden tarkoituksena oli sovinnon rakentaminen uhrin ja rikosentekijän sukujen välille. Näin ehkäistiin verikoston kierteeseen ajautuminen. Myös henkirikokset olivat korvattavissa rahan avulla. Väkivalta on nähty ”normaalina” osana sukukeskeisen yhteiskunnan elämää, hyväksyttävänä tapana ratkaista erimielisyyksiä.⁷ Amerikkalainen Donald Black näkee useissa väkivaltarikoksissa, myös myöhemmissä ”vahvan valtion” oloissa, tekijän moraalisesti motivoitua pyrkimystä kontrolloida lähiympäristöään ”oma-apu” -tyyppisillä rikoksilla. Rikollinen teko voidaan nähdä ”vastavuoroisena vaihtona” tai ”rankaisevan kontrollin yksityisenä ilmauksena” tilanteissa, joissa oikeussuoja on heikko ja rikollinen kokee tekonsa moraalisesti oikeutetuksi.⁸

Keskushallinnon syntyminen uuden ajan alussa toi yksityisen kontrollin rinnalle vahvistuvan julkisen kontrollin. Rikollinen teko alettiin nyt nähdä hyökkäyksenä paitsi uhria myös koko yhteiskuntaa vastaan. Oikeusjärjestelmien tehostuminen toi paremmat keinot kontrolloida ja rajoittaa nimenomaan alempien sosiaaliryhmien elämää. Virallinen valvonta tehostui ja rangaistuskäytäntö ankaroitui. Marxilaisesti suuntautuneen tutkimusperinteen edustajat, kuten brittiläiset E. P. Thompson, Eric Hobsbawn, Douglas Hay tai saksalainen Richard van Dülmen, katsovat varhaismodernin Euroopan rikosoikeusjärjestelmän muotoutuneen valtiota johtaneen eliitin käsissä luokkakontrollin välineeksi, jolla kriminalisoitiin köyhät.⁹ Konsensus-hakuisempaa modernisaationäkemyttä edustavat ne tutkijat, jotka korostavat vuorovaikutteisen ”kommunalismin” merkitystä vallanpitäjien ja ”alempien” kansanluokkien välisissä suhteissa, kuten sveitsiläinen Peter Blickle.¹⁰ Ruotsalaisen Eva Österbergin mielestä Pohjoismaiden valtio- ja oikeuskehitystä kuvaa repressiivistä mahtivaltiota paremmin valtion ja talonpoikaiston keskinäinen riippuvuus, vuorovaikutteisuus, jopa solidaarisuus. Käräjät olivat sosiaalinen arena, jolla eliitti ja kansa kohtasivat ja keskustelivat. Österberg myöntää

⁶ Rakkolainen 1996, s. 12–21; Rautelin 1997, s. 176–179 ; Ylikangas 1999, s. 15–21 .

⁷ Spierenburg 1984, s. 2.

⁸ Black 1983, s. 34–45; Koskivirta 2001, s. 320.

⁹ Rakkolainen 1996, s. 17–18; Koskivirta 2001, s. 31.

¹⁰ Kujala 2001, s. 20–21; Katajala 2002, s. 141 – 142.

toki vuorovaikutteisuuden ”epäsymmetrisyyden”, sen, että talonpojat, tilattomasta väestöstä puhumattakaan, olivat heikommassa asemassa kuin vallasväki.¹¹

Kolmannen ”kontrollin kehän” epävirallisen ja virallisen kontrollin rinnalle tuo saksalaisen sosiologin Norbert Eliaksen sivilisaatioteoria. Tämän ajattelutavan mukaan ihmisten kyky hillitä sisäisiä impulssejaan on ajan mittaan vahvistunut eli yksilön itsekontrolli on lisääntynyt. Aggressiivisuuden välttäminen ja tapojen hienostuminen on levinnyt vähitellen etenevänä prosessina keskuksista periferioihin, hovipiireistä ja yhteiskunnan yläportailta aina tavalliseen rahvaaseen saakka. Kysymyksessä on henkinen muutos (psykogenesis), jonka taustalla ovat yhteiskunnalliset muutokset (sosiogenesis). Kun valtio monopolisoi väkivallan käytön ja pakotti alamaisensa luopumaan siitä, oli ihmisten opittava sisäisesti kontrolloimaan käyttäytymistään ja hillitsemään aggressioitaan. Muussa tapauksessa valtiolliset instituutiot rankaisivat heitä. Sivilisaatioteorian mukaan ihmisluonto on siis uudelle ajalle tultaessa muuttunut merkittäväällä tavalla.¹² Viimeksi mainittua ajatusta Suomen oloissa on kannattanut Pentti Renvall, joka käytti rikos- ja oikeusanalyysia 1500-luvun ihmisen psyykkisen rakenteen selvittämiseen.¹³

Toisentyypisen kehitysteorian esittää ranskalainen strukturalisti Michel Foucault. Kun uuden ajan alussa rangaistus ymmärrettiin kostona lainrikkojalle ja samalla valtion mahdin manifestaationa, niin nykypäivänä tuomion tarkoitus on kasvattaa rikollista ja sopeuttaa hänet ”normaaliin elämään”. Foucault’n mukaan muutos tapahtui 1600-, 1700- ja 1800 -lukujen kuluessa ja synnytti vankilajärjestelmän, jonka ideassa tiivistyi vallankäyttö puhtaimmillaan. Ihmisen mielestä ja ruumiista tuli tarkkailun ja vallankäytön kohde.¹⁴ Hollantilaisen Pieter Spierenburgin modernisaatiomallissa väkivalta- ja henkirikosten motivaatiotaustan esitetään muuttuneen pitkällä aikavälillä ritualistisesta rationaaliseen suuntaan sekä samalla tekijän persoonallisuuden impulsiivisesta välineelliseen suuntaan.¹⁵

Laajasti käytetty selittäjä rikollisuudelle on taloudellis-sosiaalinen malli. Sosiaalisen paineteorian sekä niin sanotun frustraatio-aggressio –mallin kehittivät alun perin Yhdysvaltain kaupunkirikollisuutta selittämään sosiologit Clifford Shaw, Robert Merton ja John Dollard.

---

¹¹ Aalto, Johansson, Sandmo 2000, s. 226–230; Kujala 2001, s. 14–15.

¹² Sironen 1993, s. 65–86; Ylikangas 1999, s. 21–22.

¹³ Matikainen 2000, s. 10; Matikainen 2002, s. 15–22.

¹⁴ Foucault 2000; Kekkonen 1996, s. 89–92.

¹⁵ Spierenburg 1994, s. 703–708; Koskivirta 2001, s. 253.

Etenkin suurien tuloerojen olosuhteissa rikollisuutta ja väkivaltaa motivoi tilanne, jossa elintason nostamisen tai ylläpitämisen toiveissa tai muissa tärkeiksi koetuissa tavoitteissa on petytty eikä tilanteesta nähdä muuta ulospääsyä kuin väkivaltainen ratkaisu.¹⁶ Rikollisuuden syitä ja vaihteluita voidaan selittää monilla muuttujilla. Tällaisia ovat palkat, ruoan hinta, sodat, kadot, lamat, työllisyys, teollistumisen aste, mutta myös sosiaaliset tavat, yhteiskunnallinen kerrostuneisuus ja mikrososiaaliset suhteet samoin kuin demografiset muuttujat syntyneisyys, kuolleisuus ja muuttoliike. Kasvavan vaurauden aikana rikollisuuden on nähty vähentyneen ja vastaavasti huonoina aikoina lisääntyneen. Väestön voimakas kasvu ja sen entistä suurempi liikkuvuus ovat myös lisänneet kokonaisrikollisuuden määrää.¹⁷

Rikollisuutta on selitetty myös ”rajaseudun” käsitteellä. Syrjäisillä tai levottomilla ja sodan uhan alla elävillä seuduilla, rikkonaisen ja väkivaltaisen menneisyyden rasittamana väkivaltaisen käyttäytymisen on nähty ”periytyvän” väestön keskuudessa. Raja-alueille tyypillisiä ovat usein myös vakiintumattomat yhteiskuntasuhteet ja hallinnon heikkous, mitkä seikat nekin ovat tarjonneet kasvupohjaa rikollisuudelle ja omankädenoikeudelle. Heikki Ylikangas on esittänyt suomalaisen väkivaltarikollisuuden kasvupohjaksi – paitsi taloudellissosiaalisia tekijöitä – asutusoloista johtuvaa juroa ja epäsosiaalista ”kansanluonnetta”.¹⁸

Kuten todettu, yksittäisen teon takana voi olla monia motiiveja ja vaikuttavia voimia. Ruukinpatruunan murhan syitä mietittäessä edellä esitettyjä selitysmalleja voidaan testata. Millainen merkitys oli paikallisella kylä- ja sukuyhteisöllä 1800-luvun alun Savossa? Oliko ruukinpatruunan murha ”kollektiivinen kosto” vai yksittäisen miehen teko? Kuinka vahva oli virallinen julkinen kontrolli – oikeus- ja rangaistuslaitos – juuri valtakuntaa vaihtaneen suuriruhtinaskunnan provinssissa? Oliko oikeus ”puolueellista” suhteessa säätyläisiin ja rahvaaseen? Missä määrin tuon ajan savolaiset olivat ”sivilisoituneet” ja sisäistäneet itsekin käyttäytymisensä – vai olivatko he raakoja rajaseudun kasvatteja? Miten juuri koettu Suomen sota 1808–1809 vaikutti käyttäytymismalleihin, lisäksi vai vähensikö sota ja esivallan vaihdos väkivaltaa siviilirintamalla? Millä tavalla kamppailu niukkenevista resursseista, maasta ja metsien käytöstä, oli johtamassa rautaruukin ja talonpojat kärjistyvään konfliktiin nopean väestönkasvun maakunnassa, joka oli kulkemassa kohti perinteisen kaskielinkeinon kriisiä?

¹⁶ Koskivirta 2001, s. 30; Kivivuori 2008, s. 137–141.

¹⁷ Rakkolainen 1996, s. 20.

¹⁸ Koskivirta 2001, s. 226–235; Ylikangas 1993, s. 270–278; Keskisarja 2008, s. 208–209.

Korkean rikollisuuden alueita tutkiessaan Kirsi Sirén on havainnut ”savolaisen puukkojunkkarialueen” olemassaolon 1700-luvun lopulla.¹⁹ Kokonaiskuvan Pohjois-Savon ja Karjalan henkirikollisuudesta ja sen kontrollista Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä (1748–1808) on laatinut Anu Koskivirta.²⁰ Alueen henkirikollisuus oli etenkin Karjalassa (Ilomantsi ja Liperi 1770-luvulta alkaen) raakaa, suunnitelmallista ja varsin paljon perheen sisäistä. Koskivirran havaintojen mukaan 1700-luvun alkupuolen sodan, miehityksen, sissi- ja terroritoiminnan vaikutus väkivaltarikollisuuteen Karjalassa oli ilmeinen. Rajaseudun epävakaat ja levottomat olot herättivät yhteisössä *sisäisen vihollisen*, jonka aggressio kohdistui myös omia kohtaan. Väkivaltakierteen imu heikkeni, kun sissisodan vuosista oli kulunut sukupolven verran aikaa. Keski-Savo oli rauhallisinta aluetta. Kuopion kaupungin perustaminen lisäsi levottomuutta Pohjois-Savossa.

Koskivirta päätyy siihen johtopäätökseen, että aikakauden oikeuslaitos epäonnistui etenkin harkittujen murhien tuomitsemisessa, mikä vei väkivaltarikollisuuden kasvuun. Ulkoisen pelotteen puutteen ja virallisen kontrollin ja repression heikkouden ohella voidaan puhua myös epävirallisen sekä henkilökohtaisen moraalin kriisistä, mitä oli lisäämässä sosiaalinen hajaannus, voimakas väestönkasvu ja liikkuvuuden lisääntyminen, etenkin tilattoman väestön osalta. Koskivirran käyttämä kolmiportaisen kontrollin käsite (oikeuslaitos – lähiyhteisö – yksilö) on käyttökelpoinen myös analysoitaessa patruuna Ekholmin murhan kaltaista yksittäistapausta.²¹

1.3. Pienyhteisöhistoriaa, sosiaali- ja taloushistoriaa

Paitsi puhtaaseen kriminologiaan, Juantehtaan ruukinpatruunan murhan tarkastelu voidaan kytkeä laajemmin tutkimussuuntaan, jonka kohteena ovat ihmiset ja pienyhteisöt, perheet ja suvut. Englanninkielisellä termillä ”history from below” tarkoitetaan ”tavallisten” ihmisten arkipäivän elämää, jossa myös rikollisuus edustaa erästä ulottuvuutta.²² Rikos on tuottanut

---

¹⁹ Sirén 1996, s. 166–168.

²⁰ Anu Koskivirta, ”Sisäinen vihollinen”. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. 2001.

²¹ Koskivirta 2001, s. 11–18.

²² Rakkolainen 1996, s. 12. Ks. myös Karonen 2000, s. 55–86.

lähteitä, joiden avulla voidaan tutkia muitakin elämänalueita. Maailmalla tunnetuin tämän suuntauksen edustaja lienee ranskalainen annalisti Emmanuel Le Roy Ladurie, jonka tutkimus pyreneläisestä vuoristokylästä perustuu inkvisitiotuomioistuimen kuulustelupöytäkirjoihin 1300-luvulta (*Montaillou*, 1. painos 1978). Suomessa pienyhteisöhistoriaa on edustanut mm. Antero Heikkinen Kuhmoa ja kuhmolaisia kuvaavilla teoksillaan (*Kirveskansan elämää* 1988 ja sitä seuraavat teokset). Vielä lähempänä tässä käsiteltävää aihetta, aluetta ja aikaa ovat Antti Lappalaisen teokset (*Nilsin metsärosvojen jäljillä* 2001 sekä Paavo Ruotsalaisen pojan Juhanan murhaa selvittävä *Valat ja valheet* 2003). Kiinnostuksen kohteena ovat usein olleet jonkinlaista kriisiä tai murroskautta eläneet pienet, perifeeriset kyläyhteisöt, joista on pyritty luomaan totaalinen etnografinen yhteisökuvaus. Arkipäivän ”ruohonjuuritasoltakin” on kuitenkin kytköksensä myös laajoihin yhteiskunnallisiin rakenteisiin.²³

Arjen historia, pienyhteisöhistoria, mikrohistoria, mentaliteettien historia ja psykohistoria ovat osaksi päällekkäisiä, hieman epämääräisesti määriteltävissä olevia tutkimussuuntauksia, jotka viimeisten vuosikymmenien aikana ovat erilaisine painotuksineen rikastuttaneet historiantutkimuksen kenttää lainaamalla metodeja antropologian, maantieteen tai semiotiikan piiristä.²⁴ Mikrohistorian metodien kehittäjiä ovat muun muassa 1600-luvun italialaista maalaisyhteisöä tutkinut Giovanni Levi sekä hänen maanmiehensä Carlo Ginzburg, jonka merkkiteos *Juusto ja madot* hahmotti 1500-luvulla eläneen myllärin maailmankuvaa.²⁵ Mikrohistoriallinen (salapoliisin työtä muistuttava) lähestymistapa soveltuu murhan kaltaisen yksittäisen tapahtuman selvittämiseen.²⁶ Jacques Le Goffin käyttämä mentaliteetin käsite viittaa jonkin ihmisryhmän yhteisiin, tyypillisiin, usein pitkäkestoisiin piirteisiin.²⁷ Psykohistoriaa on usein käytetty individuaalisemmin ns. suurmiesten biografioiden yhteydessä, eräänlaisena ”retrospektiivisenä psykoanalyysinä”.²⁸ Brittiläisen sosiaalishistorioitsijan E. P. Thompsonin lanseeraamalla moraalitalouden käsitteellä taas tarkoitetaan sitä, että tietyn rajan ylittävä ihmisten toimeentulon hyväksikäyttö on moraalitonta ja synnyttää erilaisia niskuroinnin ja vastarinnan muotoja. Vallanpitäjät ja

²³ Katajala 1995, s. 14–15.

²⁴ Aihepiiriä esittelevät Katajala (s. 9–27) sekä Knuutila & Paasi (s. 28–94) teoksessa Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastosta 1995.

²⁵ Levi 1992, s. 7–14 (Matti Peltosen esittelysanat); Ginzburg 1996, s. 167–194.

²⁶ ”Mikrohistorioitsijat tutkivat pieniä yksityiskohtia, he seuraavat johtolankoja, he yrittävät löytää niin vaikeasti nähtävissä olevia asioita, että siihen tarvitaan suurennuslasia”, toteaa Peltonen 1995, s. 3. Matti Peltonen on soveltanut mikrohistoriallista metodia taitavasti teoksessaan Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka (2008). Kulttuurihistorian, mentaliteettien tutkimuksen ja mikrohistorian suuntaan kurottuu myös Kustaa H. J. Viikunan Neljä ruumista (2009).

²⁷ Knuutila & Paasi 1995, s. 34–35.

²⁸ Katajala 1995, s. 11–12; Peltonen 1999, s. 18–20.

alamaiset testaavat kaiken aikaa sopivan käytöksen rajoja nähdäkseen, kuinka paljon hyötyä he voivat ulosmitata itselleen ja missä sallittu käytös muuttuu tottelemattomuudeksi.²⁹

Juantehtaan ruukinpatruunan murhan selvittämiseksi syntyneet asiakirjat antavat osaltaan mahdollisuuden kurkistaa myös tuon aikakauden savolaisten arkielämään, sekä säätyläisten että talonpoikaisen rahvaan elämänpiiriin omissa pienyhteisöissään. Mutta voidaanko mentaliteetin käsitteellä (esim. savolaistalonpoikien villi luonne, rajalaisen ”sissin veret” tai ”primitiivinen herraviha”) selittää murhaa?³⁰ Entä onko mahdollisuuksia mikro- tai psykohistorialliselle lähestymiselle? Voidaanko patruuna Ekholm tai hänen henkeään väijyneet talonpojat saattaa psykoanalyysin kohteeksi? Täydellinen psykopatologinen ”kallon sisälle” porautuminen tämän tutkimuksen keskushenkilöiden – murhan kohteen ja sen tekijän/tekijöiden – osalta ei onnistu, mutta jonkinlaista yleisluonnehdintaa heidän persoonallisista luonteenpiirteistään lienee mahdollista hahmotella. Voi yrittää myös arvioida, miten talouden ja moraalitalouden lait liikuttivat ruukkia ja rahvasta.

Ruukinpatruunan ja ympäröivän seudun talonpoikien elämänehtoja puntaroidessa liikutaan sosiaali- ja talous-, jopa ekohistoriallisissa kysymyksenasetteluissa. Taistelu statuksesta, leivästä ja luonnonvaroista (*”prestige and property”*)³¹ oli käynnissä täälläkin, tuolloinkin. Juantehtaan rautaruukin väestö oli talonpoikaisesta ympäristöstään erottuva yhteisö, joka koostui pienilukuisesta säätyläisväestöstä johtoportaan ja ruukintyöväestä. Sekä säätyläiset että suuri osa työväestöstä oli muualta tullutta ja ruotsinkielistä. Agraariajan yhteiskunnassa elettiin paikallisella tasolla tiiviissä riippuvuussuhteitten verkostossa ympäristökylien rahvaan kanssa, mutta ruukilta oli yhteytensä myös kauemmas. Keskusta – periferia -mallin pohjalta

---

²⁹ Thompson 1996, s. 95–156; Kujala 2001, s. 16–18.

³⁰ Usein siteerattu on Vaasan hovioikeuden presidentin kreivi Carl Bonden luonnehdinta pohjoissavolaisista vuodelta 1782: ”Vähän-Savon tuomiokunta on kaikkein vaikeimpia sekä rajan läheisyyden vuoksi että asukkaiden villin ja väkivaltaisen luonteen tähden. Virkamiehet, papit jopa talonpojat tekevät usein väkivallantekoja ja ryöstöjä, koska seudun etäisyyden vuoksi on vaikea tutkia heidän käytöstänsä ja heidän on helppo päästä seurauksista pakenemalla rajan ylitse. Asukkaat ovat äärimmäisyyksiin asti uskollisia ja ystävällisiä niille, jotka saavuttavat heidän suosionsa, mutta kostonhimoisia ja raakoja niitä kohtaan, joista ovat saaneet huonon käsityksen.” Suolahti 1991, s. 33. Osittain saman mentaliteetin kaikuna Snellman kirjoittaa 1844 Savon ja Pohjanmaan eroista; Savossa ”väestö on myös vajonneena suurempaan tietämättömyyteen ja siinä on paljon villin tylsää velttoutta”. Klinge 2006, s. 216. Ylempää luokkaa vastaan kohdistuvan ”arkaaisen vihan” käsitteen mentaalihistoriallisena vaikuttajana on nostanut esille Jari Ehrnrooth analysoidessaan sosialistisia vallankumousoppeja Suomessa 1905–1914 (Sanan vallassa, vihan voimalla 1992).

³¹ Lawrence Stone englantilaisen aristokratian tavoitteista, Johansson 2002, s. 54.

Juantehtaan ruukkia voi tarkastella eräänlaisena ”modernin projektin” eteen työnnettynä tukikohtana syvällä ”kehittymättömän” maaseudun sisällä.³²

Pohjois-Savon säätyläissukuverkostojen merkitystä ja ”sivistystehtävää” kuvaa Matti Klengen sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen teos Iisalmen ruhtinaskunta, missä henkilöbiografioiden avulla johdatellaan laajempiin analyysihin ”modernisuuden”, ”eurooppalaisuuden” ja individualisoitumisen prosesseista sivistyskeskuksista kohti syrjäseutuja.³³ Säätyläisten ”vastapelureitten” talonpoikien näkökulmia ja motiiveja pitkän ajallisen kaaren osalta valottaa puolestaan Kimmo Katajalan *Suomalainen kapina*.³⁴ Juantehtaan ruukin ja talonpoikien ristiriidassa voidaan nähdä samantapaisia elementtejä kuin tunnetummissa talonpoikaislevottomuuksissa. Ympäristöhistorian näkökulmaa kaikkein itäisimmän Itä-Suomen eli Iiomantsin pitkän aikavälin tarkasteluun on soveltanut Ismo Björn.³⁵ Luonnonvarojen käyttöä koskeva ydinkysymys Juantehtaan rautaruukin ja talonpoikien välisessä konfliktissa oli se, poltetaanko metsä kaskeksi vai hiileksi? Muuttaako puuraaka-aine tuhkaksi, josta kasvoi talonpoikaa ruokkiva kaskielo vai hiileksi, joka masuuniprosessissa muutti malmin takkiraudaksi ruukinpatruunan eduksi?

Kuvattavana olevan aikakauden Savon säätyläistön – ja sen käänttöpuolena myös siihen sidoksissa olleen rahvaan – elämänpiiriä kansatieteen ja historiallisen antropologian näkökulmasta on tarkastellut Anna-Maria Åström.³⁶ Myös Juantehtaan ruukki voidaan nähdä osana maakunnan kattavaa säätyläisten herraskartanoverkosta, vaikkakaan ruukki ei ollut ”normaali”, pelkästään maataloutta harjoittava kartano. Ruukinpatruunan alustalaisina ahersi joka tapauksessa kymmeniä talonpoikais-, torppari- ja ruukkilaisperheitä, joiden oli omissa ”perhestrategioissaan” otettava huomioon ruukin vaatimukset. Kirsi Sirénin itäsuomalaisen perhehistorian tutkimusalue on hieman etelämpänä (itäinen Uusimaa, Etelä-Savo), mutta

---

³² Rautaruukkeja Ruotsin suurvalta-aikana ovat tutkineet Kustaa H.J. Vilkuna (Valtakunnan eduksi Isänmaan kunniaksi Ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla 1994 ja Arkielämää patriarkaalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa 1996) sekä Georg Haggrén (Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare. Tidigindustriella yrkesarbetare vid provinsbruk i 1600-talets Sverige, 2001). Venäjän ajan osalta perusteos on edelleen Eevert Laineen Suomen vuoroitimi 1809–1884 I–III 1948–1952.

³³ Matti Klinge: Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa, 2006. Yksittäisen teollisuussuvun ja henkilön biografia, joka koskettaa Juantehtasta, on Ingegerd Lundén Cronströmin *Sin lyckas smeder. En krönika om släkten Westerlund från Odensvi*, 1957.

³⁴ Kimmo Katajala: *Suomalainen kapina*. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800), 2002.

³⁵ Ismo Björn: *Kaikki irti metsästä*. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000, 1999.

³⁶ Anna-Maria Åström: *Sockenboarne. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*, 1993. Åströmin artikkeli aiheesta myös teoksessa *Manaajista maalaisateeliin* 1995, s. 208–235.

tulokset lienevät sovitettavissa pohjoisemmankin Savon oloihin.³⁷ Myös sukututkimus on pienyhteisötutkimusta. Juankosken ruukin ja rahvaan riitojen juurille johdattaa Jarmo Paikkalan toimittaman *Pasasten suvun* Vuotjärveä koskevat Pekka Pitkäsen laatimat osuudet.³⁸ Säätyläisiin suuntautunut sukututkimus, ”tieteellinen eläytyminen” ja herkkä henkilöhistoriallinen ote yhtyvät Kirsi Vainio-Korhosen kahdensadan vuoden takaista aateliselämää kuvaavassa *Sophie Creutzin ajassa*.³⁹

1.4. Lähdeaineisto ja metodisia lähtökohtia

Rikos jättää aina jäljen. Vastaavasti kaikki historialliset tapahtumat (muutkin kuin rikokset) jättävät jälkiä, jäänteitä ja merkkejä, joista koostuu tutkijoitten käyttämä lähdeaineisto.⁴⁰ Millä tavalla ja millaisen lähdeaineiston pohjalta monen sukupolven takaisessa menneisyydessä tapahtunutta murhaa voidaan tutkia? (Ks. kuva 1, s. 27.) Aluksi on väistämättä selvitettävä, millä tavalla sitä tutkittiin aikoinaan, tuoreeltaan.

Rikoksen tapahduttua tutkijat ryhtyvät asiaa selvittääkseen keräämään aineistoa, jonka avulla pyritään osoittamaan tapahtumien kulku tarkoituksena selvittää murhan tekijä. *Corpus delicti*⁴¹ tarkoittaa rikoksen aineistoa, rikoksesta jääviä merkkejä. Termi voi tarkoittaa rikoksen kohdetta (ihmistä tai esinettä), rikosvälinettä tai laajasti otettuna yleensä rikoksen tunnusmerkistöä. Kuollutta ”corpusta” itseään eli ruumista tutkimalla voidaan tehdä päätelmiä murhan ajankohdasta ja tekotavasta. Muita johtolankoja jäljitetään murhapaikan lähistöltä. Rikostutkija Kauko Katilan sanoin ”on lähdeaineisto liikkeelle siitä, että rikospaikalla aina on jälkiä, mutta niiden löytäminen riippuu miltei kokonaan tutkijan työn huolellisuudesta”. Tavoitteena on selvittää seuraavat kysymykset: MITÄ on tapahtunut? MISSÄ on rikospaikka?

---

³⁷ Kirsi Sirén: Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla, 1999. Ks. aiheesta myös Kai Häggman: Johdatus perhehistoriaan, 1996. Kuriositeettina mainittakoon, että Juantehtaastakin (Juankosken kunnasta) on laadittu sosiaali- tai kulttuuriantropologian piiriin kuuluva tutkimus; Patricia Slade Lander: In the Shadow of the Factory. Social Change in a Finnish Community, 1976, jonka pääpaino kylläkin on myöhemmissä ajoissa.

³⁸ Jarmo Paikkala: Pasasen suku I osa, 2009.

³⁹ Kirsi Vainio-Korhonen: Sophie Creutzin aika. Aateliselämää 1700-luvun Suomessa, 2008.

⁴⁰ Heikkinen 1996, s. 68–71.

⁴¹ Corpus delictistä ks. esim. Koskivirta 2001, s. 191.

MILLOIN rikos on tapahtunut? KUKA on tekijä? MIKSI rikos on tehty? MILLÄ rikos on tehty? MITEN rikos on tehty?⁴²

Tutkimustoimintaa, jonka tavoitteena on luonnontieteellisten menetelmien avulla selvittää rikosta, nimitetään nykyisin kriminalistiikaksi,⁴³ tai vielä tarkemmin kriminaalitekniikaksi. Kaksisataa vuotta sitten tämänkaltainen toiminta – ainakin myöhempien aikojen näkökulmasta – oli varsin vaatimattomissa lapsenkengissään. Noin sata vuotta myöhemmin vaikuttanut kriminalistiikan yhdeksi oppi-isäksi sanottu Edmond Locard (1877–1966), ”Ranskan Sherlock Holmes”, jonka tunnetun periaatteen mukaan ”*jokaisesta kontaktista jää jälki*”, lausui rikoksen merkeistä muun muassa seuraavaa:

”Mihin tahansa hän [rikollinen] astuu, mihin tahansa hän koskee, mitä tahansa hän jättää, jopa tiedostamattaan, palvelee äänettömänä todistajana häntä vastaan. Ei vain hänen sormenjälkensä tai jalanjälkensä, vaan myös hänen hiuksensa, hänen vaatteittensa kuidut, lasi jonka hän rikkoo, työkalun jälki jonka hän jättää, maali jota hän raaputtaa, veri tai siemenneste jonka hän jättää tai vastaanottaa. Kaikki nämä ja muut [jäljet] todistavat mykkänä häntä vastaan. Tämä on todistusaineistoa, joka ei unohda. --- Vain inhimillinen erehtyminen sen löytämisessä, tutkimisessa ja ymmärtämisessä voi vähentää sen arvoa.”⁴⁴

Silminnäkijöitä sekä muita asianomaisia kuulustelemalla hankitaan lisätietoja, selvitetään taustoja, kartoitetaan ihmisten liikkeitä ja olinpaikkoja murhantekoaikana, mietitään epäiltyjen motiiveja, profiloidaan rikoksen tekijää. Murha-aseen löytyminen on keskeistä. Nykyaikana apuna olisi sormenjälkitutkimus sekä muu tekninen asiantuntemus aina geenitekniikan tasolle saakka, jollaisesta kahdensadan vuoden takaiset rikostutkijat eivät osanneet haaveillaakaan. Tunnustuksen saaminen epäillyltä on ratkaisevaa tuomion kannalta. Toisaalta ”vääräkin” ihminen voi tunnustaa teon, jota ei ole tehnyt. Osa rikoksista jää selvittämättä.⁴⁵

Rikostutkimus pyrkii siis vastaamaan kysymykseen ”Mitä on tapahtunut?” keräten aineistoa tuomioistuimelle oikeudenkäyntiä varten. Samaa kysymystä selvitetään tuomioistuimessakin, mutta lisäksi sen tehtävä on langettaa rikolliselle lain edellyttämä rangaistus, palauttaa rikoksella horjutettu yhteisön tasapaino ennalleen. Rikosprosessin keskeinen tehtävä 1800-

⁴² Kauko Katila, Kriminaalitekniikka, 1968. Rikostarkastaja Markku Ranta-ahon esitelmä 29.9.2006. www.helsinki.fi/rpol/rikosoikeus/krimis/kriminalistiikka

⁴³ Laitinen & Aromaa 2005, s. 10–12.

⁴⁴ [en.wikipedia.org/wiki/Edmond Locard](http://en.wikipedia.org/wiki/Edmond_Locard).

⁴⁵ Rikollisten tunnistamisesta, ballistiikasta ym. Thorwald 1969, 1970; Kuosma 2006, s. 9–10.

luvun alussakin oli ”totuuden selvittäminen” (*utleta sanningen*).⁴⁶ Tuona aikana vaikutti vielä vakiintunut tuomioistuinkäytäntö, jonka mukaan täysi näyttö hankitaan ainoastaan kahden esteettömän henkilön samansuuntaisella todistuksella tai vaihtoehtoisesti epäillyn omakohtaisella tunnustuksella.⁴⁷

Parisataa vuotta myöhemmälle ”rikostutkijalle” todistusaineisto näyttäytyy epäsuorasti kirjallisessa muodossa olevien lähteiden välityksellä. Kerrallinen *corpus delicti* on jo aikoja sitten hävinnyt. Historiallista tai arkeologista kriminalistiikkaa on kyllä harjoitettu joittenkin ns. merkkihenkilöitten kuolemantapauksia tutkittaessa. On esimerkkejä ruumiiden ylöskaivamisesta tai kuolleille kuuluneitten vaatteitten tai vaikkapa hiusten tutkimisesta. Kustaa II Aadolfin kuolemaa Lützenin taistelussa 1632, Kaarle XII:n arvoituksellista kaatumista Fredrikstenissä 1718, Napoleonin mahdollista myrkytystä St. Helenalla 1821 tai Romanovien murhaa Jekaterinburgissa 1918 on tutkittu paljon myöhempinä aikoina nykyaikaisen luonnontieteen menetelmillä. Kaikkein kaukaisimpia tutkittuja mahdollisen rikoksen uhreja ovat suohon upotetut ruumiit (Tollundin mies Tanskasta noin 2300 vuotta sitten) tai ”Euroopan vanhin murhajuttu” alppien jäämies ”Ötzi” noin 5300 vuoden takaa.⁴⁸ Esihistoriallisten tapausten yhteydessä ollaan täysin arkeologian tuottaman tiedon varassa; historialliselta ajalta löytyy usein myös kirjallisia lähteitä, jotka tuovat lisävalaistusta.

Ruukinpatruuna Ekholmin tapauksessa ei ruumiin tutkimiseen ole mahdollisuutta, aihetta – eikä haluakaan. Murha-ase lienee kulkeutunut jonnekin ”joron jäljille” – ellei sitten sattumoisin olisi päätynyt johonkin asemuseoon. Sormenjälkiä on tässä vaiheessa turha lähteä enää metsästämään. Murhamiesten jalkineet ja niiden jättämät jäljet sekä ylipäänsä muut välittömät fyysiset merkit murhasta ovat tallautuneet aikapäiviä sitten historian kerrostumien alle. Patruuna Ekholmin tappaneita luoteja, joita tutkijat ja tuomarit oikeudenkäynnin aikana sormissaan hypistelivät, löytyy tuskin enää mistään.⁴⁹ Säilymisen ja häviämisen lait ovat määritelleet tässä tutkimuksessa käytettävänä olevan aineiston.

On siis luotettava siihen, mitä pääasiassa kirjallisessa muodossa säilyneet lähteet kertovat jäljistä ja johtolangoista. Niiden pohjalta tehtävien päätelmien avulla rekonstruoidaan kuvaus

⁴⁶ Koskivirta 2001, s. 148 aikakauden oikeusoppineeseen auktoriteettiin David Nehrmaniin viitaten.

⁴⁷ Pihlajamäki 1997, s. 165–197.

⁴⁸ Tieteen Kuvalehti 1/1993; Ranta 1997, s. 152–158; National Geographic (suomi) 9/2007, 11/2007.

⁴⁹ Periaatteessa luodeista toinen olisi voinut olla Vaasan hovioikeuden arkistoon päätyneessä sidotussa asiakirjanipussa, johon murhaoikeudenkäynnin asiakirjat koottiin, mutta ainakaan keväällä 2009 sellaista ei havaittu. VHO, alistusaktit Oulun ja Kuopion lääni 1813, Ece:137, VMA.

murhasta, esitetään narratiivisessa muodossa kertomuksena se, mitä todellisuudessa ajatellaan tapahtuneen, ja analysoidaan rikoksen syitä tämän pohjalta. Historiantutkimuksessa lähteet jaetaan karkeasti kolmeen ryhmään: kirjallinen asiakirja-aineisto, suullinen perimätieto ja esineellinen jäämistö. Tällaista kolmijakoa voidaan soveltaa myös tässä ”retrospektiivisessä rikostutkinnassa”.

1.5. Todistajalausunnot tutkimuksen lähteenä

Tärkeimpänä ja luotettavimpana lähderyhmänä pidetään yleensä kirjallisia lähteitä. Tämän tapauksen asiakirja-aineiston runko muodostuu Joensuun Maakunta-arkistossa olevista Kuopion kärjäkunnan tuomiokirjoista, joihin on talletettu ruukinpatruunan murhan oikeuskäsittely vuosilta 1810–13, kaikkiaan noin satakaksikymmentä todistajapuheenvuoroa yli kahdeltakymmeneltä istuntokerralta. (Ks. kuvio 6, s. 156 ja liite 5.) Juantehtaan, Vuotjärven ja Nilsiän kylien asukkaat esittävät niissä vastauksensa oikeuden esittämiin kysymyksiin. Ne olivat aluksi (savoksi tai ruotsiksi puhuttuja) suullisia kertomuksia, jotka kirjoitettiin (ruotsiksi) muistiin osaksi kirjallista oikeudenkäyntiasiakirjaa. Elävät ihmiset kertoivat lähimenneisyyden, muutamien kuukausien tai vuosien takaisista tapahtumista, joita he olivat olleet havainnoimassa. Monet kertoivat myös toisen tai kolmannen käden kautta kuulemaansa.

Itse tilanne – käsiteltävänä oleva raskas henkirikos, useimmiten kokoontumispaikkana Kuopion kärjähuone lääninvankilan naapurissa, juhlallinen ja pelottava oikeus, ankara tuomari pöytänsä takana, vakavailmeiset lautamiehet penkeillään, mahdolliset valanvannomiset kaksi sormea Raamatulla – saattoi panna monen arkailemaan ja hämmennyksissään unohtamaan, mitä pitikään sanoa. Erityisen epävapaasti puhuivat ne, joilla oli jotain salattavaa, tai ne, jotka syyllisyyden, sukulaisuuden tai muun syyn takia yrittivät peitellä asioita tai johtaa oikeutta harhaan. Toisaalta joillakin saattoi olla ylenmääräistä intoa osoittaa syyllisiä. Kuten Kimmo Katajala on todennut, tuomiokirja-aineisto kertoo kertojan suhteesta tutkittaviin tapahtumiin pikemmin kuin siitä, mitä todella tapahtui.⁵⁰ Antero Heikkisen luonnehdinnan mukaan oikeuskäsittely voidaan ymmärtää eräänlaiseksi draamaksi,

---

⁵⁰ Katajala 1994, s. 64–65; Koskivirta 2001, s. 25.

joka tulkitsee yhteisön kasvopiirteitä. Ohjaajana on tuomari, kuorona lautakunta, näyttelijöinä kantajat ja vastaajat sekä heidän mahdolliset valtuutettunsa ja katsojina käräjäyleisö.⁵¹ Joissakin tapauksissa puheenvuorot saattoivat olla ”näyttelemistä” sanan varsinaisessakin merkityksessä. Draamaan viittaa myös Eva Österbergin käyttämä nimitys oikeusistunnosta ”vallan teatterina”, jolla hän tarkoittaa valtiovallan halua demonstroida tuomiovallan kautta mahtiaan alamaistensa yli.⁵²

Tuomiokirja-aineiston kaltaiset kirjalliset lähteet eivät siis aina puhu totta. Todistajat voivat valehdella, oikeuden edessäkin, vaikka olisivat todistajanvalankin vannoneet. Tässä mielessä historian tutkimusta voidaan verrata rikostutkimukseen ja oikeudenkäynnissä tapahtuvaan kuulusteluun. Kun tavoitteena on saada selville joukko menneisyydessä tapahtuneita tosiasioita, on kuultava useita todistajia ja vertailtava näiden esittämiä todistuksia. Tutkijan ei pidä naiivisti uskoa kaikkea, mitä menneisyyden ihmiset kertovat. On yritettävä nähdä se motiivi, joka kyseisenkaltaiseen lausuntoon ohjaa. Ruukinpatruunan murhaa selvittävä tuomioistuinkaan ei varmasti uskonut kaikkea, mitä eräät epäillyt oikeuden edessä väittivät.⁵³

Lähteissä voi olla myös tahattomia erehdyksiä. Virhe- ja väärinymmärryksen mahdollisuuksia on pelkässä asioiden ylöskirjaamisessakin, kun jouduttiin operoimaan vuoroin kansankielellä, vuoroin kirjakielellä. *”Kaikk’ on kanne suomalainen,/ Suomen suoraa puhetta, /Tutkinto sitä samaa;/ Wasta wenska wiskatahan/ Pantaissa paperin päälle”*, runoili autonomian ajan alkupuolen tuomioistuinten kielioloista talonpoikaisrunoilija Paavo Korhonen eli Vihta-Paavo.⁵⁴ Käräjillä istuneet kirjurit, jotka mekaanisesti tekivät työtään, eivät välttämättä olleet kovin hyvin perillä esimerkiksi maantieteellisistä nimistä tai muista paikallisista olosuhteista. Henkilönnimissäkin saattoi tulla virheitä. Hakkaraiset ja Hartikaiset menivät herkästi sekaisin. Varmistukseksi kirjalliseen muotoon saatu todistus luettiin – kansalle tietysti suomeksi – minkä jälkeen todistaja vahvisti oman lausuntonsa ja poistui. *”Upläst, widkändt, afträdde.”*

Virhe- ja väärinymmärryksen mahdollisuudet ovat olemassa myös siinä vaiheessa, kun historiantutkija aikakausten kuluttua ryhtyy arkistojen kätköstä perkaamaan menneisyyttä

⁵¹ Heikkinen 1997, s. 106–120.

⁵² Österberg & Sandmo 2000, s. 11–12.

⁵³ Pidettäköön myös mielessä se, että käräjäpöytäkirjatkin saattavat olla eräissä mielessä ”väärennöksiä” tai ainakin osaksi peukaloituja. Tällaisia epäilyksiä Juantehtaalla pidettyjen välikäräjien 1776 osalta on esittänyt Pekka Pitkänen. Tuolloinen patruuna Tigerstedt oli hankkinut tuomariksi pitkäaikaisen avustajansa, jonka kautta hän koetti edistää omaa etuaan. Pöytäkirja on laadittu mahdollisesti osittain jälkikäteen. Paikkala 2009, s. 81–82. Kuopiossa julkisemmalla foorumilla pidettyjen käräjien pöytäkirjat lienevät tässä suhteessa luotettavampia.

⁵⁴ Runo Suomen kielestä. Paavo Korhonen, Runoja, 1848.

esille. Oma konkreettinen ongelmansa on asiakirjojen löytäminen, kielen ja käsialan ymmärtäminen. Tämän hermeneuttisen muurin (tai ”risuaidan”, jollaiseksi vanhoja käsialoja voisi luonnehtia) läpäiseminen vaatii harjaantumista, mutta kokenutkin tutkija – inhimillisenä olentona – voi tehdä virheitä tulkinnoissaan ja päätelmissään. Tutkimusekonomiset seikat sanelevat sen, että kaiken maailman arkistoihin tai tietolähteisiin tutkija ei tule tunkeutuneeksi – kuten laiska tuomari ei tule hankkineeksi tarpeeksi todistajia käräjille – jolloin joitakin tiedon murusia, ehkä oleellisiakin ja kokonaiskuvaan jotenkin vaikuttavia, saattaa jäädä tavoittamatta. Toisten tutkijoiden ja tiedeyhteisön palaute toimii tällöin ikään kuin ylempi oikeusistuim, joka joko hyväksyy tai hylkää tutkimuksen tuloksen. ”*Jos on wirressä wikoja, oppineemmat oikaiskohon*” (Paavo Korhonen).

Historiantutkimuksen tosiasioihin kuuluu myös lähteitten tuhoutuminen. Suomessa on yleisesti ottaen hyvä arkistolaitos, mutta menneisyydessä kadonneita asiapapereita on vaikea enää taikoa takaisin. Sodat, tulipalot, vesivahingot, huolimattomuus, tarkoitukseton tai tarkoituksellinen hävittäminen ovat karsineet savolaistenkin menneisyydestä useita sivuja. Kun Olof Wibelius tuli vuonna 1803 Kuopioon maaherraksi, hän havaitsi muun muassa arkistotoimen olevan retuperällä. Erityisesti maanmittauskonttorin puolelle hän kertoi ”*pesiytyneen todellisen konnakoplan, jonka hallitsevana harrasteena oli kaikenlaisten toimituspalkkioiden moninkertaisen saalistamisen ja tästä johtuneen asiakirjojen karttojen väärentelyn sekä hävittämisen*”.⁵⁵ Suomen sodan aikana hävisivät Kuopion lääninarkistosta lääninkonttorin, kanslian ja rahaston konseptikirjat. Ennen venäläisten tuloa Kuopioon, asiakirjoja pakattiin kiireellä harvasaumaisiin laatikoihin, jotka sitten vailla silmälläpitoa erinäisten vaiheitten jälkeen kulkeutuivat Ouluun. Kuopion lääninarkiston tulipalossa 1817, Ruotsin kamarikollegiota 1804 ja 1807 kohdanneissa paloissa, kenties myös Turun palossa 1827 (hovioikeuden osalta) – on saattanut tuhoutua Juantehtastakin koskevaa aineistoa.⁵⁶

Juantehtaan oman arkiston vanhempi osa on sekin epäilemättä kokenut erinäisiä vaiheita hajanaisena ja puoliksi unohdettuna, kunnes 1960-luvulla se, mikä oli jäljellä, järjestettiin ja koottiin Kuusankoskelle nykyiseen UPM-Kymmene Oyj:n Kymin Keskusarkistoon.⁵⁷ Oma lisäväriään voisivat tuoda esimerkiksi Ekholmin henkilökohtaiset kirjeet, joita hän

---

⁵⁵ Lappalainen 1982, s. 271.

⁵⁶ Vaarama 1932, s. 17–18. Lappalainen 1982, s. 269–271.

⁵⁷ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 7.

oletettavasti kirjoitteli erämaaruukin yksinäisyydestä ystävilleen ja sukulaisilleen. Periaatteessa on mahdollista, että sellaisiakin vielä jostakin Suomesta tai Ruotsista löytyisi.⁵⁸

Itse murhan ja sen taustan selvittelyn päälähde, tuomiokirjat, ovat onneksi enimmäkseen välttyneet tulen liekeiltä ja ajan hampailta. Tuomiokirjoista on olemassa kaksi sarjaa, koska niin sanotut renovoidut eli puhtaaksikirjoitetut pöytäkirjat lähetettiin hovioikeuteen – Kuopion läänin osalta Vaasaan, jonka hovioikeus perustettiin 1775 – ja alkuperäiset konseptipöytäkirjat jäivät kihlakunnanoikeudelle itselleen. Nykyisin Helsingissä Kansallisarkistossa olevat renovoidut pöytäkirjat eivät kylläkään ole yhtä täydelliset kuin alkuperäiset Joensuun Maakunta-arkistossa olevat, koska niistä puuttuvat ne jutut, jotka muutenkin lähetettiin hovioikeuden vahvistettavaksi. Joensuussa olevien välikäräjien pöytäkirjat vuoteen 1812 ovat osaksi aukollisia. Koottuna ja täydellisinä murhajutun pöytäkirjat liitteineen löytyvät Vaasan hovioikeuden papereista Vaasan Maakunta-arkistosta.⁵⁹

1.6. Puhuvat ja mykät todistajat

Välittömästi murhan jälkeen alkoivat ihmisten puheet tapahtuneesta. Läheskään kaikki tarinat eivät kulkeutuneet tuomarin eteen ja oikeuden pöytäkirjoihin. Ruukkiyhteisössä ja ympäristön kylissä kerrottiin patruunan murhasta ja sen taustasyistä. Kukin selitti ja ymmärsi tapahtuneita omista lähtökohdistaan. Näin alkoi muotoutua asiaa käsittelevä suullinen perimätieto. On selvää, että osa näistä tarinoista ainakin aluksi eli julkisuudelta piilossa, ”maan alla”. Jossakin vaiheessa, kun aika kului ja aihe ei enää ollut niin tulenarka, juttuja alettiin kertoa vapaammin ja merkittiin lopulta myös kirjallisesti muistiin.⁶⁰

⁵⁸ Sekä Ekholmia edeltävien (Bennet, Printzsköld) että seuraavien (Westerlund, Tigerstedt) ruukinomistajien kirjoitettuja on säilynyt runsaasti tai melko runsaasti. Bennetska Släktgilletts Arkiv on Ruotsin Valtionarkistossa, Westerlundin sukuarkisto Åbo Akademiassa ja Tigerstedtien paperit Kansallisarkistossa. Isännöitsijä Lars Timgrenin mukaan Tigerstedtien kirjoitettuja hieman myöhemmältä 1800-luvulta löytyi aikoinaan Juantehtaan ruukin päärakennuksen ullakolta. Jossakin vaiheessa vanhoja kirjoitettuja oli käytetty myös seinien tapetoimiseen. Suurin syy Ekholmien henkilökohtaisten papereitten häviämiseen lienee se, ettei hänellä ollut jälkeläisiä, jotka olisivat tällaisesta aineistosta huolta pitäneet.

⁵⁹ Olen kerännyt murhan oikeusistuinkäsittelyä koskevan aineistoni Joensuun Maakunta-arkistosta sekä sen tausta-aineiston, patruuna Ekholmien aikaisten ruukin ja talonpoikien riitajuttujen pöytäkirjat samasta paikasta täydennettynä Kansallisarkiston mikrofilmeillä ja Vaasan Maakunta-arkistosta hankitulla materiaalilla.

⁶⁰ Huomattakoon, että SKS:n kansanrunousarkistossa ei ole kerättyä tietoa patruunan murhasta. Esim. H. Laitinen 1866–70 ja Kaarle Krohn 1881–85 keräsivät kansanperinnettä Nilsistä, mutta eivät osuneet sopivien kertojen puolelle. Vai salailtiinko tapausta vielä tuolloin? Myöskään mitään ns. arkkiveisua murha ei näy synnyttäneen.

Laajin patruuna Ekholmin murhaan liittyvä suullisena tietona kulkeutunut tarina on julkaistu Savo-lehdessä vuonna 1920.⁶¹ Kirjoitus kertoo Olli Tuovisesta eli Taaton Uolusta, jonka lehtikirjoituksen laatijan vuonna 1917 haastattelema vuotjärveläinen Juho Pasanen (1841–1921) identifioi ruukinpatruuna Ekholmin ampujaksi ja kahden muunkin miestapon tekijäksi. Lisäksi on olemassa Juantehtaan konepajan mestarin Edvard Lundbergin (1869–1944) ilmeisesti 1910-luvun lopulla muistiinmerkitsemä hieman suppeampi kertomus, jonka tietolähteeksi Lundberg mainitsee samaisen Pasasen. Tässä kertomuksia murhamiehiä ei nimetä.⁶² Muutamia muitakin patruunanmurhaa koskevia lyhyempiä mainintoja, jotka alkuaan ovat olleet Juankoskella ja ympäristökylissä kerrottua perimätietoa, on tallettunut seudun historiaa kuvaaviin sanomalehtiin tai kirjoihin.⁶³ Tarina ruukinpatruunan murhasta elää vielä nykyäänkin Vuotjärven kylällä. Nykyiset versiot ovat ottaneet vaikutteita paitsi suullisesta perinteestä myös tutkimuksesta ja julkaistuista historiankirjoista.⁶⁴

Pitemmän ajan kuluessa suulliseen perimätietoon kehittyi erilaisia kerrostumia. Savo-lehden vuonna 1920 tallettama kertomus on mainio esimerkki suullisen perimätiedon luonteesta ja muistitiedon kantavuudesta. Yli vuosisadan takaiset asiat kulkeutuivat kerrottuna tietona sukupolvelta toiselle. Patruunan murhan osalta on mielenkiintoista vertailla suullisen perimätiedon kuljettamaa tarinaa asiakirja-aineiston tietoihin. Muistitiedon osalta on otettava huomioon melko monta epävarmuustekijää. Ihmisen muisti on valikoiva, omalta kannalta ikävät asiat unohdetaan helposti. Joissakin tapauksissa ihminen saattaa ”muistaa” totena sellaisiakin asioita, jotka eivät pidä paikkaansa. Monen ihmisen kautta kulkeva kertomus yleensä muuttuu. Jokainen kertoja ”luo” tarinan uudelleen omista henkilökohtaisista lähtökohdistaan. Tarinoitten todistusarvoon palataan vielä tarkemmin myöhemmässä luvussa.

Corpus delictin konkreettisin osa on esineellinen todistus. Esineet eivät puhu, ainakaan samalla tavalla kuin ihmiset tai asiakirjat. Eivät ne kyllä valehtelekaan. Ne ovat siis ”mykkiä todistajia”. Niitä tutkimalla, tulkitsemalla ja ymmärtämällä voidaan päätellä yhtä ja toista menneisyyden tapahtumista. Fyysisten esineitten, kuten kuolleen ruumiin, aseitten, luotien,

---

Vähän myöhempanä aikana mellastaneet Savon metsärosvot ovat sen sijaan jättäneet varsin runsaasti aineistoa SKS:n arkistoihin. Lappalainen 2001, s. 198–204, 229–246.

⁶¹ Savo 22.10.1920. Kotiseutumustelmia XVII, ks. liite 8A. Paljolti tähän pohjaa myös tuorein, Pekka Pitkäsén laatima kuvaus Ekholmin murhasta. Paikkala 2009, s. 94–96.

⁶² Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtaalaisista 81, JTA, ks. liite 8B.

⁶³ Uusi Kuvalehti n:o 11–12, 1901. Tigerstedt 1909, s. 178. Hoving 1946, s. 69–70. Jokinen 1984, s. 11–12.

⁶⁴ ”Näin kulkee Vuotjärvellä tarina...”, Juankosken Sanomat 27.9.1993. Taaton talon historia koskettaa, Koillis-Savo 28.5.2001. Kirjoittajan tekemät Kusti Leskisen haastattelut 5.7.2007, 2.11.2008, ks. liite 8C.

huoneitten sijainnin, talojen etäisyyksien, jalanjalkien sekä muiden ympäristöön jääneiden merkkien ja jälkien perusteella tutkijat voivat tehdä päätelmiä murhasta. Päätelmät voivat tosin mennä harhaankin, ja sitovia todistuksia esimerkiksi murhaajan henkilöllisyydestä ne eivät välttämättä anna.

Kuten aikaisemmin todettiin, ruukinpatruunan murhaan liittyvää rikosvälineistöä ei enää ole nykyajan tutkijan työpöydällä. Se, mitä esineistä kerrotaan kirjallisissa asiakirjalähteissä tai suullisessa perimätiedossa, on epäsuoraa – ja siten jossakin määrin epävarmaa – tietoa. Kyseiseltä aikakaudelta säilynyttä esineistöä, kuten aseita ja ammuksia, tutkimalla voidaan saada käsitystä siitä, millaisella välineistöllä murha tehtiin. Oikeudenkäyntipöytäkirjojen mukaan murha-aseen kaliiperi oli puoli tuumaa. Ekholmin ruumiista kaivetut luodit olivat 5/8 luodin (noin kahdeksan gramman) painoisia mönttejä. Taitettuun paperiin sinetöidyistä luodeista toinen katosi jonnekin tutkimusprosessin aikana.

Oikeudenkäynnin aikana kävi selväksi, että pääepäiltyjen alibi oli vajavainen. Heidät oli nähty illalla ja aamulla kotipaikoillaan, mutta mitä he tällä välillä olivat tehneet, sitä kukaan ei voinut todistaa. Kun Vaasan hovioikeus palautti oikeudenkäyntipaperit Kuopioon uutta käsittelykierrosta varten, se kehotti takavarikoimaan Olli Tuovisen asuintilan kaikki aseet sekä tarkemmin selvittämään epäiltyjen Vuotjärven ja Nilsin talonpoikien asuinpaikkojen ja Juantehtaan ruukin välisen etäisyyden, tietoja epäiltyjen jalkineista ja vaateuksesta sekä murhayön säätilasta. Oikeus kokosi tällä tavalla esineellistä todistusaineistoa.

Eräänlaisena ”kokeellisena historiantutkimuksena” oli tämän kirjoittaja kesällä 2002 ja toisen kerran 2007 soutamassa Vuotjärven kylältä Juankoskelle samaa reittiä noudatellen, jota ruukinpatruunan murhamiehet todennäköisesti soutivat syksyllä 1810. Perinteisellä savolaisveneellä edenneet koesoutajat havaitsivat saman seikan kuin tuomioistuinkin 190 vuotta aikaisemmin: siitä hetkestä, jolloin epäillyt viimeksi nähtiin kotinurkillaan siihen kun ruukinpatruuna ammuttiin, ja edelleen ampumahetkestä siihen aamuhetkeen, jolloin heidät tavattiin taas kotonaan, olisi ollut riittävästi aikaa ehtiä Vuotjärveltä Juantehtaalalle ja takaisin. Tällainen ”kenttätutkimus” ei tietenkään voi osoittaa ketään syylliseksi. Päinvastaisessa tapauksessa voitaisiin kylläkin liian kaukana asuvat mahdollisesti todeta syyttömiksi. Soutuväylää voi näin tarkastella maantieteellisenä struktuurina, hienosti sanottuna braudelilaisittain ”pitkän keston” ilmiönä, joka oli olemassa kaksisataa vuotta sittenkin. Vedet

ja soutajat ovat vaihtuneet, mutta reitti pysynyt. Vedessä eivät jäljet kauan kestä, mutta pinnan alta saattaisi löytyä todisteita.

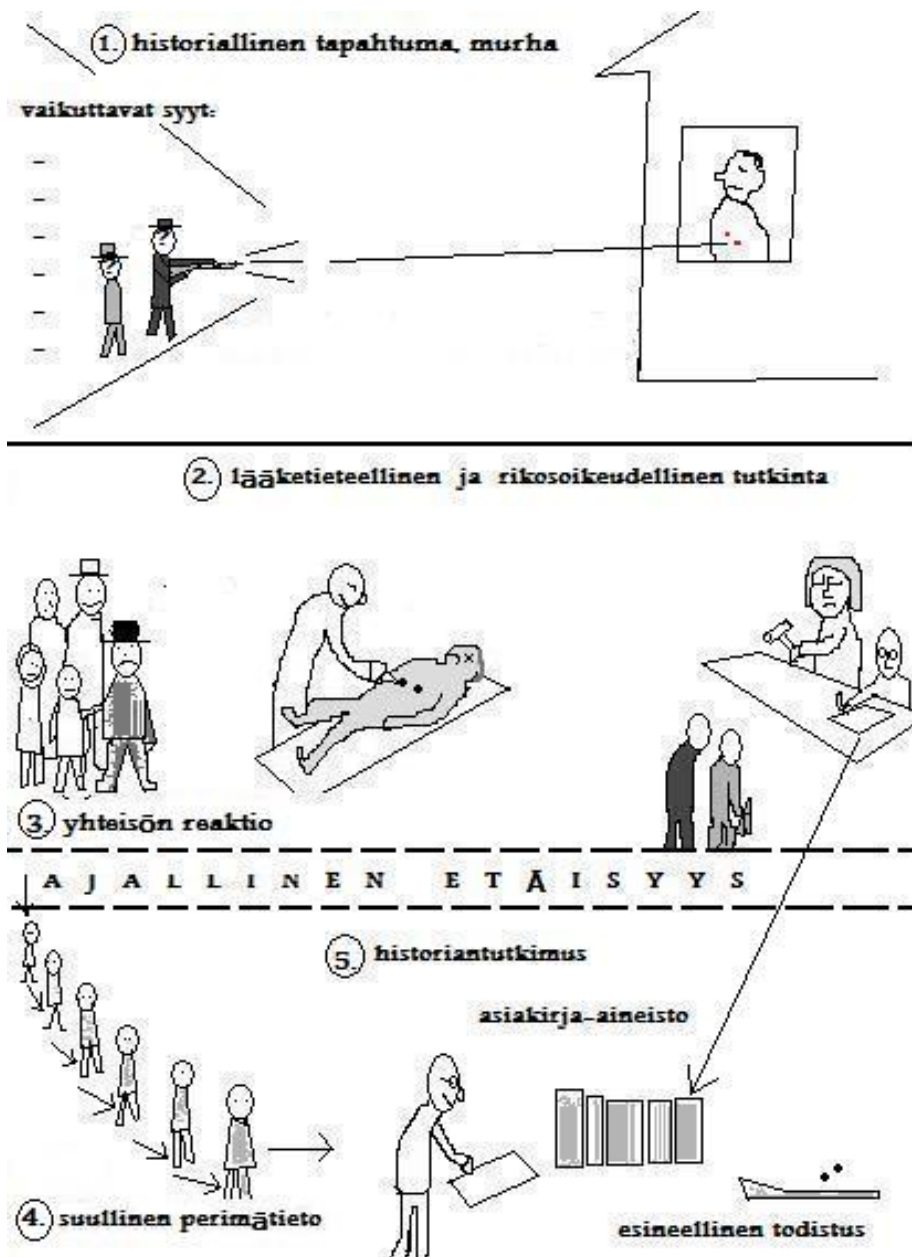
Myös maakulkureiteissä, rakennuksissa, maisemassa ja sitä kuvaavassa paikannimistössä säilyy tietoa entisistä ajoista.⁶⁵ Satojen vuosien kuluessa, sukupolvien työn tuloksena, syntynyttä kulttuurimaisemaa voi laajasti ymmärrettynä tarkastella myös esineellisenä jäämistönä. Vuotjärven kylän maalaismaisema rakennuksineen ja viljelyksineen samoin kuin Juantehtaan rautateollisuusajalta periytyvä ruukkimiljöö antavat vielä nykyäänkin mahdollisuuden kuvitella, miltä nämä seudut näyttivät parisataa vuotta sitten. Maisemaan jääneet merkit omina kerrostuminaan kertovat kadonneesta elämänpiiristä. Nilsiän ja Kuopion vanhoilla hautausmailla voi tavata ruukinpatruuna Ekholmin aikalaisten hautamuistomerkkejä. Tutkittavasta murhasta ne eivät suoranaisesti mitään kerro, mutta niin sanottuina muistipaikkoina (*lieux de mémoire*) kyseisestä aikakaudesta ja aikakauden eläjistä kyllä.⁶⁶

Teoriassa on mahdollista, että historian tapahtumista ei jää jälkiä – tai jäljet peitetään ja asiakirjat tuhotaan niin taitavasti, ettei mitään jälkikäteen havaita. Toisin sanoen tapahtuu ”täydellinen rikos”. Historiantutkimukselle nämä ovat ”tapahtumattomia tapahtumia”. Tästä näkökulmasta katsottuna ruukinpatruuna Ekholmin murhaajaakaan ei voida täysin sataprosenttisella varmuudella selvittää, koska periaatteessa on mahdollista, että hänet murhasi joku täysin satunnainen kulkumies, joka häipyi matkoihinsa ja jota ei koskaan osattu epäillä – vaikkapa ”Kihovauhkonen”, savolainen uskomusolento, joka kertoman mukaan osaa kulkea sukelluksissa järven pohjalla jälkiä jättämättä. Tässä tutkimuksessa lähdetään kuitenkin liikkeelle siitä, että lähteitten avulla voidaan luoda kutakuinkin uskottava käsitys tapahtumien kulusta.

---

⁶⁵ Vuotjärven kylän historiallisesta maantieteestä ja paikannimistöstä ks. Paikkala 2009, s. 55–64.

⁶⁶ Ruotsin ajan muistipaikoista Suomessa Engman 2009, s. 284–296. Tässä yhteydessä tullaan kysymykseen siitä, vaikuttaako ”mennyt meissä” yhä vai onko se ”ollutta ja mennyttä”. Heikkinen 1996, s.18–30 esittelee vaihtoehtoisia suhtautumistapoja kysymykseen. Leopold von Ranken historismin mukaan menneisyys on kuin tutkimusmatkan kohteena oleva tuntematon maanosa, johon nykymaailma ei ole enää minkäänlaisessa kontaktissa. Ollut on siis mennyttä, mutta lähteitten avulla voidaan rekonstruoida kuvaus menneisyydestä. Jokaista aikakautta on tarkasteltava vain sen omien edellytystensä valossa eikä nykyhetken ”jälkiviisaudella”, historia ei opeta mitään, edistystä ei tapahdu. Auguste Comten positivismi puolestaan on vahvasti edistyshenkistä, historia voidaan hahmottaa lainalaisena, ennustettavana, jopa säädeltävänä prosessina. Jokainen elämänaikana, myös tiede, käy läpi teologisen, metafyyssisen ja positiivisen vaiheen. Ihmiskunnan kehityksessä tapahtuvaa muutosta tarkkaillaan sosiologisesti havaintojen ja vertailujen avulla. Wilhelm Diltheyn hermeneutiikka taas lähtee liikkeelle siitä, että menneen, nykyisen ja tulevan välillä on kiinteä suhde. Historioitsija ei siten kerro yhteisöille, mitä ne ovat olleet vaan mitä ne ovat. Historialla on kollektiivisessa mielessä sama funktio kuin muistilla yksilön elämässä. Mutta toisin kuin yksilön elämä, historia ei lopu koskaan ja sen mahdollisuudet toimia opettavaisena muistina paranevat koko ajan. Tutkijan subjekti ja tutkittava objekti ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja tuottavat tulkintoja todellisuuden erilaisista aspekteista.

Kuva 1: Tutkimusasetelma. Rikos (1) jättää jälkeensä *corpus delictin*, jota tutkimalla (2) tehdään päätelmiä tapahtuneesta ja käsitellään asiaa virallisesti tuomioistuimessa. Rikos jättää myös yhteisöön sekä paheksuvia että hyväksyviä moraalitunteita (3), jotka kulkeutuvat epävirallisempana perimätietona (4). Nykyhetkessä elävä tutkija (5) selvittää historiallista rikosta nojautuen pääasiassa asiakirja-aineistoon verraten sitä suulliseen perimätietoon sekä esineelliseen todistukseen – mikäli tällaista on saatavissa.

2. Aika ja paikka

2.1. Savo ja elinkeinot siirryttäessä Venäjän vallan alle

Tunnettu ruotsalainen maantieteilijä Erik Tuneld kirjoitti Ruotsin kuningaskunnan maantiedossaan (1792), että Savo on *”niin täynnä järviä, ettei sitä voi verrata juuri yhteenkään muuhun maapallolla olevaan maakuntaan, enintään Kanadan pohjoisosaan Amerikassa”*. Vesistöjen luonnonmaantieteellinen merkitys muun muassa liikenneyhteyksinä oli tuolloin suurempi kuin nykyään. Tuneld jatkaa: *”Maan laatu on edullista hiekkamultaa sekä kivikkomaata, joka hyvin hoidettuna antaa ihanan kasvun. Ei ole tavatonta, että viljavimmilla mailla saadaan yhdestä siemenestä 30 jyvää pellosta, kaskesta vielä enemmän.”* Pellot ja niityt olivat kuitenkin pieniä ja riittämättömiä. Maakunnan pohjoisosissa oli kylläkin riittävästi niittyä ja siellä oli Tuneldin tietämän mukaan talonpoikia, jotka ruokkivat jopa kolmekymmentä nautaa. Laidunmaat olivat oivallisia, mutta lehtipuuvaltaiset metsät olivat kovasti kuluneet kaskeamisesta, josta maakunta pääasiassa sai elantonsa.⁶⁷

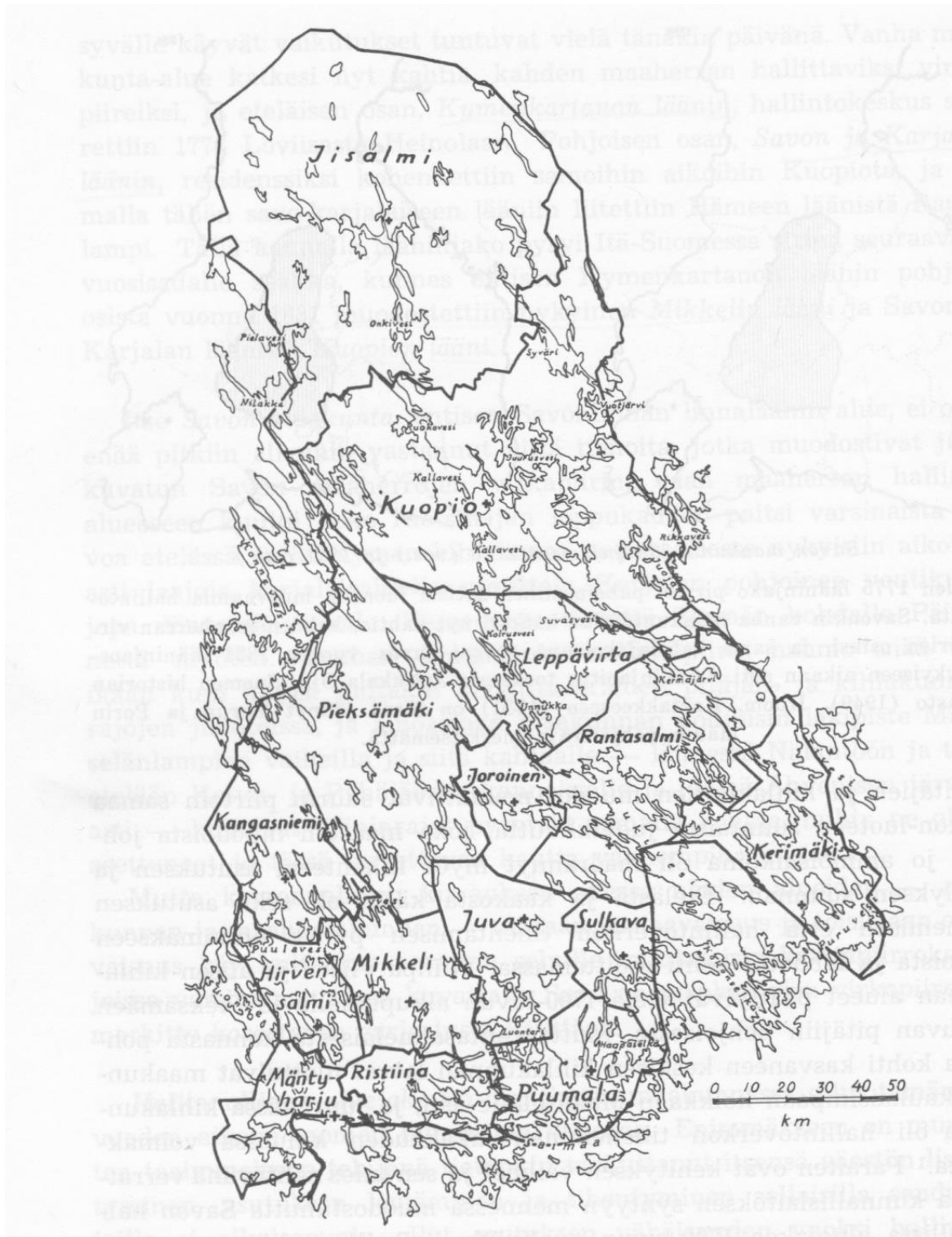
Tätä vesistöjen ja kaskisavujen maakuntaa olivat sodat koetelleet 1700-luvulla. Hattujen sodan ja pikkuvihan päättäneen Turun rauhan 1743 seurauksena Ruotsin ja Venäjän raja oli siirtynyt Kymijoelle ja Savon eteläreunalle. Uusi raja oli maakunnalle niin taloudellisesti kuin sotilaallisestikin hankala; savolaisten entiset kauppakeskukset Savonlinna, Lappeenranta ja Hamina jäivät Venäjän puolelle. Viipuri oli menetetty jo aiemmin. Puolustuksen ongelmat puolestaan ilmenivät selvästi Kustaa III:n sodassa 1788–1790, jolloin maakunnan kamaralla käytiin muun muassa Porrassalmen ja Parkuinmäen taistelut.⁶⁸ Pikkuvihan jälkeen Kymenkartanon ja Savon läänin uudeksi pääkaupungiksi perustettiin tapulikauppa-oikeuksin varustettu Loviisa, jonne myös savolaisten kaupankäynti sisämaasta haluttiin ohjata. Etenkin Pohjois-Savosta oli kuitenkin helpompi matkustaa Ouluun, Raahen ja Kokkolaan, minne liikenne kielloistakin huolimatta alkoi yhä enemmän suuntautua.⁶⁹

---

⁶⁷ Tuneld 1792, s. 201–202. Eric Tuneld kertoo saaneensa teoksensa Savo koskevaan osuuteen paljon hyödyllistä paikallistietoa salpietarikeitimöiden tirehtööriltä Abraham Argillanderilta Turun tiedeseuran professorin H. G. Porthanin välittämänä. Tuneld 1792, s. 197–198.

⁶⁸ Wirilander 1989, s. 1004–1115.

⁶⁹ Wirilander 1989, s. 742–750.

Kartta 1: Savon pitäjät 1700-luvun puolivälissä. (Wirilander 1989, s. 298.) Kuopion pitäjä oli sekä väkimäärältään että pinta-alaltaan Savon suurimpia. Vielä 1800-luvun alussa siihen kuuluivat kappeliseurakuntina Nilsiä, Karttula, Maaninka ja Tuusniemi. Viitisenkymmentä kilometriä Kuopion kirkolta itäkoilliseen, pitäjän rajalla sijaitsevan Vuotjärven rannalla toimi Juantehtaan eli Strömsdalin rautaruukki. Vuotjärven itäpuoliset alueet kuuluivat maakunnallisesti Karjalaan, Liperin pitäjän Kaavin kappeliseurakuntaan.

Itä-Suomen hallinnollisen ja kauppapoliittisen kysymyksen ratkaisi kuningas Kustaa III 1775–1776 jakamalla entisen itäisen läänin kahtia Kymenkartanon lääniksi, jonka keskuksesi tuli Heinola, sekä Savon ja Karjalan lääniksi, jonka keskuspaikaksi kaavailtiin aluksi Nilsiä. Lääninhallitus siirtyi jo 1776 sijainniltaan edullisempaan Kuopion kirkonkylään, joka sai vapaakaupunkioikeudet vuonna 1782.⁷⁰ Savon ja Karjalan läänin kutsuttiin tämän vuoksi myös Kuopion lääniksi, vaikka virallisesti tätä nimeä käytettiin vasta vuodesta 1831 alkaen. Kuopion kaupungissa oli 1800-luvun alussa vajaat tuhat asukasta, laajassa Kuopion pitäjässä kappeliseurakunnat mukaan lukien puolestaan vajaat 20 000 ja koko Kuopion läänissä noin 100 000 asukasta. Lääninhallinnon, kirkon ja kihlakunnantuomarin lisäksi kustavilaisen ajan Kuopiossa oli mm. kuninkaallinen postikonttori, apteekki, lääninlasaretti, kruununpolttimo sekä triviaalikoulu.⁷¹

Uuden hallinnon tehtävänä oli myös edistää talouselämää ja liikenneyhteyksiä. Pääasiassa kaskenpoltolla elävät talonpojat harrastivat sivutoimisena raudan, kalkin, potaskan, hartsin ja salpietarin valmistusta. Aikaisemmin kukoistaneen tervakaupan tyrehtyttivät epäedulliset rajat ja huonot kuljetusolot. Säätyläiset perustivat joitakin sahoja. Savo oli pitkään ollut paitsi kaupungiton myös maantietön maakunta. Luontevinta oli liikkua vesitse kesäisin soutamalla ja talvella hevoskyydillä. Pohjoiseen kulkeva maantieväylä Iisalmen ja Nissilän kautta Ouluun valmistui liikennöitävään kuntoon 1780-luvulla, samoihin aikoihin kuin Kuopiosta Rautalammin kautta Vaasaan kulkeva ”sotatie”. Karjalan emätie Sortavalan, Tohmajärven ja Joensuun kautta Kaaville ja Kuopioon saatiin valmiiksi vuonna 1792. Viimeksi mainittu kulki Juantehtaan lähistöltä, ja pienempi tie Kaavilta Juantehtaan ja Nilsiä kautta Lapinlahdelle. Vuonna 1782 järjestettiin lautta välittämään liikennettä Kallaveden yli Toivalasta Kuopion puolelle Kelloniemeen.⁷²

Maaherran ja lääninhallinnon alaisina toimivat kihlakunnissa kihlakunnan- eli kruununvoudit ja -kirjurit ja pitäjissä nimismiehet. Savo jakautui kolmeen kihlakuntaan; pohjoisosa kuului Savon keskiseen kihlakuntaan. Oikeudenhoidon osalta Pohjois-Savo muodosti Pien- eli Vähän-Savon tuomiokunnan, joka kuului Karjalan laamannikuntaan ja Vaasan Kuninkaallisen Hovioikeuden (perustettu 1776) alaisuuteen. Vuonna 1796 tuomiokunta jaettiin kahtia: Pien-

⁷⁰ Lappalainen 1982, s. 17–254.

⁷¹ Suomen kaupunkilaitoksen historia, tilasto-osa 1984, s. 12; Tuneld 1792, s. 220–221; Rinman 1794, s. 66–67.

⁷² Viertola 1974, s. 73–76. Lappalainen 1982, s. 187–190.

Savon ylisen ja alisen kihlakunnan tuomiokuntiin.⁷³ Kirkollisesti kuuluttiin Porvoon hiippakuntaan ja sotilashallinnon puolesta maakunnassa majaili ruotuväkipohjainen Savon rykmentti. Vuorihallinnon osalta kuuluttiin Suomen vuorimestaripiiriin, mutta sillä oli Savossa vain yksi kohde: Juantehtaan rautaruukki, jota Turussa asuva Suomen vuorimestari kävi silloin tällöin tarkastamassa.⁷⁴

Juantehtaan ruukki, ruotsiksi Strömsdalsbruk, oli saanut perustamisprivilegionsa Ruotsin Kuninkaalliselta Vuorikollegiolta 4.7.1746. Kyseessä oli ensimmäinen ja pitkään ainoa Suomen sisämaassa sijaitseva, paikallista järvimalmia raaka-aineenaan käyttävä rautaruukki. Ruotsin ”rautakeskuksen” ja rannikko-Suomen näkökulmasta kaukana Savon ja Karjalan rajalla Kuopion takamailla sijaitseva Juantehtas oli ”kehitysaluetta”. Savon säätyläiset olivat kuitenkin panneet merkille Kuopion pitäjän järvien ja soitten runsaat malmivarat, joita talonpojat olivat jo pitkään hyödyntäneet pienissä harkkokohteissaan. Seudulla oli myös metsiä, joista uskottiin saatavan masuuniprosessissa tarpeellista hiiltä. Vuotjärven Akonveteen yhdistävän Juankosken putouskorkeuden katsottiin olevan riittävä ruukkilaitosten rakentamista varten.⁷⁵

Ruukin perustajien ammattitaidottomuus ja omistuksen hajanaisuus vaikeuttivat alkuvuosikymmenien aikana toimintaa. Tuotannolliset tulokset jäivät vaatimattomiksi. Vuonna 1755 vuorikollegio määräsi ruukin vuosittaiseksi taontakiintiöksi 500 kippuntaa (noin 75 tonnia), mutta koska tätä tavoitetta ei koskaan saavutettu, alennettiin määrä sataan kippuntaan vuosisadan loppuun mennessä. Vuonna 1772 Juantehtas sai oikeuden perustaa manufaktuurilaitoksen, joka jalostaisi ruukin omaa kankirautaa hyödyllisiksi taloustavaroiksi. Tulvat, tulipalot sekä muuta vaikeudet viivästyttivät toteuttamista niin, että laitos saatiin valmiiksi vasta 1820-luvulla.⁷⁶

Ruukilla vierailevat vuorimestarit raportoivat tietoja Juantehtaan tilasta. Vuonna 1792 Juantehtaalla oleskeli Vuorikollegion lähettämä vuorimekaanikko Carl Rinman, joka kirjoitti seikkaperäisen kertomuksen matkastaan Savoan ja Karjalaan. Vuorimekaanikko piti ruukin heikon menestyksen syinä omistajien pientä ja huonosti hoidettua liikepääomaa sekä menekkivaikeuksia, jotka johtuivat syrjäisestä sijainnista, pitkästä etäisyydestä merenrantaan

---

⁷³ Holmberg 1959, s. 96.

⁷⁴ Tuneld 1792, s. 230–231.

⁷⁵ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 13–17.

⁷⁶ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 39–46.

ja talonpoikien vähäisestä rautaesineitten tarpeesta. Ruotsin rautateollisuuden keskukselta tulleen Rinmanin silmissä Savo näytti kehittymättömältä, jähmeässä luontoistaloudessa elävältä maankolkalta. Harvalukuinen, hajallaan asuva ja omavaraistaloudessa elävä talonpoikaisväestö ei antanut kunnon perustaa rautaruukin kannattavalle toiminnalle. Vuorimekaanikko neuvoikin ruukkia aluksi keskittymään maanviljelykseen, joka ruukin tiloilla oli aivan retuperällä, ja jättämään raudanvalmistuksen sivuelinkeinoksi.⁷⁷

Hyvistä aikomuksista huolimatta ruukinomistajat eivät kyenneet toteuttamaan Rinmanin suosituksia. Vuonna 1814 vuorimestari kertoi, että Juantehdasta ”nykyisen hoitajan toimesta pidetään jonkinmoisessa toimessa”. Toisaalta kuitenkin samana vuonna – kun Savoön suunniteltiin toisen rautaruukin perustamista, nimittäin Varkauteen – todettiin, että ”Juantehtaan rautaruukki on sen ensimmäisestä perustamisesta alkaen ollut ja tulee vastedeskin olemaan sellaisessa voimattomuudentilassa, että se ei ole voinut likimainkaan varustaa maata kankirautatarpeilla, vielä vähemmän manufaktuuritakeilla”.⁷⁸ Kuvaavaa on, että ruukille sen perustamiskirjassa myönnettyä verovapautta jatkettiin kerran toisensa jälkeen. Koko Ruotsin aikana se ei maksanut valtiolle veroja ollenkaan. Veroja alettiin maksaa vuodesta 1830 alkaen.⁷⁹

Vaikka rautateollisuus viranomaisille toimitettujen valitusten mukaan olikin kannattamatonta, kertyi Juantehtaalle vuosikymmenien kuluessa huomattava maaomaisuus: Rinmanin tietojen mukaan yli 28 000 tynnyrinalaa eli lähes 13 000 hehtaaria.⁸⁰ Maaomaisuus oli agraariyhteiskunnassa omaisuuden tärkein muoto. Maa – ja maasta kasvava metsä – merkitsi toimeentuloa niin talonpojille kuin rautatehtaallekin.

---

⁷⁷ Rinman 1794, s. 140–145.

⁷⁸ Laine 1948, s. 530.

⁷⁹ Laine 1948, s. 532.

⁸⁰ Rinman 1794, s. 129.

Kartta 2: Juankosken ylinen vesistö vuonna 1920 painetusta Maanmittaushallituksen Suomen kartasta, Strömsdal eli Juantehdas keskellä alhaalla. Vuosisataa aikaisemmin maanteitä oli vähemmän ja vesireitit tärkeämpiä liikenneväyliä. Kaavilta Vehkalahden kautta Juantehtaalle ja Nilsiään ja sieltä edelleen pohjoiseen kulkeva tielinja oli olemassa jo 1800-luvun alussa. Vuotjärveen laskevat Syväri Lastukosken kautta ja Siikajärvi Pisankosken kautta. Vanha Täyssinän rauhaan (1595) pohjautuva rajalinja kulkee Vuotjärven halki Pisalle ja edelleen Keyritynjokea pitkin jakaen seudun Savoön (Kuopion pitäjän Nilsin kappeli) ja Karjalaan (Liperin pitäjän Kaavin kappeli, josta tuli itsenäinen seurakunta vuonna 1802).

2.2. Rahvas ja säätyläiset

Sisä-Suomen maaseudulla väestön valtaosa oli talonpoikaista kansaa. Viljelemänsä maan luonnon mukaan talonpojat jakaantuivat perintö- eli verotalonpoikiin, joiden omistusoikeus taloonsa oli vahvempi, sekä kruununtalonpoikiin, joilla oli taloonsa vain hallinta- eli asukas oikeus mutta ei perintö- eli vero-oikeutta, vaikkakin käytännössä sama suku saattoi elää tilalla sukupolvesta toiseen. 1700-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta alkaen isonjaon toteuttamisen aikana ja jälkeen yleistyi tilojen perinnöksiosto – Savossa tosin hitaasti – jonka kautta kruununtalonpoika tietyn lunastussumman (kolmen vuoden verot) maksamalla siirtyi verotalonpojan asemaan. Vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja vahvisti maataomistavan talonpojan oikeuksia. Kruununtalonpojat saivat tilaansa niin sanotun vakaan hallintaoikeuden. Mikäli tila pidettiin kunnossa ja verot maksettiin, tila pysyi häiriöttä asukkaalla ja hänen perillisellään. Talonpojille annettiin myös oikeus omistaa rälssitiloja. Perinteisesti aatelin privilegioihin kuulunut rälssi oli kolmas maan luonto; rälssitilan tuottoa eli veroa eli maanvuokraa ei nauttinut kruunu vaan rälssimies itse.⁸¹

Hämeen, itäisen Uudenmaan ja Karjalan kaltaisia talonpoikaissiikehdintöjä 1700-luvun lopulla ei Savossa nähty. Ilmeisesti savolaisilla ei ollut samanlaisia syitä kapinoida säätyläisten rälssimaanomistusta vastaan kuin Kymenlaakson tai Karjalan rahvaalla. 1700-luvun kuluessa savolaisiakin talonpoikaistiloja joutui perinnöksiostojen kautta säätyläisomistukseen, mutta ei läheskään niin paljon kuin esimerkiksi Uudellamaalla tai Hämeessä eivätkä savolaisten olot suhteessa säätyläisiin yleisesti ottaen liene olleet niin tukalia kuin ”hovien herrojen alla huokailevilla” karjalaisilla. On tosin huomattava, että juuri Juantehtaan tapauksessa ruukinomistajaksi hankkiutui eräs suurimman savolaisen maaomaisuuden omistaja, ”mammonannälkäiseksi” sanottu Georg Fredrik Tigerstedt.⁸²

Tilojen halkomisen ja torppien perustamisen salliminen lisäsi asutusta myös pitäjien aikaisemmin asuttamattomilla alueilla. Maataomistavien talonpoikien ja torppareitten rinnalla kasvoi mäkitupalaisten, loisien ynnä muiden maata omistamattomien joukko. Väkiluvun kasvu 1700-luvulla oli nopeaa, varsinaiseksi köyhäläisyysongelmaksi, johon Savossa yhdistyi kaskikulttuurin kriisi, tilanne kärjistyi vähän myöhemmin 1800-luvun toisella neljänneksellä.

⁸¹ Wirilander 1989, s. 142–149; Aarnio 1991, s. 43–64.

⁸² Katajala 2002, s. 474–481; Wirilander 1989, s. 149–152.

Monia talonpoikaisperheiden jälkeläisiä uhkasi aleneva säätykierto: torpparin, palkollisen tai loiseläjän ura. Näitten lapset puolestaan saattoivat päätyä mieron tielle; Nilsiässä 1800-luvun alussa moniin kymmeneen nousevassa kerjäläislasten joukossa oli eniten mäkituvista lähteneitä. Metsävarojen ehtymisellä ja proletarisoitumiskehityksellä oli ilmeiset kytköksensä myös rikollisuuden kasvuun.⁸³

Savolaiset harjoittivat peltoviljelyä, kaskiviljelyä ja suoviljelyä. Maantieteilijä Erik Tuneld kertoi Savossa viljeltävän ”yleensä ruista, ohraa, kesävehnää, kauraa, tattaria, herneitä ja papuja, pellavaa ja hamppua, paitsi Iisalmen pitäjässä ja suurimmassa osassa Kuopion pitäjää, missä viljellään melkein pelkästään ruista ja ohraa”. Perunanviljelyksessä otettiin ensiaskeleita.⁸⁴ ”Maaomenat”, ”maapärynät” eli ”potatoeshedelmät” syrjäyttivät vähitellen perinteisen kaskinauriin. Nilsiän kappeliseurakunnan alueella oli vuonna 1804 satakunta perunanviljelijää, jotka olivat kylväneet yli kuusi tynnyrillistä siemenperunaa ja korjanneet lähes kuusikymmentä tynnyrillistä eli vajaat 9 000 litraa. Erityisesti Pohjois-Savossa kasvatettiin myös tupakkaa eli palturia, jonka kuivattuja lehtiä käytettiin piipunlatinkina – ellei sitten tupruteltu Venäjän puolelta salakuljetettuja hollantilaisia tupakanlehtiä.⁸⁵

Melkein jokainen maataviljelevä talonpoika oli samalla kauppias. Kaupunkireissuilla käytiin talvisin lähinnä suolan takia. Kahdesta ruistynnyristä sai Oulussa tynnyrillisen suolaa, Loviisassa vähän vähemmän. Hyvinä vuosina viljaa saattoi liietä vietäväksi rannikkokaupunkeihin tuhansia tynnyreitä. Savoia pidettiin hyvinä viljavuosina 1700-luvun lopulla suorastaan Pohjanmaan vilja-aittana.⁸⁶ Viljaa poltettiin myös viinaksi, joka oli helposti kuljetettava ja tuottoisa myyntitavara. Paloviinaa käytettiin runsaasti myös omassa käytössä nautintoaineena ja yleislääkkeenä.⁸⁷ Elintason kohotessa omaa asemaa haluttiin korostaa myös asumisessa tai pukeutumisessa. Eric Tuneld kertoo, että yleensä savolaiset asuivat yksinkertaisesti savupirteisissä torakoittensa keskellä, mutta Iisalmen ja Kuopion pitäjissä, missä talonpojat olivat varakkaampia, oli rakennettu tupia, joissa oli kaakeliuunit ja savupiiput sekä lasi-ikkunat. Tämän seudun naisväki oli viimeisen kymmenen vuoden kuluessa ryhtynyt

⁸³ Soinin 1972, s. 391–393; Ruotsalainen 1965, s. 181; Koskivirta 2001, s. 73, 310–315.

⁸⁴ Tuneld 1792, s. 205–207.

⁸⁵ Wirilander 1989, s. 643–651.

⁸⁶ Tuneld 1792, s. 210.

⁸⁷ Wirilander 1989, s. 465.

koreilemaan vaatteilla ”niin että se on lähes uskomatonta” ja miesväkikin oli hylännyt vanhan yksinkertaisen vaatepartensa.⁸⁸

Henkisen kulttuurin ja sivistyshistorian puolesta Savon talonpoikaisto eli 1700–1800-luvun taitteessa vedenjakajalla. Muotokirkollisuuden alla pitkään eläneet pakanalliset tavat väistyivät alkavan herännäisyyden tieltä. Kun kirkon vaatima lukutaito vähitellen vankkeni koulumestareitten sekä rippikoulu- ja kinkeripappien vaikutuksesta, levisivät Raamattu ja muut uskonnolliset kirjat talonpoikien käsiin. Taulukko 1 havainnollistaa nilsiäläisten sisälukutaidon kehitystä. Samalla se kertoo kyseisten kylien väestömäärän kasvusta.

kylä	lukutaitoisia vuonna 1782 (%)	henkilömäärä yhteensä 1782	lukutaitoisia vuonna 1810 (%)	henkilömäärä yhteensä 1810	
Haluna	47 (42,7)	110	170 (75,2)	226	
Keyritty	15 (30,0)	50	51 (67,1)	76	
Kärsämäki	18 (52,9)	34	49 (71,0)	69	
Niinimäki	42 (55,3)	76	47 (75,8)	62	
Nilsinä	85 (47,5)	179	253 (69,1)	366	
Palonurmi	16 (48,5)	33	52 (66,7)	78	
Reittiö	18 (54,5)	33	54 (70,1)	77	
Siikajärvi	27 (41,5)	65	21 (63,6)	33	
Suojärvi	69 (34,7)	199	121 (63,7)	190	
Syvärilä	10 (27,8)	36	66 (66,7)	99	
Urimolahti	14 (41,1)	34	43 (75,4)	57	
Vuotjärvi	65 (48,1)	135	150 (64,0)	234	

Taulukko 1: Sisälukutaito Nilsin ns. vanhoissa kylissä vuosina 1782 ja 1810 rippi- ja lastenkirjojen mukaan. (Ruotsalainen 1965, s. 183-184.)⁸⁹

⁸⁸ Tuneld 1792, s. 211–212.

Lukutaidossa edistyksellisimmissä kylissä kolmeneljäsosaa väestöstä hallitsi vuonna 1810 sisälukutaidon ainakin jollakin tavalla. Kuten Tauno Ruotsalainen huomauttaa, Vuotjärven lukutaito pysytteli suhteellisen alhaisena lähistön Juankosken rautaruukin ja siellä olevan pedagogion sivistysvaikutuksesta huolimatta.⁹⁰ Rahvaan pääasiallinen opinahjo oli rippikoulu, jota Nilsiässä käytiin 1800-luvun alussa yleensä kahdeksan päivän ajan syys–lokakuussa. Koska alkuopetus oli puutteellista, ei kirkon vaatimia kristinopin tietoja helposti omaksuttu. Monet kävivät rippikoulua kaksi tai kolme kertaa. Rippilasten hylkäysprosentit vaihtelivat Nilsiässä vuosina 1796–1815 kolmestakymmenestä jopa seitsemäänkymmeneen prosenttiin.⁹¹ Kirjoitustaito oli tavallisen kansan keskuudessa tuohon aikaan vielä harvinainen. Kirjantunteva herätysjohtaja Paavo Ruotsalainenkin turvautui kirjureihin asioita paperille pannessaan. Lautamies Pietari Väänänen laati puolestaan suomenkielisiä asiakirjoja ja vetäisi tyylikkään nimikirjoituksensa alle. Suurin osa talonpojista piirsi kuitenkin pelkän puumerkkinsä toisten kirjoittamiin ja tulkitsemiin asiakirjoihin.

Väestön valtaosa oli yhteistä rahvasta, mutta oli Savossa myös säätyläisiä: aatelisia maanomistajia, upseereita, virkamiehiä, pappeja, kauppaporvareita sekä erilaatuisia ”väliherroja” kuten lukkareita, koulumestareita ynnä muita. Lääninhallinto, Kuopion kaupungin perustaminen, kaupan vilkastuminen sekä sijainti Venäjän vastaisella ”sotilasrajalla” toivat Savoan lisää säätyläisiä rintamailta, aina Ruotsin puolelta saakka. Säätyläistön määrä Savon väkiluvusta vuonna 1810 oli vajaat puolitoista prosenttia.⁹² Alemman säätyläistön osalta raja rahvaaseen oli häilyvä.

Savon aatelin painopiste oli etelässä, Mikkelin, Ristiinan, Juvan, Joroisten, Rantasalmen ja Säämingin kartanokeskittymän alueella. Monet virkamiehistä ja upseereista harjoittivat sivutoimenaan teollisuutta tai maanviljelystä. Tärkeämpää kuin esimerkiksi teollisuudenharjoitus sinänsä oli säädynmukainen elämäntapa ja rajojen pitäminen selvänä rahvaan suuntaan. Toisin kuin talonpoikaisperhe, herrasväen perhe ei ollut tuotanto- vaan kulutusyksikkö, joka keräsi ja välitti eteenpäin jälkeläisilleen niin materiaalista kuin henkistäkin pääomaa – ja siinä samalla palveli kruunua ja kruunun alamaisia.

---

⁸⁹ Tauno Ruotsalainen on laskenut lukutaitoisiksi kaikki jonkinlaisen lukumerkinnän rippi- ja lastenkirjoissa saaneet henkilöt, kiitettävästä kokorivistä (X) heikkoon yhteen pisteseen (.). Ruotsalainen 1965, s. 170–171.

⁹⁰ Ruotsalainen 1965, s. 185.

⁹¹ Ruotsalainen 1965, s. 167.

⁹² Wirilander 1989, s. 81.

Säätyläiskulttuurin oleellinen piirre oli koulutus. Upseeriksi, virkamieheksi tai papiksi päästäkseen oli opiskeltava, Kuopion triviaalikoulussa, Haapaniemen kadettikoulussa, Turun yliopistossa tai muissa oppilaitoksissa.⁹³

Savon herrasväki oli kaksi- tai ainakin puolitoistakielistä. Vuonna 1781 Porvoon tuomiokapituli todisti Hämeen, Savon ja Karjalan oloista seuraavasti:

”[N]e herrasväet ja säätyläiset, jotka oleskelevat siellä, lukuun ottamatta muutamia harvoja, Ruotsista viime aikoina tulleita upseereita ja elinkeinonharjoittajia, osaavat kuitenkin, ehkäpä enemmiltä osilta paremmin suomea kuin ruotsia; eikä se ole ihmeteltävää, koska heillä lapsuudessaan on tilaisuus samalla oppia molempia kieliä ja sentähden myöskin käyvät suomalaisessa jumalanpalveluksessa eivätkä kaipaa mitään ruotsalaista, jota sentähden ei olekaan toimitettu missään pitäjässä näillä seuduilla, ennen kuin sinne on tullut sellaisia, jotka eivät ole voineet suomalaista käyttää.”⁹⁴

Yhteisen valtakunnan ja virkakielen vuoksi Ruotsin puolelta oli periaatteessa vaivatonta siirtyä Savoinkin saakka kauppiaksi, virkamieheksi – tai vaikkapa ruukinpatruunaksi. Ruotsinmaalaista lähtöä olevien henkilöiden määrä esimerkiksi Kuopion porvaristossa oli kuitenkin vähäinen.⁹⁵

2.3. Esivalta vaihtuu, isäntävalta horjuu

Suomen sodassa Venäjän armeija valloitti Suomen ja Savon. Kaukana kaskimailta Euroopan suurvaltojen mahtimiehet tekivät päätöksiä, jotka tulivat koskettamaan myös maanosan reuna-alueitten elämää. Ranskan ja Venäjän keisarit Napoleon ja Aleksanteri kohtasivat Tiltsissä 1807 ja sopivat Ruotsin painostamisesta Englannin vastaiseen mannermaasulkemukseen. Tämä oli tausta, kun Venäjä aloitti sodan Ruotsia vastaan talvella 1808. Itä-Suomen alueella Savon prikaatin komentaja J. A. Cronstedt veti joukkonsa ylipäällikön W. M. Klingsporin ohjeitten mukaisesti kevään kuluessa pohjoiseen. Perääntyminen päättyi Siikajoella ja Revonlahdella venäläisistä huhtikuussa saatuihin voittoihin. Eversti J. A. Sandels joukkoineen

⁹³ Åström 1993, s. 131–132, 172–173, 257–276; Räsänen 2008, s. 247–252.

⁹⁴ Suolahti 1993, s. 342.

⁹⁵ Toivanen 1985, s. 4–6. Eräs keskeinen henkilö oli Skellefteästä (aluksi paroni Carpelanin kamaripalvelijaksi tullut) kestikievarinpitäjä Petter Bränlund. Lappalainen 1982, s. 375–376 .

eteni Savon tien suunnassa, mutta joutui jättämään Kuopion kaupungin venäläisille, joiden voimia sidottiin kesän häirintähyökkäyksillä Toivalan salmen takaa. Saarroitusuhkan takia Sandels vei joukkonsa syksymmällä Iisalmeen, missä lokakuun lopulla taisteltiin Koljonvirralla. Torjuntavoitosta huolimatta sotilaallinen tilanne oli kääntynyt lopullisesti Venäjän eduksi ja marraskuussa 1808 solmittu Olkijoen aselepo velvoitti suomalais-ruotsalaiset joukot vetäytymään Kemijoen länsipuolelle. Tämän jälkeen keisari Aleksanteri saattoi keskittyä järjestelemään valloitusmaansa oloja.⁹⁶

Porvoon valtiopäivillä maaliskuusta heinäkuuhun 1809 Suomen säädyt solmivat suhteen uuteen hallitsijaan samaan aikaan kun entinen menetti valtansa. Epäonnisen sodan seurauksena suosionsa menettänyt Ruotsin kuningas Kustaa IV Aadolf pakotettiin eroamaan maaliskuussa ja hänen sedästään tuli kuningas Kaarle XIII. Haminan rauha allekirjoitettiin syyskuussa 1809. Ruotsi luovutti Venäjälle Suomen Ahvenanmaata sekä Tornion- ja Muonionjokea myöten.⁹⁷ Ruotsin kruununperilliseksi oli valittu tanskalainen prinssi, mutta tämä kuoli yllättäen keväällä 1810. Huhut, joiden mukaan maamarsalkka Axel von Fersenillä olisi ollut sormensa pelissä kruununprinssin kuolemassa, johtivat siihen, että kesäkuussa 1810 von Fersen joutui hautajaissaattueessa Tukholman katurahvaan vihan kohteeksi ja pahoinpideltiin kuoliaaksi. Lokakuussa Ruotsiin saapui uusi kruununperillinen ranskalainen marsalkka Jean Baptiste Bernadotte, josta tuli maan todellinen vallanpitäjä ja sittemmin kuningas Kaarle XIV Juhana.⁹⁸

Paitsi näissä ”ylätason” vallanperimyskiistoissa, sodan myötä kärjistyivät myös yleisemmät lain ja laittomuuden, lojaliteetin, esivallan, väkivallan ja omankädenoikeuden kysymykset. Savo-Karjalan maaherra Olof Wibelius vastusti sodan aikana venäläisten ylipäällikön kreivi Friedrich Wilhelm von Buxhoevidenin antamaa julistusta, jossa Ruotsin armeijaa palvelevat upseerit tuomittiin menettämään omaisuutensa ja virkatalonsa. Wibelius menetti oman virkansa vetäytyessään joukkojen mukana Ruotsin puolelle. Hän jatkoi sodan jälkeen Vermlannin maaherrana, aateloituna af Wibeli -nimisenä. Kuopion läänin muu virkamiehistö jäi paikoilleen ja sitä johtamaan saapui tehtävässä aikaisemminkin palvellut paroni Simon Wilhelm Carpelan. Noin vuoden kuluttua tämä 76-vuotias ikämies vetäytyi maatilalleen Runnille ja uutena maaherrana aloitti kevätpuolella 1810 eversti Gustaf Aminoff.⁹⁹

⁹⁶ Savon taistelut Lappalainen 2008, s. 98–112, 130–141, 233–243; Vihola 2008a, s. 7–36.

⁹⁷ Tommila 2008, s. 59–97.

⁹⁸ Meri 1993, s. 323–334; Ramel 2001, s. 298–300, 303; Hultman 2002, s. 73–102; Berglund 2009, s. 78–92.

⁹⁹ Mielonen 1944?, s. 8; Hårdstedt 2007, s. 250–251.

Sota kosketti myös alempia virkamiehiä, pappeja ja paikallista siviiliväestöä. Talonpoikia pidettiin yleensä Ruotsin kuninkaalle uskollisina. Tämä ilmeni Pohjois-Karjalassa Olli Tiaisen sissien toimintana samoin kuin Savossa talonpoikien hyökkäyksissä venäläisten kuormastoja vastaan sekä avustuksessa Kuopion takaisinvalloituksessa keväällä 1808. Ruotsin aseet joutuivat kuitenkin taipumaan. Syys-lokakuussa 1808 ruhtinas Dolgorukin pääjoukkojen sivustassa kulki tuhannen sotilaan vahvuinen venäläisjoukko Kaavin – Juantehtaan – Nilsiän kautta kohti pohjoista.¹⁰⁰ Voi vain arvailla, miten Nilsiässä samoihin aikoihin käräjille kokoontuneet tuomari, lautamiehet ja muu yleisö tai Juantehtaan ruukinpatruuna suhtautuivat tapahtumien kulkuun. Säätyläisväestö lienee Savossakin ollut rahvasta valmiimpi hyväksymään tosiasiat ja myöntymään uuden vallan alaiseksi. Ainakin ruukinpatruuna Ekholm piti joulukuussa 1808 Kuopion venäläistä sotilashallintoa hyväksyttävänä esivaltana, jonka puoleen hän kääntyi saadakseen röyhkeän ja hankalan alaisensa, entisen hiilenpolttaja Johan Elgin aisoihin.

Sunnuntaina joulukuun 11. päivänä 1808 Ekholmin luo tulivat irtolaismies Heikki Korhonen, Tuomas Parviainen sekä ruukin entinen hiilenpolttaja ja torppari Johan Elg, jotka pyysivät patruunalta lupaa saada haudata Elgin lankomies, Säyneisessä asunut suutari Johan Forsström ruukin hautausmaahan. Ekholm kielsi perustellen, että hautausmaa oli jo täynnä ruumiita ja että se oli tarkoitettu vain ruukin omaan käyttöön eikä muualta kuljetettuja epävarmoissa oloissa kuolleita varten.¹⁰¹ Hän kehotti miehiä kääntymään Kaavin seurakunnan puoleen. Kun miehet olivat poistuneet, kävi ilmi, että he olivat kiellosta huolimatta menneet hautausmaalle. Patruuna lähetti palvelijansa kieltämään hautauksen, mutta tätä ei toteltu. Ekholm riensi itse hautausmaalle, mutta hänenkään esittämänsä kiellot, nuhtelut tai uhkaukset eivät auttaneet. Patruuna kohtasi kolmikön taholta vain röyhkeyttä ja tottelemattomuutta. Suutarivainajan haudattuaan miehet poistuivat ja sanoivat, että patruuna saisi nyt menetellä ruumiin kanssa, miten parhaiten taisi. Koska Kaavin pastorilta Samuel Kiljanderilta ei tullut apua, Ekholm kääntyi Kuopion venäläisen komendantin everstiluutnantti Gericken puoleen.

Joitakin päiviä myöhemmin ruukille saapui venäläinen sotilasosasto. Hauta avattiin, kaksi upseeria tutki ruumiin ja totesi miehen kuolleen väkivaltaisesti. Ekholm epäili hautaajia

---

¹⁰⁰ Pylkkänen 2008, s. 80–82, 225–233; Lappalainen 2008, s. 104–107.

¹⁰¹ Juuri edeltävinä viikkoina ruukilla oli kuollut kymmenkunta ihmistä, aikuisia ja lapsia, kuumetautiin. Patruuna lienee tarkoittanut juuri näitä ruumiita, jotka ilmeisesti oli toimitettu hautausmaalle mutta jotka saivat yhteisen hautaansiunaamisen vasta seuraavan vuoden maaliskuussa. Kuopion maaskr:n kuolleet ja haudatut 1808, TK 1653, mf.

suutarin surmaajiksi. Tämän lisäksi patruuna listasi näiden väkivallantekijöiden rikoksiksi koti- ja sapattirikoksen, tottelemattomuuden isäntää vastaan, irtolaisuuden sekä Elgin osalta vastuun piilotetusta kivääristä. Uusi venäläinen esivalta oli määrännyt aseet takavarikoitavaksi rahvaalta. Elg oli saamastaan hädöstä piittaamatta oleskellut hiilenpolttajantorpassaan. Tämän vuoksi venäläiset pidättivät Johan Elgin ja veivät vangittuna Kuopioon.

Ekholm käytti mieskolmikosta nimitystä ”*väkivallantekijät*” (wåldwerckare). Sana ei tarkoittanut pelkästään fyysistä väkivaltaa, vaan myös omavaltaisuutta, laittomuutta, tottelemattomuutta ja patruunan isäntävallan kyseenalaistamista. Ruukinpatruunan toteamus Johan Elgistä oli paljon puhuva:

”Elg, joka on ollut hiilenpolttajana Juantehtaalla, on jatkuvasti osoittautunut röyhkeäksi, tottelemattomaksi ja laiskaksi, laiminlyönyt tehtäviään ja kieltäytynyt sitoumuksistaan. Hän on yllyttänyt muita ruukkilaisia tottelemattomuuteen minua kohtaan ja mitä hävyttömimmin ilmauksin haukkunut minua. Hänet on hädetty hiilenpolttajan torpasta, mutta tästä huolimatta on siellä edelleen pysytellyt. Minun on ollut pakko jättää toistaiseksi hänen häättämisenä sodan levottomuuksien aikana, jolloin minkäänlaista toimeenpanevaa valtaa ei ole ollut tavoitettavissa.”¹⁰²

Johan Elg oli aiheuttanut patruunalle jo ennenkin harmia maksamattomien velkojensa takia.¹⁰³ Ekholm tervehti epäilemättä tyydytyksellä venäläisen sotilasosaston tuloa Juantehtaalle ja toimia tottelemattoman torpparin pidättämisessä.

2.4. Sotilaitten ja siviilien väkivalta

Papisto, joka aikaisemmin oli saarnannut rahvaalle Ruotsin kruunun legitimitettä, oli avainasemassa välitettäessä uutta asennoitumista venäläisiin. Seuraavassa muistelmassa Nilsin kappalaisesta Anders Johan Brofeldtista heijastuu paitsi venäläisen sotaväen huollon

---

¹⁰² ”Elg, som varit kohlare under Strömsdal, har blifvit för beständigt visad sturskhet, olydnad och lättia, för åsidosättande och förnekande af sina förbindelser, för castigerande til olydnad emot mig de öfriga Brukets underhafvande och för de skamlösaste uttrycken fällt emot mig, utkörd från kohlare torpet; men det oagadt har han likafullt därstädes qvarstånat, och har varit nödsakad under krigsroligheterne, då ingen execution magt varit at tilgå, låta bero tils vidare med hans afhysande.” Kuopion tk 1809 § 422, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:27, JoMA.

¹⁰³ Kuopion sk 1808 § 71, tk 1809 § 420, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:25, 27, JoMA. Ks. liite 4.

tarpeet myös paikallisen papin hankala asema kahden esivallan sekä rahvaan ja miehitysarmeijan välissä.

”Sota-aikana oleskeli Nilsin kirkolla lautamies Kaarle Jaakko Tammelinin paikalla aiwan pappilan vieressä joukko venäläistä sotawäkeä, joka ryösteli lähiseudun asukkailta lehmä ja eloja ruoikseen. Silloin oli seurakunnan paimenen asema vaikea sanankuulijainsa suojelijana näitä naapureita vastaan, jotka milloin tahansa saattoivat pistäytyä roswoitkelle pappilaankin. Pahemmista rettelöistä kappalainen Brofeldt sentään lienee selwinnyt, kun antoi näiden ottaa tarpeensa mielisuosiolla.”¹⁰⁴

Kaikki eivät olleet yhtä ”mielisuosiollisia”. Tuovisten isännöimässä Taaton talossa, jonka perintöoikeus kuului Juantehtaan ruukille mutta omistusoikeus talonpojille, syntyi tappelu, kun Nilsin kirkolta saapuneet venäläissotilaat yrittivät tunkeutua navettaan lehmää hakemaan. Tästäkin tapauksesta on säilynyt kansanperinteen välittämä muistitieto¹⁰⁵, mutta myös tuomioistuinpöytäkirja-aineistoa, koska kahakan seurauksena eräs sotilaista menehtyi ja asiaa tutkittiin käräjillä.

Tammikuun 17. päivänä 1809 Tuovisen taloon ilmaantui kuusi venäläistä kivääreitä ja sapeleita aseistautunutta sotilasta, jotka päällystönsä luvalla olivat hankkimassa muonaa. Nuorin Tuovisen veljeksistä Juho kävi maksulupausta vastaan hankkimassa kannullisen (2,6 litraa) paloviinaa naapurista Pietari Pasaselta. Sotilaat söivät ja joivat Tuovisella. Yksi sotilaista puhui jonkin verran suomea. Hieman humalluttuaan hän ilmoitti, että he olivat tulleet hakemaan lehmää. Venäläiset siirtyivät pihalle mennäkseen navettaan. Heidän käsityksensä mukaan talonväki olisi ollut halukas myymään lehmän ja vähän voita. Äitipuoli Marketta Hiltunen sekä kolme Tuovisen veljestä yrittivät kuitenkin estää sotilaitten pääsyn navettaan. Sananvaihto äityi ruoskilla, seipäillä ja heinähangolla huitomiseksi. Saamistaan ruoskaniskuista suuttuneena Olli Tuovinen humautti venäläistä Ivan Ivanoffia vasempaan olkapäähän seipäällä sellaisella voimalla, että tämä tuupertui maahan eikä voinut nousta ilman toveriensa apua. Olli Tuovinen pakeni paikalta.

Tilanne rauhoittui hetkeksi ja venäläiset siirtyivät, Antti ja Juho Tuovinen mukanaan, läheiselle Karakaisen tilalle. Matti Karakainen, joka oli seurannut tapahtumia naapurinsa pihalla, katsoi parhaaksi luvata omasta navetastaan lehmän. Seurue lähti laahustamaan Nilsin kirkolle päin, jolloin miehiä vastaan ajoi reellä Tuovisten isä Olli vanhempi. Antti Tuovinen

¹⁰⁴ Karjalatar 26.3.1912.

¹⁰⁵ Savo 22.10.1920, Kotiseutumustelmia XVII, ks. liite 8A.

onnistui tätä ennen pakenemaan. Venäläiset käännättivät reen ja sillä kyydittiin haavoittunut sotilas majapaikkaansa lautamies Tammelinin taloon, missä hän kuoli seuraavana yönä. Juho Tuovista ja veljesten isää Olli vanhempaa venäläiset pitivät jonkin aikaa vangittuina. Nuoremman Ollin vaimo Kirsti Ahonen haettiin seuraavana päivänä venäläisten majapaikkaan, missä hän upseerin määräyksestä sai kaksi raipanlyöntiä selkäänsä. Sotilaat halusivat kenties tällä tavoin rangaista syyllisen miehen vaimoa. Olli Tuovinen itse ei ilmaantunut myöskään myöhemmin oikeuden eteen tapausta selvittämään vaan pysytteli ”maan alla”. Toiset veljekset Antti ja Juho Tuovinen sen sijaan vapautettiin syytteistä.¹⁰⁶

Näiltä tammikuun hangilta alkoi nuoremman Olli Tuovisen lainsuojattoman ja karkulaisen ura. Lainsuojaton, jolla oli henkirikos kontollaan ja pidätysmääräys niskassaan, saattoi monen mielestä olla sopiva ehdokas, kun ruukin alustalaistalojen isännät miettivät äärimmäisiä keinoja hankalasta ruukinpatruunasta eroon päästäkseen.

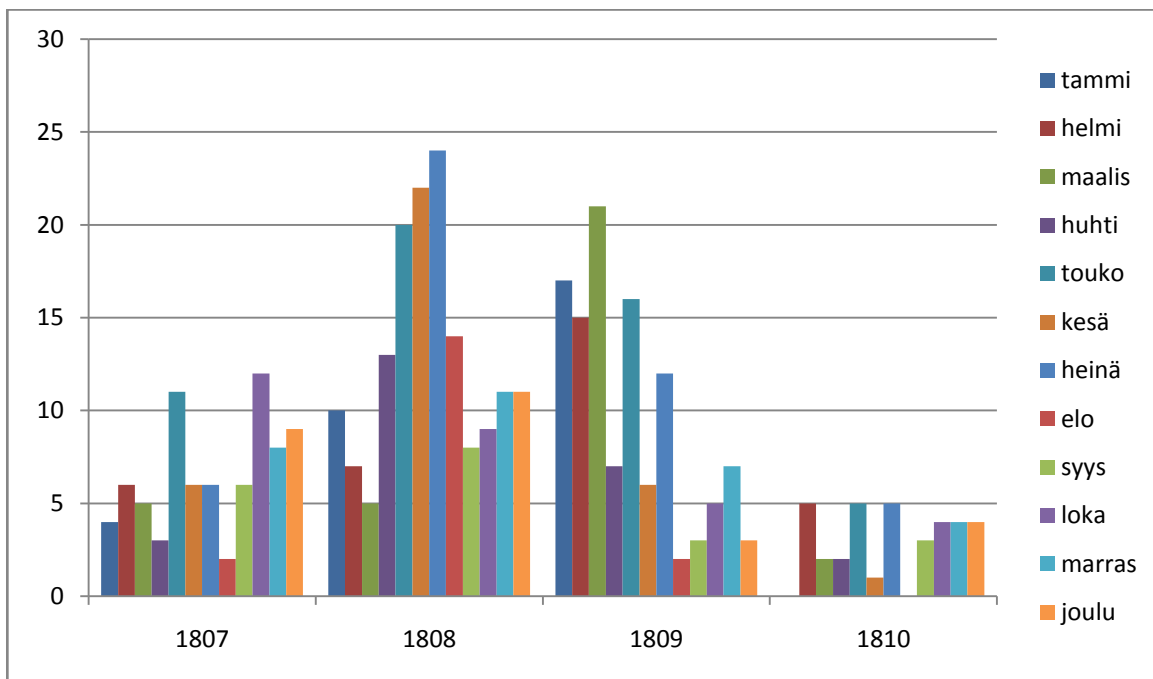
Mutta miten Suomen sota ylipäättään vaikutti siviilirikollisuuteen – rohkaisevasti vai hillitsevästi? Alensiko ympärillä mahdollisesti koettu tappaminen ja kuolema kynnystä tarttua omankädenoikeuteen – vai purkautuiko rauhan aikana siviileihin kohdistuva väkivaltarikollisuus viholliseen taistelukentillä? Voidaanko sodan vaikutusta nähdä vielä lokakuussa 1810 tapahtuneessa ruukinpatruunan murhassa? Tuolloin oltiin eletty rauhan aikaa jo yli vuoden verran, mutta sota-ajan kokemukset lienevät olleet vielä tuoreina niin sotilaiden kuin siviilienkin mielissä. Vaikka sodan rasitukset (kahden armeijan yhtäaikainen elättäminen resursseiltaan muutenkin niukalla alueella) olivatkin tuntuvat,¹⁰⁷ Suomen sota ei ollut – ainakaan Nilsin seutuvilla – niin syväle menevä yhteiskuntarakenteitten murtaja kuin Suomea sata vuotta aiemmin koetellut nälän, sodan ja vihan aika.¹⁰⁸ Teppo Viholan mukaan Suomen sota vaikutti Pohjois-Savon väestöön ”ainakin lievän katastrofin lailla, vaikka pahoilta väkivaltaisuuksilta ja hirmutöiltä vältyttiinkin”. Eniten kuolleisuus nousi suurten sotajoukkojen kulkuväylien varrella Kuopion ja Iisalmen seuduilla, mutta myös esimerkiksi Kaavilla, Nilsissä ei niinkään.¹⁰⁹ Kuvio 2 osoittaa siviiliväestön kuolleisuuden Nilsissä nousseen sota-aikana, ensin kevätkesällä 1808, sitten vuoden 1809 alussa. Ylivoimaisesti yleisimmät kuolinsyyt olivat kuume, rokko ja punatauti. Yhtään väkivaltaista kuolinsyytä ei ole kirjattu.

¹⁰⁶ Kuopion vk 20.2.1809 § 1; 7.3.1809 § 1; 17.4.1809 § 3; 29.4.1809 § 4, Pien-Savon ylinen tmk, Cbc:1, JoMA.

¹⁰⁷ Hårdstedt 2007, s. 106–115, 122–124, 137–162.

¹⁰⁸ Kujala 2001, s. 335–343; Vilks 2005, s. 124–137.

¹⁰⁹ Vihola 2008c, s. 107–114.

Kuvio 2: Kuolleisuus Nilsjöissä vuosina 1807–1810. (Srk:n kuolleiden ja haudattujen luettelot, TK 1483, mf.) Kuvioon ei sisälly Juantehtaan ruukkiyhteisön tietoja.

Selitysmalleja sodan ja väkivallan välisistä vaikutussuhteista on jaotellut Dane Archerin ja Rosemary Gartnerin pohjalta Kenneth Johansson seuraavasti. 1) Sosiaalisen solidaarisuuden malli (*social solidarity model*) tuo esille sen, että sota ulkoisena uhkana vahvistaa yhteisön sisäistä homogeenisuutta, lain ja oikeuden kunnioitusta ja vain hyvin rajallinen joukko ihmisiä on valmis tekemään rikoksia sota-aikana. 2) Sosiaalisen hajoamisen mallissa (*social disorganisation model*) päinvastoin väitetään, että kaikki sodat rapauttavat lain kunnioitusta, mutta etenkin valloitetussa maassa ja hävinneen osapuolen keskuudessa. 3) Taloudellisten tekijöiden malli (*economic factors model*) puolestaan viittaa siihen, miten sota aiheuttaa pulaa elintarvikkeista ja muista hyödykkeistä. Kamppailu vähenevistä resursseista ajaa konfliktitilanteisiin ja hämärtää laillisen ja laittoman rajaa. 4) Katarsis-mallin (*catharsis model*) mukaan yksityinen väkivalta korvautuu sodassa virallisella hyväksytyllä väkivallalla ja ”puhdistaa” raakaa väkivaltaa kokeneet ihmiset siten, että sodan jälkeen heidän väkivaltarikollisuutensa yleensä vähenee.

Edelliselle vastakkainen 5) ”väkivaltainen veteraani -malli” (*violent veteran model*) selittää sodanaikaiset ja -jälkeiset väkivallan teot sillä, että sodassa opittuja väkivaltaisia

käyttäytymismalleja ei pystytä ”oppimaan pois” siviilielämässä ja rauhan tultua. Veteraanit ovat jääneet ”väkivallan koukkuun” tai ”sairastuneet sodasta”.¹¹⁰ 6) ”Artefakti-mallissa” (*artifacts model*) korostetaan puolestaan asettamaan rikollisuus yhteyteen kulttuurin, uskonnon, demografisten seikkojen ja sosiaalisten olosuhteiden kanssa; sota sinänsä ei selitä mitään yleistä lainomaisuutta. 7) Väkivallan legitimointi -malli (*legitimation of violence model*) selittää sodan oikeuttavan ja kasvattavan väkivallan käyttöä kaikissa muodoissaan. Sodassa hyväksytyyn väkivallan ja yksityisen väkivallan välille ei voida vetää rajaa. Se, että sota on legitiimiä ja hyväksyttyä väkivaltaa, haittaa mahdollisuuksia kontrolloida yksityistä väkivaltaa. Näihin seitsemään selitykseen Johansson lisää havainnon, että siviileihin sota-aikana kohdistettu väkivalta on ennen kaikkea 8) väkivaltaa naisia kohtaan.¹¹¹

Edellä kuvatussa hiilenpolttaja Johan Elgin tapauksessa Johanssonin jaottelun kohdat 2) ja 6) lienevät selitysvoimaisimpia. Suomen sodan aikana Kuopion takana elettiin hetken aikaa ”esivallattomassa” tilassa, jolloin irtolaiset kyseenalaistivat ruukinpatruunan vallan. Pakottamaan kykenevää toimeenpanovaltaa ei ollut saatavilla, joten alustalaisten ei tarvinnut kunnioittaa eikä pelätä isäntäänsä. Toisaalta pelkkä sota ja sitä seuraava virkavallan poissaolo ei ole riittävä selitys mahdolliselle suutarin surmalle, patruunan uhmaamiselle ja ruumiin luvattomalle hautaamiselle vaan sosio-kulttuuriset, jopa uskontoon liittyvät seikat saattoivat sanella Elgin ja kumppaneitten edesottamuksia ruukin hautausmaalla. Taaton tappelussa taas mallit 3), 7) ja osaksi myös 8) soveltuvat parhaiten kuvaamaan sotilaitten toimia ja Tuovisten vastatoimia. Elintarvikepula ja voiman oikeutus vetivät venäläisiä Taaton navettaan. Tuoviset katsoivat epäilemättä olevansa vähintään yhtä oikeutettuja vastaamaan väkivallalla omaisuuttaan puolustaakseen. Taaton naisväki sai myös tuta osansa väkivallasta.

Molemmat tässä kuvatut tapaukset, Elgin järjestämät ”villit hautajaiset” ja Taaton tappelu, on syytä pitää mielessä myös Ekholmin murhan taustaa analysoitaessa. Kuritonta ja väkivaltaista potentiaalia oli olemassa: tietyssä tilanteessa se voisi suuntautua ruukinpatruunaa kohtaan.

---

¹¹⁰ Vuoden 1918 tapahtumien tutkija Jaakko Paavolainen toteaa poikkeusyksilöitten poikkeusoloissa ”sairastuvan terroriin”. Turunen 2005, s. 255–260.

¹¹¹ Johansson 1997, s. 202–204; Johansson 2002, s. 47–72.

3. Ruukkiyhteisön muotoutuminen

3.1. Rautapatruunat

Juantehtaan omistus oli perustamisen jälkeisen parin ensimmäisen vuosikymmenen ajan sekava. Osakkuudet vaihtoivat omistajaa muutaman vuoden välein, yrittäjiä tuli ja meni. Monellakaan ei liene ollut todellista taitoa harjoittaa vaativaa teollisuudenalaa alkuvaiheen hankalissa olosuhteissa. ”Varmaankin monia pettyneitä toiveita, ehkäpä murhenäytelmiäkin, kätkeytyy siihen tosiasiaan, että Strömsdal-Juantehdas 1700-luvulla vaihtoi usein omistajia”, aprikoi Victor Hoving.¹¹² Tältä ajalta tunnetaan toistakymmentä osaomistajaa: Argillanderin suvun jäseniä, virkamiehiä, teollisuudenharjoittajia, sotilaita ja opiskelijoita. Oli jokunen ammattimaisempikin yrittäjä, kuten patruuna Abraham Nohrström, joka lupasi ”vilpittömästi, valppaasti ja hellästi edistää yhtiön etua Jumalalle, omalletunnolleen ja muille ihmisille vastuullisena”, mutta hänkin aikansa yritettyään kyllästyi.¹¹³

1760-luvun puolivälissä Juantehtaasta kiinnostui Georg Fredrik Tigerstedt, joka vuoden 1770 tienoissa sai koko ruukin haltuunsa, kun kihlakunnantuomari H. J. Rehbinder myi hänelle omat osuutensa. G. F. Tigerstedt oli aatelismies, sotilas, teollisuusyrittäjä ja tilanomistaja. Maakunnan aikakirjoihin mies on jättänyt katalan jälkimaineen. Sen mukaan hän oli viekas ja ahne, mutta myös tarmokas. Georg Fredrik Tigerstedt oli syntynyt Joroisissa 1729 ja lähti säätynsä tavan mukaisesti nuorena sotilasuralle. Ruukinomistajaksi tullessaan hän oli luutnantti. Vuosina 1769–70 Tigerstedt edusti sukuaan valtiopäivillä Tukholmassa: puoluekannaltaan miehen tiedetään olleen myssy. Hän kannatti kuitenkin kuninkaan vallan kasvattamista. Kuningas Kustaa III palkitsi Tigerstedtin Miekkatähdistön ritarimerkillä 1772.¹¹⁴

Vuonna 1783 54-vuotias miekkaritari ja everstiluutnantti Tigerstedt otti eron Savon jalkaväkirykmentistä omistautuakseen maatilojensa hoitoon. Hän oli todellinen

---

¹¹² Hoving 1946b, s. 36.

¹¹³ ”[M]ed den upprichtighet, Waksamhet och ömhet skall bedrifwa Bolagets förmån, at jag för Gud, mitt samwete och hwarje man kan wara ansvarig.” Yhtiösopimus 19.9.1754, Juankoski Dir. Hb:1, 22, 24, KyKA. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 30–31, omistajat s. 328.

¹¹⁴ Tigerstedt 1891, s. 50–53.

suurtilanomistaja. Pitkässä oikeusprosessissa kihlakunnanoikeuden, hovioikeuden, kuninkaan oikeusrevision ja lopulta säätyjen oikeusdeputaation kautta Tigerstedt oli voittanut itselleen Joroisten Torstilan tilan aikaisemman omistajan leskeltä ja ottopojilta. Paitsi Juankosken ruukkia ja Torstilan tilaa hän oli hankkinut myös Joroisten Räisälänrannan, jonka Tigerstedt ensimmäisen vaimonsa Engelin mukaan nimesi Engelsnäsiksi, sekä Sutelansaaren, Iisalmelta kaksi taloa Haapajärven kylästä, Kuopiosta talon Savijärven kylästä, Juvalta Piispalan ja Nykälän tilat sekä Tannilan rusthollin, useita taloja Rantasalmelta sekä Leppävirralta yhden talon.¹¹⁵ 1700-luvun loppupuolen olot isonjaon toteuttamisineen ja tilojen perinnöksistökiistoineen tarjosivat ilmeisesti otollisen tilaisuuden ”nurkanvaltaajalle” omaisuuden hankkimiseksi. Sukuhistorian mukaan G. F. Tigerstedt oli etenkin vanhemmalla iällään ”*ahne, kova ja käräjöinnistä kiinnostunut*”. Tigerstedtin ensimmäinen vaimo Engel Jakobina o.s. Sirelia kuoli Tukholmassa 1782, minkä jälkeen noin vuoden kuluttua mies avioitui itseään 24 vuotta nuoremman iisalmelaisen Brita Sofia Aminoffin kanssa. Suhde Britan kanssa oli alkanut Engelin vielä eläessä. Lapsia avioliitoista syntyi yksitoista, joista viisi eli aikuiseksi.¹¹⁶

Tigerstedt, joka omisti Juantehtaan edeltäjiään pitemmän ajan, koetti panna ruukilla toimeen uudistuksia. Hän sai vuonna 1772 oikeuden manufaktuurilaitoksen perustamiseen, mutta voimakkaat kevättulvat, tulipalot ja riidat talonpoikien kanssa viivästyttivät liiketoimintaa. Vuonna 1787 G. F. Tigerstedt myi Juantehtaan ruukin 7 000 hopeariksillä¹¹⁷ luutnantti Stephan Bennetille, joka tuolloin toimi Kuopion kruununpolttimon hoitajana ja tupakkatehtailijana. Seuraavana vuonna puhjennut sota Venäjää vastaan johti everstiluutnantti Tigerstedtin, kuten suvun historiikissa sanotaan, ”*kantamaan nurjaa kilpeä isänmaataan vastaan*”, kun hän siirtyi Rantasalmella venäläisten leiriin. Venäläiset saivat puhuttua Tigerstedtin puolelleen lupaamalla hänelle koko Rantasalmen pitäjän lahjoitusmaaksi, kunhan Venäjä olisi sen sodassa voittanut. Ruotsalaisen isänmaan puolella sodassa oli mukana myös ruukin uusi omistaja Bennet, joka oli varustamassa ja kapteenina johtamassa sisävesilaivasto-

¹¹⁵ Wirilander 1989, s. 151–152; Viikki 2003, s. 214–218.

¹¹⁶ Tigerstedt 1891, s. 50–51, 53–59; Suomen Kansallisbiografia 1 (Mäkelä-Alitalo 2003), s. 282–283.

¹¹⁷ Vuoden 1776 rahauudistuksen jälkeen Ruotsin rahajärjestelmän perusta oli riikintaalari eli riksi, joka jakaantui 48 killinkiin ja killinki 12 runstykkiin. Riksejä oli kolmea laatua: hopea- eli specieriikintaalari (Riksdaler specie), valtakunnan säätyjen pankin setelit banco-riikintaalarit eli pankkoraha (Riksdaler banco) sekä valtionvelkakonttorin setelit (Riskdaler riksgälds), joita alettiin laskea liikkeelle Venäjän sodan aikana 1789. Viimeksimainittuja ei lunastettu metallirahalla ja ne saivat pankin seteleihin ja hopearahaan nähden alikurssin. Specie-raham ja velkakonttorin seteleiden suhteeksi 1803 vahvistettiin 1 : 1 1/3. Suomen sodan seurauksena lopetettiin myös pankkorahan lunastaminen. Venäjän vallan alkuaikoina näiden kolmen ruotsalaisen rahan lisäksi käytettiin venäläisiä hopea- ja paperiruplia. Sarvas 1986, s. 229; Talvio 1987, s. 25.

osastoa Saimaan vesillä.¹¹⁸ Parkuinmäen taistelussa heinäkuussa 1789 Tigerstedt saatiin kiinni venäläisessä univormussa ja hänet tuomittiin maanpetoksesta menettämään henkensä, kunniansa ja omaisuutensa. Aatelisarvonsa, -nimensä ja omaisuutensa menettäneen Georg Fredrik Erikssonin kuolemantuomio pantiin toimeen 29.12.1790 Rantasalmen kirkolla.¹¹⁹

Monitaitoinen talousmies oli myös Stephan Bennet. Tämä Ruotsin Helsinglannista kotoisin oleva vuonna 1751 syntynyt pellavatehtailijan poika lähti nuorena merille ja palveli matruusina Länsi-Euroopan, Välimeren ja Karibianmeren satamissa purjehtineilla kauppalaivoilla. Sittemmin Bennet liittyi kuninkaalliseen sotalaivastoon, toimi telakka-adjutanttina Viaporissa, kunnes siirtyi meriltä sisämaahan Savon prikaatiin, josta otti eron vuonna 1781 luutnantin arvoisena. Kuopiossa hän hoiti Koljolanien kruununpolttimoa ja oli perustamassa tupakkatehdasta vuonna 1785. Hän omisti kaupungin eteläpuolella olevan Mustanlahden tilan. Bennet oli innokas talousasioiden harrastaja, talousseurojen jäsen ja kirjoitti useita talousaiheisia kirjoituksia. Savon sydämessä Stephan Bennet edusti valistuneen ja paljon nähneen maailmanmiehen näkökulmaa. Vuonna 1780 Bennet oli avioitunut Christina Charlotta Silfversparren kanssa. Savossa oloaikana pariskunnalle syntyi neljä poikaa.¹²⁰

Myös Bennet yritti eri tavoin saada ruukkia tuottoisaksi, muun muassa etsimällä alueelta kuparimalmia, mutta huonolla menestyksellä. Ruukki sai oikeuden ostaa vuosittain 50 kippunaa ruotsalaista vuorimalmitakkirautaa parempien tuotteiden aikaansaamiseksi. Vuonna 1791 Bennet myi Juantehtaan ystävälleen tukholmalaiselle kauppaneuvokselle Paul Printzsköldille (alk. Printzell, 1738–1819) ja tämän vaimolle Maria Tottielle 6 500 specie-riikintaalerilla.¹²¹ Printzsköld oli ollut kiinnostunut Juantehtaasta jo keväällä 1782, mutta hankkinut seuraavana vuonna yhdessä appensa kanssa Långvindin ruukin Helsinglannista, missä hän harjoitti lisäksi tekstiiliteollisuutta Mon pitäjässä. Tehtyään 1789 konkurssin ja

¹¹⁸ Åhman 1957-63, s. 18–20.

¹¹⁹ ”Armosta ja suosiosta” kuningas palautti Tigerstedtin maatilat takaisin perheelle. Henkeä Kustaa III ei kuitenkaan säästännyt, vaikka vaimo Brita Sofia sitä polvillaan majesteetilta rukoili. Perhetraditio kertoo, että samalla hetkellä, kun Georg Fredrikin kuolemantuomio vahvistettiin, näki hänen vaimonsa, joka tuolloin oli Engelsnäsän puutarhassa, miehensä kävelevän puutarhan poikki katkaistu pää kainalossaan. Kummittelu kartanolla jatkui kuulemma myöhemminkin. Kansan suussa kerrottiin teloituksen tapahtuttua joko mustan korpin tai punaisen koiran vieneen mestatun pään mennessään. Tigerstedt 1891, s. 50–53; Hoving 1946a, s. 38. Tigerstedtiin liittyvistä tarinoista Uusi Kuvalehti 1893, n:o 36; Åström 1995, s. 215–216.

¹²⁰ Åhman 1957–63, s. 1–10, 15. Bennet jätti jälkeensä huomattavan kirjallisen jäämistön, kirjoja, piirroksia ym. asiakirjoja. Juantehtaan kannalta kiinnostavimmat ovat 95 kirjettä kauppaneuvos Printzsköldiltä vuosilta 1781–1799 sekä 27 kirjettä inspehtori Cornérilta 1788–1791. BSA vol. 2–3, RA.

¹²¹ Hoving 1946b, s. 46–47; Åhman 1957–63, s. 10–15. Vuonna 1778 lakimiesveljekset Erik Roland Printzell, joka oli vuorimestari Västerbottenissa sekä kauppaneuvos Paul Printzell aateloitiin Printzsköldeiksi. SMOK VI 1949, s. 171; Elgenstierna VI 1931, s. 60.

myytyään Långvindin Stockenströmin veljeksille¹²² hän kiinnostui uudelleen savolaisruukista. Vuonna 1792 Juantehtaalla vieraili aiemmin mainittu vuorimekaanikko Carl Rinman, joka laati ruukin tilasta laajan selvityksen sekä ehdotuksen tilanteen kohentamiseksi. Kauppaneuvos, jota tehtävät kauppakollegiossa sekä halli- ja manufaktuurioikeudessa pidättivät Tukholmassa, ei pystynyt inspektoreidensa avulla toteuttamaan parannusehdotuksia.¹²³

Printzsköldin kirjeet Bennetille antavat kuvan vähitellen yhä epätoivoisemmaksi käyneestä mielialasta. Omistuksensa alkuvaiheessa (24.11.1791) kauppaneuvos toteaa vielä tyynesti, että *”koska minä sitä paitsi en lähtenyt tähän liiketoimeen voiton tähden vaan ajatuksella tuottaa maalle hyödyllistä toimintaa; elän siis rauhallisena siihen saakka, kunnes tappio näyttäytyy”*. Muutamaa vuotta myöhemmin (15.5.1794) hän jo tuskailee konkurssin partaalla: *”Lyhyesti sanottuna tämä minun suomalainen omistukseni tuottaa minulle kuvaamattomasti huolta, vaivaa ja tappiota. Eikä minulla itselläni ole aikaa henkilökohtaisesti asettaa asioita järjestykseen.”* Velkoja Daniel Asplund pani toimeen ruukilla takavarikon ja toiminta seisahtui täysin. Kauppaneuvos vieritti osasyyn epäonnistumisista paikallisen väen niskoille. Kirjeessään Bennetille (10.6.1795) hän toteaa, että *”seudun väki pitää yhtä muukalaisia vastaan ja virkamiehet toimivat ja tuomitsevat miten tahtovat”* ja myöntää vähän myöhemmin, että *”olen ollut epäonninen tämän omaisuuden palvelijoiden suhteen --- sitäkin enemmän koska olen varma, että muussa tapauksessa olisin voinut tehdä ruukista sekä hyödyllisen että kannattavan”*.¹²⁴ Konkurssien koettelemana ja velkojien ahdistamana Printzsköld joutui myymään Juantehtaan ruukkiomaisuuden syksyllä 1799.¹²⁵ Tässä

¹²² Jörgen Bengtsonin Långvindin ruukista laatiman selostuksen (2006) mukaan.

www.langvind.se/langvindsbruk-langvinds-bruk.asp. Printzsköld kertoi Bennetille kirjeessään 21.6.1782 isänsä harjoittaneen järvimalmin jalostusta Smoolannissa, joten ala ei tämän vuoksi ollut täysin tuntematonta kauppaneuvokselle. BSA, vol. 3, RA.

¹²³ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 26, 41–42. Statskalender 1792–1799.

¹²⁴ ”[D]å jag här fört ut icke ingått i denna affaire för att vinna, utan i tanka, att fullfölja en för Landet nyttig affaire; Så lefwer jag tranquil, tils förlusten wisar sig”; “Kort sagt denne min Finska Possession gör mig obeskrifweligt bråk bekymmer och förlust. Och jag får ei tid att personligen ställa sakerna i skick”; “den ortens folk hålla i hop mot främlingar och Ämbetsmännen göra och dömma såsom dem tyckes”; “Jag har varit olyckelig med Betjente vid denna Egendom det --- så mycket mer som jag är viss att jag i annat fall skolat göra Bruket både nyttigt och lönande”. BSA, vol. 3. RA.

¹²⁵ Laineen mukaan (1948, s. 528) Printzsköld olisi jo kuollut, minkä jälkeen 1799 Ekholm olisi hankkinut ruukin pakkohuutokaupassa. Vrt. myös Hultin 1897, s. 210. Kauppaneuvos oli kyllä elossa, vaikkakin taloudellisesti hyvin ahtaalla. Vielä kuukautta ennen ruukin myyntiä syksyllä 1799 Printzsköld otti 3000 riikintaalarin velan kamreeri Märten Lindströmiltä. Kuopion sk 1799 § 50, ilm.as. ptk, UK 1826, mf. Toukokuussa 1808 laaditun vuorimestari Lundströmin kuvauksen mukaan kauppaneuvoksen aikana ruukki ajautui puuttuvien varastojen ja lakanneen toiminnan kautta kahteen konkurssiin ja täydelliseen rappioon (totalt ödesmål). STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA.

tilanteessa kuvioihin astui johtaja Fredrik Jonathan Ekholm, joka tuli omistamaan Juantehtaan seuraavat kymmenen vuotta.

Näin ruukin omistus oli kulkeutunut paikalliselta savolaissäätyläistöltä ruotsinmaalaisille, Tukholman kautta tulleeille yrittäjille, kaupiamiehille ja virkamies-porvareille. Talonpoikien vinkkelistä ”Pinetti” (kuten Bennetiä kutsuttiin: sanalla tarkoitettiin myös lapamatoa¹²⁶), ”Rinssöltti” tai ”tirehtööri Eekholmi” olivat vieraampia kuin tutummat ”Tiilestatit” (Tigerstedtit) tai jo sukupolvien ajan savolaistuneet Argillanderit.¹²⁷ Tarkempaa tietoa siitä, millä taidolla Ekholm puhui suomen kieltä, ei ole. Oletettavasti hän vajaassa kymmenessä vuodessa oppi käyttämään jonkinmoista ”kyökkisavo”. Kirjalliset sopimukset talonpoikien kanssa solmittiin ruotsiksi tulkin välityksellä. Tuntuu siltä kuin näissä ankeissa ja ”yrittäjävihamielisissä” oloissa pärjääminen suorastaan vaati tietynlaisen omistajatyypin muotoutumista. Menestyminen edellytti rautaista rautapatruunatyyppejä, jota nykykielellä voitaisiin kuvata vaikkapa ”management by perkele!” -tyyliksi. ”*Skaffa mig en bra karbas!*”, kirjoitti ruukin inspehtori patruuna Bennetille 1780-luvulla valitellessaan työntekijöiden laiskuutta¹²⁸ – sana olisi kai tässä yhteydessä käännettävä piiskaksi tai piiskuriksi. Tuon ajan teollisuusmiehillä oli monella sotilastausta, joten käskeminen sujui luonnostaan. Ekholmin tausta oli enemmän ”kirjallinen”, mutta jonkinlaista komentoääntä hänenkin täytyi nyt viritellä.

3.2. Ruukki hankkii hiilimetsiä

Ekholmin saapuessa Juantehtaalalle ruukilla ja ympäristön talonpojilla oli jo puolen vuosisadan riitojen historia takanaan. Jo kolme vuotta perustamisensa jälkeen 1749 yritti ruukin silloinen kirjanpitäjä saada Kuopion syyskäräjillä ruukille etuosto-oikeuden Pasalan kruununtilaan n:o 1 Vuotjärven kylässä, ”*koska tila sijaitsee ainoastaan ¾ peninkulman päässä ruukista ja sillä*

---

¹²⁶ Lars Timgrenin kertomus 23.2.1995. Bennet osasi ilmeisesti auttavasti suomea. Hänellä oli myös suomenkielisiä kirjoja. Åhman 1957–63, s. 26. Keväällä 1793 Bennet muutti Gotlantiin, missä hän laati kirjoituksiaan, niin savolaisten kaskenpoltosta kuin gotlantilaisten kalkinpoltosta. 1797 Bennet perusti professori Anders Sparrmanin ja hattutehtailija Geringiuksen kanssa kangaspainotehtaan Järvaan Tukholman lähelle, mikä yritys päättyi pian konkurssiin. Stephan Bennet, monipuolinen valistusajan talousajattelija, kuoli Brommassa 1810 helmikuussa 59-vuotiaana sydänkohtaukseen. Åhman 1957–63, s. 26–37.

¹²⁷ Ensimmäisestä Argillanderista, rajatalonpoika Johan Larssonista (Juhana Laurinpojasta) Paikkala 1989, s. 18–22, Juantehtaan perustaja-Argillanderista Henrikistä ja hänen pojistaan s. 57–73.

¹²⁸ Åhman 1957–63, s. 14.

lienee edullinen metsä ja muutkin tilukset olisivat omiaan ruukin tilaa parantamaan”. Tilan asukkaat voittivat kuitenkin jutun tuossa vaiheessa ja saivat oikeuden lunastaa tilan perintötilakseen. Päätöksessä viitattiin Pasasten yli sadan vuoden asumiseen tilalla, ahkeruuteen ja tunnollisuuteen sekä siihen, että ruukin hallussa tila tulisi olemaan huonolla hoidolla, ja veronsaanti tulisi epävarmaksi.¹²⁹

Pasaset – kuten monet muutkin – joutuivat kuitenkin pian ruukin vaikutuspiiriin. Pasaset viivyttelivät perintölunastuksessa, jolloin ruukki ehti kiilata väliin. Kun vuorimestari Magnus Linder kevättalvella 1753 kävi tarkastusmatkalla Juantehtaan ruukilla, katsasti hän myös samalla ympäröiviä tiloja ja totesi, että niin Pasasen tila (Vuotjärvi n:o 1) kuin myös muut ympäristön viisi kruununtilaa – Nilsiäen kylän tilat n:o 2, 4 ja 5 sekä Vehkalahti n:o 1 ja Riistaveden Maljalansaaren tila – olisivat Juantehtaalalle malmin, hiilen ja työvoiman saannin kannalta aivan välttämättömiä.¹³⁰ Nämä kruununtilat ruukki oli halukas lunastamaan itselleen ja suuren osan niistä se saikin. Pekka Pitkänen luonnehtii Pasasten Vuotjärvi n:o 1 ja muitten tilojen joutumista Juantehtaan verolle valtiovallan tukiaisina taitamattomasti hoidetulle ruukkiyrittäjälle.¹³¹

Jo samana vuonna 1753 ruukki sai perintökirjan Vuotjärvi n:o 1 tilaan ja 1761–62 Nilsiäen n:o 2 ja 5 tiloihin. Akonveden eli Hiltulan verotilan, jonka maalla tehdaslaitokset sijaitsivat, ruukki osti itselleen vuonna 1755.¹³² Muutamaa vuotta myöhemmin patruuna Nohrström hankki tilan Säyneisen Koskenalan kylästä ja yritti lisäksi vallata haltuunsa Suonniemenmaata, Patenjärvenmaata, Alvensaloo, Hietajärvensaloo, Lahnavaaraa ja Raholanjärven metsiä. Kaavilaiset, juukalaiset ja rautavaaralaiset vastustivat aikomuksia. Hänen tuli rajoittua vain kohtuulliseen osaan Koskenalan metsistä.¹³³ Näiden tilojen lisäksi Juantehtas hankki vuoteen 1766 mennessä tilat n:o 2 ja 3 Murtolahden kylässä, n:o 4 Nilsiäessä sekä n:o 1 Vehkalahden kylässä.¹³⁴ Viimeksi mainitun tilan asukas Juho Rissanen

¹²⁹ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 57–58; Pitkänen 2009c, s. 160–164.

¹³⁰ Vuorimestarin raportti Juantehtaasta 1753, Vuorikollegio, vuorimestaripiirin vsk, Eb:3, KA. Pasalan tilalla isäntä Pietari Pasanen (Petter Pasanus) oli äskettäin kuollut ja tilaa hallitsi nyt ”perheenmiehenä” tämän poika Paavo, joka oli ottanut avukseen kolme osakasta. Kaikkiaan tilalla oli yhdeksän miestä. Nilsiäen n:ossa 2 oli isäntänä Toivanen ja osakkaana Juho Rissanen, n:ossa 4 Antti Taskinen ja osakas Olli Pirinen ja n:ossa 5 Pietari ja Hannu Kuosmanen. Vehkalahden n:o 1 kruununtilalla asui Juho Rissanen, Riistaveden n:o 8 Maljalansaaren tilalla Sipi Mönkkönen ja Antti Voutilainen. Juankoski Allm. avd. Ha:9, KyKA.

¹³¹ Pitkänen 2009c, s. 163–164.

¹³² Kuopion vk 4.1.1808 § 1, 2, 3. Pien-Savon ylinen tmk, Cbc:1, 1783–1812; Kuopio sk, lainhuud. as. ptk 17.9.1821 § 60, Pien-Savon ylinen tmk, Cbb:4, JoMA.

¹³³ Koskenalan kauppakirja 6.5.1758, Juankoski Dir. Hb:1, 115, KyKA; Saloheimo 1980, s. 167.

¹³⁴ Juankoski Dir. Hb:1, 27, 33, 45, KyKA.

saatiin laittamaan puumerkki lampuotisopimukseen painostamalla, narraamalla ja parrasta vetämällä.¹³⁵ Vuonna 1773 G.F. Tigerstedt osti Argillanderin suvulta Niuvanniemen ja Savisaaren tiloille kuuluneen Ylimmäisen Siikajärvenmaan, Keyritynjoensivun ja Kantaraatinmaan maa-alueen.¹³⁶

Vähitellen ruukin maaomaisuus laajeni, mutta omat metsät eivät riittäneet siltikään hiilensaantiin. Niin aikaisempi patruuna Abraham Nohrström kuin G. F. Tigerstedtkin yrittivät saada maaherraa kieltämään talonpoikien kaskenpolton kokonaan 2 – 3 peninkulman säteellä ja velvoittamaan ”sopivilla varoituksilla”, sakon tai tilan asukasoikeuden menettämisen uhalla hankkimaan hiiliä ruukille. Vuonna 1770 G. F. Tigerstedt anoi kamarikollegiolta lupaa käyttää Kuopion ja Liperin pitäjien verot muuttamalla ne hiili- ja päivätyösuorituksiksi ruukille. Samaan aikaan vuorikollegio käsitteli ruukin anomusta manufaktuurilaitoksen perustamiseksi, johon sisältyi pyyntö saada käyttää hiilenpolttoon isostajaosta ylijääneitä kruunun metsiä.¹³⁷

Sekä Kuopion että Liperin pitäjäläiset vastustivat Tigerstedtin aikeita. Valtiopäivämies Tuomas Kuittinen Kaavin kappeliseurakunnasta anoi koko Juantehtaan lakkauttamista. Kuittinen ja Kuopion pitäjän edustaja Henrik Paldanius väittivät, että koska ruukkia hiilen puutteen ja huonon menekin takia ei ole voitu käyttää ja koska ympäristön metsät maanviljelyn ja kaskenpolton takia ovat melkein loppuun hävitetyt, aiottu manufaktuuripaja tulisi tuskin olemaan hyödyksi enempää ruukinomistajalle kuin muillekaan, varsinkaan kun talonpojista ei olisi mitään tukea hiilenhankinnassa. Oman raudantarpeensa talonpojat edustajiensa mukaan pystyisivät tyydyttämään pienillä harkkohyteillään. Hiilenpolttoon heillä taas ei ollut aikaa talvella suoritettavien kaupunkimatkojen vuoksi. Kun Kuittisen ja Paldaniuksen yritykset eivät näyttäneet auttavan, kaavilaiset panivat asialle maarianvaaralaisen Jaakko Tolppasen, joka matkusti Loviisassa ja Tukholmassa asti valittamassa talonpoikia uhkaavasta räsituksista.¹³⁸

Ruukki kuitenkin sai 1772 manufaktuurioikeutensa – ja samalla 18 verovapausvuotta lisää. Toisaalta talonpojat vapautettiin uhanneesta päivätyö- ja hiilenpolttoräsituksista. Tigerstedtin käskettiin hankkia hiilet joko omista metsistään tai sopia talonpoikien kanssa hiilitoimituksista. Maaherra sai käskyn ottaa selvää, oliko paikkakunnalla yhteismaita, joita

¹³⁵ Pitkänen 2009a, s. 69–70.

¹³⁶ Juankoski Dir. Hb:1, 60, 61, KyKA.

¹³⁷ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 58–59.

¹³⁸ Saloheimo 1980, s. 167–168.

voitaisiin luovuttaa ruukin käyttöön. Talonpojat valittivat vielä päätöksestä, mutta uudessa, vuonna 1774 annetussa kuninkaallisessa päätöksessä valitukset hylättiin ja talonpoikia lohdutettiin sillä, että teollisuuslaitos tarkoitti ainoastaan heidän omaa hyötyänsä.¹³⁹

Talvella 1776 Tigerstedt järjesti Juantehtaalle välikäräjät, joilla tuomarina oli kuopiolainen varakruununvouti Carl Agander. Paikalle haastettiin luvattomista kaskista vastaamaan seuraavat ruukin talonpojat ja torpparit: Paavo Pietarinpoika Pasanen, Paavo Paavonpoika Pasanen, Paavo ja Sakari Antinpojat Pasanen, Kaapro Tuovinen, Sakari Sakarinpoika Pasanen, Sakari Pietarinpoika Pasanen ja Heikki Parviainen (Vuotjärvi n:o 1) sekä Olli Antinpoika Tuovinen (Nilsia n:o 2). Syytettyjä avusti Turun hovioikeuden varanotaari G. A. Tolpo. Kun käräjiä tauon jälkeen oli määrä maaliskuussa jatkaa, jättivät niin Tolpo kuin talonpojatkin saapumatta paikalle. Sen sijaan kärjäsaliin ilmaantui joukko naisia ja lapsia protestoimaan ruukinpatruunan määräämiä verosopimuksia vastaan. ”*Mikäs tämä hääväki on?*” kummasteli Tigerstedt, joka puolestaan oli järjestänyt kärjäsaliin raippapaalun ja nimennyt ruukin rengin Iisakki Kettusen antamaan raippoja ruukin verotilojen talonpojille. Raipoilla ja uhkasakoilla hän halusi painostaa talonpojat uusien sopimusten tekoon. Vaikka tuomari olikin Tigerstedtin luottomies, hän ei sentään antanut lupaa raippojen antoon. Rettelöt everstiluutnantin ja talonpoikien välillä oikeusistuimissa jatkuivat vielä kymmenkunta vuotta.¹⁴⁰

Kuten Ekholmin murhatutkimuksissa todistajien puheista myöhemmin kävi ilmi, olivat ruukin talonpojat Tigerstedtin aikana päättäneet palkata tuhopolttaajan hävittämään vihatun ruukin. Kertoman mukaan työ uskottiin Antti Partaselle, joka nähtävästi oli vuoden 1778 tulipalon sytyttäjä. Kun ruukinpatruuna ei tästä lannistunut vaan rakennutti laitokset uudelleen kuntoon, päätyivät talonpojat palkkamurhan kannalle. Antti Räsäselle luvattiin Tigerstedtin tappamisesta 100 plootua tai 600 taalaria. Veli Pietari Räsänen kielsi Anttia ryhtymästä tekoon, mutta samana vuonna Tigerstedtia ammuttiin haulikolla reiden läpi. Talonpoikien tietämän mukaan asialla olivat Olli Tuovinen, Ekholmin murhasta sittemmin syytetyn Olli Ollinpoika Tuovisen isä, ja apureina Sakari Pasanen ja Tuomas Ahonen.¹⁴¹

¹³⁹ Juankoski Dir. Hb:1, 17, 58, KyKA; Hultin 1897, s. 203–204.

¹⁴⁰ Pitkänen 2009a, s. 66–94.

¹⁴¹ Murhaoikeudenkäynnin todistajapuheenvuorot (U5, U39) (ks. liite 5). Ampumistapaus mainittiin Ekholmin murhaoikeudenkäynnin ensimmäisessä istunnossa; ”että myös häntä [Tigerstedtiä] kohti ammuttiin hänen ruukilla oleskellessaan laukaus, joka ei kuitenkaan kuolettavasti haavoittanut ja josta suoritettiin tutkimus mutta tätä rikosta ei pystytty selvittämään” (”att skått å honom jemwål blifwit lossat under dess wistelse på Bruket, utan

Everstiluutnantti Georg Fredrik Tigerstedt oli epäilemättä sellainen mies, joka nostatti talonpoikien niskakarvat pystyyn. Seuraavat ruukinomistajat Bennet ja Printzsköld eivät tietävästi joutuneet murhayrityksen tai sabotaasin kohteeksi. Tämä ei suinkaan tarkoittanut sitä, että talonpoikien elämä olisi ollut kovin helppoa näidenkään patruunoitten aikana. Samaan aikaan käynnissä ollut isojako aiheutti muutoksia ja riidanaiheita sekä talonpoikien keskinäisissä väleissä että suhteessa ruukkiin. Kansan keskuudessa virkamiehiin suhtauduttiin epäillen. ”Maanmittarin ilmestyminen paikkakunnalle ennustaa aina vaaraa.”¹⁴² Elokuussa 1787 toimitettiin maanmittari Israel Caloniuksen johdolla sekä Nilsiä ja Vuotjärven n:o 1 eli Pasalan isojakoa, marraskuussa 1797 mitattiin Vehkalahden ja elokuussa 1798 Vuotjärvi n:o 3:n maat. Rajat piirrettiin sekä kartoille että merkittiin jossakin vaiheessa myös maastoon.¹⁴³

Kapteeni Bennet järjesti ruukille erityiset vuorikäräjät tuomitsemaan ruukin työläisiä ja talonpoikia heidän teoistaan ja tekemättömyyksistään. Ruotsin vuoritointa suosiva lainsäädäntö mahdollisti tällaisen oman tuomiovallan käytön. Tuomarina Juantehtaan vuorikäräjillä marraskuussa 1789 istui itse Suomen vuorimestari Carl Lundström. Tuomiolla oli 19 Nilsiä ja Vuotjärven talonpoikaa, joita syytettiin puutteellisesta tilanhoidosta, luvottomasta kaskenpoltosta, hiilitoimitusten laiminlyönnistä sekä asuinpaikkojen rakentamisesta ilman lupaa. Rangaistuksena heitä vaadittiin luopumaan asukasoikeudestaan ja muuttamaan tiloiltaan seuraavaan kevääseen mennessä. Tuomion alaiset olivat: Nilsiä n:o 2: Juho ja Pertti Rissanen, Elias ja Antti Tuovinen, torppari Olli Tuovinen; Nilsiä n:o 4: torppari Nuutti Pirinen, torppari Olli Taskinen, talonpojat Antti ja Olli Taskinen sekä Matti Ronkainen, talonpojat Nuutti ja Olli Pirinen; Nilsiä n:o 5: talonpoika Olli Hannunpoika Kuosmanen, Matti Pietarinpoika ja Pietari Pietarinpoika Kuosmanen, Juho Ollinpoika Heikkinen; Vuotjärvi n:o 1: talonpoika Paavo Pietarinpoika Pasanen sekä talonpojat Paavo Antinpoika ja Sakari Antinpoika Pasanen.¹⁴⁴ Viidentenä mainittu Olli Tuovinen ja listan viimeinen Sakari Pasanen ovat edellämainitut väitetyt Tigerstedtin ampujat.

---

att han likwäl däraf blifwit dödeligen sårad samt att undersökning härom förröttats, men att detta brått icke kunnat uptäckas”). Kuopion sk 1810 § 791, Pien-Savon ylinen tmk Cba:29, JoMA.

¹⁴² Suomessa 1799 matkustelleen britin E. D. Clarken toteamus. Huhtamies 2008, s. 185. Maaherra Wibeliuksen mielestä taas maanmittareissa oli ”kykenemättömiä ja haaksirikkoutuneita olentoja”. Mielonen 1944?, s. 5.

¹⁴³ Juantehtaan arkistossa on säilynyt asiakirjoja kahdesta viimeksi mainitusta jakotoimituksesta sekä osaksi Vuotjärvi n:o 1 osalta. Juankoski Dir. Hb:1, 69, 74, 75, KyKA. Muiden osalta tiedot löytyvät Maanmittauslaitoksen arkistosta (MMLA) Jyväskylästä.

¹⁴⁴ Juankoski Dir. Hb:1, 70, KyKA. Vaikka Bennet näin julmistelikin ja syytti talonpoikia metsänhaaskauksesta, piti hän kuitenkin yllättävästi kaskenpolttoa järkevänä – kaiketi siinä tapauksessa, ettei se haittaisi

Oikeudenkäynnin yhteydessä luultavasti jokaisen tilan kunto syynättiin. Olli ja Nuutti Pirisen osalta tällainen asiakirja on säilynyt Juantehtaan arkistossa.¹⁴⁵ Muilta osin käräjöinnin sisältö selviää vuorikollegion papereista. Olli Tuovista kapteeni Bennet syytti luvattomasta asumisesta Nilsiä n:o 2:n tilaan kuuluvassa torpassa. Edellisen omistajana kanssa 1771 tehty kontrahti oli päättynyt vuoden 1774 lopussa, minkä jälkeen uutta ei oltu solmittu. Tuovinen oli toimittanut ruukille vaadituista kolmestakymmenestä hiililästä vain kahdeksan, eikä ollut suorittanut ollenkaan päivätöitä tai muuta torpanvuokraa. Lisäksi väitettiin, että hän oli vuosittain luvattomasti kaskeamalla hävittänyt metsiä. Tuovinen ei katsonut kaskenneensa enempää kuin tarve oli vaatinut ja mitä paikkakunnalla oli yleisesti tapana. Juho Ollinpoika Heikkinen taas oli ruukinomistajan mielestä luvattomasti muuttanut ja rakentanut itselleen uudistalon. Heikkinen väitti laillisesti ostaneensa yhdeksäsosan omistusoikeuden Nilsiä n:o 5:n tilasta Pietari Hannunpoika Kuosmaselta vuonna 1775. Kaskenpolttoaan hän piti merkityksettömänä, ainoastaan naurismaata koskevana. Siitä metsät eivät olleet hänen mukaansa kärsineet ollenkaan. Käräjillä läsnä ollut Kuosmanen todisti kaupan todeksi. Tästä huolimatta Bennetin mielestä kaupan oli luvaton ja laitton.¹⁴⁶

Lokakuussa 1788 tehdyissä tarkastuksissa ruukintilojen asukkaiden taloudenpidossa oli havaittu puutteita Paavo Pietarinpoika Pasasen osalta yli 33 riksin, Juho Rissasella yli 32 riksin, Paavo ja Sakari Antinpoika Pasasella yli 31 riksin, Elias ja Antti Tuovisella yli 54 riksin ja Olli Kuosmasella yli 40 riksin verran. Bennet esitti oikeudessa, että maaherran päätökset 26.4.1787 ja 11.4.1788, joilla oli vastattu useampien tilojen asukkaiden anomukseen välttää hiilitoimitukset ruukille ja maksaa verot suoraan veronnauttijalle, kehottivat kuninkaallisiin kirjeisiin vuosilta 1731 ja 1747 viitaten, että ”*asukkaiden ei pitäisi maksaa veroa muulla tavoin kuin ruukinomistajalle, ja sen suorittamiseksi toimittaa vähintään viisi*

---

vuoriteollisuuden intressejä – ja jopa toisillekin Ruotsin maakunnille suositeltavana talousmuotona.”Korrt underrättelse om det Sawolaxska Swedje-Brukets på torra Marker” (Ny Journal uti Hushållningen, för Januarius och Februarius år 1792. Stockholm, tryckt hos Johan A. Carlbohm); Wirilander 1989, s. 624–625.

¹⁴⁵ Veljenpoika ja setä Pirinen olivat asuneet jo 23 vuotta Nilsiä n:o 4 tilalla, missä heillä oli kuusi tynnyrinalaa vanhaa peltoa, yksi uutta. Pirtti oli uusi, hyväkuntoinen, honkapuusta rakennettu, 13 kyynärää kanttinsa. Rakennuksessa oli yksi neliruutuinen lasi-ikkuna. Pihapiiriin kuuluivat uusi, lukollinen vilja-aitta (viisi kyynärää) sekä toinen, vanhempi aitta samanlaisin varustuksin, mutta kyynärää leveämpi. Seitsemän kyynärän mittaisessa tallissa oli hyvä tuohikatto, mutta sisältä puuttui kaksi pilttuuta. Talouteen kuului myös uusi hyväkuntoinen yhdeksän kyynärän mittainen navetta sekä toinen samanlainen kahdeksan kyynärän mittainen, vanha mutta vielä käyttökelpoinen lato, jonka katto ja lattia kylläkin piti uusia, sekä uusi sikolähti. Peltojen ympärillä oli 890 sylen verran aitausta, joka oli osittain kumoon kaatunutta ja enimmäkseen vanhaa. Arviomiesten mukaan tilarakennusten korjauksiin menisi 31 riksiä ja 8 killinkiä. Juankoski Dir. Hb:1, 52, KyKA.

¹⁴⁶ Bergskollegium, huvudarkivet, Privilegier, domar m.m. 1791 B3:68, 62, RA.

lästii hiiltä jokaiselta tilan osalta”¹⁴⁷. Päätöksestä piittaamatta hiiltä oli Bennetin mukaan toimitettu ruukille vain vähän. Myös kaskeaminen oli jatkunut kielloista huolimatta. Asukkaat lupasivat korjata tiloilla havaitut puutteet. Hiilitoimitusten vähäisyyden he sanoivat johtuneen osaksi köyhyydestään, osaksi siitä, että edellinen omistaja oli halunnut maksut osaksi hiilenä ja osaksi viljana, joten he olivat joutuneet epätietoisuuteen siitä, miten hiilvero olisi suoritettava. Kruunun maksut ilmoittivat asukkaat itse suorittaneensa vuosittain oikealla tavalla. Kaskenpoltosta he väittivät, ettei sitä oltu harjoitettu enempää kuin tarve oli vaatinut ja siten kuin paikkakunnalla yleisesti katsottiin olevan tapana ilman erityistä lupaa. Vuorikäräjät tuomitsivat Maakaaren XVI:4:n sekä muun muassa vuosien 1734 ja 1739 kuninkaallisten metsäjärjestysten perusteella asukkaat menettämään asukasoikeutensa ja muuttamaan tiloilta keväeseen 1790 mennessä.

Ruukin yliote ei kuitenkaan ollut lopullinen. Myös talonpojat tunsivat virkatiet, joita pitkin puolustaa ja ajaa asioitaan. Häätöuhan alaiset, lukuun ottamatta Nilsii n:o 4, jonka asukkaat järjestivät riidan jonkinlaisen vaihtokaupan avulla, vetosivat päätöksestä vuorikollegioon. Oikeudenkäyntikaaren X:11:n nojalla he katsoivat asian tulleen käsitellyksi väärässä tuomioistuimessa. Ruotsin Kuninkaallinen Vuorikollegio ottikin asiassa talonpojille suotuisan kannan. Huhtikuun 5. päivänä 1791 kollegio kumosi vuorikäräjien päätöksen katsoen, että asiaa ei ollut käsitelty oikealla foorumilla, ja siirsi kiistan asianmukaiseen tuomioistuimeen, millä tarkoitettiin ilmeisesti paikallista kihlakunnanoikeutta. Mitä tuli asukkaiden velvollisuuteen maksaa veronsa hiili- ynnä muina suorituksina ruukille, odotti vuorikollegio asiasta uutta, olosuhteet huomioonottavaa lausuntoa. Luvattoman kaskeamisen osalta ruukinomistajalle annettiin oikeus hakea edelleen oikeutta vuorikäräjillä, mikäli tämä näkisi sen aiheelliseksi. Sekä vuorikäräjien että vuorikollegion kulut tasattiin osapuolten kesken.¹⁴⁸

Talonpojat saivat siis eräänlaisen viivytysvoiton. Kauppaneuvos Printzsköldin aikana asiat eivät tässä suhteessa edenneet. ”Konkurssi-kauppaneuvos” oleili enimmäkseen Tukholmassa eikä ollut paikan päällä ruukin etua valvomassa.¹⁴⁹

¹⁴⁷ ”[Å]boerne icke borde befatta sig med rëntans betalande annorledes, än till Bruks Egaren, och i beräkning därå lefwerera minst Fem Läster kohl från hwarje hemmans del”. Bergskollegium, huvudarkivet, Privilegier, domar m.m. 1791 B3:68, 63, RA.

¹⁴⁸ Bergskollegium, huvudarkivet, Privilegier, domar m.m. 1791 B3:68, 63, RA.

¹⁴⁹ Esim. kun Vehkalahden n:o 1 tilalla toimitettiin isojakoa 1797, ruukin inspektori Nils Nyström ei tullut paikalle, joten tilan osakkaat (joille isojakoasiakirjan mukaan kuului omistus- eli asukasoikeus) Samuel Cornér (joka ei tuolloin ollut ruukin palveluksessa) sekä Juho Rissanen saivat yhdessä maanmittarin kanssa järjestää toimituksen parhaaksi näkemällään tavalla. Juankoski Dir. Hb:1, 74, KyKA.

3.3. Uusi omistaja

Fredrik Jonathan Ekholm oli tukholmalaisen kirjahuutokaupannotaarin Erik Ekholmin (1716–1784) ja tämän vaimon Adriana Lovisa Briantin (Brandtin) (1729–1800) poika, syntynyt 12.3.1770. Isä Erik Ekholm oli Salan hopeakaivoskaupungista kotoisin oleva sukankutojaraatimiehen poika, josta opin tielle lähdettyään tuli tunnettu lehtimies, kiistakirjoitusten kirjoittaja ja keräilijä. Erik Ekholm julkaisi useita lyhytikäisiä historiaa, kirjallisuutta ja teologiaa käsitteleviä aikakauslehtiä, kuten ”*Den nya svenska Mercurius*” -nimistä lehteä. Hän otti kantaa muun muassa ruotsin kielen oikeinkirjoitusseikkoihin sekä uskonnollisiin kiistoihin. Vaimon isä sotakomissaari Johan Briant (Bréant) oli huomattava pietisti ja Erik Ekholm itse vakaumuksellinen herrnhutilainen. Ekholmin sanotaan usein sotkeutuneen kiihkeisiin riitoihin ja oikeusprosesseihin. Häntä väitettiin ”*huulotautiseksi*” ja erään luonnehdinnan mukaan hän oli ”*melko tarkkanäköinen kriitikko ja kauhea sanoillähäkilöitsijä*”.¹⁵⁰ Mitä aineksia poika Fredrik Jonathan oli maailmankatsomukseensa omaksunut kotoaan ja millaisia luonteenpiirteitä vanhemmiltaan perinyt, on vaikea tarkasti sanoa. Isänsä uralle hän ei lähtenyt. Vaikuttaa siltä, että Erik Ekholmin riidanhaluiseksi sanottu luonne ilmeni myöhemmin myös pojalla, ei kuitenkaan uskonnollis-kirjallisissa kiistoissa, vaan talouskysymyksissä, ruukkiriidoissa ja käräjöinneissä mautilojen omistuksesta.

Fredrik Jonathan Ekholm lienee saanut tuntumaa Juantehtaasta naimakauppansa kautta. Syyskuun 7. päivänä 1796 hän solmi avioliiton ruokin entisen omistajan, edellä mainitun maanpetturina mestatun Georg Fredrik Tigerstedtin tyttären Lovisa Christinan (s. 1762) kanssa. Avioliitto oli 26-vuotiaan miehen ensimmäinen ja 34-vuotiaan vaimon toinen. Lovisa oli ollut Tukholmassa naimisissa kamarikollegion kamreerin Petter Johansson Ekmanin kanssa, josta liitosta oli syntynyt useita lapsia.¹⁵¹ Vaimoan selvästi vanhempi Ekman (s. 1722) oli kuollut 1794.¹⁵² Taloudelliset motiivit lienevät olleet eräs syy avioitumiselle;

¹⁵⁰ ”en ganska skarpsynt criticus samt förfärlig ordhäcklare” SBL XII 1949, s. 725–732. SMoK II 1944, s. 352.

¹⁵¹ Ekmaneille syntyi ainakin kahdeksan lasta: Petter Magnus s. 1781, Gustaf Henrik s. 1783 (joka kuoli ilmeisesti nuorena), Engel Brigita s. 1784, Sophia Lovisa s. 1787, Gustaf Henrik s. ja k. 1788, Johanna Christina s. 1789, Carl Fredrik s. 1791, Gustaf s. 1793. Hedvig Eleonora frs, födda CI:14–15, SSA.

¹⁵² E. S. Tigerstedtin mukaan (1891, s. 53) myös Ekholm oli kamarikollegion kamreeri, kuten Lovisan ensimmäinenkin mies Petter Johansson Ekman. Ruotsin valtiokalenterin virkamiesluettelosta tai kamarikollegion virkamiesmatrikkeleista ei kuitenkaan löydy F. J. Ekholmia 1790-luvulta. Kamreeri Petter Johansson Ekman sen sijaan työskenteli kolmannessa eli Suomen provinssikonktorissa, hän oli aloittanut siellä kamarikirjurina jo 1757. Örnberg 1 1874, s. 54–55; Örnberg 2 1874, s. 77. Kuulutusetelissä (19.8.1796) F. J. Ekholmia tituleerataan johtajaksi (Directeuren). Hedvig Eleonora frs, EIA:3, n:o 31, SSA, mf. Ainakaan 1790 hän ei enää asunut leskiäitinsä luona. En ole löytänyt F. J. Ekholmin asuinpaikkaa muualtakaan Tukholman alueelta

leskikamreerska Ekman oli yksi G. F. Tigerstedtin kuolinpesän omaisuusmassan osakkaista.¹⁵³ Koska avioliitto antoi miehelle hallintaoikeuden (vaikkakaan ei omistusoikeutta) vaimonsa omaisuuteen, saattoi Ekmanin leski tämän vuoksi olla houkutteleva naimakaupan kohde Ekholmille. Ehkä nuori mies etsi tätä kautta itselleen otetta maalliseen omaisuuteen ja samalla sosiaalista arvonnousua aatelissyntyisestä puolisoista.¹⁵⁴ Edellisen liiton kaltaista lapsirunsautta uusi avioliitto ei tuonut mukanaan. Fredrik Jonathanille ja Lovisa Christinalle syntyi tietävästi vain yksi lapsi, Fredrik, joka kuoli vuoden ikäisenä isorokkoon lokakuussa 1799.¹⁵⁵

F. J. Ekholmin sisarista vanhempi Anna Charlotta (s. 1756) oli ollut naimisissa Suomen vuoripäällikön, tunnetun swedenborgilaisen August Nordenskiöldin¹⁵⁶ kanssa. Nuoremman Johanna Fredrikan (s. 1763) mies oli majuri, myöhemmin kenraaliadjutantti ja Upsalan läänin maaherra paroni Berndt Wilhelm Fock.¹⁵⁷ Langot olivat vaikutusvaltaisia miehiä, mutta toinen, kullantekijä, oli kuollut, ja toinen, lupaavassa uranousussa oleva upseeri, erosi Ekholmin sisaresta – ja avioitui lankonsa tytärpuolen kanssa (ks. liite 7B).

Joka tapauksessa pari viikkoa Ekholmin esikoispojan hautajaisten jälkeen 5.11.1799 Tukholmassa päivätyllä kauppakirjalla Juantehtaan ruukki tiloineen siirtyi johtaja Fredrik Jonathan Ekholmin omistukseen 12 000 riikintaalerin kauppahinnalla.¹⁵⁸ Kauppa sisälsi

(Mantalslängder 1790, SSA), joskin äitinsä perukirjan (1800) mukaan hän oli ennen Suomeen muuttoaan asunut kaupungissa.

¹⁵³ G. F. Tigerstedtin perunkirjoitus toimitettiin toukokuussa 1792 Joroisilla. Velkojen jälkeen jaettava omaisuus (kiinteää, irtainta ja varmoja velkasaatavia) oli yhteensä 11 268 riikintaalaria 9 killinkkiä. Leskirouva Tigerstedt (Brita Sofia Aminoff) sai etuosana ja avio-oikeutensa perusteella 3 357.28.6. Hänen alaikäiset poikansa Gregori (s. 1784) ja Adolf Fredrik (s. 1786) saivat 1974.21.10 kumpainenkin; tyttärien Lovisa Christinan (s. 1762), Sofia Jakobinan (s. 1764) ja Fredrika Lovisan (s. 1780) osuus oli 987.10.11. kullekin. Koska edellisessä perinnönjaossa vuonna 1783 äitinsä Engel Sirelian jälkeen Lovisan katsottiin saaneen liikaa perintöä yli 150 rixsin verran (joskin Ekmanit itse ilmoittivat tuolloin saaneensa ainoastaan yhden kuparikattilan!), hän sai nyt käytännössä vajaan 60 rixsin verran irtainta sekä noin 776 riikintaalarin suuruisen osuuden velkasaatavista, joten mikään valtavan suuri omaisuus ei ollut kysymyksessä. VHO, aatelien perunkirjoitukset, Ed:3, 39, VMA.

¹⁵⁴ Avioliitosta ja sen taloudellisesta luonteesta Markkola 2007, s. 264–267.

¹⁵⁵ Hedvig Eleonora frs, dödbok FI:5, 296, SSA, mf.

¹⁵⁶ Vuorivirkamies ja alkemisti August Nordenskiöld, jonka ”kultahaaveita” kuningaskin salaa ruokki, kuoli 1792 Afrikassa Sierra Leonen Freetownissa, jonne tämä vallankumousaateista innostunut energinen maailmanparantaja suunnitteli swedenborgilaista ihanneyhteiskuntaa ”Uutta Jerusalemia” vapautettuja orjia varten. Vuonna 1800 Nordenskiöldien lapsista oli elossa kolme tytärtä: Augusta Charlotta (s.1779), Aurora Gustava (s. 1782) ja Adriana Fredrika (s. 1788). Blåfield 2006, s. 140–142; Kuisma 1993, s. 130.

¹⁵⁷ Fock, joka Nordenskiöldien kuoltua toimi em. tyttärien holhoojana, erosi vaimostaan Johannasta 1808 ja otti uudeksi puolisoikseen Engel Ekmanin, joka oli kamreeri Petter Ekmanin ja Lovisa Christina Tigerstedtin tytär. Maaherra hänestä tuli 1812 ja paroni 1815. Tigerstedt 1891, s. 53–54; Wasastjerna 1879, s. 410–411; Laine 1948, s. 528. Fockin toimista Suomen sodassa 1808 ks. Persson 1988, s. 36–46, 66.

¹⁵⁸ Kauppakirja on säilynyt käsinkirjoitettuna jäljennöksenä Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA. Jäljentäjä on ilmeisesti Einar Linsén, mutta jäljennöksen ajankohtaa ei ole mainittu, käsialasta päätellen jolloinkin 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa. Kauppakirjan kopiota voinee pitää jokseenkin luotettavana lähteenä, tosin seuraava

masuunin, kankirautavasaran ja ahjon sadan kippunnan taontakiintiöineen, privilegion manufaktuurilaitoksen rakentamiseen sekä sahan ja myllyn samoin kuin kaikki ruukilla sijaitsevat rakennukset, varustukset ja välineistöt, edelleen kaikki ruukille kuuluvat alustalaistilat, velkasaatavat ruukinväeltä sekä kirkkovarusteet.

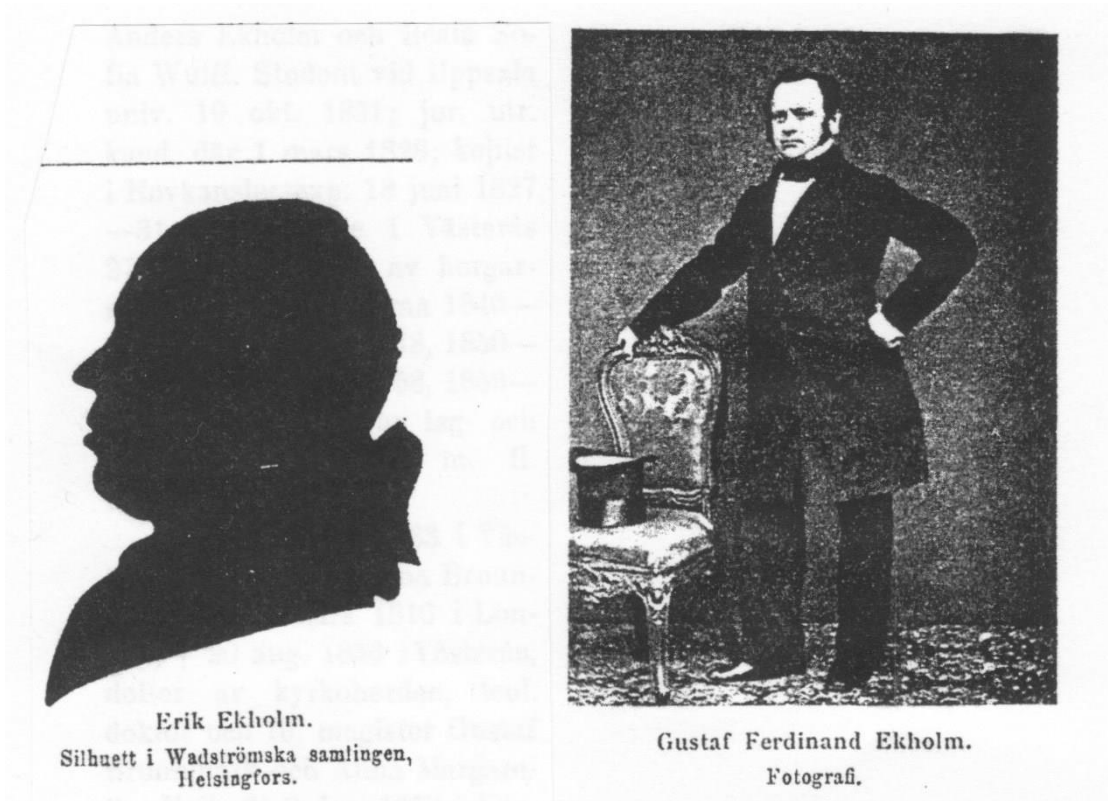
Kauppasummasta 3 000 maksettiin bancorahana ja 9 000 valtionvelkakonttorin seteleinä. Omaisuus siirtyi Ekholmin haltuun 1. toukokuuta 1800, jolloin ostaja maksoi 2 166 riikintaaleria 32 killinkiä bancorahaa ja 5 000 riikintaaleria velkaseteleitä. Kuuden ja yhdeksän kuukauden kuluttua erääntyisivät 2 000 riikintaalerin velkasetelimaksut ja kauppahinnan viimeinen osa – 833 riikintaaleria ja 16 killinkiä bancorahaa – maksettaisiin kahden vuoden kuluttua kaupan voimaantulosta 1.5.1802. Osa kauppasummasta (nimittäin 2 166.32 bancoriksiä sekä loput valtionvelkaseteleinä) suoritettiin G.F. Tigerstedtin kuolinpesälle, jolle Printzsköld oli velkaa 4 500 riikintaalarin verran. Näin kauppaneuvos vapautui kuolleen everstiluutnantin vaatimuksista.¹⁵⁹ Kokonaan Ekholm ei nähtävästi kyennyt kuolinpesän velasta suoriutumaan, koskapa samana Vapun päivänä, jolloin omaisuus siirtyi johtajan omistukseen, hän kirjoitti yhdessä vaimonsa kanssa 2 000 valtionvelkaseteliriksin suuruisen velkakirjan Tigerstedtin kuolinpesälle.¹⁶⁰ Lovisa-rouva, joka nuorena neitinä oli viettänyt aikaa tuolloin isänsä omistamalla ruukilla, palasi nyt miehensä mukana tehtaalle patruunessaksi.

---

seikka on otettava huomioon. Vuoden 1802 Kuopion talvikäräjillä (ilmoitusasiat § 212) uuden omistajan hankkiessa ensimmäisen lainhuudatuksen ruukkiin todettiin kauppakirjan kopiesa kauppasumma 15 000 riikintaalariksi banco. Tämä oikeuden pöytäkirjassa oleva asiakirja oli päivätty 4.11.1799 (siis edeltävänä päivänä) ja sen allekirjoittajana oli kauppaneuvos Printzsköldin lisäksi tämän vaimo Marie Tottie. Samojen kaupanvahvistajien nimet ovat molemmissa versioissa kirjoitettu 5.11.1799. Asiasisällöltään kauppakirjat ovat muuten jotakuinkin yhteneväisiä, paitsi että 4.11. kauppaneuvos ilmoitti tekevänsä kaupan ”vapaasta tahdosta, hyvällä harkinnalla ja rakkaan vaimoni suostumuksella”, mikä maininta sekä vaimon nimikirjoitus puuttuvat seuraavan päivän kauppakirjasta. Olisiko 4. ja 5. päivän välillä tapahtunut jotakin, joka sai kirjoittamaan kauppakirjasta uuden version (ja alentamaan hintaa 3000 riksillä)? Olisiko vanha versio kuitenkin epähuomiossa tai jostain muusta syystä tallettunut ja toimitettu Kuopion käräjille siinä vaiheessa, kun lainhuudatusta haettiin?

¹⁵⁹ Maksuehtoja koskevat tiedot ovat vain 5.11.1799 päivätyssä kauppakirjassa Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.

¹⁶⁰ Printzsköld oli velkaantunut 4 500 riikintaalarin summan kapteeni Bennetille ostaessaan ruukin 1791 ja Bennet (ilmeisesti oman velkansa kuitatakseen) oli siirtänyt velkakirjan everstiluutnantti Tigerstedtin kuolinpesälle. Bennet jäi edelleen kuolinpesälle velkaa 654 riksini 16 killingin verran. Ekholm kirjoitti 16.3.1802 päivätyssä kirjelmässä, että 2 000 riikintaalarin velassa oli kysymys Bennetin ja Printzsköldin loppuvelkojen maksamisesta. Kuopion tk 1802 § 213, ilm.as. ptk, UK 1826, mf.

Kuvat 1–2: Siluettimuotokuva Erik Ekholmista ja valokuva Fredrik Jonathanin serkun pojasta, pormestari ja valtiopäivämies Gustaf Ferdinand Ekholmista. Jos suvussa on ollut yhdennäköisyyttä, voi kuvien pohjalta kuvitella, minkänäköinen mies F. J. Ekholm itse on saattanut olla. (SBL XII 1949, s. 727, 733.)

3.4. Toiveet ja todellisuus

Siirtyminen pääkaupunkilaisesta porvariskodista ruukinpatruunaksi valtakunnan syrjäseudulle oli Fredrik Jonathan Ekholmille luultavasti jonkinasteinen kulttuurisokki. Vaimonsa välityksellä hän varmaankin sai ennakolta tietoa Savon olosuhteista ja myös sen vähemmän houkuttelevista puolista, mutta ne eivät kauppaa estäneet. Kenties tirehtööri Ekholm oli lukenut tuoreesta Tuneldin maantieteen kirjasta (1792) Juantehtaasta: *”Kankirautaruukki Kuopion pitäjässä, ainoa tässä maakunnassa... Riittävä liikepääoma voisi saada tämän raudantaannon täyteen käyntiin...”*¹⁶¹ On mahdollista, että Ekholm oli tutustunut myös vuorimekaanikko Carl Rinmanin kuvauksiin Juantehtaalta.

¹⁶¹ Tuneld 1792, s. 222.

Vaikka emme kahdensadan vuoden takaisen henkilön ajatuksia pysty varmasti tietämään, voi olettaa, että Juantehtaalte saapuvan F. J. Ekholmin mielessä oli jonkinlainen mallikuva ihanteellisesta ruukkiyhteisöstä. Ruotsin valtakunta oli vanhastaan ”rautavaltio”, jossa Kuninkaallisella Vuorikollegiolla oli merkittävä asemansa. Rautaruukit, joita valtiovalta tuki, muodostivat talouden tärkeän tukirakenteen ja olivat myös sosiaalisina yhteisöinä merkittäviä. Ruukkiyhteisöjä tutkinut Kustaa H. J. Vilkuna kiteyttää ihanteellisen ruukin tunnusmerkeiksi tottelevaisuuden ja harmonian. Tällaisessa pieniyhteisössä ”*rautateollisuuden yrittäjä oli samanaikaisesti omistaja, hallitsija, patruuna, työnantaja ja säätyään edustava herra*”.¹⁶²

Ruotsin puolen rautaruukit olivat vanhempia, vahvempia ja teknisesti edistyneempiä kuin Savon sisämaan kitulias järvimalmiruukki. Juantehtaan olosuhteet poikkesivat suuresti myös muista Suomen ruukeista, jotka valtaosin sijaitsivat rannikkoseuduilla. Kulttuurisokki heijastuu niinkään Ruotsin puolelta, valtakunnan ”rautaisesta ytimestä” saapuneen ammattimiehen Carl Rinmanin kuvauksessa matkastaan Savoon ja Karjalaan. Kertomuksessaan Rinman päätyy pohtimaan kansan elintapoja ja muun muassa korkean lapsikuolleisuuden syitä. Liian kova tai puutteellinen kasvatus sekä huono ravitseminen veivät alaikäisiä enneaikaiseen hautaan.¹⁶³ Vaikeuksista huolimatta alan miehillä riitti uskoa rautateollisuuden kannattavuuteen tulevaisuudessa. Teknisten ongelmien voittaminen ja kannattava liiketoiminta saattoi pitkällä tähtäimellä olla mahdollista. Suonraivaus, järvienlaskut, rautaiset työvälineet ja kaskenpolton korvaaminen peltoviljelyllä olivat osa sitä ”modernin projektia”, jota säätyläistö Savossakin halusi kaksisataa vuotta sitten edistää.¹⁶⁴

Ekholm näki itsensä luultavasti ”kehityksen keihäänkärkenä”, joka toisi vaurautta ja hyötyä paitsi ruukille myös koko ympäröivälle maakunnalle. Yrittäjän tehtävänä oli yhdistää raaka-aineet, työvoima sekä pääoma tuottamaan takki- ja kankirautaa sekä siitä jalostettuja manufaktuurituotteita. Ruotsalainen rautavaltio kesyttäisi savolaisen metsäluonnon ja muokkaisi siitä työn kunniaa kuuluttavan ruukki-idyllin ja kulttuurimaiseman. ”Puuaika” korvautuisi ”rauta-ajalla”. Toteuttaakseen ruukki-ideaalin patruunan piti saada niin ruukin työväki, ympäristön talonpojat kuin virkamiehet, poliittiset päättäjät ja oikeusistuimet omille pyrkimyksilleen suosiollisiksi, sananmukaisesti ”puhaltamaan yhteen hiileen”.

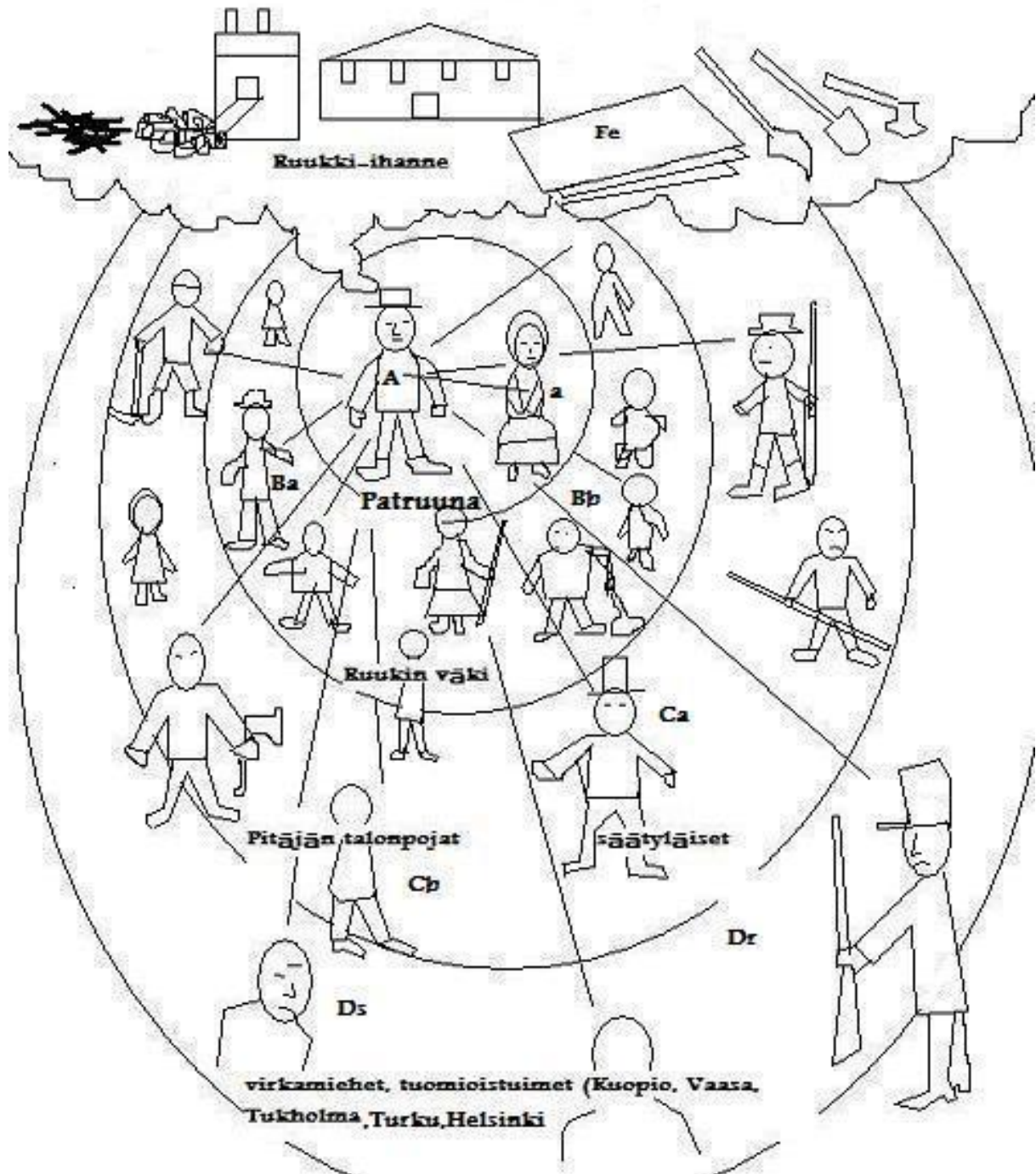
---

¹⁶² Vilkuna 2002, s. 170.

¹⁶³ Rinman 1794, s. 65–69.

¹⁶⁴ Klinge 2006, s. 178–214.

Ruukinpatruuna F. J. Ekholmin odotukset ja sosiaalis-taloudellisten suhteitten todellisuus voidaan esittää oheisen kuvion muodossa.

Kuvio 3: Ruukinpatruunan odotukset ja todellisuus. Ihanteellinen ruukki tuotti raaka-aineista rautaa ja rahaa, hyötyä ja edistystä. Patruuna (A), yhdessä vaimonsa (a) kanssa, hallitsi ruukkiyhteisöä (B), oli vahva vaikuttaja myös koko pitäjän (C) taloudellis-sosiaalisissa suhteissa ja halusi toimintansa tueksi kruunun virkamiesten (D) myötävaikutusta, sekä ennen että jälkeen ylimmän esivallan vaihtumisen vuonna 1809.

Ekholmin kauppakirjaan sisältyy pitkähkö kuvaus Juantehtaasta.¹⁶⁵ Kauppaneuvos Printzsköld oli laatinut sen Tukholmassa lokakuun lopulla 1799 osin muistinvaraisesti. Se antaa sellaisenaan varsin yksityiskohtaisen ja havainnollisen kuvan ruukin senhetkisestä todellisuudesta, siihen kuuluvista laitoksista ja maatiloista sekä muusta toimintaympäristöstä kaupantekohetkellä – samoin kuin kauppaneuvoksen halusta päästä eroon ruukista. Useissa sanankäänteissä todellisuuteen sekoittuu konditionaaleilla lastattuja odotuksia.

Kuvauksessaan Printzsköld kehuu kuljetusten tapahtuvan helposti kaikkialla olevien vesireittien ansiosta. Myös maanteitä oli olemassa ja lisää oltiin rakentamassa. Kuopion puoleiselta lastauspaikalta 3/8 peninkulman päässä ruukilta voitiin liikennöidä suurilla laivoilla melkein päähän minne tahansa koko maassa, myös venäläisten puolelle. Koska lähimmät ruukit sijaitsivat 40 – 50 peninkulman päässä Uudellamaalla tai Pohjanmaalla, olisi yli 100 000 asukkaan Kuopion lääni alueen ainoan ruukin Juantehtaan luonnollista markkina-alueita. Kauppaneuvos piti selvänä, että ruukin koko raudantuotanto saataisiin helposti myytyä paikkakunnalla. Raudan kulutus kasvaisi vähitellen ja raudalla oli Printzsköldin mukaan niin hyvä maine, että sitä arvostettiin enemmän kuin Tukholmasta tuotavaa rautaa. Viiden peninkulman päässä ruukilta Syvärin pohjoispäässä sijaitsi toiminnassa oleva [Urimalahden] harkkohytti sekä Luostanjoella Hyppyrinkoskessa toinen vastaava laitos, jonka inspehtori Cornér oli perustanut mutta jota ei ollut käytetty pitkään aikaan. Missään tapauksessa tällaisten harkkohyttien tuotanto ei kauppaneuvoksen mielestä vaikuttanut Juantehtaan ruukin raudan menekkiin, koska harkkohytin omistajilla ei ollut lupa käyttää viittä leiviskää suurempia vasaroita.

Juantehtaan ruukilla oli tuossa vaiheessa yhden kippunan vasaravero, mikä tarkoitti sadan kippunan taontakiintiötä¹⁶⁶, kankirautavasara ja yksi ahjo, sekä erioikeus manufaktuurilaitoksen rakentamiseen. Manufaktuurilaitosta ei G. F. Tigerstedtiä kohdanneiden onnettomuuksien jälkeen oltu vielä saatu uudelleen rakennettua. Manufaktuuritaontaa kyllä harjoitettiin, mutta tilapäisjärjestelyin. Ruukilla oli noin 3 400 kippunan rästätaonta, joka oli kertynyt aikaisempina vuosina käyttämättä jääneistä kiintiöistä. Verovapausvuosia oli tuossa vaiheessa jäljellä viisi. Printzsköldin mukaan ruukilla

¹⁶⁵ Kyseinen kuvaus on 5.11.1799 päivätyssä kauppakirjassa. Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.

¹⁶⁶ Perustamisprivilegiossa ruukille oli myönnetty oikeus perustaa masuuni ja kankirautavasara kaksine ahjoineen ja taontakiintiöksi vuonna 1755 määrätty 500 kippunaa. Vuosina 1789 ja 1794 Juantehtas sai oikeuden myydä pois oikeudet yhteen ahjoon ja neljänsadan kippunan taontaan, jotka siirrettiin Ruotsin puolen ruukeille. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 39–41.

järvimalmista tuotettu takkirauta oli hyvälaatuista. Lisäksi ruukilla oli lupa tarvittaessa ostaa Noran ja Länsi-Bergslagenin takkirautaa sekoitettavaksi järvimalmitakkirautaan.

Paja, vastikään uusitut pato ränneineen ja vasararas ratastukkeineen olivat myyjän mukaan hyvässä kunnossa. Samana vuonna oli hankittu uusi kankirautavasara Kimon ruukilta ja muurattu uusi hormi ahjoon. Myös itse masuuni oli hyvässä kunnossa. Piippu kaipasi tosin korjausta, samoin masuunisilta. Masuuni ja paja sijaitsivat lähellä toisiaan ja niiden edustalle oli äskettäin rakennettu 46 kyynärän mittainen hiili- ja malmivarasto, jonka vieressä oli rautakauppa. Virran toisella puolella oleva, kahta kiviparia varten rakennettu tullimylly vaati korjausta sekä korottamista tulvien tähden. Keskellä virtaa saarella sijaitseva saha sen sijaan oli äskettäin rakennettu ja hyvässä kunnossa. Padot myllyä ja sahaa varten kaipasivat korjaamista.

*”Malmia on ylenmääräisesti, melkeinpä kaikissa ympäristön järvissä, ja kun näitä on useita ja monet niistä ovat aika suuria, ei voi olla epäilystäkään malmin jatkuvasta riittävydestä.”*¹⁶⁷ Edellisinä vuosina lähes kaikki järvimalmi oli nostettu lähimmästä Vuotjärvestä, jonka malmista nostajille maksettiin 7 killinkiä tynnyriltä toimitettuna ruukin rantaan. Syvärin malmista sai 12 killinkiä tynnyriltä. Kahdessa viimeisessä puhalluksessa oli kauppaneuvoksen tietojen mukaan kulutettu vajaat 3 tynnyriä malmia kippuntaa kohti (kipputaan laskettuna 26 leiviskää elintarvikepainossa)¹⁶⁸, mikä hänen mielestään oli tae malmin epätavallisen korkeasta rautapitoisuudesta. Masuunin pesän ja piipun kiviainesta sekä kalkkikiveä oli sitäkin ruukin käytössä *”loppumaton varasto”* Pisan vuorella, Syvärin ja Siikajärven rannoilla.

Myöskään hiiliraaka-aineen saannista kauppaneuvos ei ollut huolissaan. Hiiltä riittäisi varmuudella useamman sadan kippunan vuosituotantoa varten, koska ruukille kuuluvaa maata oli noin 22 000 tynnyrialaa. *”Mutta ei pidä kuitenkaan jättää mainitsematta sitä, että*

¹⁶⁷ ”Malm finnes, til öfverflöd, snart til sägandes, i alla kringliggande Siöar, och då desse icke allenast äro många, utan ock flere ganska stora; så kan icke vara tvifvelsmål, om en outöselig tilgång af detta Brukets behof.”

¹⁶⁸ Yleisessä kauppaliikkeessä sekä punnittaessa malmia ja manufaktuurirautaa käytettiin elintarvike- eli viktuaalipainoa (e.p.). Kankirautapajojen taontaoikeus oli määritelty vuoripainossa (v.p.). Takkirautaa punnittaessa käytettiin takkirautapainoa (t.p.). 1 kippunta e.p. ja v.p. jakaantui 20 leiviskään ja 1 leiviskä 20 naulaan, mutta v.p:n punnukset olivat keveämpiä, niin että 400 naulaa v.p. vastasi 320 naulaa e.p. Takkirautapainossa punnukset olivat yhtä raskaita kuin vuoripainossa, mutta 1 kippuntaan laskettiin 26 leiviskää. 1 kippunta v.p. = 149,6 kg; 1 kippunta e.p. = 170,0 kg; 1 kippunta t.p. = 194,5 kg. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 339; Laine 1948, s. 722. Björnin mukaan (1999, s. 63) yhteen kankirautakippuntaan tarvittiin 5,7 kuutiometriä hiiltä ja 745 kg malmia.

asukkaiden erityinen into kaskeamiseen on tähän saakka sangen paljon vaikuttanut hiilensaantiin, varsinkaan kun edelliset omistajat ei säästelleet hiilen maksuissa vaan ottivat itse voittoa kaskeamisesta”, hän totesi vierittäen osasyitä edeltäjiensä niskoille. ”Sillä tavoin, sen sijaan että kaskeamista olisi estetty, sitä tällä tavoin kannustettiin. Nyt on jo ryhdytty toimenpiteisiin, jotka soveltuvat mahdollisuuksien mukaan vuoritalouteen.” Suunta olisi siis parempaan päin. ”Ja olen jo havainnut niistä sellaisen vaikutuksen, että olen vakuuttunut siitä, että ruukki voi välittömästi laskea ylenmääräisen hiilensaannin varaan, sitäkin varmemmin, kun ympäristön vapaa rahvas on suorittanut kauniin alun tässä työssä.”¹⁶⁹ Todellisuudessa kauppaneuvos ei ehkä ollut tästä niinkään vakuuttunut.

Tämä jälkeen kuvaus jatkuu luettelona ruukille kuuluvista maataloista ja talonpoikien velvollisuuksista ruukkia kohtaan. Nimettyihin velvollisuuksiin palataan seuraavassa luvussa. Mainittuaan vielä myllyn vuosituoton (kymmenen tynnyriä vuokraviljaa, joka nousisi, kunhan rakennettaisiin kunnan myllytie) ja kehuttuaan järvien kaloja ja metsien lintuja Printzsköld kertoi kirkollisista oloista. Ruukinomistajalla oli oikeus kutsua ja ylläpitää pappi ruukilla. Kustannukset olivat kohtuulliset, koska lähiseudun rahvas kävi ruukin jumalanpalveluksissa, luotti pappiin ja osoitti hänelle kiitollisuutta.¹⁷⁰ Kauppaneuvos oli suunnitellut kirkkorakennuksen rakentamista ruukille sillä ehdolla, että rahvas avustaisi työssä. Printzsköld oli katsonut valmiiksi kauniin ja tilavan paikan myös ruukinpatruunan uudelle asunnolle, jos tämä sellaisen haluaisi itselleen rakennuttaa. Olemassa olevassa omistajan asunnossa oli yksi sali, kolme kammaria ja keittiö, sekä yksi suuri huone, jota käytettiin konttorina. Ruukintyöläisten asunnoista useimmat olivat ”*jokseenkin käyttökelpoisessa kunnossa*”, mutta kauppaneuvos suositteli rakennettavaksi kokonaan uusia rakennuksia, koska rakennustavaraa oli helposti saatavissa.¹⁷¹

---

¹⁶⁹ ”[M]en det bör ock icke förtigas, att Invånarnes synnerliga smak för Svedie Bruk, hittils så mycket mera värkat, emot kohlnings framgång, som föregående Bruks Ägare icke allenast varit nog sparsamme uti betalninge til de kohlande, utan ock sielfve dragit vinning af Svedjandet och såmedelst i stället för dess afböijande, det samma på sitt sätt befordrat. Nu åter äro nya anstalter vidtagne, i möjligaste mätto lämpade efter Bergshushållningen; Och har jag redan funnit sådan värkan deraf, att jag är förvissad, det Bruket oförtöfvadt kan påräkna öfverflöd af kohl, så mycket mera, som fria Almogen jämväl gordt vacker början med detta arbete.”

¹⁷⁰ Vuosina 1788–92 ruukinsaarnaajana toimi Gabriel Lagus, Akianderin luonnehdinnan mukaan ”usein hajamielinen ja sekainen virkatoimissaan, minkä syyksi väitti lankeevan taudin olevan, vaan muut havaitsivat juoppouden sitä vaikuttavan.” Juantehtaalta Lagus kärtti kaksinkertaisten virkavuosien saamista ruukilla palvelemisestaan. Printzsköldin kirje Bennetille 19.12.1791, jossa hän kyselee, millainen mies Lagus oikein oli, BSA, vol. 3, RA. Laguksen jälkeen saarnaajantointa hoitivat Karl Gustaf Mollerus 1793–1795 sekä kesästä 1799 alkaen A. J. Brosell. Akiander 1868, s. 305.

¹⁷¹ Vuorimestari Lundström, joka oli saanut tietonsa johtajalta itseltään, kertoi muutamia vuosia myöhemmin, että Ekholmin tullessa ruukille puuttuivat sieltä ruukkitoiminnan vaatimat tarpeelliset työkalut, laitteet ja materiaalit,

Vaikka kauppaneuvos näin kuvailikin tehdasta myönteisin sävyin, käy rivien välistä ilmi, että yksi jos toinenkin paikka oli vähän rempallaan ja että paikallisen rahvaan kanssa oli hankaluuksia muun muassa hiilenpolton kanssa. Edellytyksiä menestykseen oli kuitenkin olemassa, malmia runsaasti ja hiilimetsiäkin, kunhan vain työvoima saataisiin mobilisoitua. Ekholm lienee tuossa vaiheessa, kun uusi vuosisata alkoi ja ruukki siirtyi hänen omistukseensa, elätellyt toiveita vaurastumisesta ja samalla noususta sosiaalisella asteikolla. Tukholman mahtiporvariston piirissä, jota sanottiin ”Skeppsbron aateliksi”, samoin kuin Suomen porvaristossa, oli halua hakeutua ruukinpatruunaksi tai kartanonherraksi maanomistajaluokkaan. Tätä kautta avautuisi mahdollisuus joko itselle tai jälkeläisille yletä todelliseen aatelissäätöön asti.¹⁷² Aatelisarvonsa jo aikaisemmin saaneelta kauppaneuvos Printzsköldiltä ruukinpatruunana vaurastuminen oli epäonnistunut, mutta ehkä nuori johtaja Ekholm olisi paikan päälle asettuneena ”kovempi karpaasi”.

Kenties johtaja Ekholmin mielessä kimmelteli haaveita rikkaudesta, maineesta ja asemasta. Hän ei ollut taustaltaan mahtisukua, mutta kunnianhimoisena nuorena miehenä hän voisi päästä vielä pitkälle. Tirehtöörin toiveiden tiellä oli toki kantoja kaskessa, mutta ne hän arveli varmaan raivaavansa. Ruukinomistajana Ekholm olisi suuri herra, seutukunnan mahtimies, joka pystyisi kyllä ajamaan asioita itselleen edulliseen suuntaan. Ehkä hänen toimintansa taustalla oli vaikuttamassa myös appivainajan G. F. Tigerstedtin esimerkki ruukin kehittäjänä ja maaomaisuuden kasvattajana; esimerkki joka oli samalla sekä houkutteleva että varoittava.

3.5. Ruukin alustalaistilat

Juantehtaan kauppakirjassa esiteltiin ruukille kuuluvat maatilat vero- ja työvelvollisuuksineen. Ruukki sijaitsi 1/6 manttaalin suuruisen Akonvesi n:o 1:n verotilan mailla. Alueella oli sekä parempaa että huonompaa maata kaikkiaan 640 tynnyrinalaa. Ruukinomistaja oli saanut lisäksi päätöksen hallintaoikeudesta myös Leppäkosken muutaman sadan tynnyrinalan maapalaan virran toisella puolella. Akonveden maalla oli maasmestarilla ja kolmella

---

työpajat olivat käyttökelvottomassa kunnossa, sekä omistajan että työläisten asunnot kelpaamattomia ja suurin osa työläisistä muuttanut pois. STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA.

¹⁷² Kuisma 1992, s. 31–32.

hiilenpolttajalla torppansa niittyineen, peltoineen ja useine eläimineen. Myös muulla ruukinväellä oli aitauksia ja niittyjä tilan maalla. Mutta mitä ruukinomistajaan itseensä tuli, ei hänellä Printzsköldin kuvauksen mukaan sillä hetkellä ollut enempää kuin vajaat kymmenen tynnyrinalaa avointa peltoa sekä heinää puolellekymmenelle lehmälle ja kahdelle hevoselle. Riistaa sen sijaan oli verrattoman paljon.¹⁷³

Vajaan $\frac{3}{4}$ peninkulman päässä ruukilta Kaaville päin sijaitsi Vehkalahti n:o 1:n verotila, joka käsitti noin 2 600 tynnyrinalaa maata. Vanhan veron mukaan tilan veroluku oli 1/12 manttaalia, mutta maanmittari oli äskettäin vahvistanut, että tila laskettaisiin kokonaisen manttaalin kokoiseksi ja saisi kaksikymmentä verovapausvuotta. Vehkalahden talonpoika maksoi ruukille veroa kahdeksan tynnyrillistä viljaa, tietyn määrän heinää ja neljäsosan kaskaista, joka hänelle anomuksen perusteella sallittiin. Tilan maalla oli lisäksi yhdeksän torpparia, joista neljä suoritti hiiliveroa. Muidenkin verovapausvuodet olivat päättymässä, jolloin veron määrä nousisi. Kun torppareille sallittiin vähän kaskeamista, maksoivat nämä kolmasosan tuotosta ruukille. Kaupparin lopussa kauppaneuvos huomautti Vehkalahden talonpojan Rissanen kanssa tehdystä viiden vuoden sopimuksesta. Myyjä edellytti, että ostaja, Ekholm, ei saisi tänä aikana muuttaa tai irtisanoa sopimusta, mikäli Rissanen sopimuksen ehdot muuten asianmukaisesti täytti.¹⁷⁴ Epäselvät olosuhteet, joissa Vehkalahden Juho Rissanen miespolvi aiemmin oli pakotettu allekirjoittamaan ensimmäinen lampuotisopimus, lienevät olleet vielä uuden vuosisadan taitteessa monien mielessä.¹⁷⁵

Pinta-alaltaan suurin ruukin omistus oli Siikajärvi n:o 1, vanhan veron mukaan 1/3 manttaalia. Kapteeni Bennetin tietojen mukaan tilan maa-alue oli 12 000 tynnyrinalaa, josta oli käytössä 10 000 tynnyrinalaa. Tilalla oli tuolla hetkellä ainoastaan kaksi talonpoikaa sekä viisi uudisasukasta. Maan laajuus ja melkein loputtomat mahdollisuudet pelto- ja niittyviljelykseen tarjosivat kuitenkin Printzsköldin mielestä tilaa ainakin kahdellekymmenelle uudisasukkaalle tai torpparille. Etäisyys ruukilta tilalle oli noin kaksi peninkulmaa. Reitti kulki Pisankosken kautta, jonka luona vene oli vedettävä lyhyen maakannaksen yli. Tilan talonpojista toinen maksoi verona kuusi tynnyriä viljaa, olkia, kalaa, voita ja tuohta, sekä teki kerran vuodessa matkan Ouluun tai Raaheen. Toisen talonpojan vero oli puolet tästä. Uudisasukkaat eivät vielä

¹⁷³ Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.

¹⁷⁴ Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.

¹⁷⁵ Vuonna 1765 Juho Rissanen talonkatselmuksessa mukana ollut lautamies Erkki Niskanen kertoi yli kolmekymmentä vuotta myöhemmin ilmeisesti tunnonvaivoihin tultuaan käräjillä 1799, miten Rissanen pakottamalla ja parrasta vetämällä oli saatu allekirjoittamaan puumerkinsä. Pitkänen 2009a, s. 69–70.

toistaiseksi maksaneet muuta veroa kuin osuuden heille erikseen sallitusta kaskeamisesta. Tilan metsissä oli runsaasti saha- ja rakennuspuuta, jonka uittaminen onnistui hyvin Pisankosken kautta ruukin rantaan. ”Yksin tästä tilasta voi omistaja, jolta ei puutu voimaa, luoda huomattavan omaisuuden. Sopivia asuinpaikkoja, niin kauniita kuin vain toivoa voi, ei niitäkään puutu. Tilan mailla on useita järviä ja jokia.”¹⁷⁶

Vuotjärvi n:o 3 oli verotila, joka oli vanhan veron mukaan 1/12 manttaalia ja lähes 3 000 tynnyrinalan suuruinen. Se oli juuri toimitetussa isossajaossa erotettu naapurista sillä ehdolla, että talo siirretään, mikä oli jo aloitettu. Naapuri, johon tässä viitattiin, oli Erkki Väätäinen, jonka kanssa Ekholm tulisi ottamaan yhteen moneen otteeseen. Ruukin hallitsemalla Vuotjärven n:o 3 tilalla oli yksi talonpoika ja kaksi hiilenpolttajaa. Talonpoika oli tähän saakka ollut verovapaa muuttoasian vuoksi, mutta verotuksen oli määrä alkaa tulevana vuonna (1800), jolloin tulitaisiin tekemään uusi sopimus.

Nämä edellä mainitut neljä tilaa olivat kauppakirjan mukaan sellaisia, joihin ruukinomistajalla oli sekä vero- (skatte) eli perintö- että asukas- (åbo) eli omistusoikeus ja tiloja hoitavat talonpojat olivat lampuoteja eli vuokraviljelijöitä. Seuraavat kolme tilaa puolestaan olivat luonteeltaan sellaisia, että ruukinomistajalla oli vero-oikeus, mutta talonpojilla asukasoikeus sillä ehdolla, että he korvaten näin veronsa, jotka ruukki suoritti, polttivat hiiltä tai tekivät työtä ruukille. Ensimmäinen näistä tiloista oli Vuotjärvi n:o 1. Isossajaossa, jossa tilalla todettiin olevan maata enemmän kuin 7 500 tynnyrinalaa, talonpojat olivat saaneet itselleen erotetuksi puolitoista manttaalia ja ylijäämä, suunnilleen 5 500 tynnyrinalaa, oli tullut ruukin haltuun ja katsottu kolmeksi kokonaiseksi tilaksi Hipanniemen, Lastuniemen ja Suuriahon nimellä. Printzsköld kertoi saaneensa näiden kolmen osalta maaherralta immission eli hallintaoikeuden ja kaksikymmentä verovapausvuotta. Lunastusmaksu (skatteköpsskilling), joka oli 28 riikintaalaria 6 killinkiä kustakin, oli vielä maksamatta. Tiloilla oli kuusi hiilenpolttajaa, joista useimmat maksoivat hiiliveroa.

Myös Nilsiä n:o 2 oli ruukin verotila, mutta talonpojilla oli omistusoikeus samalla tavoin kuin Vuotjärven tilalla. Nilsiän tilastakin oli erotettu erikseen osa, johon kuului myös omistusoikeus, nimittäin Taatonniemi. Sikäläinen lampuoti oli siirtämässä asuinpaikkaa eikä

---

¹⁷⁶ ”Af detta hemman ensamt kån en ägare, som icke saknar styrka, göra en considerabel Egendom. Situation til Bonings Plats, så vacker man vil önska, saknas icke heller. På ägorna äro flere Siöar och Strömmar.” Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.

sen vuoksi ollut vielä maksanut veroa mutta oli aloittamassa sen tulevana vuonna (1800). ”Tällä minun Taatonniemen tilallani on sangen kaunis sijainti, erinomainen mahdollisuus viljelyyn ja sekä ihana metsä, joka on ruukille hyödyllinen. Aukas ansaitsee myös ihailua hyvästä talonpidosta.”¹⁷⁷ Kauppaneuvos ei osannut varmuudella sanoa tilan laajuutta, mutta arvioi sen 750 tynnyrinalaksi. Myös Nilsia n:o 5 oli ruukin verotila, jossa asukkailla oli omistusoikeus.

Yhteensä ruukin verotilojen pinta-ala oli yli 22 000 tynnyrinalaa eli yli 10 000 hehtaaria. Mutta tässä ei vielä ollut kaikki: ”Vaikka Vuotjärven n:o 1 sekä Nilsian n:o 2 ja 5 asukkailla onkin omistusoikeus tiloihinsa, niin näiden tilojen metsät voidaan ja täytyykin toki laskea ruukille kuuluviksi, koska peruste ruukin niihin saamille verolle lunastuksille on kiistatta ollut se, että ruukki saisi hyötyä metsistä.”¹⁷⁸ Tämän vuoksi edellä mainittuun lukuun oli lisättävä vielä isossajaossa Vuotjärven talonpoikien osuudeksi määritetty 2 000 tynnyrinalaa sekä Nilsian tilojen maista 3 600 tynnyrinalaa, joten ruukin koko maaomaisuus verotiloilla oli noin 28 000 tynnyrinalaa eli lähes 13 000 hehtaaria.

Ruukin tiloilla olevien talonpoikien ja torpparien ruukille maksaman veron eli vuokran määrää Printzsköld ei voinut tarkasti ilmoittaa puuttuvien asiakirjojen vuoksi, mutta muisteli kokonaissuman olevan 52 tynnyriä. Kaiken kaikkiaan kauppaneuvoksen kauppakirjassa ilmoittamien tietojen mukaan tilojen pinta-ala ja tuotto oli alla olevan taulukon 2 mukainen.

---

¹⁷⁷ ”Detta mitt hemman Tatoniemmi har en ganska vacker belägenhet, ypperligit tilfalle til odling, samt härlig skog, som för Bruket blir gagnelig: Åboen förtjenar och beröm, för dess häfd å hemmanet.” Kauppakirjan allekirjoituksen jälkeen Printzsköld tuntuu epäroineen; tarkemmin muisteltuaan hän ei ollut varma siitä, sijaitsiko Taatonniemen tila Nilsia n:o 2:ssa vai 5:ssä, mutta kyseinen tila kuului joka tapauksessa ruukille.

¹⁷⁸ ”Ehuru åboerne, på Wuotjerfvi n:o 1, samt Nilsia n:o 2 och 5 hafva besittningsrätt å samma hemman, kan och bör dock Bruket räkna på desse hemmans skogar, hälst grunden til Brukets vundne rätt til skattelösen onekligen varit den, att Bruket skulle få Betjening från skogarne.” Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.

tilat, joihin ruukilla sekä vero- että omistusoikeus	pinta-ala (tynnyrinalaa)	pellon tuotosta maksettava viljavero ruukille	kasken tuotosta maksettava viljavero ruukille	yhteensä ruukille
Akonvesi	640 t.a.			
Leppäkoski	400 t.a.			
Vehkalahti	2 600 t.a.	8 tynnyriä	12 tynnyriä	20 tynnyriä
Siikajärvi	10 000 t.a.	12 tynnyriä	8 tynnyriä	20 tynnyriä
Hipanniemi Lastuniemi Suuriaho	yhteensä 5 500 t.a.			
Vuotjärvi n:o 3	2 800 t.a.	4 tynnyriä	4 tynnyriä	8 tynnyriä
Taatonniemi	750 t.a.	yhteensä	vähintään	4 tynnyriä
				yht. 52 tynnyriä
tilat, joihin ruukilla vero-oikeus, mutta talonpojilla asukasoikeus				
Vuotjärvi n:o 1	2 000 t.a.			
Nilsinä n:o 2	yhteensä			
Nilsinä n:o 5	3 600 t.a.			
	yht. noin 28 000 t.a.			

Taulukko 2: Ruukin alustalaistilojen pinta-alat ja tuotto kauppaneuvos Printzsköldin laatiman selostuksen mukaan vuonna 1799. (Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.)

Kauppaneuvos muistutti vielä voista, suolakalasta, tuohesta, heinästä, oljesta sekä Siikajärven talonpojilta saatavasta matkasta merikaupunkiin. Yllä mainitun viljaveron Printzsköld otaksui nousevan todellisuudessa korkeammaksikin, jopa yli 70 tynnyriin, mutta erinäisistä syistä johtuen hän oli luopunut osasta viljaosuuksia. Kauppakirjan lopussa myyjä huomauttaa Valkeisniemen tilasta, joka aikaisemmin oli ollut ruukin omistuksessa mutta joka nyt oli ruukinomistajaa kuulematta siirtynyt pois ruukilta. Printzsköld otaksui, että tila voitaisiin voittaa vielä takaisin, mutta asia tulisi uuden omistajan, johtaja Ekholmin päätettäväksi.

Muutamaa vuotta myöhemmin (1803–04) Valkeisniemi listattiin muitten ruukintilojen kanssa kiistattomana omistuksena ruukin arviointiasiakirjaan sisältyvässä maaomaisuuden luettelossa, jossa myös tilojen osat on kauppakirjaan verrattuna tarkemmin nimetty (ks. taulukko 3).

vero- mark- kaa	tila	asumusten lkm	vanhaa peltoa t.a., k.a.	vanhaa niittyä t.a., k.a.	pelto- viljely- maata t.a.,k.a.	niitty- viljely- maata t.a.,k.a.	metsää t.a., k.a.	jouto- maata t.a., k.a.	summa t.a., k.a.
1/9	Ahkonwesi, vanhaa veroa	5	17.6.	24.25	24.8	7.12	567.½	170.4	800.23½
1/3	Wehkalax, samoin	11	8.23	18.13	-	-	1647.10	760.2	2434.16
4	Hipaniemi, uutta veroa, Woutjärwi n:o 1	2	8.26	2.17	-	25.13	1356.7	4.18	1397.17
4	Lastuniemi, samoin	3	4.4	10.6	22.6	24.17	1899.15	15.27	1976.11
4	Suriaho, samoin	2	-	10.20	23.12	16.7	2108.0	146.14	2304.21
2	Koskis, samoin, Woutjärwi n:o 3	3	10.2	13.9 ¾	16.28	1.17½	1536.14	1265.9 ¼	2843.16 ½
1½	Tahtonjemi, samoin, Nilsia n:o 5	1	-	-	16.4	39.16	681.12	82.21	819.21
-	Walkiasnjemi uutta veroa	1	2.29	14.5	8.16	2.8	327.14	167.18	522.26
1	Sikajärvi, vanhaa veroa	6	-	-	20.1	46.28 ½	8623.11 ½	4128. 15	12818. 24
2	Niemilä, uutta veroa, ruukin vero, Woutjärwi n:o 1	1	15.6	11.2	22.30	-	473.1	27.11	549.18
2	Lahia, samoin	1	12.21	3.18	42.6	7.7	318.6	73.3	456.29
1	Lastulax, samoin	1	5.18	4.28	1.7	2.4	305.10	3.24	322.27
1	Jockela, samoin	1	2.20	0.26	5.1	8.4	406.2	37.6	459.27
1½	Rissala, samoin, Nilsia n:o 2	1	12.1	9.28	0.16	14.6	705.0	1.21	743.8
¾	Autio, samoin	1	-	7.26	9.14	4.4	267.11	11.10	300.1
¾	Nilsia, samoin	1	-	13.11	13.20	1.18	237.21	26.25	292.31
¾	Rajala, samoin	1	-	-	15.16	8.19	495.31	28.27	548.29
¾	Tahto, samoin	1	4.17	3.21	14.26	5.16	416.20	-	445.4
1	Licin, samoin, Nilsia n:o 5	1	8.21	10.4	3.5	1.18	521.22	251.19	796.25
¾	Säskinjemi, samoin	1	-	-	10.16	6.14	294.26	13.23	325.15
¾	Tahkolax, samoin	1	-	-	2.0	10.31	398.18	19.6	430.23
¾	Tarwala, samoin	1	-	1.2	-	-	378.1	49.31	429.2
	Läppäkoski, uusi tila, kiistanalainen		-	2.20	-	-	965.17	76.8	1044.13

	summa	47	113.2	162. 25 $\frac{3}{4}$	272.8	234.4	24930.14	7361. 29 $\frac{1}{4}$	33074. 19
	kun tästä poistetaan kaikki kiistanalainen Vuotjärvi n:o 1:n sekä Nilsin n:o 2:n ja 5:n viljelysmaa sekä koko Leppäkosken uudistila		61.8	68.26	140.29	70.13	965.17	76.8	1383.5
	jää jäljelle kiistatonta maaomistusta		51.26	93.31 $\frac{3}{4}$	131.11	163.23	23969.29	7285. 14 $\frac{1}{4}$	31691.7
	(tässä huomattakoon	että Siikajärven	viljelysmaan	määrää	ei voitu	puuttuvien	asiakirjojen vuoksi	tarkasti	selvittää)
	Hypperi			2.28	7.	6.0	469.19		

Taulukko 3: Ruukin maaomistukset 1800-luvun alussa. (Juankoski Dir. Hb:1, 16, KyKA.) Tilojen alkuperäiset kirjoitusmuodot on tässä säilytetty. Numerotiedot lienee otettu isojakoasiakirjoista (karttasymbolit olen jättänyt tästä pois), jonka vuoksi ne 1800-luvun alussa olivat jo osaksi vanhentuneita. Melkein puolensataa (47 kpl) savua tai ruokakuntaa asui näillä ruukin tiluksilla. Ruukinomistajan kannalta kiinnostavin sarake oli metsän määrää kuvaava, jonka mukaan metsämaata oli miltei 25 000 tynnyrinalaa eli 11 550 hehtaaria. Vajaan tuhannen tynnyrinalan verran siitä oli tosin sellaisten tilojen maita, joihin asukkailla itsellään oli omistusoikeus, ja siten kiistanalaista. Aivan alimmalle riville (ilmeisesti asiakirjan laatimisen jälkeen) on merkitty vielä myöhemmin hankitun Hyppyrin tilan tietoja. Vaikka kiistanalainen maa jätettäisiinkin laskuista pois, oli ruukin maaomaisuutta tämän mukaan kaikkiaan 31 691 tynnyrinalaa ja 7 kapanalaa, yli 14 600 hehtaaria. Tynnyrinala (t.a.) = 30 kapanalaa (k.a.) = 0,462 ha.

4. Johtaja Ekholmin vuosikymmen Juantehtaalla

4.1. Vallan ja rahvaan välissä

Yrityksen johtaminen on vaikeaa. Tunnetun tosiasian vahvistaa Petri Karonen teoksessaan *Patruunat ja poliitikot*, joka tarkastelee yritysjohtajia taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa aikavälillä 1600–1920. Toteamuksen paikkansapitävyyden osoittavat etenkin ne lukemattomat tomissaan epäonnistuneet ja useimmiten unohduksiin painuneet yritysjohtajat.¹⁷⁹ Myöskään tämän tutkimuksen keskushenkilöä johtaja Fredrik Jonathan Ekholmia ei voida pitää urauurtavana ”liikemiessankarina”, joka menestyksekkäällä toiminnallaan olisi syöpynt kiitollisten jälkipolvien mieliin. Tutkimuksen päätavoite ei ole Juantehtaan ruukinpatruunan arviointi yritysjohtajana, mutta henkirikoksen taustaa mietittäessä on syytä arvioida Ekholmin taloustoimia, joiden voi ajatella ”provosoineen” vastareaktioita paikallisyhteisössä.

Karosen tarkastelemista menestyneistä liikemiehistä Ekholmia ajallisesti lähin on pohjalainen Abraham Jakob Falander, aateloituna Wasastjerna (1746–1815).¹⁸⁰ Juantehtaan ruukinpatruuna saattoi tuntea tämän vaasalaiskauppiaan, ellei henkilökohtaisesti niin ainakin tämän menestyksen ja maineen perusteella. Falander oli samaa, alkujaan falunilaista sukua kuin yli sata vuotta aikaisemmin aateloitunut Tigerstedt.¹⁸¹ Karonen soveltaa Henry Mintzbergin johtamistyylijaottelua *yrittäjätyyliin*, *mukautuvaan tyyliin* ja *suunnittelevaan tyyliin* analysoidessaan suomalaisia yritysjohtajia ja käyttää johtamisen työkenttää tutkiessaan muun muassa POSDCORB-kaavaa (= planning, organizing, staffing, directing, coordinating, reporting, budgeting).¹⁸² Suunnittelun, järjestelykyvyn, henkilöstön hankinnan, johtamisen, toiminnan koordinoinnin, raportoinnin ja budjetoinnin alalla punnittiin entisinäkin aikoina yritysjohtajan ominaisuudet, vaikkei tällaista terminologiaa käytettykään.

Miten Ekholm näissä taidoissa onnistui? Lähdeaineisto ei mahdollista kaikenkattavaa analyysia, mutta joitakin huomioita voidaan tehdä. Todennäköisesti asetelma oli

¹⁷⁹ Karonen 2004, s. 284.

¹⁸⁰ Karonen 2004, s. 186–206.

¹⁸¹ Tigerstedt 1891, s. 10.

¹⁸² Karonen 2004, s. 136–137.

samankaltainen kuin edellisen ruukinomistajan aikana, mutta erona oli se, että uusi patruuna asui tiiviimmin paikkakunnalla. Aikaisemmin esillä ollutta kuviota (kuvio 3) ruukinpatruunan sosiaalisista suhteista voidaan tarkastella myös taloudellisesta yritysjohtajan näkökulmasta. Kuvion kehiltä erottuvat yrityksen sidosryhmät: työntekijät, omistajat, rahoittajat, julkisyhteisöt, alihankkijat ja asiakkaat. Johtaja Ekholm on mahdollisesti itsekin hahmottanut tilanteensa suhteessa näihin ryhmiin ja oman toimintansa eräänlaisena yhtäaikaisena monen rintaman kamppailuna (ks. myös liite 2A).

Raudantuotannon tekniseen puoleen liittyvät kysymykset olivat osa ongelmakenttää. Rahoituksen järjestäminen lähempänä tai kauempana asuvien säätyläisten avulla ja ”henkilöstöhallinto” lienevät työllistäneet ruukinpatruunaa paljon. Ruukin työväki oli pidettävä kurissa ja työssä kiinni. Ruukin tiloilla asuvia ja muitakin ympäristön talonpoikia oli pidettävä jatkuvasti silmällä, yritettävä saada nämä suorittamaan hiili- ynnä muut velvollisuutensa ja estettävä ruukin metsäomaisuuden hävittäminen. Nämä kysymykset heijastuvat selvästi käräjöpöytäkirja-aineistoissa (liite 3). Virkamiehiä ja tuomioistuimia piti ”lobata” ruukin pyrkimyksille suosiolliseen suuntaan. Jossakin vaiheessa Ekholm suorastaan pommitti kihlakunnankäräjiä haasteillaan ja lääninkansliaa anomuksillaan (liite 4). Voisi puhua jonkinlaisesta ”kolmiodraamasta” patruunan, talonpoikien ja viranomaisvallan välillä. Tässä mielessä ruukinpatruuna oli toimijana ”vallan ja rahvaan välissä”.¹⁸³

Lukumääräisesti suurin ”Juantehtaan varjossa” elänyt ryhmä oli seudun talonpoikaisto, josta osaa uhkasi päätyminen tiiviimpään talutusnuoraan ruukin alustalaisiksi. Mikä sitten oli kruunun kanta ruukkiteollisuuden ja talonpoikien välisessä kiistassa? Vanhastaan Ruotsin valtakunnan talouspolitiikka suosi rautateollisuutta. Kruununtilojen perinnöksiosto velkaisilta ja köyhtyneiltä talonpojilta ruukeille toi sitä paitsi rahaa valtion kirstuun. Vallitsevan ideologian mukaan itsenäinen talonpoikaisomistus oli pelkästään vaaraksi taloudenpidolle. Korostettiin, kuinka vain kruunun ja herraluokan holhous, alituinen häätöuhka ja korkeat verot pakottivat talonpoikaa ahkeruuteen ja parempaan tilanhoitoon. Se mikä oli hyväksi ruukinpatruunoille, oli hyväksi koko maalle ja valtakunnalle.¹⁸⁴

---

¹⁸³ ”Vallan ja rahvaan välissä” (Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige (red. Arne Harnesk och Marja Taussi Sjöberg, Stockholm 2001) on kirjoituskokoelma, jossa kuvataan Ruotsin valtakunnan virkamiehistön asemaa ajanjaksolla 1500 – 1800. Lainaan ja sovellan tässä nimeä yritysjohtajan asemaa kuvaamaan.

¹⁸⁴ Kuisma 1993, s. 109–110.

Toisaalta käynnissä oli suurten yhteiskunnallisten voimavirtojen suunnanmuutos, talonpoikaiston vähä vähältä vahvistuva asema. Vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja teki kruununtalonpojista ”perintövuokraajia” vakaan nautintaoikeuden kautta. Savossakin kruununtilalliset ryhtyivät perinnöksiösten kautta nousemaan perintötalonpojan asemaan. Talonpoikien feodaalissävyistä alistamista korostava ihanne oli työntymässä taka-alalle ja sitä oli korvaamassa fysiokraattien hellimä ajatus talonpoikaisen maanomistuksen ja vapaan talonpojan siunauksellisesta vaikutuksesta. ”*Ruukkiliikkeen menestystä ja vaurastumista ei pidä etsiä lisäetuuksista, kaikkein vähimmin pääelinkeinon, maanviljelyksen kustannuksella*”, totesi Suomen finanssitoimituskunnan esittelijäsihteeri vuonna 1813.¹⁸⁵ Näitten kahden vastakkaisen ajattelutavan katvealueella elettiin Juantehtaallakin 1700- ja 1800-lukujen taitteessa. Ajan merkinä oli patruuna Bennetin aikainen vuorikollegion vuonna 1791 antama päätös, jolla ruukin verolla olevien Nilsiän ja Vuotjärven tilojen asukkaitten välitön häätöuhka peruttiin.

4.2. Patruuna ja puoliso

Kaikkein henkilökohtaisin rintamalinja aukeni, kun Fredrik Jonathan Ekholmin oma avioliitto Lovisa Tigerstedtin kanssa alkoi rakoilla. Ruukinpatruunan avioliittoon sisältyi jännitteitä. Yhtäältä Ekholm aviomiehenä oli vaimonsa ”*oikia edeswastaja*” ja Lovisa-rouva seurasi miehensä ”*säätyä ja tilaa*” (Naimakaari IX:1). Patriarkaalisessa yhteiskunnassa mies oli vaimonsa pää ja huoneenhallituksen luonnollinen johtaja. Toisaalta Lovisa Tigerstedt tuli säätyasemaltaan ylhäisemmästä taustasta, hänen isänsä oli aikaisemmin omistanut saman ruukin ja Tigerstedtin sukupiirin rahoja oli edelleen kiinni ruukkiosuudessa velkojen kiinnitysten kautta. Rouva elätteli ehkä tiettyjä tuotto-odotuksia ”sijoituksestaan” mieheen sekä taloudellisesti että tunnetasolla. Tällaista voidaan päätellä myöhemmänä esitelystä kirjeestä. Tunsiko Lovisa suurempaa solidaarisuutta puolisoaan Ekholmia vai sukulaisiaan Tigerstedtejä kohtaan?¹⁸⁶ Vai muisteliko hän mielessään entistä miesvainajaansa Ekmania, jonka piirteitä hän ehkä näki varttuvissa lapsissaan? Entä millä tavalla avioliittoon vaikutti

¹⁸⁵ Kuisma 1993, s. 111–115. Ruukkien, talonpoikien ja kruunun suhteista ks. myös La inen 1950, s. 390–430.

¹⁸⁶ Lovisan sukulaismiehet eivät välttämättä olleet kovin ”helppoja” ja rakastettavia henkilöitä. Ruukkivierailulta palatessaan tammikuussa 1802 Tigerstedtien seurue järjesti Jännevirran kestikievarissa tappelun, jossa kievarin isäntä Erkki Niskanen pahoinpideltiin. Vaasan hovioikeus vahvisti kolme vuotta myöhemmin syillisille tuntuvat sakot. VHO, alistettujen asiain päätöstaltiot 1805, Di 41,22, VMA. Sukutaustan korostaminen näkyy siinä, että Lovisa-rouva käytti yleensä miehensä sukunimen rinnalla tai jopa sen sijasta Tigerstedtin nimeä.

ainoan yhteisen lapsen, isän kaiman Fredrikin, kuolema? Koska Kuopion maaseurakuntaan muuttaneiden muuttokirjat puuttuvat ajalta 1798–1804, ei voi tarkkaan sanoa, milloin ja missä kokoonpanossa Ekholmit seurueineen ruukille saapuivat.¹⁸⁷ Lapsia ei ole mainittu rippikirjassa eikä lastenkirjassa, joten olisivatko Ekmanin lapset, joista nuorimmat olivat vielä alle kymmenvuotiaita, jääneet asumaan Tukholmaan, kenties koulua käymään? Oletettavasti he kuitenkin vierailivat ruukilla silloin tällöin.

Uusi patruuna ehti kohentaa ruukin ilmettä muutamassa vuodessa. 1800-luvun alkuvuosina patruunalle rakennettiin uusi asuinrakennus, jossa oli sali, neljä kammaria, ruokakomero ja kaksi vaatekaappia. Huoneissa oli kaakeliuunit ja uudenaikaiset suuret ikkunat. Nähtävästi tästä rakennuksesta käytettiin nimitystä ”*större byggningen*”, suurempi rakennus; vieressä oleva entinen oli ”*mindre byggningen*”, pienempi rakennus.¹⁸⁸ Muitakin rakennus- ja kunnostustöitä tehtiin. Masuunin piippu uusittiin, muureja korotettiin ja puhalluslaitteita parannettiin. Myös pajaa kunnostettiin. Ruukinväelle rakennettiin savesta 650 neliökyyvärän kokoinen asuintalo, joka tosin vielä 1803–04 oli katoton ja sisustamaton. Lisäksi tehtiin lautakattoinen vaunu- ja välinevaja, jossa oli neljä tilavaa osastoa, tuohikattoinen verstarakennus sekä tilava maakellari.¹⁸⁹ Ekholm kertoi näihin töihin kuluneen 7 600 riksiä.¹⁹⁰

Patruunalla ei nähtävästi ollut suuremmin omaa varallisuutta.¹⁹¹ Ruukin kunnostaminen ja nostaminen rappiotilasta toteutettiin lainarahalla. Velkakirjoihin kirjoitettiin molempien puolisoiden nimet; he olivat näin yhteisvelallisia. Puolessa vuosikymmenessä pariskunnalle kertyi seuraavanlaiset velkasitoumukset: kamreeri Märten Lindströmille 3 000 riksiä, josta 1 500 oli maksettu, everstiluutnantti Tigerstedtin eli Erikssonin kuolinpesälle 2 000 riksiä, ruukinpatruuna Anders Westerlundille 4 500 ja kauppias Samuel Backmanille 4 000 riksiä. Kaikki edellä mainitut velat oli määritelty valtionvelkaseteleinä. Lisäksi Ekholmit

¹⁸⁷ Rippikirjassa johtaja Jonathan Fredrik Ekholmin nimen alle on kirjoitettu (ilman etunimeä) rouva Tigerstedt ja (niinikään etunimettömät) luutnantti Tundevall ja tämän rouva Orlin sekä ilmeisesti joko rouvan äiti (modern) tai neiti (madem.) Hedvig Lundgren sekä opiskelija (studiosus) Tundevall. Nimien kohdalla ei ole muita merkintöjä kuin ”Ruotsista ilman todistusta”. Kuopion maask:n rippikirjat 1796–1804, TK 1626, mf. Muuttotodistusta ilman tulleina heitä ei siis välttämättä olisi muuttokirjoissa noteerattukaan.

¹⁸⁸ Nimitykset esiintyvät oikeudenkäyntipöytäkirjassa, jossa murhaa selviteltiin. Nykyinen päärakennus, edeltäjiään suurempi ja komeampi Patruunan pytinki mäen harjalla, on vuodelta 1826. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 293.

¹⁸⁹ Juankoski Dir. Hb:1, 16, KyKA.

¹⁹⁰ Vuorimestari Lundströmin kuvaus ruukista toukokuussa 1808, STO, KD 157/62, 1810, Ea:4, KA.

¹⁹¹ Tukholman vuoden 1800 henkikirjassa patruunan äidin, 70-vuotiaan notaarinlesken Adriana Ekholmin nimen jäljessä lukee: ”köyhä kuten edellisinä vuosina”. Mantalslängder, staden södra och västra 1800, 26, 96, SSA. Perintörahoja ei tainnut juuri herua kun äiti samana vuonna kuoli. Perukirjassa mainitaan pelkät perilliset.

velkaantuivat paroni Gustaf Wredelle 3 000 bancoriikintaalaria ja Kuninkaalliselle Sotilaskassalle 12 000 bancoriikintaalaria.¹⁹² Lainojen vakuuksina olivat kiinnitykset Juantehtaan ruukkiomaisuuteen. Viimeksi mainittu, huhtikuussa 1805 saatu laina Tukholmasta sekä muut ruukin asioitten hoitamiset vaativat ruukinpatruunan oleskelua pääkaupungissa.

Vaikuttaa siltä, että velkaantuminen alkoi hirvittää johtajan rouvaa, joka miehensä jatkuvasti viipyessä Ruotsin puolella, teki oman ratkaisunsa. Voi olla, että taloudelliset seikat eivät olleet ainoita vaikuttimia, mutta joka tapauksessa Lovisa-rouva helmikuussa 1806 anoi Kuopion kihlakunnantuomarilta pesäeron (boskillnad) toimeenpanemista. Perusteena hän esitti herra johtajan ”*laajoilta näyttävät liiketoimet*”, minkä kautta sekä patruunan velkojia että puolisoa uhkasi vaikea käänne ja epämääräiset näkymät. Patruunan pitkällisen poissaolon aikana ruukkitoiminta oli huomattavasti kärsinyt. Ensimmäisestä avioliitosta syntyneitten lasten tulevaisuus huolestutti rouva Ekholmia, minkä vuoksi hän halusi oman osuutensa erotettavaksi omaisuudesta.¹⁹³

Kesään mennessä johtaja palasi miltei puolitoista vuotta Ruotsissa oleskeltuaan, jolloin eroasian käsittelyä jatkettiin käräjillä. Käräjien toimeksiannosta kihlakunnantuomari David Monselius sekä kanslisti Matts Aurén saapuivat Juantehtaalalle heinäkuun 22. päivänä 1806 laatiakseen perukirjoitusta vastaavan selvityksen Ekholmien irtaimesta ja kiinteästä omaisuudesta. Rouva, joka olisi ollut parhaiten selvillä tuon aikaisesta irtaimistosta, ei ollut paikalla; hän oli muuttanut edellisenä talvena Kuopioon ja vienyt mukanaan paljon tavaraa. Vedoten tähän sekä siihen, että ruukinkirjan laskelmat olivat kesken ja takkiraudan ja hiilivarastojen mittaaminen ei kävisi päinsä lyhyessä ajassa, johtaja Ekholm kielsi omaisuuden selvittämisen.¹⁹⁴

Seuraaville syyskäräjille osoittamassaan vastineessa johtaja Ekholm, joka oikeudelta oli saanut luettavakseen vaimonsa tekemän anomuksen, rauhoitteli tilannetta ja totesi, että velat olivat varsin kohtuullisella tasolla verrattuna ruukin yli 67 000 riksin arvoon. Rouva Ekholm

---

¹⁹² Lovisa ilmoitti velat pesäero-anomuksensa yhteydessä Kuopion välikäräjillä heinäkuussa 1806, § 10. UK 1823, mf. Lindströmin velka periytyi Printzsköldin ajoilta, Tigerstedtin kuolinpesän laina oli otettu Ekholmien muuttaessa ruukille 1.5.1800, Westerlund ja Backman lainasivat rahaa 1.10.1802, rouva Ekholmmin sisarpuolen mies Gustaf Wrede 5.4.1803 ja 30.9.1804 ja sotakollegion alainen sotilaskassa (Krigarens Huscassa) 16.4.1805. Kyseisten lainojen vakuuksina olivat kiinnitykset ruukkiin, joten velkakirjojen kopiot ovat Kuopion kihlakunnanoikeuden pöytäkirjoissa kiinnitysten hyväksymisten yhteydessä. Näiden lisäksi Ekholmilla oli ainakin yksi erillinen 1 000 riksin velka kauppias Backmanille.

¹⁹³ Kuopion vk 1806 § 10, UK 1823, mf.

¹⁹⁴ Kuopion vk 1806 § 10, UK 1823, mf.

valtuuttama asiamies maaviskaali Anders Grönlund vaati kuitenkin ”rouva *principalinnansa*” puolesta välitöntä omaisuuden selvittämistä ja lisäksi huomattavaa uhkasakkoa Ekholmille, mikäli tämä edelleen estäisi toimenpiteen suorittamisen. Velkojia paroni Gustaf Wredeä ja kauppias Samuel Backmania edusti sihtööri Jacob Snellman. Oikeus päätyi määräämään kirkkorakennuksen kirjanpitäjän Lars Johan Paldanin kahden uskotun miehen avustamana toimittamaan omaisuuden selvittämisen.¹⁹⁵ Toinen kerta tuotti tuloksen, lokakuun 10. päivänä 1806 Paldani kävi ruukilla herastuomari Pietari Väänäsen ja lautamies Heikki Holopaisen seurassa ja laati omaisuusluettelon. Pariskunnalla oli omaisuutta myös Tukholmassa, Raahessa ja Kuopiossa, joten omaisuuden kokonaismäärää ei voitu arvioida. Ruukilla selville saatu kiinteä omaisuus ja saatavat nousivat arvoltaan 76 910 rikkiin, jota vastoin lyhennyksiä oli tiedossa 12 037 rikkiä bancorahassa.¹⁹⁶

Lovisa-rouvan edustaja Anders Grönlund myönsi, että varat näyttivät nousevan velkoja korkeammiksi, mutta vaati silti velkojien koollekutsumista ja näiden kuulemista asiassa. Oikeus vaati ensin molempia puolisoita henkilökohtaisesti valallaan vahvistamaan omaisuusselvityksen oikeellisuuden. Rouvaa ei saatu useasta pyynnöstä huolimatta paikalle oikeussaliin yhtä aikaa miehensä kanssa, joten tuomari itse kävi kahden lautamiehen herastuomari Pietari Väänäsen ja Erkki Savolaisen seurassa kesken oikeudenistunnon Lovisa-rouvan asunnossa,¹⁹⁷ missä tämä tietyin varauksin vannoi, että laadittu selvitys piti paikkansa. Tämän jälkeen palattiin oikeussaliin, missä herra Ekholm suoritti saman toimenpiteen. Oikeus päätti nyt, että tarvetta velkojien kokouksen koollekutsumiselle ei ollut, koska velkojen määrä oli suhteellisen vähäinen omaisuuteen verrattuna, ja koska rouva ei voinut osoittaa, että herralla olisi joitakin avioliittoa edeltäviä tai muita velkoja. Pesäerovaatimuksen katsottiin raukeavan. Arviomiesten matkalasku tuli Lovisa-rouvan maksettavaksi. Anders Grönlund ilmoitti heti päämiehensä tyytymättömyydestä ja vetosi asiasta Vaasan hovioikeuteen.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Kuopion sk 1806 § 20, 33. UK 1822, mf.

¹⁹⁶ Kuopion sk 1806 § 624, 643. Pien-Savon ylinen tmk, Cba:22, JoMA.

¹⁹⁷ Kuopion vuoden 1811 henkikirjan (Hb 3, JoMA) mukaan Lovisa Tigerstedt Anna-piikansa kanssa asui tuolloin kämneripreeses Sticheuksen talossa (tontti numero 90), puiston toisella puolella käräjätuvasta katsottuna. Jos asuinpaikka oli sama jo 1806, oikeuden kävelymatka ei ollut kovin pitkä, mutta periaatteellinen askel. Oikeus tuskin hyppyytti itseään tällä tavalla kenen tahansa takia.

¹⁹⁸ Kuopion sk 1806 § 657, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:22, JoMA. Vaasan hovioikeuden vetoasian diaarista (Ac 1) ilmenee asian saapuminen Vaasaan tammikuussa. Kantajan eli Lovisa Tigerstedtin valtuuttamana edustajana oli hovioikeuden auskultantti Martin Hammarström, mutta vastaajan puolesta ketään ei ilmaantunut paikalle. Hovioikeuden vetoakteissa (Ecd) eikä myöskään tuomiotaltioissa (Dk) löydy vuoden 1807 osalta minkäänlaista kannanottoa asiaan.

Syyskäräjillä 1808 Lovisa Ekholmia edusti hänen poikansa, 16-vuotias Carl Fredrik Ekman, joka anoi äitinsä puolesta kiinnitystä Juantehtaan ruukkiin 3 666 rixsin velan vakuudeksi. Kyseessä oli 30. elokuuta 1807 F. J. Ekholmille kirjoitettu velkakirja, jolla Anders Westerlund ilmoitti maksavansa loput Juantehtaan ruukin kauppasummasta. Westerlund, joka oli vuonna 1802 lainannut Ekholmille rahaa, hankkiutui näin ruukin osakkaaksi. Tukholmalainen Westerlund oli kokeillut sekä virkamiesuraa että ruukkitointia Ruotsin puolella, kunnes muutti Vaasaan 1806 ja meni naimisiin Vaasan maaherran Magnus Wanbergin tyttären Christina Johannan kanssa.¹⁹⁹ Kuinka suuri Westerlundin osuus Juantehtaasta 1807 oli, ei käy ilmi. Ekholm siirsi velkakirjan samana päivänä ”*rakkaalle vaimolleen*”. Oliko tämä kenties yritys saada vaimo leppymään?²⁰⁰ Kiinnitystä ei kuitenkaan käräjillä myönnetty, koska hakija ei voinut osoittaa, oliko velallinen Westerlund saanut lainhuudon panttina olevaan omaisuuteen eli osuuteensa ruukista.²⁰¹

Puolisoitten eripura päättyi käytännössä asumuseroon. Keväällä 1809 maasihteeri Gabriel Blom toimitti seuraavanlaisen johtaja Ekholmin viestin oikeuden eteen:²⁰²

”Jo kolme vuotta sitten muutti vaimoni Lovisa Christina Tigerstedt pois kodistaan, jonne hän ei ole halunnut palata elämään minun kanssani, vaikka olen käyttänyt kaikkia ajateltavia keinoja saadakseni hänet tänne. Päinvastoin on hän ottanut odottamattoman askeleen lähteäkseen maasta ja valtakunnasta, josta asiasta hänen matkustamisensa jälkeen sain tiedon hänen minulle lähettämänsä kirjeen välityksellä, jonka saan täten myöskin liittää oheen. Koska minulla ei näin ollen ole minkäänlaista toivoa saada kutsutuksi vaimoani takaisin taloon ja kotiin, vaan havaitsen itsekin tämän viimeksi mainitun päätöksen aivan voittamattomaksi tarkoitukseksi hylätä minut; totean siis, että minun on aiheellista ilmoittaa nämä olosuhteet korkeastikunnioitetulle oikeudelle nöyrästi anoen vaimoni laillista kuuluttamista, jotta tämä lain säätämän ajan kuluessa ilmoittautuu tuomioistuimelle, mikäli haluaa nauttia aviopuolison laillisia oikeuksia, tai muussa tapauksessa tulla niistä ulossuljetuksi ja tuomituksi eroon minun kanssani solmitusta avioliitosta. Nöyrin palvelijanne F. Jon. Ekholm.”²⁰³

¹⁹⁹ Lundén Cronström 1957, s. 140–149.

²⁰⁰ Samoilta ajoilta on viimeinen merkintä Lovisa Tigerstedtistä Juantehtaan rippikirjassa 1805–13; hän kävi ehtoollisella 25.8.1807. Kuopion maask:n rippikirjat, TK 1627, mf. Olikohan ehtoollinen nautittu Juantehtaalla vai Kuopiossa?

²⁰¹ Kuopion sk 1808 § 3, UK 1827, mf. Lainhuutoa Westerlundille ei nähtävästi ennen vuotta 1810 toimitettu..

²⁰² Kuopion tk 1809 § 535. UK 1825, mf. Maasihteeri Blom, joka toimi Ekholmin valtuuttamana, oli tässä suhteessa ruukinpatruunan kohtalotoveri. Hänen avioliittonsa kariutui kylläkin juoppouden tähden. Walta 2005, s. 89.

²⁰³ ”Redan för trenne år sedan bortflyttade min hustru fru Lovisa Christina Tigerstedt ifrån sitt hemwiste dit hon icke welat återwända fordrtlefwa med mig, ehuru jag användt alla uptänckeliga medel, att förmå henne därtill. tvärtom har hon vidtagit det oförväntade steg at bege sig ur land och rike, hwarom jag efter hennes afresa fick

Mukana liitteenä oli karanneen vaimon miehelleen jättämä kirje (ks. kuva 3):

”Sen jälkeen kun minä niiden olosuhteiden takia, joiden luulisi olevan sinun tiedossasi, jouduin hylkäämään kotipaikkani, jossa olin toivonut ja halunnut autuudessa ja rauhassa viettää loppuelämäni, ja samalla purkamaan yhteyden, joka perustuu molemminpuoliseen anteeksiantoon ja ystävyyteen ja kun minä en aikojen nykyisessä muutoksessa löydä enempää huvia kuin tarkoitustakaan enää oleskella tällä paikkakunnalla, olen tehnyt päätöksen elää jäljellä olevat päivänä aivan eri puolella maailmaa yksinäisyydessä yrittäen unohtaa ne loukkaukset, jotka ovat rauhaani häirinneet ja josta ennen pois matkustamistani olen halunnut jättää sinulle selvityksen ja ikuiset jäähyväiset.

Kuopiossa 26. tammikuuta 1809 Lovisa Christina Tigerstedt.”²⁰⁴

Voi vain arvailla, millaisia olivat ne ”*olosuhteet*” tai ”*loukkaukset*”, joihin rouva viittasi. Entä tarkoittiko hän ”*aikojen nykyisellä muutoksella*” pariskunnan sisäisiä, ruokin vai kenties koko valtakunnan tason mullistuksia? Siitäkään ei ole tietoa, minne päin maailmaa vaimo matkansa suuntasi. Joka tapauksessa tuomioistuin määräsi Naimakaaren XIII:4 mukaisesti, että kihlakunnan kirkkojen saarnatuoleista oli kuulutettava rouva Ekholmille, että tämän tuli ilmoittautua ”yön ja vuoden kuluessa” miehelleen.²⁰⁵ Ellei hän palaisi, käsittelyä kihlakunnanoikeudessa jatkettaisiin anomuksen perusteella lain edellyttämällä tavalla. Vaimo ei palannut, mutta mies ei nähtävästi jatkanut prosessia anomalla avioeron toimeenpanemista. Ehkä Ekholm elätteli vielä toivoa vaimon palaamisesta. Mutta jäähyväiset jäivät ”ikuisiksi”; rouva ei ilmeisesti enää koskaan tavannut miestään elossa. Jonkin aikaa Ekholmin kuoleman jälkeen leski asui Kuopiossa, kunnes muutti loppuiäkseen Tukholmaan.

---

underrättelse genom ett af henne till mig sänt bref som jag här medelst får ähran tillägga. Emedan sålunda ingen förhoppning för mig återstår at någonsin mer återkala min hustru till hus och hem, utan selfwa finner i detta sidstnämnde beslut en aldeles öfwerwinnelig föresats at öfvergifwa mig; Altså finner jag mig föranlåten anmäla detta förhållande hos den högtärade Rätten, med ödmjuk anhållan, om mer bemälte min hustrus lagliga kallande, at sig inom den i Lagen föreskrefwen tid vid Domstohlen anmela, derest hon will tillgodonjuta sine lagliga rättigheter som Ägta Maka, och att i annat fall derifrån blifwa utesluten samt dömd till skillnad ifrån det med mig ingången Ägtenskap. Ödmjukest tjenare F.Jon.Ekholm.”

²⁰⁴ ”Sedan jag af omständigheter som trde wara Dig bekanta sett mig föranlåten att öfvergifwa ett hemwist hwarest jag hade hoppats och önskat att uti sällhet och lugn tillbringa min öfriga lifstid samt i och med det samma nödgats uplösa en förening, knuten af omsesiddig tillgifwenhet och wänskap, och då jag i tidernas närwarande för ändring hwarken finner nöge eller uträkning att längre wistas å denna ort har jag fatttatt dät beslut att uti en widt aflägsen del af werlden i enslighet öfwerlefwa mina återstående dagar samt söka glömma de oförrätter som förwärdat mitt lugn hwarom jag innan min afresa welat lämna Dig underrättelse och et ewigt farwål. Kuopio den 26 Januari 1809 Lowise Christina Tigerstedt.”

²⁰⁵ Kyseinen Naimakaaren lainkohta koski ns. omavaltaista hylkäämistä. Mikäli puoliso ei säädetyssä ajassa palannut, ”nijn tuomitcon Tuomari eroxi, ja olcon mies cadottanut coco osans omaisudesa. Sama laki olcon, jos waimo miehens tyköä poisjuoxee.” Vrt. Hemmer 1954, s. 45–49; Nylander 1961, s. 45–65; Mahkonen 1980, s. 42–53.

Sedan jag af omständigheten som tonde
 vara Dig bekanta sett mig för an lättn
 att öfvergifva ett hemvist hvarst jag
 hade hoppats och önskat att i tillhed
 och lofn tillbringa min öfriga lifstid
 samt i och med det samma mödats
 uplösa en förening. knuten af om jefid
 dig tillgifvenhet och vänskap: och då jag
 i tidernas närvarande för ändring
 hvarken finner nöje eller utnäring
 att längre vistas å denna ort har jag fatt
 tatt dat beslut att i en vidt aflägsen
 del af werlden i enlighet öfver lifva min
 atenstande dagan samt söka glömma de
 oförrätter som förväntat mit läng
 hvar om jag innan min afresa velatt lämna
 Dig underrättelse och et evigt farväl
 Lovise Christina Tigerstedt

Kuopio
 den 26 Januari
 1809

Kuva 3: Lovisa Christina Tigerstedtin kirje. Rouvan ”ikuiset jäähyväiset” miehelleen johtaja Ekholmille tammikuussa 1809 on koskettava dokumentti ruukinpatruunan avioliiton kariutumisesta. Se on alkuperäisenä liitetty Pien-Savon ylisen tuomiokunnan Kuopion talvikäräjien 1809 pöytäkirjaan (§ 535). (Kuva: Aulis Sormunen, JoMA.)

Näyttää siltä, että avioliitto ei täyttänyt niitä tavoitteita, joita Lovisa Tigerstedt oli siihen asettanut. Ehkä hän pitkään Tukholmassa asuneena säätyläisnaisena oli omaksunut ”uudenaikaisemman” avioliittokäsityksen, joka painotti järjen lisäksi myös tunnetta.²⁰⁶ Rauhaa, vastavuoroista anteeksiantoa ja ystävyyttä, joista Lovisa jäähyväiskirjeessään kirjoitti, tämä liitto ei nähtävästi suonut. Ekholm saattoi olla hankala henkilö aviopuolisonakin. Rahaakaan ei ollut rauhaa tai rakkautta kompensoimassa. Näin siis henkilökohtainen tragedia synkensi Fredrik Jonathan Ekholmin viimeisiä vuosia Juantehtaalla. Samalla se saattoi murentaa patruunan arvovaltaa myös ruukinväen ja alustalaisten silmissä.

4.3. Ruukkilaiset

Juantehtaan vähäiseen säätyläisväkeen kuuluivat patruunan ja hänen rouvansa lisäksi inspehtori, silloin tällöin ruukilla oleskeleva pappi sekä muut mahdolliset lyhytaikaisemmat vierailijat. Varsinainen työväki oli enimmäkseen muualta tullutta ja suurelta osalta ruotsinkielistä. Työntekijöillä oli oma nokkimisjärjestyksensä maasmestarista ja mestarisepistä hyttirenkeihin ja juoksupoikiin. Ruukilla asuvaa väkeä oli syksyllä 1810 noin satakolmekymmentä ihmistä (ks. liite 6). Ruukille kuuluvien tilojen viljelijät sekä muut ympäristökylien talonpojat, torpparit, mökkiläiset, loiset ja kulkumiehet, jotka asioivat ruukilla, toivat oman värinsä yhdyskunnan elämään.

G. F. Tigerstedt oli Tukholmassa käydessään pestannut taalalaisen Lars Erik Dahlströmin ruukille kirjanpitäjäksi. Tämä saapui tehtaalle perheineen vuonna 1780. Dahlströmit muuttivat Ruotsiin 1794, mutta palasivat muutamaa vuotta myöhemmin takaisin Savoan. Lars Erik Dahlström kuoli Salahmin ruukilla vuonna 1807. Pojat Elias ja Lars Fredrik Dahlström vaikuttivat merkittävästi Pohjois-Savon rautateollisuuden kehitykseen Urimalahden ja Salahmin laitoksillaan. Urimalahden taalalaismallisen harkkokohtin oli rakennuttanut myllyalueen omistaja luutnantti Ernst Fredrik Engdahl vuorimekaanikko Carl Rinmanin ohjeiden mukaisesti 1792.²⁰⁷ Engdahl oli tullut Hämeenlinnasta Kuopioon 1780 viinanpolttimon polttomestariksi, kauppiaksi, kievarinpitäjäksi ja kellarimestariksi, mutta

²⁰⁶ Vrt. Markkola 2007, s. 263.

²⁰⁷ Bergholm I 1984, s. 367, 369–370; Lundén Cronström 1957, s. 176; Rinman 1794, s. 114.

muutti 1792 Nilsiäns Kärämäelle ja innostui nähtävästi kokeilemaan uutta elinkeinoa ”harkkohyttipatruunana”. Hänestä ei kuitenkaan tullut Ekholmin kilpailijaa vaan avustaja. Toimittuaan 1804–05 nimismiehenä Nurmeksessa hän palasi Savon puolelle.²⁰⁸ Ainakin vuodesta 1807 alkaen luutnantti Engdahl esiintyi oikeusjutuissa ruukinpatruunan valtuuttamana edustajana talonpoikia vastaan. Engdahl asui vuoden 1810 tienoilla Siikajärvellä ja avusti Ekholmia, kuten hän murhaoikeudenkäynnin yhteydessä sanoi, ”*ulkoisessa taloudenhoidossa*”.

Stephan Bennetin ruukille inspehtoriksi palkkaama Samuel Cornér siirtyi hänkin välillä ”virkamiesuralle” Kaavin nimismieheksi 1792–95, mutta pysyi kuitenkin teollisuusmiehenä. Viimeksi mainittuna vuonna hän rakennutti Siikajärven Hyppyrikosken harkkohytin. Vuonna 1800 Cornér löysi kuparia Enon pitäjän Herajärveltä.²⁰⁹ Kauppaneuvos Printzsköldin aikainen inspehtori Nils Nyström oli Dahlströmeiden tavoin kotoisin Ruotsista. Samuel Cornér toimi Juantehtaalla inspehtorina vielä uudelleen Ekholminkin aikana, ainakin 1806–07. Rippikirjoissa inspehtoreina ja valttareina 1800-luvun alussa esiintyvät myös Anders Lindborg ja vääpeli Adam Otto Järnefelt, joka murhan aikaan oli ruukin pehtoorina. Tämä tuolloin 25-vuotias Suomen sodan veteraani, joka oli saanut kultamitalin urhoollisuudesta Alavuden taistelussa 1808, oli naimisissa edellämainitun Engdahlin tyttären Eva Eleonoran kanssa.²¹⁰ Tällaiset ”varatoimitusjohtajat”, jotka tunsivat paikalliset olot ja kielen, hallintotavat ja maantavat, olivat ruotsinmaalaiselle ruukinpatruunalle välttämättömiä avustajia rahvaan ja paikallisten viranomaisten kanssa toimittaessa. Olipa ruukilla lyhyen aikaa 1800-luvun alussa myös venäläinen kirjanpitäjä, Gregorius, joka kuitenkin pian palasi takaisin isänmaahansa.²¹¹

1700-luvun kuluessa Nilsiäns ja Juantehtaan välillä oli kiistelty kirkon paikasta. Ruukille kirkkoa ei saatu aikaiseksi, mutta nilsiäläiset rakensivat oman vaatimattoman puukirkkonsa vähitellen valmiiksi muodostaen aluksi rukoushuonekunnan 1738 ja sitten kappeliseurakunnan 1769. Kirkko valmistui 1796. Pitkän päivätyön nilsiäläisten sielunpaimenena teki varapastori, sittemmin kirkkoherra Anders Johan Brofeldt vuosina 1791–1830. Vuonna 1816 Nilsiä

²⁰⁸ Lappalainen 1982, s. 364, 372–375; Forsberg – Kankkunen 1996, s. 299; Walta 2005, s. 225.

²⁰⁹ Laine 1948, s. 52–54. Heinaro 1997, s. 7 kertoo, että myös Cornér oli sukutarinan mukaan lähtöisin Ruotsista. Juantehtaalle hän tuli Ruotsinpyhtäältä patruuna J.R. Robsahmin palveluksesta 1788. Åhman 1957–63, s. 13.

²¹⁰ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 50; Kuopion maasrk:n rippikirjat 1805-13, TK 1627, mf; Carpelan 1958, s. 570; Tigerstedtin 1908, s. 198 mukaan Järnefelt palkittiin Lapuan (eikä Alavuden) taistelun johdosta.

²¹¹ Kuopion tk 1804 § 71, vk 1808 § 11, Pien-Savon ylinen tmk Cba:17, Cbc:1, JoMA.

irrottautui Kuopiosta omaksi itsenäiseksi seurakunnakseen, johon myös Juantehdas kuului.²¹² Juantehtaalla asusteli tilapäisesti patruunan ehdottamia ja tuomiokapitulिन vahvistamia ruukinsaarnaajia jumalanpalveluksia toimittamassa ja lapsia opettamassa. Ekholmin tullessa Juantehtaalle ruukinpappina toimi tammisaarelaisen rykmentinväliskärin poika Anders Johan Brosell 1799–1802/1804. Vuonna 1802 Brosell lähti kirkkoherranapulaiseksi Kaaville, missä kuoli 20.5.1804. J. M. Saleniuksen toteamus ”*V. 1803 ruukin uusi omistaja tahtoi erottaa sieltä papin ja saada toisen sijaan, mutta konsistori arveli, että edellisen konstitutorialilla on täysi voima, ja hän olikin ruukilla vielä jonkun ajan, kunnes itse pyrki muualle*” viitanee juuri A. J. Broselliin. Tämän jälkeen ruukinsaarnaajana oli Erik Venell 1804–05.²¹³

Printzsköldin kuvauksen mukaan ruukilla oli kirkollisessa käytössä hopeinen ehtoollismalja ja vati, papinkaapu sekä jonkinlainen kellotorni soittokelloineen. Kauppaneuvoksen luonnehdinta siitä, miten ”*ympäristöseudun rahvas suurin joukoin osallistuu jumalanpalveluksiin ruukilla, luottaa pappiin ja osoittaa hänelle kiittollisuutta*”, saattoi olla liioitteleva. Tammikuussa 1807 Ekholm yritti pitäjänkokouksessa ehdottaa Nilsiäen emäkirkon sijoittamista ruukille tai omistamansa Akonveden tilan maille, mutta ehdotus ei saanut kannatusta.²¹⁴ Ruukinsaarnaajan ylläpitäminen oli oma menoeränsä. Pappilaa oli suunniteltu rakennettavaksi, mutta vielä 1802 papin perheen täytyi asua talonpojan talossa. Vuonna 1799 papille oli luvattu ilmaiset huoneet, palkkaa 81 riksiä 16 killinkiä sekä ”*kunniallinen palkkio*” niiltä, joitten lapset olivat hänellä opetettavana. Vuonna 1803 Ekholm lupasi maksaa papille 50 riksiä, kortteerin ja ruoat. Marraskuussa 1804 tehdyn sopimuksen mukaan uuden ruukinsaarnaajan (Venellin) piti saada ”*1 000 talaria pankossa eli 83 riksiä 16 killinkiä riikinvelkaseteliä*”.²¹⁵ Vuoden 1805 jälkeen ruukilla ei enää ollut pappia. Kaavin, Nilsiäen ja Kuopion papit hoitivat kirkolliset toimitukset. Kaavista tuli itsenäinen seurakunta 1802, kirkkoherran tointa hoiti Samuel Kiljander.²¹⁶

Millainen oli ruukinsaarnaajan seurakunta? Patruuna Stephan Bennet oli vuonna 1789 vuorimestari Carl Lundströmin mukaan pestannut Juantehtaalle ”*taitavia työläisiä sekä Ruotsin puolelta että Suomen ruukeista*” seuraavasti: inspehtori, maasmestari, hyttirenki,

²¹² Akiander 1868, s. 88–90; Nilsiäen kappeliseurakuntavaiheen on perusteellisesti selvittänyt Ruotsalainen 1965.

²¹³ Akiander 1868, s. 305; Kuopion maask:n perukirjat, TK 1658, mf; Salenius 1898, s. 9.

²¹⁴ Salenius 1898, s. 5–10; Erityinen kirkko-koulurakennus Juantehtaalle valmistui vasta 1860-luvulla. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 109.

²¹⁵ Salenius 1898, s. 8. 1805 Venell lähti kollegaksi eli opettajaksi Kuopion triviaalikouluun. Hän kuoli keväällä 1809. Akiander 1868, s. 305; Vaarama 1932, s. 198.

²¹⁶ Tuomi 1984, s. 511.

kaksi panostajaa, kalkinrouhija, vasaraseppämestari, mestarikisälli, kaksi hiilirengiä, hienoseppämestari ja tämän renki, kaksi nippuseppää sekä näiden kaksi renkiä, yhdeksän malminnostajaa, kymmenen hiilenpolttajaa, metsänvartija ja mylläri. Osa väestä oli jo aikaisemmin tulleita. Näillä kolmellakymmenelläseitsemällä miehellä oli useimmilla perheensä mukanaan. Printzsköldin aikana – jolloin kauppaneuvos oleskeli enimmäkseen Tukholmassa ja ruukki ajautui rappiolle – oli suuri osa väestä muuttanut pois.²¹⁷ Ruukin toiminta tehostui Ekholmin saavuttua. Rautaa alettiin taas tuottaa. Masuunissa toimeenpantiin vuosina 1801–1805 neljä puhallusta, joiden kestot, panokset ja tuotokset ilmenevät taulukosta 3. Viimeisen, pisimmän puhalluksen yhteydessä vuonna 1805 masuunin pesä ja hormin seinät vaurioituivat.

vuosi	puhalluksen kesto	käytetty hiilimäärä	käytetty malmimäärä	tuotettu takkirauta
1801	60 vrk	1200 m ³	119 tonnia	35 tonnia
1802	50 vrk	1260 m ³	145 tonnia	54 tonnia
1803	ei puhallusta			
1804	73 vrk	1340 m ³	170 tonnia	64 tonnia
1805	150 vrk	2600 m ³	289 tonnia	97 tonnia

Taulukko 4: Juantehtaan takkirautatuotanto 1801–1805. (STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA.)²¹⁸

Ruukkiyhteisössä arvostettiin taitavia ammattimiehiä, mutta maaomaisuutta ei ruukintyöläisillä ollut turvanaan niin kuin talonpojilla. Työväki oli patruunan henkilökohtaisen kotitalouden laajentuma ja tämän laillisen isäntä- ja kuritusvallan alainen.

²¹⁷ Åhman 1957–63, s. 14; Forsberg – Kankkunen 1996, s. 49.

²¹⁸ Vanhojen mittojen muuttamiseen nykymitoiksi sisältyy epävarmuustekijöitä. Tässä taulukossa materiaalien määrät on muutettu siten, että hiililästi on arvioitu noin kahden kuutiometrin vetoiseksi, malmitynnyrin paino neljäksi sentneriksi eli 170 kilogrammaksi ja takkirautakippuna 194,5 kilogrammaksi. Vilkuna 1994, s. 11–12; Forsberg – Kankkunen 1996, s. 339. Masuuniprosessissa käytetty kalkkimäärä on mainittu vain ensimmäisen puhalluksen yhteydessä (viidesosa malmin määrästä), mutta oletettavasti kalkkia käytettiin myöhemmissäkin puhalluksissa. Laine 1948, s. 529. STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA.

Palkasta suuri osa maksettiin luontoistuotteina.²¹⁹ Työläiset saivat ruukilta elintarvikkeensa, jotka he maksoivat työsuorituksillaan. Patruunalle velkaantuminen lienee ollut yleistä. Leveämmiltä leipämailta saapuneet tulokkaat saivat piankin huomata, ettei näistä metsistä vuoltu rikkauksia – pikemminkin nilsittiin pettua. Eipä ihme, että monen miehen pesti Juantehtaalla jäi lyhytaikaiseksi. Ekholmin värväämästä seitsemästä ruotsalaisperheestä, jotka muuttivat ruukille vuonna 1802 Torsåkerin, Ovansjön ja Garpenbergin ruukkiseuduilta, vain yksi jäi paria vuotta pitemmäksi ajaksi.²²⁰ Kun puhalluksia ei vuoden 1805 jälkeen suoritettu, työvoimaa ei enää paljon tarvittukaan.

Huomattavimpia ruukintyöläisiä Juantehtaalla 1800-luvun alussa olivat rakennusmestari Anders Ytterberg, maasmestari Israel Enström ja mestariseppeä Philip Tackolander. Vuosien 1805–13 rippikirjassa Ytterbergiä ei enää mainita – hän siirtyi mylläriksi Murtolahteen. Enström kuoli 1805. Tackolander – alun perin Tammisaaresta Kuopioon sepäksi tullut – muutti puolestaan Nilsiä Nipasenmäelle.²²¹ Voi olla, että kaikki eivät viihtyneet Ekholmin alaisuudessa. Vuonna 1803 karkasivat hyttirengas Jäderberg ja seppä Saxholm paikkakunnalta maksamatta velkojaan ruukille. Syksyllä 1810 Ekholm vaati kruununpalvelijoita palauttamaan tehtaalte työhön vasaraseppä Johan Biren, joka oli häipynyt seudulta ilman tunnettua syytä.²²² Sodalla 1808–09 lienee ollut oma hajottava vaikutuksensa; paitsi että se toi mukanaan tuhoa, tauteja ja kuolemaa,²²³ se toi myös uusia ajatuksia, liikkuvuutta, pyrkimystä muualle. Ruukin renki Anders Karlbom, joka oli sodan aikana palvellut sotilaana Ruotsin armeijassa, ei enää palannut Juantehtaalle töihin vaan lähti vaimonsa Kaarina Järveläisen kanssa onneaan etsimään uuden emämaan pääkaupunkiin Pietariin.²²⁴

---

²¹⁹ Lundströmin mukaan takkirautaa Juantehtaalla taottaessa sepät saivat työpalkkana 34 2/3 killinkiä kippunnalta, viljaa á 2 ½ riksiä tynnyri, vapautuksen kruununveroista, lehmän rehut ym. vasaraseppäjärjestyksen mukaisesti. STO, KD 157/62, 1810, Ea:4, KA.

²²⁰ Juantehtaalla 1802-03 työskennelleet ruotsinmaalaiset olivat Torsåkerista tulleet Olof Skräk, Hans Hansson, Anders Olsson (josta tuli ensin Taatonniemen lampuuti ja sitten ruukin mylläri) ja Johan Hansson, Ovansjöstä tulleet Hans Zachrisson ja Olof Jönsson sekä Garpenbergista tullut Anders Larsson. Muutamaa vuotta aiemmin saapuneet Eric Hansson Tunasta ja entinen sotilas Johan Blanck Nornin ruukilta palasivat hekin Ruotsin puolelle 1803–04. Kuopion maask:n rippi-, lasten- ja muuttokirjat, TK 1626–1627, mf; 73 Ab9, mf; TK 1655, mf.

²²¹ Lappalainen 1982, s. 361; Kuopion maask:n rippikirjat 1805–13. TK 1627, mf.

²²² Kuopion lääninkanslian anomusdiarit Aba 1, 1152 sekä Aba 8, 786, JoMA.

²²³ Suurimmat yksittäiset hautajaiset ruukilla Ekholmin aikana lienevät olleet 2.3.1809, jolloin ruukin hautausmaahan siunattiin kerralla tusinan verran vainajia, aikuisia ja lapsia, jotka olivat kuolleet edellisen vuoden marras-joulukuussa kuumetautiin. Kuopion maask:n kuolleiden ja haudattujen luettelo 1808, s. 96, TK 1653, mf.

²²⁴ Kuopion maask:n rippikirjat 1805–13. TK 1627, mf.

Mahdollisuus siirtyä muualle – hätätilanteessa karkaamalla – lienee toiminut ”varaventtiilinä” ruukinpatruunan ja ruukin työväen mahdollisten konfliktitilanteitten purkajana.²²⁵ Kannattaa myös huomata, että patruunan ruukinväkeensä kohdistama ”kotikuri” ei ole jättänyt samanlaisia lähteitä kuin riidat ympäristön talonpoikien kanssa. Luultavasti työläiset, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta,²²⁶ taipuivat kuuliaisemmin patruunan patriarkaalisen vallan alle kuin ympäristökylien talonpojat. Ruukkilaiset ymmärsivät ruukinpatruunan edun palvelevan heidän omaakin etuansa. Myös kanssakäyminen tehtaan johdon kanssa oli helpompaa kuin talonpojilla, sillä ruotsinkielinen työväki puhui ja ymmärsi samaa kieltä patruunan kanssa.

4.4. Patruuna aluepolitiikkona

Vaikutusvaltaisimmat talousjohtajat ovat nousseet myös poliittisten päätöksentekijöiden joukkoon, joko virallisina valtiopäiväedustajina, pormestareina, raatimiehinä, virkamiehinä tai epävirallisempina kulissien takaisina vaikuttajina. F. J. Ekholm ei ollut ’poliitikko’ tässä merkityksessä, mutta alueensa asioihin hänkin pyrki vaikuttamaan vahvasti. Hänen tavoitteensa oli ensisijaisesti saada ruukki kuntoon, tuottamaan rautaa ja rahaa. Lähiseudun säätyläisiin, joista osa oli samalla kruunun virkamiehiä, Ekholm oli luultavasti seurustelusuhhteissa, joihinkin myös liike- tai velkasuhhteissa. Patruunalla oli tietenkin kontaktinsa myös kauemmaksi. Tukea toimilleen hän haki korkeimmalta taholta eli Kuninkaalliselta Majesteetilta asti.

Ruukkiliikkeen edistäminen vaati yritysjohtajalta myös *suunnittelevaa työtä*. Huolellisesta suunnittelusta kertoo Juantehtaan arkistossa säilynyt monikymmensivuinen fragmentaarinen asiakirjanippu, joka on ajoitettavissa vuosille 1803–04.²²⁷ Kyseisessä ruukista tehdyssä arviointiasiakirjassa, jonka laatijana on ollut asiantuntijoita, katsottiin ruukin pystyvän

---

²²⁵ Vrt. Black 1996, s. 63.

²²⁶ Aiemmassa luvussa esitelty Johan Elg, joka uhmasi patruunaa ”hautajaisjupakan” yhteydessä, oli oikeastaan varsinaisen ruukkiyhteisön ulkopuolinen. Myöhemmässä yhteydessä mainittava ruukintyöläinen Heikki Istolainen, jonka oli kuultu uhanneen tappaa Ekholmin, oli vastikään 1810 saapunut Tornioista.

²²⁷ Juankoski Dir. Hb:1, 16, KyKA. Alku- ja loppusivut sekä tarkka päiväys puuttuvat, muutamiin sivujen järjestys on epävarma. Asiakirjassa mainitaan patruunan 15. kesäkuuta 1803 saama oikeus Lastukosken laitosten perustamiseen sekä 15. heinäkuuta 1803 annettu määräys veron laskemisesta. Toisaalta siinä kerrotaan verovapauden jatkuvan vuoden 1804 loppuun ja patruunan aikovan anoa tälle jatkoa. Asiakirja on mahdollisesti laadittu juuri verovapauden jatkoanomuksen tausta-aineistoksi.

tuottamaan vuodessa rautaa vähintään 600 kippuntaa elintarvikepainossa, josta ainoastaan 60 kippuntaa voitaisiin jalostaa käsitaonnalla. Arvioitsijat päätyivät siihen, että täydessä käynnissä ollessaan Juantehtaan ruukin pääoma-arvo (kankirautataonta, maaomaisuus ja manufaktuuritaonta mukaanluettuna) olisi bancorahana 67 333 riikintaalaria ja 16 killinkiä. Asiakirjassa todettiin, ettei ruukin tuotanto ollut siihen mennessä läheskään vastannut ostajien tarpeeseen. Yli 120 000 asukkaan talousalueella katsottiin vuosittain olevan tarvetta 1 000 kippunan raudan kulutukseen. Toiveita asetettiin myös linnoitusten, kirkkojen, sahojen ja myllyjen tuleviin suuriin tilauksiin. Juantehtaan raudan laatua pidettiin kelvollisena, minkä käsityksen vahvisti myös vuorimestari Carl Rinmanin todistus.²²⁸ Myös hintoja pidettiin kilpailukykyisinä suhteessa Pohjanmaan kautta tuotavaan rautaan. Laajentamispyrkimyksiin viittaa myös lupa saada perustaa Lastukoskelle uusi masuuni ja kankirautavasara kaksine ahjoineen.

Ruukkiliike ei kuitenkaan kulkenut suotuisaan suuntaan. Kun ruukinpatruuna kesällä 1805 kirjoitti Kuninkaalliselle Majesteetille anoen verovapausvuosien jatkamista uudella viidentoista vuoden jaksolla, totesi hän käyttäneensä ruukin kunnostamiseen jo yli 10 000 riikintaalaria, vaikkei esimerkiksi manufaktuurilaitosta tai sahamyllyä ollut vielä edes korjattu. Patruuna kohdisti toivonsa Kuninkaalliseen Majesteettiin, jolta hän toivoi saavansa *”mahdollisuuden tällä kaukaisella rajaseudulla harjoittaa ruukkitoimintaa”*, jonka kautta toteutuisi *”ei ainoastaan oma toimeentulo, vaan myös koko maakunnan etu”*.²²⁹ Samalla kruunu tulisi tulevaisuudessa hyötymään toimivasta ruukista. Verovapautta anottaessa sopi tietenkin korostaa ruukin kohtaamia vaikeuksia, mutta ei niitä vähätellyt itse vuorimestarikaan puoltaessaan keväällä 1808 kymmenen vuoden lisävapauden myöntämistä Juantehtaalle. Vuorimestari Carl Lundström totesi, että patruunan saama voitto oli ollut mitätön eikä millään tavalla vastannut niitä pääomia, joita ruukkiin oli sijoitettu. Hän puolsi myös Ekholmin

²²⁸ ”Viimevuotisesta puhalluksesta peräisin olevasta takkiraudasta, ilman että sitä olisi sekoitettu ruotsalaiseen vuoritakkirautaan, saatiin sitkeää, vahvaa ja tasaista kankirautaa, joka täysin kesti isku- ja taivutuskokeet, jotka hyvältä raudalta vaaditaan. Ruukin omasta raudasta voidaan valmistaa asianmukaisella tavalla käsiteltynä vahingollisesta kylmänhauraudesta vapaata, kaikenlaiseen karkeampaan ja hienompaan taontaan kelpaavaa kunnollista ainerautaa, joka täten pyynnöstä todistetaan Juantehtaan ruukilla 5. heinäkuuta 1792 C. Rinman.” (Enligt anstälde smides försöker uppå Strömsdahls Bruks, under förledit års blåsning af ortens sjömalmer tilvärkade tackjern, har däraf, utan tillblandning af swenskt Bergmalms tackjern, erhållits ett segt, starkt och jämt stångjern, hvilket fullkomligen uthärdad de prof af slag och brytning, som tillkomma ett godt jern: Och bör således af detta Brukseget tackjern, på wederbörligt sätt handteradt, kunna beredas alt ifrån skadelig kallbräcka fritt., och till hwarjehanda gröfre och finare Swartsmiden tjenligt och dugeligt ämnesjern, som härmed, uppå begäran, intygas af Strömsdals Bruk den 5. Julii 1792. C. Rinman.) Rinmanin todistus sisältyy asiakirjoihin, jotka liittyvät Ekholmin vuonna 1805 tekemään hakemukseen vuorikollegiolle. Bergskollegium till Kungl. Majjt 1806, 100, RA. Vuorimestari selostaa rautakokeita tarkemmin kirjassaan Rinman 1794, s. 138–140.

²²⁹ ”--- möjligheten, att å denna aflägsen gräns ort, updrifwa Brukshandteringen --- icke allenast egen bärning, utan en hel Lands ort förmån---”

anomaa lupaa saada kokeilla kankiraudan valmistusta suoraa menetelmää (rånvärks smide) käyttäen.²³⁰

Tarmoa asioittensa ajajana Ekholmilta ei ainakaan näytä puuttuneen, päätellen siitä määrästä anomuksia, jonka hän toimitti Kuopion lääninhallituksen kansliaan 1800-luvun alkuvuosina (liite 4).²³¹ Useimmat liittyivät velkojen, korvausten tai sakkojen perimiseen. Kyseessä on hiilitoimitusten vaatimisia, velkakirjoja ja ulosmittauksia. Mutta riittipä patruunalla mielenkiintoa petojen hätistelyyn (1803 hän vaati yleistä jahtia järjestettäväksi Vehkalahden kylän mailla) ja järvenlaskujen suunnitteluun (ehdotus Kaavin rajalla olevan Kotajärven vedenlaskusta 1810). Kertoo ehkä jotain luonteesta, että Ekholm yhdessä lankonsa, vänrikki Gregori Tigerstedtin kanssa velvoitettiin Uplannissa Långhundran kihlakunnankäräjillä maksamaan 40 riksin korvauksen kuoliaaksiajetusta hevosesta. Nähtävästi langokset pitivät nopeasta ajosta.

Paitsi verovapausasiassa Ekholm kirjelmöi ylimmille tahoille myös muissa asioissa. Patruuna halusi myydä pois ruukille aikaisemmin myönnetyn 50 takkirautakippunan osto-oikeuden viitaten Rinmanin lausuntoon järvi- ja vuorimalmitakkiraudan yhteensopimattomuudesta. Vuorikollegio hylkäsi anomuksen. Kollegiossa katsottiin, että oikeus oli myönnetty ainoastaan parantamaan Juantehtaan tuotteita eikä sitä voisi myymällä siirtää toiselle. Ekholm valitti asiasta Kuninkaalliselle Majesteetille vedoten ”talousisänmaallisuuteen”:

”Kun nyt vaivoja ja kustannuksia säästämättä kyseisellä omistamallani ruukilla on takkiraudan puhallus saatu siinä määrin paremmalle tolalle, että voidaan tulla toimeen ilman ostotakkirautaa, [---] niin Teidän Kunink. Maj:nne, joka niin suurella armolla on harrastanut ruotsalaisen rautateollisuuden asiaa ja etenkin niiden, jotka syrjäisemmällä seuduilla ovat uskaltaneet yrittämään nostaakseen tätä liiketoimintaa jotenkin suurempaan täydellisyyteen, tunnustanee armollisen oikeudenmukaisesti minulle sen oikeuden, jolla ketään ei kohtuudella loukattaisi vaan joka saisi vain aikaan

²³⁰ STO, KD 157/62 1810, Ea:4, KA. Verovapauden jatkoanomuksen virkatielle tuli viivästys, kun vuorikollegion Suomen vuorimestarille heinäkuussa 1805 lähettämä lausuntopyyntö tuli perille vasta tammikuussa 1808.

Jossakin vaiheessa paperit kulkeutuivat kreivi Buxhoevedenin kautta kenraalikuvernööri Steinheilille, joka antoi asian hallituskonseljin talousosaston päätettäväksi. Kuopion läänin maaherralta pyydetty lausunto toimitettiin helmikuussa 1811. Saman vuoden kesäkuussa Suomen suuriruhtinaskunnan hallituskonselji myönsi kymmenen lisävapaavuotta kymmenys- ja vasaraveroista takautuvasti vuoden 1805 alusta vuoden 1814 loppuun. Ekholmia itseään, tuolloin jo kuollutta miestä, tämä ei tietenkään enää ilahduttanut.

²³¹ Lääninhallituksen kanslian diaarit Aba 1–8. Vuonna 1803 Ekholm lähetti viisi anomusta, 1804 kaksitoista, 1805 ei yhtään, 1806 kahdeksan, 1807 yhden, 1808 kaksi, 1809 kolmekymmentäviisi ja 1810 kymmenen. Luetteloiden mukaan Ekholm oli ylivoimaisesti ahkerin yksittäinen anomusten kirjoittelija. Vain muutamien tapausten osalta itse anomukset liitteineen ovat säilyneet lääninhallituksen kanslian saapuneissa asiakirjoissa (Eba 1–8).

kannustusta oman ahkeruuden ja huolellisuuden avulla takkirautana, joka muussa tapauksessa olisi jäänyt puuttumaan.²³²

Hylkäyksen varalta Ekholm anoi, että kyseinen takkirautakiintiö voitaisiin käyttää hänen suunnittelemassaan uudessa ruukkilaitoksessa (Lastukoskella). Kuninkaan hallitus C. A. Wachtmeisterin ja M. Klingsporin johdolla vahvisti huhtikuussa 1806 Vuorikollegion kielteisen kannan ja ilmoitti, että mainitun takkirautakiintiön käytöstä uuteen ruukkilaitokseen täytyisi aikanaan tehdä oma erillinen anomuksensa.²³³ Päätös oli varmaankin pettymys Ekholmille, joka tänä aikana oli oleskellut yhtä mittaa Ruotsin puolella pitkälti toista vuotta.

4.5. Myllykirjeitä

”Kolmiodraama” ruukin, talonpoikien ja virkakoneiston välillä ilmenee kiinnostavalla tavalla patruunan myllyriidassa kaavilaisten kanssa Suomen sodan aikana ja heti sen jälkeen. Huhtikuussa 1809 muutaman kuukauden ajan virassaan istunut uusi maaherra paroni S. W. Carpelan sai ruukinpatruunalta tiedonannon siitä, kuinka joukko ”asiattomia henkilöitä” oli rakentanut jauhomyllyjä Juankosken ylä- ja alapuolisiin vesistöihin ilman virallista lupaa tai edeltävää katselmusta. Ekholm väitti, että myllynomistajat jauhattivat ympäristön asukkaitten viljoja tullimaksua vastaan, mistä syystä ruukin oma laillinen veromyllytoiminta kärsi tappiota. Lisäksi laittomat rakennelmat aiheuttivat patruunan mukaan tulvia ylempänä asuvien vahingoksi, vaikeuttivat kalojen kulkua ja vesiliikennettä. Luvattomat myllyt, joista kaksi oli Pisankoskessa, kaksi Kotajoessa ja yksi Kaavinkoskessa, olisi mitä pikimmin hajotettava ja niihin kuuluvat padot purettava.²³⁴

Myllyt tarkastettiin heinäkuussa kruununvouti A. W. Flomanin johdolla, nimismies J. H. Gustafssonin ja lautamies Mårten Fabritiuksen (Kaavin kanttorin) avustuksella. Patruunaa

---

²³² ”Sedan genom ospard möda ock kostnad Tackjerns-blåsningen wid ifråga warande mig tillhörige Bruk blifwit i den mån förbättrad at köpe Tackjärnsrättigheten numera kan umbäras, [---] lärer Eder Kogl. Majjt., som med så mycken nåd omfattat Svenska järnhandteringen och i synnerhet dem som i de aflägsnare orterne vågat försöka at bringa denna rörelse til någon större fullkomlighet nådrättwist tillerkänna mig en rättighet, hwarigenom ingen synes rimmeligen kunna förfördelas, utan endast den upmuntran som genom, egen flit och omtänksamhet, åstadkomit en Tackjärns-tillgång som i annan händelse, uteblifwit; ...” Ekholmin anomus 25.11.1805, samassa yhteydessä ovat ote vuorikollegion kokouksesta 15.6.1805, takaus Ekholmin hakemuskustannuksien varalta, Rinmanin lausunto sekä vuorikollegion kirjelmä KM:lle. Bergskollegium till Kungl. Maj:t 1806, 100, RA.

²³³ KM:n päätös 29.4.1806 on säilynyt Juantehtaan arkistossa. Juankoski Dir. Hb:1, 79, KyKA.

²³⁴ Ekholmin anomus 21.4.1809, Kuopion lääninkanslian saapuneet kirjeet Eba:3, 283, JoMA.

edusti luutnantti E. F. Engdahl. Myllynomistajista paikalla olivat siikajärveläinen Sakari Hartikainen ja viitaniemeläinen Pietari Hakkarainen samannimisen poikansa välityksellä (Pisankosken pohjoisrannan mylly), lautamiehet Matti Parviainen ja Juho Riekkinen Siikajärveltä sekä Heikki Karppinen Koskenalan kylästä (Pisankosken etelärannan mylly), Yrjö Hakkarainen ja Aukusti Juutilainen (Kotajoen myllyt) sekä Mikko ja Aatami Karjunen (Kaavinkosken mylly). Myllynomistajat väittivät käyttävänsä laitoksiaan maksuja perimättä pääasiassa vain kotitarpeeseen tai lähiseudun asukkaita auttaakseen. Suuri osa jauhatuksesta oli pettua ja olkia, jota patruuna ei ottanut omaan myllynsä jauhettavaksi.²³⁵

Patruuna kommentoi katselmuskertomusta joukolla purevia huomautuksia. Kaikkein matalimman veden aika oli hänen mielestään väärä katsastusajankohta, sillä tulva-aikaista haittaa ei tuolloin havaittu. Pääasia kuitenkin oli, että myllyt olivat laittomasti perustettuja ja luvattomia. Kotajärven patruuna halusi kuivattaa, mikä tuottaisi satoja kuormia heinää. Muut rantojen asukkaat, myllynomistajat etunenässä, vastustivat Ekholmin vaalimaa yleishyödyllistä hanketta. ”*Mutta jos myllyt puretaan ja revitään, uskon heidän taholtaan löytyvän enemmän valmiutta osallistua yhteiseen järvenlaskuun.*”²³⁶

Vaikka myllynomistajat eivät olisikaan keränneet tullimaksua vierailta talonpojilta – mitä patruuna ei uskonut – niin myllyjen olemassaolo oli joka tapauksessa loukkaus veroja ja maksuja suorittavien laillisten veromyllyjen oikeuksia vastaan. Ekholm väitti luvattomien myllynomistajien julkisesti kehuskelleen jopa kymmenen tynnyrin²³⁷ vuotuisesta tullikatteesta, jota he olivat saaneet itse nimismieheltäkin. Patruunan mukaan se, että nämä vapaina kaikista kruunulle menevistä maksuista pystyivät jauhattamaan viljaa alhaisemmilla hinnoilla kuin veromyllyt, ei voinut eikä saanut olla mikään syy vahvistaa heidän oikeuttaan myllytoimintaan.

Myöskin oli patruunan mielestä heppoinen perustelu jauhatusoikeudelle se, jota näitten ”alodiaalivapausmyllyjen” omistajat käyttivät, nimittäin että he olivat aikeissa tulevaisuudessa hakea lupaa myllyihinsä. ”*Tämä näyttää minusta samalta kuin jos kiinnijäänyt varas sanoisi*

²³⁵ Myllyjen katsastuskertomus 17.7.1809, Kuopion lääninkansliaan saapuneet kirjeet Eba:3, 283, JoMA.

²³⁶ ”Men om qvarnarne blifwa castrerade och nedrifne, förmodar jag mera benägenhet å deras sida, at gemensamt deltaga i sjöns loppningen.” Ekholmin vastaus maaherralle saapui 25.10.1809, Kuopion lääninkansliaan saapuneet kirjeet, Eba:3, 283, JoMA.

²³⁷ Noin viittä vuotta varhaisemman ruukin arviointiasiakirjan mukaan ruukin oman myllyn vuosituotto oli tuolloin 12 tynnyriä (arvo 48 riikintaalaria banco specie) ja veroa se maksoi 4 riikintaalaria 33 killinkiä. Juankoski Dir. Hb:1, 16, KyKA.

aikovansa ostaa itselleen varastamansa tavaran, vaikka kummassakaan tapauksessa ei ole sanottu, voiko myllyjä perustaa tai saako varastettua ostaa.”²³⁸

Ruukinpatruunan valitukset huipentuivat joukkoon retorisia kysymyksiä:

”Mitä hyötyä on kaikista näistä katselmuksista, vastaväitteistä ja tutkimuksista leveydestä ja korkeudesta ja pituudesta ja syvyydestä, kun minulla mielestäni on niin selvä ja oikeudenmukaisuuden puolesta niin erehtymätön peruste, jolla nämä kysymykset ratkaistaan kansalaisoikeudella. Onko olemassa todellinen oikeus tulla suojelluksi loukkauksilta elinkeinoissa, jotka ovat vaivalla ja kustannuksilla rakennettu ja perustuvat privilegioihin; onko halpa vaatimus tulla vapautetuksi vedentulvinnasta, jota ei aiheuta luonnon käsi vaan muutamat enenevästi omanvoitonhaluiset naapurit. Onko minun oikeuteni saada käyttää hyväkseni niitä etuja, joita vesiliikenne antaa teollisuudelle tässä maassa, ilman että jotkut tulvia aiheuttavat rakennelmat, joita on perustettu omavaltaisesti ilman minkäänlaisia lupia, niitä loukkaavat. Onko saatu monopolioikeus, josta vuosittain maksetaan verot verottajalle, todellinen oikeus, jota kuka vain halutessaan saa loukata luvottomien, itse otettujen etujen kautta siellä, missä toisen yhteydet ovat perusteltuja. Jos tämä kaikki, sanon minä, on vain haavekuvaa, niin sitten ei kai ole mitään oikeutta niin kallista eikä mitään lakia niin pyhää, etteikö niitä voisi rankaisematta polkea väkivallalla, pilkalla, omanvoitonpyynnillä, kateudella ja kiukulla.”²³⁹

Tämän sanavirran jälkeen Ekholm lohduttautui itse antamallaan vastauksella:

”Mutta Suuren Monarkkimme suojassa ja Teidän Ylhäisyytenne oikeudenmukaisen tuomioistuimen edessä ei näillä kysymyksillä ole koskaan mitään sijaa, ja olen sen vuoksi vakuuttunut siitä, että kun minä vääryyttä kohdanneena ja kärsivänä kansalaisena olen tässä asiassa selvästi osoittanut vastustajieni ilkeiden sekä oman oikeuteni, jota se on loukannut, niin Teidän Ylhäisyytenne uurastus oikeuden puolesta ja inho väkivallantekijöiden yrityksiä kohtaan korjaavat kärsimykseni ja tuottavat

²³⁸ ”Det förekommer mig liksom Tjufwen skulle säga, då han blir attraperad, jag tänker tilhandla mig det stulna; ty premisserne äro i bägge fallen intet gifne, huruvida qvarnen får anläggas eller det stulna får köpas, men af dumdriftigheten och laglösheten kan man intet vänta andra skäl.”

²³⁹ ”Men hvartil tjena alla dessa demonstrationer och wederläggningar och undersökningar om bredd och höjd och längd och djup, när jag tror mig äga et så district och inför rättwisan et aldeles ofelbart skäl til at bemöta dessa frågor medborgelig rätt. Om det är en werkelig rättighet, at blifwa skyddad för intrång i Näringar anlagde med mödor och kåstnader och i prevelegier grundade; om det är en billig fordran, at vara befriad ifrån watten öfwerswämningar, förorsakade icke omedelbarligen af Naturens hand, utan af några tiltagne egennyttige Grannars. Om det är min rätt, at få begagna de förmoner, som sjöfarten ger åt industrin i detta land, utan at någre öfwerflodige inrättningar, på egit bewäg utan allsköns rättighet anlagde, skall kränka dem; om sluteligen et erhållit monopolium, hwarföre årligen utgöres skatt til skatsverket, är en werkelig rättighet, hwarå andras förbindelser äro grundade: om alt detta, säger jag, äro endast chimerer, så finnes väl ingen rättighet så dyrbar och ingen Lag så helig, at den intet ostraffad kan trampas af wåldet, häder af egennyttan, afwunden och illskan.”

minulle hyvityksen, joka vastaa Teidän Ylhäisyytenne lämmintä totuuden ja yleisen hyvän tunnetta.”²⁴⁰

Tämän vuoksi johtaja Ekholm anoi määräystä mitä pikimmin näiden myllyjen ja patojen hävittämisestä sekä vastapuolen velvoittamisesta korvaamaan oikeudenkäynnin ja katselmusten kustannukset. Lisäksi Ekholm vaati virkavaltaa nostamaan syyte kyseisiä myllynomistajia vastaan ja korvaamaan tätä kautta veromyllyille koituneet menetykset.

Myllyriidan seurauksena syntyneet asiakirjat avaavat kiinnostavia näkökulmia ruukinpatruunan ja talonpoikien taloudelliseen toimintaan ja toiminnan perusteluihin niukkojen aikojen puristuksessa. Patruuna Ekholm esiintyi oikeuksistaan tietoisena, niitä määrätietoisesti puolustavana, talousalueen määrääväksi mahdiksi myös myllytoiminnassa pyrkivänä, samalla esimerkillisenä moraalin, lainkuuliaisuuden ja kansalaishyveen edustajana, virkakoneiston manipuloimiseen kykenevänä toimijana. Minzbergin käyttämän jaottelun *mukautuvan tyylin* miehenä häntä ei voi pitää, vaan *yrittäjätyylin* melkein härkämpäisenä edustajana.²⁴¹ Kielenkäyttäjänä johtaja Ekholm oli etevä, poleemisen tyylin taitaja; hän osasi sovittaa sanansa myös uudessa tilanteessa Venäjän alamaaisena, käytti sivistyssanoja ja vetosi arvattavasti hyvin ainakin maaherra Carpelanin kaltaiseen hyödyn, järjen ja edistyksen edustajaan. Pikemminkin kuin ”patruuna ja poliitikko” F. J. Ekholm oli ”patruuna ja poleemikko”.²⁴²

Talonpojat eivät omissa ”myllykirjeissään” ruotsintaitoisten lainakirjureidensa välityksellä yltäneet yhtä terävään argumentointiin tai retoriikkaan kuin patruuna, mutta heidän näkökantansa tulivat yhtä kaikki selväksi. Kaavilaisten mielestä heidän myllynsä olivat tarpeellisia eivätkä haitanneet ketään; heistä ne olivat yhtä oikeutettuja kuin ruukin mylly.²⁴³ Kuka myllykiistan voitti, se jäi Ekholmilta itseltään näkemättä. Patruunan murhasta epäiltyjen

---

²⁴⁰ ”Men under vår Store Monarks beskydd och inför Eder Excellens rättwisa Domstohl äga dessa twiwelsmål wisseligen aldrig rum, och jag är fördenskull öfwertygad därom, at då jag som oförrättad och lidande Medborgare i denna sak klagel och tydeligen uplagit mine vederparters ofog samt min derigenom kränkte rätt, Eder Excellence skall med den nitälskan för rättvisan och med den ovlja för våldswerkarens tiltag, beifra mitt lidande och befordra min uprättelse, som ägnar Eder Excellencens varma känsla för sanning och almänt väl.”

²⁴¹ Vrt. Karonen 2004, s. 15–21.

²⁴² Sen jälkeen kun Carpelan ei enää ollut maaherra, Ekholmilla ei enää ollut tarvetta kunnioittavaan tyyliin paronia kohtaan. Syyskuussa 1810 Ekholm protestoi kiivaasti uudelle maaherralle Aminoffille sitä, että Carpelan oli omistamalleen Salahmin maalle rakennuttanut harkkohytin, jossa oli 18 leiviskän painoinen vasara ja vaati laitosta revittäväksi. Liian painava se voimassa olleen lainsäädännön mukaan olikin. Kuopion lääninkanslian anomusdiarit 1810 Aba 8: 780, JoMA.

²⁴³ Pisankoskelaisten ja kaavinkoskelaisten vastaus helmikuussa 1810, Yrjö Hakkaraisen ja Aukusti Juutilaisen vastaukset huhtikuussa 1810, Kuopion lääninkansliaan saapuneet kirjeet 1810, Eba:3, 283, JoMa.

joukossa ei ollut kaavilaisia myllyosakkaita. Jauhatusriidat eivät ehkä olleet riittävä motiivi nostattamaan murha-aikeita, jos kohta ne eivät tuoneet kansan suosiotakaan. Vuotjärven ja Nilsiän metsien käyttö, kaskeamiset, hiilenpoltto ja viime kädessä tilojen hallinta olivat astetta kuumempia aiheita.

4.6. Lisää hiiliä!

Kauppaneuvos Paul Printzsköld oli selittänyt, että ruukin talonpojilta perittävä vuosittainen hiilivero oli hänen aikanaan ollut ainoastaan noin 150 lästiä. ”*Olisin voinut korottaa tätä määrää huomattavasti, ellen olisi katsonut enemmän siihen, että hiilenpolttajat saisivat näin tässä asiassa anomaansa tukea ja kannustusta entistä innokkaampaan hiilenpolttamiseen.*”²⁴⁴

Miten lienee Ekholm ymmärtänyt tämän ajatuskulun logiikan? Uusi patruuna näyttää ajatelleen, että ”pehmoilu” saisi nyt riittää. Johtaja Ekholm päätti ryhtyä hiilestyttyttämään talonpoikia aikaisempaa ankarammin. Jos laskettiin, että ruukilla oli omaa metsää noin 24 000 tynnyrinalaa ja että tynnyrinalalta saatiin keskimäärin 12 lästiä hiiltä, niin hiilimetsän 50 vuoden uusiutumisaika huomioon ottaen ruukin metsistä pitäisi optimaalisesti hyödynnettyinä irrota vuodessa 5 760 lästiä hiiltä.²⁴⁵ Tämä oli monikymmenkertainen määrä verrattuna kauppaneuvoksen mainitsemaan 150 lästiin. Mutta teoria oli eri asia kuin käytäntö. Sen saisi tirehtöörinkin pian huomata.

Printzsköld oli aikoinaan anonut ruukille oikeutta pitää paikkakunnalla omia vuorikäräjiä ilman vuorimestarin paikallaoloa. Näin siksi, että tämä asui Turussa yli 700 kilometrin päässä Juantehtaalta ja lähimpiä vuorikäräjiä istuttiin Kimon ruukilla yli 400 kilometrin päässä.

²⁴⁴ ”Jag hade väl kunnat ansenligen öka den samma, om jag icke haft mera afseende derå, at kohlarne skulle genom bifall, uti deras ansökning, i denne delen, upmuntras att desto ifrigare difva kohlrörelsen.” Juankoski Dir. Hb:1, 76, KyKA.

²⁴⁵ Tällainen laskelma sisältyy edellisessä luvussa mainittuun kuvaukseen (Juankoski Dir. Hb:1, 16, KyKA). Kuisman 1997, s. 152 mukaan kaskettaessa poltettiin 50 kuutiometriä puuta yhdellä hehtaarilla, josta keskimäärin saatiin 9 tynnyrin ruissato. Hiiltä samalta alalta (= 2,16 tynnyrinalaa) olisi saanut siis noin 26 lästiä eli 312 tynnyriä. Jos lasketaan näiden hehtaarilta vaihtoehtoisesti saatavien tuotemäärien rahallinen arvo Juantehtaan 1800-luvun alun taksojen mukaisesti, niin 9 ruistynnyrin (á 4 Rd) hinta olisi ollut 36 riikintaalaria bancorahana, kun taas 26 lästistä hiiltä (á 26 2/3 killinkiä) ruukki olisi maksanut 14 riikintaalaria 21 1/3 killinkiä samassa rahassa vieraalle rahvaalle, mutta omille alustalaisilleen (joille maksettiin hiililästästä 16 killinkiä) vain 8 riikintaalaria 32 killinkiä bancorahassa. Ruukin alustalaistalonpoikien näkökulmasta metsän poltto hiileksi oli siis rahallisestikin monta kertaa hyödyttömämpää kuin kaskiviljan kasvattaminen. Savokkaan eli korpiruukiin viljely tarjosi mahdollisuuden hyviin satoihin, mutta säitten armoilla myös katoihin. Björn 1999, s. 45. Ikka Malmberg, joka poltti, kylvi ja korjasi koekasken Lempäälässä Juha Kuisman kanssa 2007–08, toteaa, että hyvänä vuonna kaskausta tulisi leipä jopa joka neliömetriltä. HS Kuukausiliite, lokakuu 2008.

Vastaus tuli uudelle patruunalle Ekholmille Tukholman kuninkaanlinnassa 9. huhtikuuta 1801 päivätyllä kirjeellä: ”*Kustaa Aadolf, Jumalan armosta Ruotsin, Göötan ja Vendin kuningas ym. ym. ym. Tanskan ja Norjan perillinen, Slesvig-Holsteinin herttua ym. ym. Meidän erityinen suopeutemme ja armollinen hyväntahtoisuutemme Jumalan Kaikkivaltiaan kanssa*” antoi luvan pitää Juantehtaalla tarvittaessa pyydettyjä ylimääräisiä vuorikäräjiä. Juantehtaan vuorikäräjien tuomarina voisi luvan mukaan toimia ammattimiehen puutteessa joku toinen sovelias ja halukas Kuopion läänissä oleskeleva ja maaherran hyväksymä tuomari.²⁴⁶

Ekholm ryhtyi nyt kuninkaan kirje taskussaan tarkasti seuraamaan, millaista hänen alustalaistensa taloudenpito oli. Toukokuun 21. päivänä 1801 suorittivat kruununnimismies J. Fr. Forsten ja lautamies Olli Miettinen patruuna Ekholmin pyynnöstä tarkastuksen Vuotjärven n:o 1 tilalla asuvien talonpoikien Paavo Pietarinpoika ja Vänni Paavonpoika Pasasen vahingonteosta ruukin metsissä. Herra tirehtööri itse samoin kuin tutkitut ja syytetyt Pasaset olivat tarkastuksessa mukana. Suurenahon uuden verotilan mailla oli luvattomasti kaadettu kaskipuita ja osittain poltettu hiilenpolttoon sopivissa lehti- ja sekametsissä Syvänjärvenniemenmaan, Aniaisentaipaleen, Soijinmäen ja Lohikorventauksen palstoilla. Kaskia oli kaadettu kaikkiaan lähes kuuden tynnyrinalan verran, mistä arvioitsijoiden mukaan olisi saanut 2 580 kuormallista kyynärän mittaisia hiilipuita.

Pasaset myönsivät kaataneensa mainitut kasket. Puolustukseksi he sanoivat, että edellinen omistaja ei ollut kaskeamista kieltänyt vaan oli ottanut osuusjyvinä kolmasosan tuotosta, mitä he myös Ekholmille tarjosivat. Ylijäämäpuun he lupasivat polttaa hiileksi. Johtaja Ekholm ei suostunut Pasasten ehdotukseen, koska esimerkki kannustaisi toisiakin kaskenpolton kautta hävittämään ruukin parhaat hiilimetsät. Myös Siltapuron ja Suojärvenrannan maapalstoilla Pasaset olivat kaskenneet. Täällä laskettiin 105 honkaa, osa järeitä tukkipuita, joista viisi oli kaadettu ja loput jätetty pystyyn kuivettumaan.²⁴⁷ Kolmannen Pasasen, nimittäin Paavo Antinpojan kanssa Ekholm teki muutamaa viikkoa myöhemmin seuraavan sopimuksen.

Seuraavan sopimuksen ovat tehneet Juantehtaan ruukinomistaja Ekholm ja ruukin verotalonpoika Paavo Antinpoika Vuotjärven kylältä, katsoen välillämme ilmenneisiin riitaisuuksiin.

²⁴⁶ ”Gustaf Adolph med Guds Nåde Sweriges, Gothes och Wendes Konung etc. etc. Arfwinge till Dannemark och Norige, Hertig till Schleisvig Hollstein etc. etc. Wår synnerliga ynnest och nådiga benågenhet med Gud Allsmågtig” ei itse ollut paikalla hallituksensa kokouksessa, vaan drotsi Wachtmeister muitten hallitusherrojen kanssa päätti tästäkin asiasta kuninkaan nimissä. Juankoski Dir. Hb:1, 77, KyKA.

²⁴⁷ Kuopion vk 5.1.1808 § 9, Pien-Savon ylinen tmk, Cbc:1, JoMA.

1: Sitoudun minä Paavo Antinpoika kahdesta ruukin metsässä tekemästani kaskesta kertakaikkisesti toimittamaan Juantehtaan ruukille osuusjyvinä viisi tynnyriä hyvää ja terävää ruista.

2: Ja jotta ei mitään riitaisuutta tulisi minun ja ruukinomistajan välille koskien vuosittaisten verojeni suorittamista, sitoudun täten kertakaikkisesti toimittamaan ruukille vuosittain kolme lästiä hiiltä; jonka lisäksi vastaan kaikista niistä rasituksista, minkälaatuisia ne ovatkaan, jotka aiheutuvat asumastani tilan osasta, paitsi veroa jakopalkan saajalle, jonka maksaminen kuuluu ruukille.

Lopuksi vakuutan minä Paavo Antinpoika kunnian ja uskon kautta ja sakon uhalla, että heti luovun omistusoikeudestani asumaani tilan osaan, jos minä joko nyt tai tulevaisuudessa tulen aiheuttaneeksi vähintäkään vahinkoa metsämaalla, johon minulla itselläni on omistusoikeus puhumattakaan jostakin [muusta] ruukin tilan alueesta, ilman edeltävää katselmusta ja luvan saantia ruukin omistajalta. Samoin sitoudun yhtä voimakkaasti huolehtimaan hyvin maastani ja pitämään rakennukset kelvollisessa kunnossa. Todistajien läsnäollessa on tämä vapaaehtoinen sopimus puumerkkini allekirjoituksella vahvistettu, mikä tapahtui Juantehtaan ruukilla 4. kesäkuuta 1801.

Paavo Antinpoika Pasanen

P

Antti Paavonpoika Pasanen

A

todistajat

Joh. Fr. Forstén

kruununnimismies

Olli Miettinen

lautamies

O.M.²⁴⁸

Sopimus antoi vahvoja valtteja ruukinpatruunalle. ”*Heti luovun omistusoikeudestani asumaani tilan osaan, jos minä joko nyt tai tulevaisuudessa tulen aiheuttaneeksi vähintäkään vahinkoa metsämaalla*”, vakuutti Pasanen. Kirjallisia sopimuksia tehtäessä tavalliset talonpojat ruotsinkielen taidottomina olivat lähtökohtaisesti huonommassa asemassa. Ei ole

²⁴⁸ ”Följande förening är emellan Bruks ägaren å Strömsdahl Ekholm och Bruks Skatte Bonden Pål Andersson i Vuotjärvi by, i afseende å de oss emellan upkomne twistigheter, öfwerens kommen och beslutad. 1o Förbinder jag Pål Andersson mig at för mina twänne å Bruks marcken gjorde swedje ställen i et för alt till Strömsdahls Bruk såsom lott-säd lefwerera fem tunnor god och strid råg. 2o Och på det inga stridigheter må upstå emellan mig och Bruksägaren angående utgörande af min Årliga Skatte, förbinder jag mig härigenom i et för alt till Bruket årligen lefwerera Tre läster Kål; hwarjemte jag answerar för alla de onera af hwad namn de wara må som åtfölja min under besittning åboende hemmans del undantagande räntan till Indelnings hafwaren, hwilken Bruket åligger at betala. Sluteligen försäkrar jag Pål Andersson på Åra och tro och wid wite at genast afgå ifrån Besittnings rätten af min innehafwande hemmans del, det jag hwarcken nu eller framdeles will föröfwa den minsta åwärkan å den skogsmarck hwarå jag sjelf äger besittnings rätt än mindre å någon af Bruket[s] hemmans områden, utom f[öre]gången syn och erhållit [til]stånd af Bruks ägaren, [äfwen]som jag lika kraftigt [för]binder mig wäl häfda jor[den] och åbyggnaden wid förswarlig stånd widmagthålla. Uti wittnens närwaro är denna fria öfwerens kommelse af mig med mitt bomärkes undertecknande bekräftadt som skedde å Strömsdahls Bruk den 4. Junii 1801. Pål Andersson Pasanen (P), Anders Pålsson Pasanen (A), Bewittna Joh.Fr.Forstén, krono länsman, Olof Mjetinen, nämndeman (O.M.).” Juankoski Dir. Hb:1, 78, KyKA.

takeita siitä, tulkittiinko sopimukset heille aina sisällön mukaisesti tai kuinka ”vapaaehtoista” puumerkin kirjoittaminen oli.

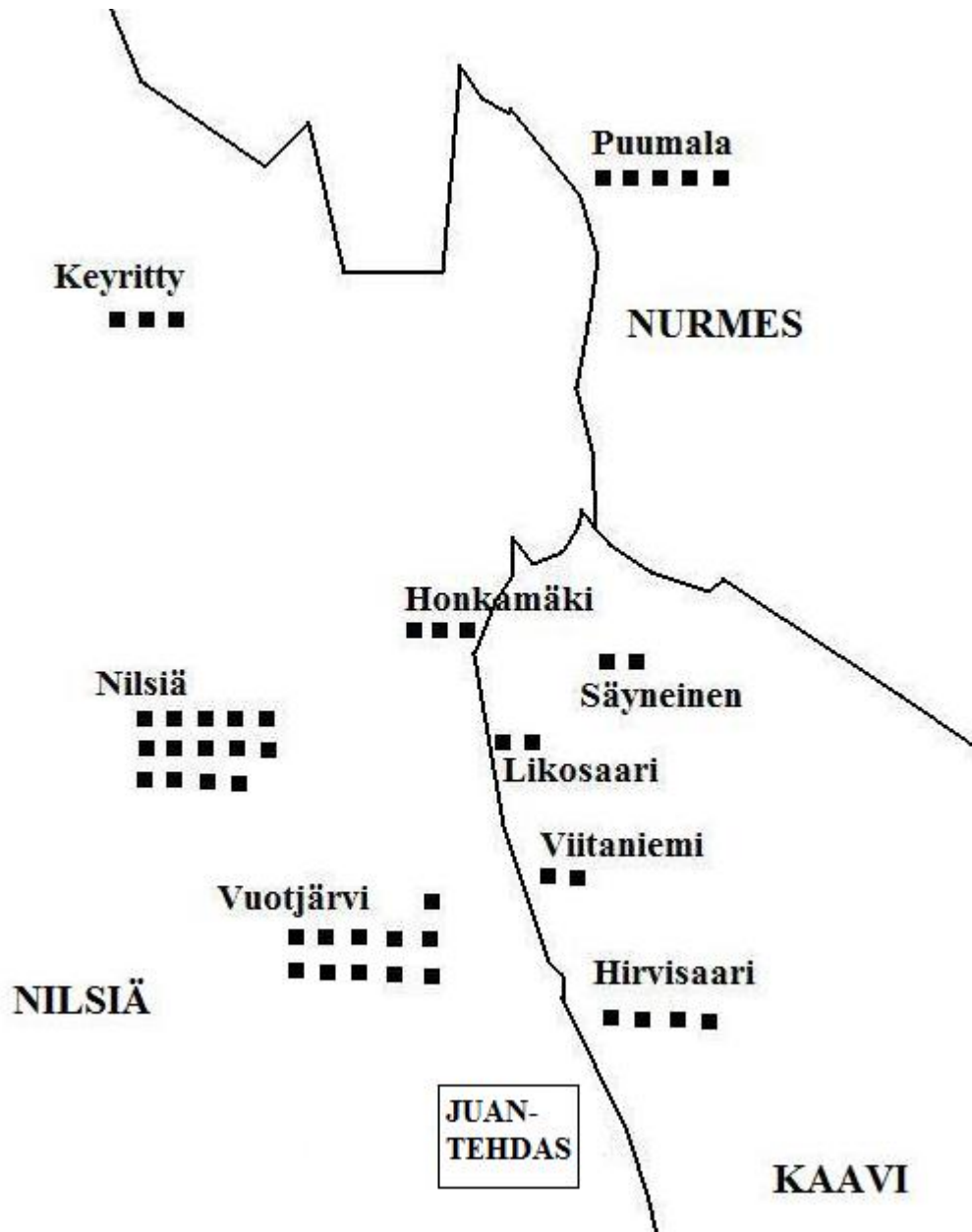
Vuoden 1802 syyskäräjillä lokakuussa Ekholm anoi uhkasakkokiellon määräämistä, koska Juantehtaan ruukin omistaja oli kerta toisensa jälkeen kärsinyt paljon vahinkoa ”*huomattavan metsänhävittämisen, luvattoman kaskeamisen ja sen aiheuttamien metsäpalojen, luvattoman kalastuksen ja ruukin niittyjen heinäkorjuun kautta, josta kaikesta useat tähän arvoisaan oikeuteen tuodut jutut riittävästi todistavat*”.²⁴⁹ Viitaten Rakennuskaaren 10. luvun 5. §:ään ruukinpatruuna anoi määrättäväksi metsänhävittäjille korkean sadan riksin ja luvattomille heinä- ja kalamiehille viidenkymmenen riksin sakon. Käräjäoikeus myönsi Ekholmin perustelut oikeiksi ja päätti – lain määräämien vahingonkorvausten lisäksi – asettaa kymmenen riksin uhkasakon kaikille, jotka tekivät vahinkoa ruukin metsissä, maalla ja kalavesillä. Ruukinomistaja veloitettiin vuosittain kuuluttamaan julistus saarnatuolista.

Vuoden 1803 talvi- ja syyskäräjille Ekholm haastoi kymmenen vahingonteosta syytettyä talonpoikaa: vuotjärveläiset Paavo Iivarinpoika Leskisen, Pietari Iivarinpoika Leskisen, Iivari Juhonpoika Leskisen ja Erik Elgin, Nurmeksen Puumalan kylältä Yrjö ja Mikko Korkalaisen sekä Antti ja Topi Pitkäsen, Erkki Väätäisen Vuotjärvi n:o 3:n tilalta sekä Kaavin hirvisaarelaiset Juho Hartikaisen, Antti Korhosen, Esko Hakkaraisen ja Erkki Hakkaraisen. Kaikissa tapauksissa oli kysymys vahingonteosta ruukin mailla, luvatonta metsänhakkuuta, puukuormien kuljetuksia ja kaskeamista. Ekholmin todistajina oli lampuoteja ja torppareita, kuten Pietari Räsänen, sotilaita kuten Juho Olkkonen, renkejä, loisia sekä Kaavin puolella asuva lautamies Mikko Hartikainen, joka ahkeroi myös haasteiden toimittamisessa.

Kaikkiaan ruukinpatruuna Ekholmin kauden aikaisia käräjäriitoja talonpoikien kanssa vajaan vuosikymmenen kuluessa kertyi yli kolmekymmentä (ks. kartta 3 ja liite 3). Vastaamaan haastettuja talonpoikia oli lähes puolensataa. Monet jutuista pitkittyivät, koska vastapuoli ei saapunut paikalle. Vain parissa tapauksessa ruukinpatruuna pääsi sovintoon talonpoikaisen riitaveljensä kanssa. Patruuna luultavasti ehti turhautua moneen kertaan pitkiksi venyvien oikeusjuttujensa kanssa. Vaatimus lisähiilistä johti käytännössä lisäkäräjäointiin.

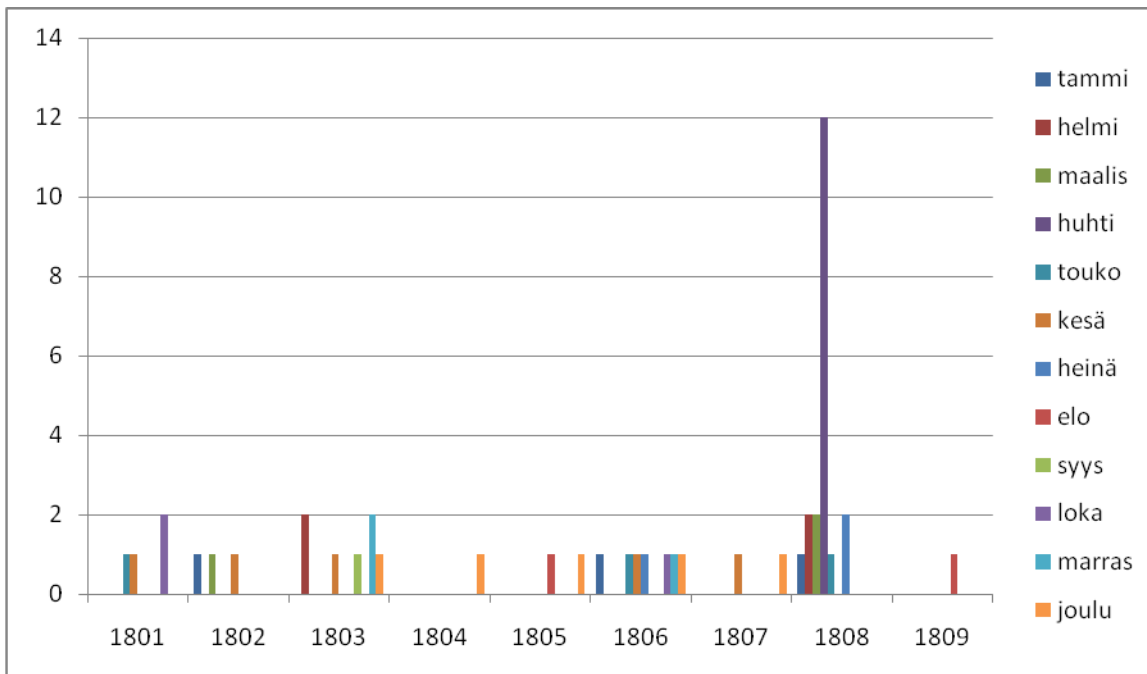
---

²⁴⁹ ”Sedan Ägaren til Strömsdals Bruks Egendom genom den kringboende Almogen, tid efter annan lidit ganska mycket förfång och skada, medelst betydliga skogs ävärkning, olofligit svedjande, hvarigenom ofta skogs eldar upkommit, olofligit fiskande på Brukets fiskevatten samt bärgande af Brukets ängar, om hvilket alt flere vid denna lofl. Rätt förde Rättegångar noggsamt vittna;” Kuopion sk 1802 § 125, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:14, JoMA.

Kartta 3: Ekholmin ”riitaveljien” asuinpaikat. (Pien-Savon ylinen tmk, Kuopion kärjäkunnan pöytäkirjasarjat Cba:15–29, Cbb:1, Cbc:1, JoMA; mf-rullat UK 1820–1828.) Karttaan on merkitty maan ja metsän luvattomasta tai laittomasta käytöstä vuosina 1803–1810 Ekholmin Kuopion käräjille tuomien riitatapausten vastaajien asuinpaikat (ks. liite 3). Suurimman ryhmän muodostivat vuoden 1808 välikäräjien käsittelemät Vuotjärvi n:o 1, Nilsjä n:o 2 ja 5 tapaukset (ks. s. 103).

Patruunalle vuosina 1801–1809 velkaantuneita talonpoikia ja torppareita oli noin viisikymmentä, mukana muutama säätyläinenkin (ks. kuvio 4 ja liite 4). Noin 40 % velkasuhteista näyttää solmitun keväällä 1808, sota-ajan poikkeusoloissa, kun Venäjän armeija oli jo Savossa. Velat olivat yleensä muutamasta riksistä muutamaan kymmeneen, tai puuttuvia hiili- tms. suorituksia. Niiden velallisten osalta, joiden kotipaikka on merkitty näkyviin, voidaan päätellä, että ruukinpatruunalle velkaannuttiin sekä Savon (Kuopion) että Karjalan (Kaavin) puolelta suunnilleen yhtä paljon. Huomattakoon, että näihin tietoihin eivät sisälly suinkaan kaikki velat, vaan nähtävästi vain sellaiset, joita ei ajallaan maksettu ja joista Ekholm esitti perintävaatimuksen.²⁵⁰ Ilmeisesti Patruuna Ekholmin suurin velallinen oli Kuopion nimismies ja toimitusvouti luutnantti A. W. Göös, jonka kuolinpesän velan määräksi tammikuussa 1811 Ekholmin kuolinpesälle ilmoitettiin yli 222 riikintaalaria.²⁵¹ Ruukille velkaa oleva nimismies saattoi olla hyödyllinen seikka ruukinpatruunan kannalta. Valitettavasti vain Göös teki konkurssin ja helmikuussa 1808 hän kuoli.²⁵²

Kuvio 4: Johtaja Ekholmin lääninhallitukselle ilmoittamien ruukille kuuluvien velkavaatimusten syntyajankohdat ja lukumäärät. (Kuopion lääninkanslia, anomusasiain diaarit, Aba:1–8, JoMA.)

²⁵⁰ Kuopion lääninhallituksen kanslia, anomusasiain diaarit, Aba: 1–8, JoMA.

²⁵¹ Kuopion tk 1811 § 35, Pien-Savon ylinen tmk, Koa, KA.

²⁵² Seuraavana keväänä toimitetussa perunkirjoituksessa Göösin velkoja ruukille ei mainittu. Omaisuuden arvoa oli vähentänyt venäläisten mellastus hänen kaupunkiasunnossaan kesällä 1808. Kuopion maasrk:n perunkirjat 1793–1820, TK 1657, mf.

4.7. Tuhopoltto sekä nujakointia maan tuotosta

Tavallista vahingontekoa raskaammasta rikoksesta oli kysymys Taatonniemen tuhopoltossa keväällä 1804. Nilsiä n:o 5:een kuuluvaan Taatonniemeen Juantehtaalla oli sekä perintö- että asukasoikeus. Tilan entinen lampuoti Juho Kuosmanen koki itseään kohdellun ilmeisen väärin ja lähti koston tielle.

Muutamaa vuotta aikaisemmin Ekholm oli antanut Juho Kuosmaselle kuritusta, koska tämä oli varastanut isältänsä rahaa. Tilaisuudessa oli ollut tulkkina Kaavin kirkkoherra Samuel Kiljander, jonka välityksellä Ekholm kehotti alustalaistaan vatedes käyttäytymään kunnolla. Etenkin sen jälkeen, kun Kuosmanen hädettiin lampuodin paikastaan 1803 ja tilalle tuli Taalainmaalta edellisenä vuonna muuttanut Anders Olofsson, kuultiin hädetyn miehen useita kertoja uhkaavan ruukinpatruunaa ja uutta lampuotia. Hakkaralan kylään torppariksi päätyneet Juho Kuosmanen uhosi kostoksi polttavansa Taatonniemen. Selvitysten mukaan Kuosmanen oli vaaninut koko helluntain pyhänseudun lähimetsissä, hiipinyt 21.5.1804 vastaisena yönä talon navettaan ja sytyttänyt tulipalon, jonka seurauksena pihapiirin rakennukset ja navetan kolme lehmää paloivat. Tuhot olivat arvoltaan yli 70 riksiä.

Anders Olofsson syytti entistä lampuotia ja väitti tämän lisäksi varastelleen jo ennen tulipaloa yhtä ja toista tavaraa Taatonniemestä. Vaikka kukaan ei suoranaisesti ollut nähnyt murhapolton sytyttämistä, Kuosmasen uhkaukset, liikkumiset, vaatetus ja hänen hallussaan havaitut tavarat viittasivat miehen syyllisyyteen. Kirkosta helluntai-iltana palaamassa olleet Helena Pasanen ja tämän mies Juho Iivarinpoika Leskinen olivat lähellä Taatonjärven rantaa nähneet epäilyttävän näköisen, Juho Kuosmasta muistuttavan miehen vilttihattu silmillä kyykiskelemässä ja sitten pakenemassa suolle piiloon. Epäilty kiisti kaiken. Keväällä 1805 kihlakunnanoikeus tuomitsi Kuosmasen kuolemaan, mutta Vaasan hovioikeus passitti miehen tunnustusvankeuteen Hämeenlinnan linnoitukseen, missä hän kuoli kesällä 1808.²⁵³

Juho Kuosmanen tunsu selvää katkeruutta lampuotitilansa menetyksestä. Hän vaikuttaa olleen luonteeltaan impulsiivinen, herkkä suuttumaan, loukkaantumaan ja kostamaan. ”Oma-apu”

---

²⁵³ Kuopion sk 1804 § 590, vk 1805 § 11, tk 1805 § 21, 33, 93, 97, 202, 294, 409, Pien-Savon ylinen tmk Cba:18–19, JoMA; VHO:n alistettujen asiain päätöstalot 1805–1811, Di 41, 43, 45, 46, 47, 49, 51, VMA.

(*self help*) -tyyppisissä rikoksissa tekijä kokee usein tekevänsä moraalisesti oikean ja hyvän teon.²⁵⁴ Tähän viittaa erään todistajan edellisenä jouluna kuulema vuoropuhelu, missä Kuosmasen äiti Liisa Pöyhötär huokaili: ”*Jaa, jaa, olisikohan sittenkin olemassa joku niin hyvä ihminen, joka polttaisi koko talon*”, johon poika Juho vastasi: ”*Kärsivällisyyttä, äitiseni, ehkä jonakin päivänä vielä leimahtaa, kunhan meidän herramme antaa vain kesän; nyt se ei käy laatuun*”.²⁵⁵ Niin sanottu sosiaalinen paineteoria frustraatio-aggressio -malleineen selittää Juho Kuosmasen käyttäytymistä, hänen sosiaalinen asemansa oli pudonnut lampuodista torppariksi, mikä tuotti turhautumista ja kanavoitui rikoskäyttäytymisenä.

Yhdysvaltalaisen oikeussosiologin Donald Blackin mukaan ihmiset reagoivat konfliktitilanteiden tuottamiin pettymyksiin pääasiassa viidellä vaihtoehdoisella tavalla: ”omalla-avulla” (joka tarkoittaa asemasta riippuen joko kosta, kurinpitoa tai kapinaa), vetäytymällä, neuvottelemalla, sopimalla tai sietämällä. Paavo Antinpoika Pasanen oli tehnyt sopimuksen ruukin kanssa ja yritti ilmeisesti sietää tilannetta, mutta Juho Kuosmanen kosti. Kosto toteutuu Blackin mukaan todennäköisimmin oloissa, joita luonnehtivat tasa-arvoisuus, sosiaalinen etäisyys, liikkumattomuus, toiminnallinen riippumattomuus toisista ja järjestyneisyys. Kosto suuntautuu herkemmin yhteiskunnalliselta statukseltaan samanarvoiseen henkilöön kuin ylempi- tai alempiarvoiseen.²⁵⁶

Vaikka Kuosmanen tietysti ymmärsi ruukinpatruunan olevan hänen häätönsä takana, oli juuri uusi lampuoti läheisempi, konkreettisempi ja helpommin saavutettavissa oleva koston kohde. Niin tukholmalaislähtöisen Ekholmin kuin taalalaisen Anders Olofssonin vierasmaalaisuus ja -kielisyys loivat sosiaalista etäisyyttä. Nilsiän maalaisyhteisössä Kuosmanen jäi asumaan sen verran lähelle entistä lampuotipaikkaansa, etteivät harmin ja vihan tunteet päässeet unohtumaan. Taatonniemen polttaminen – sen jälkeen kun hän oli sen menettänyt – ei millään tavalla haitannut Kuosmasen toimeentuloa. Sotajalalle ryhdyttyään tuhopolttajalle riitti yhden miehen organisaatio, mahdollisesti perheensä tukemana.

Vähemmän dramaattinen mutta pitkäaikaisempi vääntö koettiin 1800-luvun alussa Ekholmin ja Väätäisten suhteissa Pisan maisemissa. Juantehtaan ruukki ja Erkki Väätäinen olivat

²⁵⁴ Black 1983, s. 34–35; Kivivuori 2008, s. 306–308.

²⁵⁵ ”Ja, ja, om det ändock funnes någon så god menniskja, som brände upp hela gården.” ”Haf tålomod min mor, kanske det ännu en dag blossar, när vår herre gifwer oss sommar; nu går det inte ann.” Tällaisen vuoropuhelun kuulivat mäkitupalainen Matti Salin ja hänen vaimonsa Leena Mikontytär, Kuopion tk 1805 § 33.

²⁵⁶ Black 1996, s. 55–85.

molemmat Vuotjärven n:o 3:n tilan osaomistajia, mikä johti tulkintaerimielisyyksiin peltojen sadosta, rantaniittyjen tuotosta ja kaskiosuuksista. Vaikka isonjaon seurauksena oli vedetty rajalinja ruukin ja Väättäisten omistusten välille Siikajärvestä Syväriin vuonna 1801, eivät kiistat loppuneet. Väättäisen vanhaisäntä Erkki Erkinpoika vanhempi oli sukutarinoitten mukaan ”luonteeltaan vähän kiukkuinen ja äkkipikainen”²⁵⁷ ja hänen poikansa Erkki Erkinpoika nuorempi saattoi olla samaa maata.

Syksyllä 1806 ruukin inspehtori Samuel Cornér saapui Vuotjärvi n:o 3:n tilalle apumiestensä Gabriel Dufvan ja Sakari Keinäsen kanssa noutamaan ruukille kuuluvia viljoja, joita piti olla 1 300 ruislyhdettä. Tuolloin paikalle ilmaantui juosten seipäällä aseistautunut nuorempi Erkki Erkinpoika Väätäinen nimitellen hakumiehiä huoranpenikoiksi ja lyöden Cornéria korennolla kaksi kertaa käsivarteen. Paikalle saapui myös isä-Väätäinen, joka nimitti viljan hakijoita rakkareiksi. Uhan alla ruukinväki joutui vetäytymään veneisiinsä mukanaan vain 82 lyhdettä. Seuraavan vuoden 1807 lokakuussa ruukin työläiset saapuivat samalle paikalle kunnostaakseen kiistanalaisen tilan rakennuksia, jolloin vuorostaan vanhempi Erkki Väätäinen kävi työmiesten kimppuun. Torppari Pietari Räsänen sai kolme kepiniskua selkäänsä ja lampuoti Olli Hiltunen yhden lyönnin. Kun tapausta – edellisten rötösten lisäksi – käsiteltiin Kuopion käräjillä, kasvoi Väättäisten ”syntilistä” entisestään, kun lautamies Mikko Hartikainen kuuli vanhemman Erkin edeltävänä iltana kortteeripaikassa pahasti haukkuvan ja nimittelevän Cornéria varkaaksi. Väättäisille tuomittiin kihlakunnanoikeudessa kovat sakot, jotka kuitenkin hovioikeudessa kesäkuussa 1808 lievenivät varsin huomattavasti.²⁵⁸

Väättäiset halusivat epäilemättä puolustaa omanaan pitämäänsä maantuottoa ja olivat valmiita käyttämään apunaan kättä pidempää, ehkä samalla testaamaan sekä vastapuolta että oikeuslaitosta. Hollantilainen rikoshistorioitsija Pieter Spierenburg on jakanut väkivaltarikollisuuden nelikentäksi, jonka akseleina ovat persoonallisuutta kuvaava impulsiivisuus-välineellisyys ja rikoksen motivaatiosta kertova rituaalisuus-rationaalisuus. Spierenburgin mielestä rikollisuus on uudella ajalla kehittynyt rationaalisempaan ja välineellisempään suuntaan. Väättäisten harjoittama ”rajoitettu väkivalta” pelottelu- ja karkotustarkoituksessa täyttää tällaiset tunnusmerkit. Vaikka Väättäiset ehkä olivat luonteeltaan impulsiivisia, väkivallan teoilla oli selvä tavoitteensa. Karhunkaatajina tunnetut takametsien miehet seipäineen olivat varmaankin pelottavia ja uhkaavia ilmestyksiä, joita

²⁵⁷ Väätäinen 1999, s. 17.

²⁵⁸ Kuopion sk 1806 § 242, tk 1807 § 690, sk 1807 § 84, 342, Pien-Savon tmk, Cba:22–24, JoMA; VHO:n anomus- ja valitus- sekä hakemusasiain päätöstaltiot 1808, Dj 24, 242, VMA.

ruukkilaiset halusivat mieluusti välttää. Kolhuja saivat niin säätyläisiin lukeutuva inspehtori Cornér kuin torppari Räsänenkin. Toiminnassa voi nähdä rajaseudun asukkaan pyrkimystä toteuttaa omaa oikeustajuaan vahvemman oikeudella.²⁵⁹

Kaikki eivät kyenneet nousemaan patruunaa vastaan. Kauppaneuvos Printzsköldin kauppakirjassa mainitsema Valkeisniemen kruununtila, jonka omistusoikeuden ruukki oli menettänyt, saatiin Ekholmin toimesta takaisin. Lokakuussa 1806 patruunan lähettämät tarkastusmiehet tutkivat maaherran määräyksestä tämän Tahvo Hyvösen asuman uudistilan. Vajaan kymmenen nelömetrin kokoinen vanha pirtti oli romahtamaisillaan, talousrakennuksetkaan eivät olleet kunnossa, pellot heikossa tilassa, aita kaatunut ja metsät kaskettu autoioiksi. Ekholm sai 18.3.1809 maaherralta hallintaoikeuden tähän Valkeisniemen eli Siikajärvenalusmaan kruununtilaan.²⁶⁰ Hyvösen ei auttanut muu kuin vetäytyä. Tammikuussa 1810 ruukki sai oikeuden Hyppyrin kruununtilaan ja myllyyn Siikajärvellä.²⁶¹

4.8. Joukkohäädön uhka

Kapteeni Stephan Bennetin vuonna 1789 Vuotjärven n:o 1, Nilsiä n:o 2 ja 5 asukkaita vastaan aloittama oikeusprosessi, joka oli pysähtynyt Vuorikollegion kantaan 1791, sai nyt uutta vauhtia. Tammikuussa 1807 määräsi Vaasan hovioikeus ruukinpatruunan tekemän anomuksen pohjalta Daniel Monseliuksen tuomariksi Juantehtaalla pidettäville Kuopion kärjäkunnan välikäräjille, jossa tämä parinkymmenen vuoden takainen riita-asia oli tarkoitus saattaa päätökseen. Ekholmilla näyttää olleen tavoitteena selättää kerralla suuri joukko talonpoikaisia vastustajiaan ottamalla oikeuden päätöksellä tilojen omistus- eli asumisoikeudet itselleen.

---

²⁵⁹ Vrt. Koskivirta 2001, s. 253–256. Itseensä patruunaan Väätäiset eivät sentään uskaltaneet käydä käsiksi. Tällaiseenkin olisi kenties tilaisuus ollut. Kesäkuun 11. – 13. päivänä 1807 maanmittari Anders Röstedtin johdolla käytiin rajalinja läpi ja merkittiin numeroiduilla rajakivillä. Mukana Siikajärveltä Syvärille ulottuvassa toimituksessa olivat maanomistajat patruuna Ekholm ja Erkki Väätäinen sekä luutnantti Engdahl ja lautamies Mikko Hartikainen. Röstedtin laatiman rajankäyntikuvauksen mukaan samassa yhteydessä, ilmeisesti kaikessa sovinnossa, tarkastettiin niiden peltojen ja rakennusten kuntoa, jotka Väätäisen oli määrä korvata ruukinpatruunalle. Röstedtin kuvaus löytyi hänen jäämistöstään 1822 ja on liitetty osaksi isojakoasiakirjaa, Nilsiä 18.28, n:o 518, MMLA.

²⁶⁰ Kuopion lääninkonttorin anomusasiakirjat Eba:2 1809, N. 110, JoMA.

²⁶¹ Kuopion sk 17.9.1821 § 60, Pien-Savon ylinen tmk, Cbb:4, JoMA.

Juantehtaan välikäräjät aloittivat asioiden puinnin iltapäivällä 4. tammikuuta 1808. Tuomari Monseliuksen apuna istuivat lautamiehet herastuomari Pietari Väänänen, Lauri Miettinen, Heikki Holopainen, Iivari Väänänen, Juho Husso, Juho Savolainen ja Heikki Laitinen. Ekholm oli haastanut paikalle Vuotjärven n:o 1 asukkaat Paavo Pietarinpoika Pasasen, Vänni Pasasen, Paavo Antinpoika Pasasen, Sakari Pasasen, Nilsiä n:o 2 asukkaat Juho Rissasen, Pertti ja Rietu Rissasen, Carl Jakob Tammelinin, Olli Tuovisen, Antti Tuovisen lesken Leena Ahosen, Heikki Tuovisen, Nilsiä n:o 5 asukkaat Gustaf Helenin, Juho Heikkisen, Pietari Nuutinpoika Kuosmasen, Pietari Pietarinpoika Kuosmasen, Hannu Kuosmasen sekä Vuotjärven Siikajärveltä Erkki Väätäisen, jota edusti hänen poikansa Erkki Erkinpoika.²⁶²

Ekholm aloitti oikeudenkäynnin lukemalla pöytäkirjaan seuraavanlaisen lausunnon:

”Sekä vuorivälikäräjien 1789 pöytäkirjan perusteella että myöhemmin ilmenneiden seikkojen vuoksi olen nähnyt aiheelliseksi kutsua ruukin verotilan Vuotjärvi n:o 1 asukkaat oikeuden eteen ei pelkästään huonosta talouden hoidosta ja rappiosta pelloilla, niityillä ja metsissä, joita on hävitetty ja kaskettu, vaan myös puutteellisesta velvollisuuksien suorittamisesta ruukille. Vuotjärven tilan omistusoikeus ja kiistaton kuuluminen ruukille, joka on vahvistettu perinnöksiostokirjalla vuodelta 1753 sekä useilla Kunink. Maj:n, Kunink. Kollegioiden sekä Maaherran viraston antamilla määräyksillä, on asukkaitten omin lupinsa tekemillä toimilla ja täysin laittomilla uusien asuinpaikkojen rakentamisella tullut loukatuksi ja metsät loppuun kulutetuiksi, osaksi tarpeettomalla hävityksellä, jonka kautta on pelättävissä tilan täydellinen tuho, ellei nopeisiin toimenpiteisiin ryhdytä, osaksi ei ollenkaan tai vain vajavaisesti täytetyillä velvollisuuksilla, joille ruukin olemassaolo perustuu, samoin kuin ylimitoitettulla, useisiin syytteisiin ja sakkorangaistuksiin johtaneella, mutta tästä huolimatta itsepintaisesti harjoitetulla ruukin metsämaan hävityksellä, minkä seurauksena metsä on nyt täysin tuhottu, ruukkitoiminnalle korvaamattomaksi vahingoksi, turmeltu, häpeään saatettu ja pahoinpidelty.”²⁶³

²⁶² Osa näistä henkilöistä oli samoja, jotka jo Bennetin aikana olivat häätöuhan alla. Samoilla käräjillä (§§ 9–15, 19) käsiteltyjä muita rötöstelyjä (joita niitäkin oli puitu jo vuosia aikaisemmin) olivat luvattomat kaskeamiset ja puunkaadot, joita olivat harjoittaneet Paavo ja Vänni Pasanen, Heikki ja Juho Korkalainen sekä Lauri Rissanen Honkamäeltä, Yrjö ja Mikko Korkalainen sekä Matti ja Topi Pitkänen Nurmeksen kappelin Puumalan kylältä, Esko Hakkarainen ja Juho Hartikainen Kaavin Hirvisaaresta sekä viitaniemeläinen Antti Vartiainen, joka oli jäänyt kiinni luvattomasta kalastuksesta Vuotjärvellä. Kuopion vk, Pien-Savon ylinen tmk, Cbc:1, JoMA.

²⁶³ ”I grund af så wäl de wid Urtima Bergs Tings Rätten 1789 förde protokoller, som ock af sednare tilkomne anledningar har jag warit föranlåten at inkalla åboerne å Brukets innehafwande skattehemman n:o 1 i Vuotjärfwi by at af mig lagföras icke allenast för misbyggnad och wanhäfd af åker och äng samt skog hwilken blifwit åwerkad och swedjat, utan ock för bristande skyldigheters utgörande til bruket. Ägande rätten til Vuotjärfwi hemman, och Brukets ostridiga disposition deröfwer bekräftad genom skattebref af 1753, flera af Kongl Majj, Kongl Collegierne, samt Landshöfdinge embetet ägångne författningar, har blifwit dels genom dessa åboers sjelftagna befattning deröfwer, och genom aldeles olagliga anläggningar af nya bolstäder til intrång för bruket och skogsmarkens utödande, dels genom en otillbörlig wanhäfd, hwarigenom den öfwerhängande faran ef hemmanens total undergång är at befrugta; därest intet skyndsamt hielp mellankommer, genom anten aldeles inga eller ock en del skyldigheters utgörande, på hwars upfyllande brukets existens beror, samt genom ett

Samoilla sanoilla Ekholm syytti myös Nilsiä n:o 2:n ja 5:n (perintökirjat 20. heinäkuuta 1762) asukkaita (§§ 2, 6, 17 sekä 3, 7). Lisäksi jokaista yksittäistä asukasta vastaan ruukinpatruunalla oli syyteluettelo luvattomasta kaskeamisesta, hiilitoimitusten ja päivätöiden laiminlyönneistä, tilojen rappiosta ja luvattomasta torppien rakentamisesta. Esimerkiksi Sakari Pasasen sanottiin paitsi tehneen vahinkoa metsissä, myös samanlaisin vahingollisin tarkoituksin vuokranneen sitä toisille. Mies ei ollut viimeisten kymmenen vuoden aikana täyttänyt vähäisintäkään velvollisuuttaan, ja oli vienyt asumansa tilan osan mitä viheliäisimpään rappioon niin rakennusten kuin peltojen ja niittyjenkin osalta.

Erkki Väätäistä syytettiin edelleen luvattomasta viljelyksestä ruukille kuuluvan Kosken tilan pelloilla, luvattomasta kaskeamisesta sekä luvattomasta pirtin uunin samoin kuin saunan purkamisesta ja siirtämisestä Kosken maalta Väätäisen torpparille Juho Karvoselle (§§ 4, 8). Ruukin lampuotina Kosken tilalla oleva Pertti Pöyhönen, joka aluksi ei tahtonut todistaa mitään, koska *”herra johtaja ei ollut koskaan tehnyt hänelle mitään hyvää”*,²⁶⁴ myönsi kuulusteluissa – sen jälkeen kun häntä oli uhattu viiden rixsin sakolla tai vaihtoehtona neljän päivän vankeudella ilman vettä ja leipää – että Väätäinen oli vienyt Kosken tilalta aitan katonkin ja puolet tuvan kattoa. Koska mainittu rakennusten ja kattojen siirtelijä itse oli sairaana kotonaan, jäi tämän asian selvittely kesken.

Joillakin haastetuista ei Ekholmin mielestä ollut alunperinkään asumisoikeutta Vuotjärven ja Nilsiä tiloilla, ja muiltakin hän vaati oikeuden pois ottamista ja tilojen siirtämistä ruukin hallintaan, jotta ne voitaisiin pelastaa autioitumiselta ja suojella kasvavaa metsää. Lisäksi patruuna vaati korvauksena velvollisuuksien laiminlyönneistä sakkoja, jotka voitaisiin suorittaa hiilitoimituksina ja päivätöinä. Vastaajien olisi maksettava myös parhaillaan istuttavan oikeudenkäynnin kulut. Talonpojat eivät selvästikään Ekholmin mielestä olleet hyviä huoneenhaltijoita, vaan kelvottomia laiskureita ja suoranaisia tuholaisia, ruukin omaisuuden hävittäjiä.

öfwerdrifwit, ofta åtalad, med böter flera resor bestraffad men icke des mindre enwist föröfwadt åwerka af brukets skogsmarck, hwarigenom den nu är aldeles ruinerad till denna bruksrörelses oersätteliga skador, öfwerträdt, gäckad och misshandlad”.

²⁶⁴ ”H. direktören aldrig gjort honom något godt.” § 8.

Talonpoikien asianajaja varakihlakunnantuomari Georg Borgström halusi päämiestensä nimissä tekemällään vastaväitteellä kyseenalaistaa oikeusistuimen toimivallan. Koska patruuna piti tilojen omistusoikeuden menetyksen yhtenä perusteena luvatonta kaskeamista ja koska ruukin metsien käyttöä koskevat asiat kuuluivat kiistatta vuorikäräjien päätösvallan piiriin, ei asiaa hänen mukaansa voitaisi käsitellä kihlakunnankäräjillä. Talonpojilla oli samanlainen viivytystaktiikka kuin vuorikäräjillä 1789, vaikkakin juuri vastakkaisesti suuntautunut: aiemmin he olivat halunneet siirtää asian pois vuorikäräjiltä kihlakunnankäräjille, nyt toisin päin. Ekholm puolestaan ilmoitti, että hän oli kaskeamissyötöksillä halunnut tuoda lisävoimaa kanteeseensa, joka pääasiassa pohjautui siihen, että asukkaat olivat päästäneet tilansa rappiolle. Näin asia hänen mielestään kuuluisi Oikeudenkäyntikaaren X:14 mukaisesti kihlakunnankäräjille.

Juttu siirtyi seuraavaksi Vaasan hovioikeuteen, minne asiasta valittivat nimismies Carl Jacob Tammelin, lukkari Gustaf Helen sekä talonpoika Paavo Pietarinpoika Pasanen omissa sekä muitten osaomistajien nimissä Vuotjärven n:o 1 sekä Nilsiäen n:o 2 ja 5 tiloilta. Tässä välissä kuninkaallisesta keisarilliseksi muuttunut Vaasan hovioikeus antoi päätöksensä 21. marraskuuta 1808. Hovioikeus hyväksyi välikäräjien päätöksen, jonka mukaan patruunalla oli oikeus kihlakunnankäräjillä käydä häätöoikeudenkäyntiä talonpoikia vastaan, sikäli kuin perusteena ei pidetty luvatonta kaskeamista. Valittajien velvollisuudeksi määrättiin lunastaa päätöksen leimapaperi ja sinettimaksu Ekholmin puolesta.²⁶⁵ Vähän yli yhden riksin maksu oli pieni summa verrattuna Ekholmille tammikuussa veloitettuun yli 70 riksin korvaukseen, jolla tuomari Monselius ja lautamiehet saivat matka- ja yöspitokustannuksensa.²⁶⁶ Ruukinpatruunan ja talonpoikien riita palautettiin lähtöpisteeseensä.

Anna-Maria Åström on savolaisen herraskartanokulttuurin kuvauksensa yhteydessä tutkinut ”rajan ylitysten” näkökulmasta vuosien 1810 ja 1850 väliseltä ajalta seitsemänkymmentä oikeusjuttua, joissa Savon pitäjien kartanonomistajat ja näiden alustalaiset ovat olleet vastakkain. Kyseessä on sekä omaisuusrikoksia, lieviä väkivaltatapauksia että työsopimusriitoja – eli omaisuuden, ruumiillisen koskemattomuuden ja sopimusrajojen rikkomisia. Pellon ja kaskan tuottoa koskevat kiistat, vahingonteot metsissä, rakennusvelvollisuuksien laiminlyönti olivat yleisiä käräjöinnin aiheita. Åström toteaa, että osapuolten asema sääty-yhteiskunnassa ja kartanotaloudessa oli epätasa-arvoinen. Toisaalta

²⁶⁵ VHO, anomus- ja valitus- sekä hakemusasiain päätöstaltioiden 1808, Dj 24, 226, VMA.

²⁶⁶ Kuopion vk 7.1.1808 § 20, Pien-Savon ylinen tmk, Cbc:1, JoMA.

Suomen ja Savon herrasväki ei ollut kuitenkaan niin etuoikeutetussa asemassa kuin monet eurooppalaiset säätyveljensä, joiden valta ulottui usein myös tuomioistuimiin.²⁶⁷

Juantehtaan ruukin ja sen alustalaistalonpoikien käräjäräidoissa *mutatis mutandis* on samanlaisia elementtejä. Patruuna Ekholm halusi selvästi korostaa ruukin reviirirajoja muun muassa kovilla uhkasakkovaatimuksillaan samoin kuin määrätä tilojen resurssien käytöstä ruukin hyödyksi. Talonpojat sovelsivat käräjillä viivytyks- tai välttelytaktiikkaa. Heidän käytännön toimissaan metsissä, pelloilla ja vesillä ilmeni ”vastarinnan kulttuuri” määräysvaltaansa laajentamaan pyrkivää rautaruukkia vastaan. Ekholm pyrki saamaan ruukin taloudellisesti kannattavaksi ja oli epäilemättä tuskastunut oikeuslaitoksen hitaasta toiminnasta. Talonpoikien talouden ja ”moraalitalouden” näkökulmasta patruuna alkoi näyttää yhä uhkaavammalta.²⁶⁸

Asiaa ei saatu pikaiseen jatkokäsittelyyn. Lienevätkö talvella 1808 alkaneet sotatoimet ja levottomat olot hidastaneet oikeusprosessia. Kun aseet puhuivat, lait vaikenivat. Kuopion syyskäräjiä 1808 kyllä istuttiin, poikkeuksellisesti Nilsiässä lautamies Tammelinin talossa, mutta täällä ei käsitelty häätöasiaa, puoltatusinaa muuta Ekholmin riitajuttua kylläkin.²⁶⁹ Ehkä jo ennen sodan syttymistä oli talonpojissa sellaisia, jotka eivät enää oikeudenkäynteihin tai sopimukseen luottaneet, vaan väijyivät patruunaa ase kädessä. Myöhemmin Ekholmin murhatutkimuksissa eräät todistajat väittivät vuotjärveläisen Heikki Pasasen vaanineen patruuna Ekholmia ampuma-aikeissa jo muutamaa vuotta ennen tapahtunutta murhaa, kun patruuna oli käynyt tarkastamassa joitakin Pasasen hakkaamia kaskia.²⁷⁰ Tuhma talonpoika väijyi jo ruukinpatruunan henkeä – mutta ei vielä laukaissut.

Kartta 4 (seuraavalla sivulla): Vuotjärvi n:o 1:n tiluksia maanmittari Israel Caloniuksen vuonna 1787 piirtämästä isojakokartasta (Nilsiä 18:1, MMLA), ruukin ja rahvaan riidan näyttämöitä. Kartalla näkyy Niemelän (A) asuintontit Niemelässä (24) ja Jokelassa (26) sekä sen yläpuolella Laaja (B) ja Suuriaho (E). Kartalla alaspäin avautuu vesiväylä, jota pitkin liikennöitiin Juantehtaan suunnalle. Aivan kartan alareunassa G-kirjain symboloi Hipanniemen tilaa, joka samoin kuin Suuriaho ja pohjoisempana oleva (tällä kartalla näkymätön) Lastulahti erotettiin isossajaossa ruukille kuuluviksi sekä perintö- että omistusoikeutensa puolesta. Loppuosaan Vuotjärvi n:o 1:n tilasta talonpojilla oli omistusoikeus, mutta ruukilla perintöoikeus.

²⁶⁷ Åström 1993, s. 300–307, 369–372.

²⁶⁸ Vrt. Thompson 1996, s. 95–98.

²⁶⁹ Kuopion sk 1808 §§ 47–52, 71, Pien-Savon ylinen tmk, Cba:25, JoMA.

²⁷⁰ Kuopion sk 1813 § 83 (todistaja U39), Pien-Savon ylinen tmk, Cba:36, JoMA.

5. Murha

5.1. Kuninkaissakäynnit

Toimiko Ekholm lakien mukaisesti ja otti sen mikä hänelle kuului – vai oliko hän niitä ”herrasheleitä, joista ketjahti kelpo kelmi”²⁷¹ Talonpojat nähtävästi kokivat patruunan ”rötösherrana”. Kuten edellä on ilmennyt, patruuna itse piti talonpoikia rikollisina ja tihutyöntekijöinä, joten tunteet olivat molemminpuolisia. Tässä yhteydessä on paikallaan tarkastella kansanperinteen siirtämiä käsityksiä Ekholmin asiasta. Vuonna 1920 muistiin talletettu perimätieto kertoo, miten

”Ekholm rupesi, kansan kertomuksen mukaan, Ruotsin Wuorikollegiossa petollisesti keinottelemaan, saadakseen tehtaalle valloitetuksi Wuotjärwen-Pasalan, Siikajärwen ja Nilsiän kyläin talot ynnä Pajuniemen ja Sääskiniemen kyläryhmät. Asiaa perustellaksensa oli hän näiden talojen haltijoille – talot olivat silloin vielä kruununluontoisia – ehdottanut että kun talollisten oli hankala saada rahoja werojensa maksuun ja tehtaan taas tarwitsi saada hiiliä, hän suorastaan maksaisi talojen werot kruunulle, saaden talollisilta weroja wastaawan määrän hiiliä. Tähän ehdotukseen suostuiwat talolliset ja sitte laadittiin kirjat – tietysti ruotsinkieliset – jotka talollisille tulkittiin sopimuksenmukaisina. Eräinä vuosina maksoikin Ekholm werot ja talolliset wiewät ruukkiin hiilet. Mutta sitten rupesikin Ekholm lain woimalla heiltä waatimaan wilja-osia ja silloin ilmenikin, että talolliset noilla sopimuskirjoilla muka olisiwat Ekholmille luowuttaneet kaiken omistus- ja hallinto-oikeutensa taloihin, jääden waan osawiljelijöiksi – kaikki tämä kansan muistotietojen mukaan.”²⁷²

Vastaavanlaisesta menettelystä kertoo Juantehtaalla pitkän työuran tehneen mestari E. Lundbergin (1869–1944) laatima, myöskin suullisiin tietoihin pohjautuva Juantehtaan vaiheita koskeva selostus. Sen mukaan ”näin meni Pasasilta Purunniemen ja Haasianniemen tilat, sekä Leskisiltä ja Savolaisilta Koprallahden, Saunalahden ja Kuistin tilat.”²⁷³ Vaikka nämä suulliseen kansanperinteeseen pohjaavat muistelmat eivät tilojen omistussuhteitten osalta vastaakaan asiakirjoista ilmenevää todellisuutta, niissä heijastuu kiteytyneenä talonpoikien ehkä tuolloin tuntema kokemus ruukin ”huijariherrasta”, joka väärämielisillä keinoilla hankki etuja itselleen rahvaan kustannuksella. Savo-lehden Kotiseutumuiistelmat (1920) jatkaa:

²⁷¹ ”Toisinaan talonpojasta/ Kerkiääpi kelpo herra,/ Toisinaan herras-heleistä,/ Ketjahtaapi kelpo kelmi.” Näin muotoili Pentti Lyytisen Runo Talonpojan säädyn puolesta (Korhonen 1848) sääty- ja moraalikierron mahdollisuuksia 1800-luvun alun Savossa.

²⁷² Kotiseutumuistelma XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

²⁷³ Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtaalaisista 81, JTA, ks. liite 8B.

”Kun asia ei lääninkonttorissa sen paremmaksi selwinnyt niin sanotut kyläläiset, saadakseen asiaansa Ruotsin hallitukselle selwitetyksi ja asumisoikeutensa säilytetyksi, palkkasiwat yhteisesti Jokelan talon omistajan Paawo Pasasen käymään Tukholmassa, kuninkaalta oikeutta anomassa. Ensi matkansa teki Paawo jalkapatikassa Tornion kautta, palaten samaa tietä ja samalla kyydillä takaisin. Päästyänsä kuninkaan puheille laskeusi Paawo polwilleen hänen eteensä, antoi esiin anomuskirjansa ja esitti tulkin kautta lyhyesti asiansa. Kuningas lupasi, perehtyäkensä siihen, antaa Paawolle wastauksensa seuraawana päivänä, jolloin hänen tuli taas saapua kuninkaan linnaan. Silloin ilmoitettiin Paawolle, että hän saisi tulla asiatansa tiedustelemaan vuoden perästä, jota ennen waadittaisiin tehtaan omistajalta selitys asiasta.”²⁷⁴

Nilsin rippikirjoista ja Pasasten sukuhistoriasta ilmenee, että Paavo Pasasia oli tuohon aikaan samalla kylällä ainakin viisi miestä.²⁷⁵ Ei siis ole mikään ihme, jos henkilöahmoissa on jälkikäteen tapahtunut sekoittumista. Vuotjärven näkyvin ”nokkamies”, jonka nimi edellisillä sivuilla on jo usein esiintynyt, oli kuudennusmies Paavo Pietarinpoika Pasanen Vuotjärvi n:o 1:n Niemelän tilalta. Hän oli syntynyt vuonna 1737, joten jos tämä Paavo Pasanen on kyseinen kuninkaissakävijä, hän oli noihin aikoihin seitsemissäkymmenissä. Mutta hyväkuntoinen hänen ainakin on täytynyt olla, koskapa

”[w]uoden kuluttua teki Paawo saman jalkamatkan, mutta asia ei ollut vielä walmis, waan käskettiin hänen taas vuoden kuluttua saapua Tukholmaan. Kotiin palattuaan teki Paawo noille talollisille selon matkansa tuloksista, mutta silloin alkoivat he käydä epätoivoisiksi asiansa menestymisestä ja päättiwät kokoontua Suurenahon taloon neuwottelemaan toimenpiteistä, joihin heidän olisi ryhdyttävä. [...] Kolmannen matkan Tukholmaan teki Paawo taas vuoden päästä, menen jalkaisin Tornion kautta mutta tällä kertaa palaten purjelaiwassa Tukholmasta Turkuun ja sieltä jalkasin kotiinsa. Nyt oli Paawolla taskussaan Kunink. Kamarikollegion päätös, jossa tehtaalle ei annettu Nilsin taloilta kuin Taatonpään palsta, mutta Siikajärweläisiltä puolet ja Vuotjärweläisiltä kaksi kolmatta osaa heidän entisistä tiluksistaan ja siinä talollisille wakuutettiin hallintaoikeus jäännökseen.”²⁷⁶

Jos kuninkaissakäyntien ajatellaan tapahtuneen kuvauksen mukaisesti vuoden välein, niin myöhäisin mahdollisuus olisivat vuodet 1807, 1808 ja 1809. Paavo Pietarinpoika Pasanen

²⁷⁴ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

²⁷⁵ Paavo Pietarinpoika Pasanen (1737–1809), Paavo Antinpoika Pasanen (1744 tai 1746–1809), kaksi Paavo Paavonpoika Pasasta (1780–1852) ja (1783/1784–1808) sekä Paavo Juhonpoika Pasanen (1789–1856). Toinen (nuorempi) Paavo Paavonpoika oli Paavo Pietarinpojan poika, toinen (vanhempi) hänen serkkunsa poika. Paavo Juhonpoika taas oli hänen pojanpoikansa. Kahta ensin mainittua Paawoa on molempia arvailtu kuninkaissakävijöiksi, kolmas Paavo puolestaan oli ilmeisesti murhakokouksen isäntä. Jokinen 1984, T. 95.–94; Paikkala 2009, s. 127–128, 166–167, 171, 191.

²⁷⁶ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

kuoli lokakuussa 1809. Samaan aikaan ei enää muutenkaan olisi ollut asiaa Tukholmaan; Suomi vaihtoi omistajaa syyskuussa ja Venäjän valta oli ollut tosiasia jo noin vuoden ajan.

Erään toisen, myöhemmän kansanperinteen version mukaan

”Juantehtaan rautaruukin patruuna oli kehottanut talonpoikia polttamaan hänelle tervaa useina vuosina peräkkäin sitä vastaan, että patruuna suorittaisi kruunun veron talonpoikien maista. [...] Jotkut suostuivat tähän, koska eivät ymmärtäneet, että silloisen lain mukaan kolmen vuoden peräkkäinen verosuoritus maasta antoi suorittajalle veromaahan omistusoikeuden. Kun tervanpolttajat joutuivat näin Ruukin torppareiksi, nämä päättivät kääntyä asiassa kuninkaan puoleen. Matka Tukholmaan olikin tuloksellinen, ja kuningas myönsi peruutusasiakirjan, joka kuitenkin asiamiehiltä matkalla hävisi. Asianomaiset joutuivat palaamaan kuninkaan puheille. Tämä ei kuitenkaan suostunut uuteen vastaanottoon, vaan lähetti marsalkan välityksellä sanan, että tappakaa se pirun patruuna. Vuotjärvelle palattuaan tervanpolttajat hankkiutuivat täyttämään kuninkaan käskyä, eihän muutakaan ollut tehtävissä.”²⁷⁷

Kuten huomataan, kertomuksessa hiili on vaihtunut tervaksi. Hovimiehen suuhun pantu murhamääräys vaikuttaa kansanperinteen jälkikäteen keksimältä, talonpoikien tekojen kuvitellulta perustelulta. Pitkälle menevä jälkikäteistulkinta on myös se, että ”[t]alonpoikien välityksellä Ruotsin kuninkaan onnistui kuitenkin kostaa Venäjän kanssa vehkeilleelle Juantehtaan patruunalle: paikalliset talonpojat nimittäin tappoivat patruunan maittensa menetyksen takia”.²⁷⁸ Mestari Edvard Lundbergin kertomassa, suppeammassa muistitietoon pohjautuvassa versiossa (liite 8B) ei ole ollenkaan mainintaa kuninkaissaikäynteistä. Itse asiassa vaikuttaa siltä, ettei sellaisia ole tuossa vaiheessa tapahtunutkaan, ainakaan asiakirjatodisteita niistä ei ole.²⁷⁹ On ymmärrettävää, että kansanperinteessä – mahdollisesti varhaisempien esikuvien pohjalta – on syntynyt tarinoita siitä, miten talonpojat loppuun asti yrittivät hakea oikeutta laillisia väyliä pitkin, viime kädessä kuninkaalta ja vieläpä symbolisesti kolme kertaa.

Paavo Pietarinpojan kuoleman jälkeen Jokelan Pasalaa isännöivät pojat Pietari Paavonpoika (s. 1769), joka peri isänsä toimen kuudennusmiehenä, sekä tämän veli Heikki Paavonpoika (s.

²⁷⁷ Jokinen 1984, s. 11–12. Ks. myös JS 27.9.1993.

²⁷⁸ Pitkänen – Pasanen – Paikkala 2009, s. 53.

²⁷⁹ Kirjallista dokumenttia siitä, että Vuotjärven talonpojat tosiaan olisivat Tukholmassa käyneet kuninkaalle valittamassa Ekholmista, ei ainakaan tämän kirjoittaja ole onnistunut löytämään. Ruotsin Valtionarkistossa kuninkaalle tulleista anomuksista (Enskilda ansökningar och suppliker, 2. Inrikes-Civilexpeditionen vol. 123–126, RA) ei vuodesta 1775 vuoden 1809 loppuun löydy mitään tästä aiheesta. Myöskään toinen rekisteri (Personregister över skrivelser till Kungl. Majt.) ei sisällä paikkakuntien kohdalla yhtään Kuopiosta (Nilsistä) tullutta valitusta eikä nimen kohdalla yhdenkään Pasasen, Tuovisen tai Väätäisen nimellä tullutta valitusta.

1778). Paavo-vainajan ensimmäisestä avioliitosta syntynyt poika Sakari Pasanen (s. 1757 tai 1758) puolestaan asui naapurissa 1/16 peninkulman eli noin 700 metrin päässä (Niemelässä) poikansa Sakari Sakaripojan (s. 1785) kanssa.²⁸⁰ Samoihin aikoihin kylällä kuoli muitakin vanhoja miehiä, kuten patruunan kanssa aiemmin siteeratun sopimuksen tehnyt Paavo Antinpoika Pasanen, Olli Tuovinen vanhempi ja Sven eli Vänni Pasanen keväällä 1809.²⁸¹ Jotkut vanhemmista miehistä olisivat kenties saattaneet vastustaa murha-ajatusta, mutta nyt oli nuoremman sukupolven vuoro muotoilla kyläläisten vastarintaa.

5.2. Suurenahon kokous

Vaikuttaa siltä, kuin talonpojat olisivat jossakin vaiheessa siirtyneet toisenlaisen toimintalinjan kannattajiksi. Savo-lehden Kotiseutumuistelmia (1920) kertoo tapahtumien jatkosta seuraavaa:

”Jo syksyllä ennen Paawon kolmannelle matkalle lähtöä oli pidetty edellämainittu Suurenahon kokous, jossa kyläläiset päättivät otattaa Ekholmin hengiltä, koska eiwät luulleet hänestä muuten erilleen pääsewänsä, ja palkkasivat erään huonomaineisen, rikoksista linnassa istuneen Olkkonen-nimisen miehen Ekholmia ampumaan, luwaten palkaksi Siikajärweläiset yhden tynnyrin rukiita, Wuotjärweläiset samoin ja Nilsiäläiset y.m. myös saman werran, mutta kun näitä oli useampia talollisia niin Taaton silloinen isäntä Uolu Tuowinen lupasi sen lisäksi saattamaan Olkkosta murhapaikalle ja sieltä takaisin sekä antamaan pyssynsä Olkkosen käytettäväksi.”²⁸²

Edvard Lundbergin suunnilleen samanaikaisessa kertomuksessa kokouksen ajankohta ja murhan suorittajaksi valitun nimi ovat toiset mutta päätöksen sisältö sama:

”Mutta nyt alkoi viha kyteä maanviljelijöissä ja kaikki yhdessä pitivät eräänä kevätpäivänä kokouksen Hipanlahden kylässä Ahonpaikan talossa, jonka omisti myös Pasanen niminen maanviljelijä ja joka myös oli sotkeutunut saman kohtalon alle ja siinä kokouksessa palkkasivat joutomiehen, hänkin Leskinen sukujaan, murhaamaan patroona Ekholmin.”²⁸³

²⁸⁰ Paikkala 2009, s. 167, 174,176. Sukulaisuussuhteista ks. liite 7A.

²⁸¹ Nilsiänsä srk:n kuolleiden ja haudattujen luettelo 1809, TK 1483, mf. Tuovinen kuoli Kajaanin kauppamatkalla Säräisniemellä (Vaalassa) 4.4. kuumeeseen. Pojat Antti ja Juho hakivat isänsä ruumiin kotiin. Kuopion vk 17.4.1809 § 3.

²⁸² Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

²⁸³ Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtalaisista 81, JTA, ks. liite 8B.

Lundbergin mukaan murhamiehelle luvattiin palkaksi häränlihat, kaksi tynnyriä rukiita ja jokin määrä rahaa.

Kirjallisissa lähteissä eli murhaoikeudenkäynnin pöytäkirjoissa ei esiinny ketään Olkkosta enempää kuin Leskistäkään epäiltyjen joukossa, Uolu eli Olli Tuovinen sen sijaan kyllä. Kun Beata Heikkinen Pieksän kylältä oli kesällä 1810 tiedustellut, kuinka hänen serkkunsa Maija-Liisa ja tämän mies Sakari Sakarinpoika Pasanen pärjäisivät, Maija-Liisa kertoi, että he kärsivät suurta puutetta, koska ruukinomistaja Ekholm tuhosi kaikki heidän varansa. Tämän vuoksi kaikki ruukintalonpojat olivat keskenään sopineet murhamiehen palkkaamisesta. Nämä seikat ilmenivät Anna Stina Räsäsen todistuksesta. Oikeuden edessä Beata itse myöhemmin kertoi, että murhamieheksi oli valittu Olli Tuovinen, jolle talonpojat tästä hyvästä sitoutuivat maksamaan viisi riikintaalaria joka talosta.²⁸⁴ Kun salaliiton laajuutta ei tarkkaan tiedetä – siis sitä, kuinka monesta talosta, tilasta tai tilanosasta maksu luvattiin – on vaikea sanoa, mikä patruuna Ekholmin hengen arvoksi tuli. Beata Heikkisen mukaan murhamiestä olivat olleet palkkaamassa ”*kaikki*” (samtliga) ruukintilalliset, joten enimmillään se tietäisi miltei parinkymmenen miehen osallisuutta murhahankkeeseen. Edellä (s. 103–107) käsitellyillä Juantehtaan välikäräjillä 1808 vastaajina ja häättöuhan alla oli ollut kuusitoista henkilöä, joille epäilemättä olisi ollut edullista päästä patruunasta eroon.

Noin sata vuotta Ekholmin murhan jälkeen kirjoittanut E. S. Tigerstedt mainitsee, miten

”tukholmalainen F. J. Ekholm, joka tuolloin omisti Juantehtaan ruukin, oli sotkeutunut laajaan oikeudenkäyntiin eräiden Vuotjärven kylän tilojen omistusoikeudesta. Tämä, samoin kuin se, ettei Ekholm muutenkaan ymmärtänyt tehdä itseään rahvaan suosimaksi, johti siihen, että koko kyläkunta teki päätöksen hänen poisraivaamisestaan.”²⁸⁵

Suurenahon eli Ahonpaikan talossa pidetystä talonpoikien kokouksesta ei pöytäkirjoja pidetty, joten tarkkaa selkoa kokouksen ajankohdasta, osanottajista tai ylipäänsä sen pitämisestä on vaikea sanoa. Jos kokous oli kyseisessä paikassa, niin talon isäntä Paavo Paavonpoika Pasanen oletettavasti oli läsnä samoin kuin muita Pasasia, lisäksi epäilemättä Tuovisia, luultavasti Väätäisiä, ehkä myös Rissasia ja Kuosmasia. Leskisten osallisuudesta on vaikeampi sanoa. Leskiset, jotka olivat verotalonpoikia eivätkä samalla tavalla ruukista

²⁸⁴ Todistajat U6 ja U47. Merkinnät viittaavat murhaoikeudenkäynnin aikana todistajille annettuihin järjestysnumeroihin, ks. liite 5. Jonkinlainen osoitus ruukintalonpoikien tuonaikaisesta taloudellisesta tilasta on esim. Paavo Antinpoika Pasasen perukirja (7.8.1809), jonka mukaan hänen jälkeensä jäi varallisuutta vajaat 59 riksiä bancorahaa, mutta maksettavia lyhennyksiä oli miltei 66 riksiä. Kuopion sk 1809 § 657, UK 1826.

²⁸⁵ Tigerstedt 1909, s. 178.

riippuvaisia, eivät näytä olleen suoranaisesti riitaan sotkeutuneita. Edellä siteeratussa Edv. Lundbergin maininnassa ”*hänkin Leskinen sukujaan*” (kun aikaisemmin oli puhuttu Pasasista), viittaisi siihen, että murhaajaksi valittu joutomies olisi ollut pikemminkin Pasanen kuin Leskinen. Olisiko sukunimi jotenkin jossakin vaiheessa vaihtunut tai vaihdettu?

Erään tarinaversio mukaan murha-asiasta olisi keskusteltu puolijulkisesti kinkereitten yhteydessä ja ”*Vuotjärven Leskisten perimätiedon mukaan Suurenahon kokouksessa olisi ollut mukana myös Nilsin kappalainen Anders Johan (Antti Jussi) Brofeldt*”.²⁸⁶ Nilsistä ei ole tuolta ajalta säilyneitä kinkeriluetteloita,²⁸⁷ joten tämänkään perusteella ei saada lisävalaistusta kokouksen pitopaikasta, osallistujista, pöytäkirjasta puhumattakaan. Asian ”valonarasta” luonteesta johtuen ja kyläyhteisön kirjallisen kulttuurin taso huomioon ottaen on ymmärrettävää, että tieto mahdollisesta murhakokouksesta on säilynyt vain suullisena perimätietona.

Onko kyseessä ollut yksi kertakaikkinen kokous, jossa asia on päätetty ja vannottu, vai onko murhapäätös syntynyt vähitellen ja jäänyt avoimeksi ja ehdolliseksi? Talonpoikien tuolloiset mielialat voi kuitenkin hyvin kuvitella: epävarmuus ja pelko maitten menetyksestä, turhautuminen laillisten vaikutuskanavien käyttöön, ruukinomistajaan kanavoitunut suuttumus ja viha yhdistyneinä vuosikymmenien takaisiin kaunoihin. Nämä tunnelmat purkautuivat kyläkunnan yhteisessä päätöksessä: henki pois Ekholmilta. Arveltiin kenties murhan estävän maitten menetyksen ja ainakin se olisi tuntuva kosto koetuista vääryyksistä. Pohjoissavolaisten ”villi ja väkivaltainen luonne”, aikaisemmat tuttujen kylänmiesten toimintamallit sekä sota-ajan levottomien ja epävarmojen olojen tausta huomioon ottaen talonpojilla ei ehkä ollut suurempia pidäkkeitä murhapäätöstä tehdessään. Myös virallisen kontrollin eli oikeuslaitoksen repressio eli pelotevalta oli heikko; oli yleistä, että raskaittenkin henkirikosten tekijät selvisivät suhteellisen vähällä – kunhan vain johdonmukaisesti kiistivät tekonsa. Salamurhan taustatahotkin pysyivät yleensä salassa.²⁸⁸ Näin oli ollut aikaisemmassa Tigerstedtin tappoyrityksessäkin.

Päätöksiä tehtäessä on aina mielipidejohtajia, vastustajia ja epäroivia. Vaikka jotkut ehkä murhaa vastustivatkin, solidaarisuus satoi vaitioloon, eikä lavertelijaa hyvällä katsottaisi.

²⁸⁶ Pitkänen 2009b, s. 95; Kusti Leskisen haastattelu 5.7.2007, ks. liite 8C.

²⁸⁷ JoMA:n arkistossa säilyneet Nilsin kinkeripöytäkirjat alkavat vuodesta 1829.

²⁸⁸ Koskivirta 2001, s. 215–221, 245–253.

Myöhemmin oikeuden edessä Räsäsen torppariperheen äiti ja tytär väittivät Erkki Erkinpoika Väätäisen, Pasasten lankomiehen, valittaneen Ekholmin murhan tapahduttua: ”*Minua kauhistutti, kun kuulin heidän murha-aikeistaan, ja olisin lähtenyt sieltä ja tullut teidän torppaanne, mutta he eivät päästäneet minua*” sekä: ”*Kuulin kyllä lankojeni luona pidettävän neuvoa ja halusin pois, mutta minua ei päästetty menemään. Omat vai vaimoni synnitkö lienevät vieneet minut heidän seuraansa.*” Väätäinen itse kiisti sanoneensa tällaista.²⁸⁹

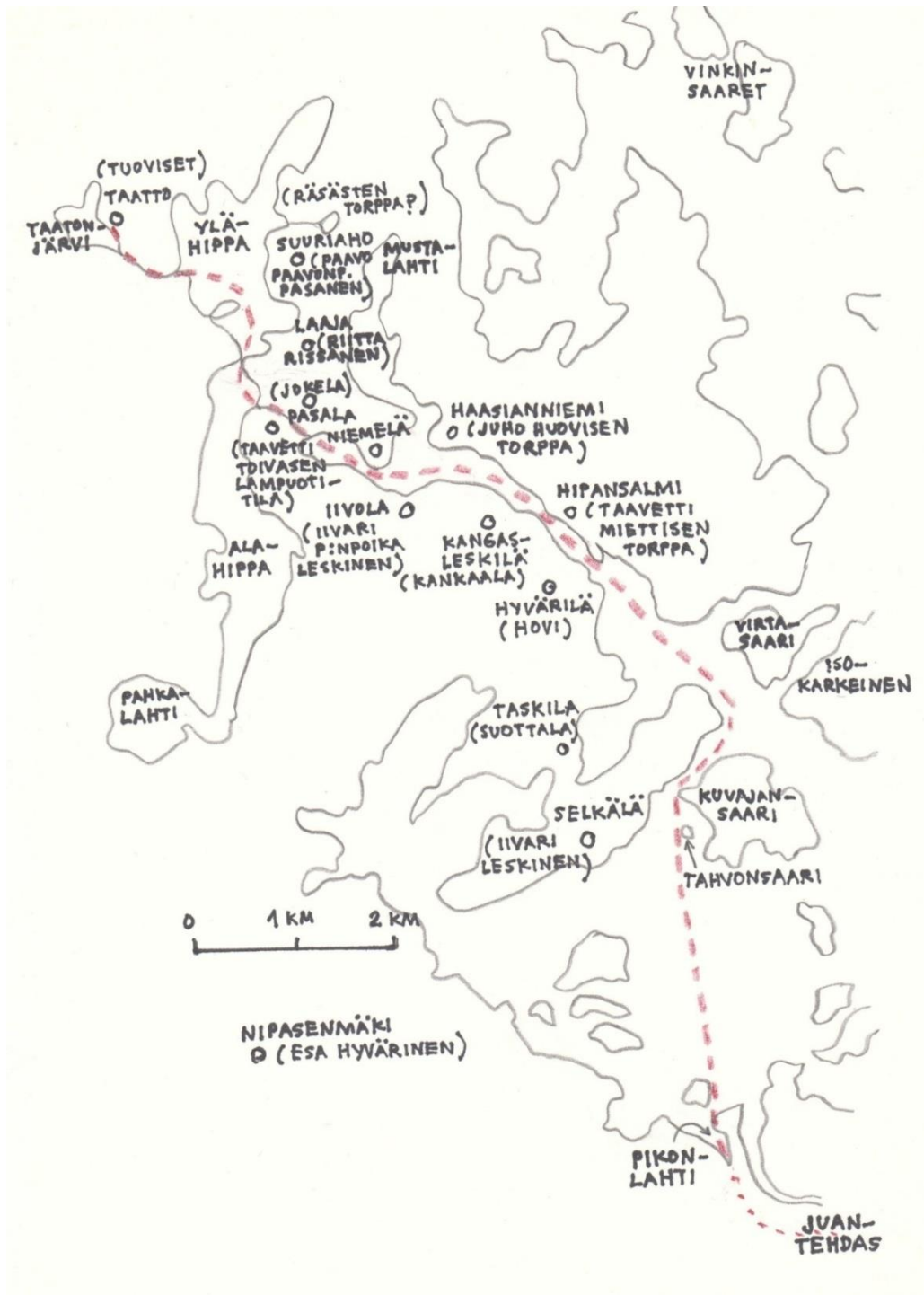
Vaikka tarinassa mainittua Suurenahon kokousta ei olisi koskaan pidettykään, enempiä kuin kuninkaan luona käytyä, päätyivät jotkut talonpojista joka tapauksessa tappolinjan kannalle. Murha-ajatus ilmeisesti kypsyi pitemmän ajan kuluessa. Talonpojilla oli ruukilla käydessään mahdollisuus arvioida sopivaa paikkaa ja ajankohtaa teon suorittamista varten. Ruukkilaisten arvaamatta saattoivat he mittailta rakennuksia ja seurailta ruukinväen puuhia sillä silmällä. Ehkä he odottivat sopivaa tilaisuutta ruukkialueen ulkopuolellakin. Osasiko Ekholm aavistaa heidän kohtalokkaita aikeitaan?

Vuotjärveläiset ja nilsiäläiset ottivat lain ja oikeuden omiin käsiinsä. Päätöksessä voi nähdä heijastumaa vanhasta sukuyhteisön toimintamallista. Teko muistuttaa satojen vuosien takaisen varhaisemman valtiottoman aikakauden menettelytapoja.²⁹⁰ Puuttuiko siis kiistelevien osapuolten yläpuolelta ”kolmas taho”, joka olisi arvovaltaisesti ratkaissut, mikä oli oikein – vai oliko tämä taho – virkavalta – talonpoikien mielestä puolueellinen tai tavoittamattomissa? Oliko valtioyhteyden vaihtumisella Ruotsista Venäjään tässä suhteessa merkitystä? Tuomioistuineläisyys, laki ja oikeuskulttuuri säilyivät entisenkaltaisina, käräjiä pidettiin kuten ennenkin. Viimeinen perinteinen valitusväylä, kuninkaassakäynti, oli tosin hävinnyt eikä vastaavaa yhteyttä keisariin ollut. Lieneekö tällaisen ”varaventtiilin” tukkeutumisella ollut merkitystä? Joka tapauksessa konflikti päätettiin ratkaista väkivallalla.

²⁸⁹ ”[D]et ryste uti mig när jag hörde deras mord anläggning, och jag skulle gått ifrån dem och kommit till Ert Torp; men de tillåta mig det icke.” ”[N]og hörde jag hos mina swågrar rådslagit och jag wille bort, men man lät mig icke gå: må mina eller min hustrus synder hafwa fördt mig uti deras umgänge.” Todistajat U6, U22.

Väätäinen itse kertoi sanoneensa Räsäsilte: ”*Jos olisin tiennyt murhasuunnitelmasta, en olisi jäänyt Pasasille vaan tullut ainakin tänne teille yöksi.*” (”Om jag wetat af mord anläggningen, skulle jag icke stannad qvar hos Pasaset utan återvändt och hunnit åtminstone hit hos Er till natten.”) Tulikohan hän tässä lausunnossa melkein lipsauttaneeksi, että Pasasilla tosiaan suunniteltiin murhaa?

²⁹⁰ Black 1983, s. 34–36; Rakkolainen 1996, s. 16–17; Kivivuori 2008, s. 304–307.

Kartta 5: Juantehtaan ja Vuotjärven välinen reitti. Kesäaikaan käytettiin yleisimmin vesitietä, joka lähti Pikonlahdesta pohjoiseen. Soutureitiltä runsaan kilometrin päässä sijaitsi Iivari Leskisen isännöimä Selkälän tila. Reitti jatkui edelleen pienen Tahvonsaaren ja suuremman Kuvajansaaren sivuitse Vuotniemen ympäri Hipanlahtea pitkin. Selkälän jälkeen vasemmalla puolella sijaitsi runsaan kilometrin päässä reitiltä Antti Leskisen Taskilan tila. Seuraavana tulivat Heikki Hyvärisen Hyvärilä vajaan kilometrin päässä venereitiltä, Juho Leskisen Kangas-Leskilä noin kuudensadan metrin päässä venereitiltä sekä Iivari Pietarinpoika Leskisen tila Salmela eli Iivola. Oikealla puolella matkan varrella olivat Taavetti Miettisen ja Juho Huovisen torpat. Sakari Paavonpoika Pasanen ja hänen poikansa Sakari Sakarinpoika Pasanen perheineen asuivat Niemelässä ”parin pyssynlaukauksen päässä” venereitiltä. Lampuoti Taavetti Toivasen asumus sijaitsi ilmeisesti Alahipasta Hipansalmeen virtaavan

Jokelanjoen eli Pitkäjoen eteläpuolella. Vastapäätä pohjoispuolella oli Pietari ja Heikki Pasasen Pasala (Jokela). Leskivaimo Riitta Rissanen emännöi Laajassa ja Paavo Paavonpoika Pasanen Suuressa-ahossa, jonka perimätieto nimeää ”murhakokouksen” pitopaikaksi. Räsäsen torpan tarkkaa paikkaa on vaikea sanoa; sen sanotaan sijainneen ¼ peninkulman eli vajaan kolmen kilometrin päässä Heikki ja Pietari Pasaselta ja 1 ¼ peninkulman eli noin kolmentoista kilometrin päässä ruukilta, jonka perusteella sen voisi ajatella olleen vähän Suurenahon pohjoispuolella. Pekka Pitkäsen mukaan Räsästen todennäköisin asuinpaikka vuosien 1810–1812 tienoilla olisi ollut Vinkinsaari, joka ei kylläkään edellä mainittuun määritelmään sovi. Pahkalahti, jossa Räsästen tiedetään asuneen aikaisemmin 1790-luvulla, voisi vähän venyttämällä mahtua edellistä paremmin esitettyjen matkamittojen määritelmään.²⁹¹ Jalka- ja ratsumiehet pääsivät Vuotjärven kylälle maanteitsekin. Kuudentoista kilometrin mittainen mäkinen metsätie kiersi Nipasenmäen yksittäistalon kautta. Nipasenmäen isäntänä 1810 tienoilla oli Esa Hyvärinen. Hipanlahden pohjukasta Pitkä- eli Jokelanjokea, Raappanajokea ja Taatonjokea pitkin päästiin veneitse edelleen Taatonjärven rannalle Tuovisten asumalle Taaton tilalle, jonka etäisyys ruukilta oli noin yli kolmetoista kilometriä. Taatto kuului Nilsiä n:o 2:n tilaan. Nilsiä kirkolle oli Taatolta maantiematkaa vielä yli kymmenen kilometriä.²⁹²

5.3. Lokakuun sunnuntai – murhamiehet lähtevät liikkeelle

Ruotsissa ja Suomessa vietettiin Mikkelinpäivää vuodesta 1772 alkaen syyskuun 29. päivän eli Arki-Mikkelin jälkeisenä sunnuntaina. Vuonna 1810 syyskuun 29. päivä oli lauantai ja sitä seuraava päivä sunnuntai 30. syyskuuta varsinainen Mikkelipyhä. Talonpoikaisen elämän kierrossa oltiin satokauden päätöksessä: ”*Mikosta päre pihtiin, tutti rukkiin, kaali kuppiin, akat pirttiin ja nauriit kuoppaan.*” Siis naiset tupatöihin ja viimeinenkin sato korjuuseen. Illat alkoivat pimetä ja ilmat kylmetä. Karjan ulkolaiduntaminen päättyi mikkelinäntona. Mikkelinä oli myös palvelijoiden muuttopäivä, niin ruukilla kuin maataloissakin, ja sitä seurasi vapaa- eli runtuviikko ja mahdollinen muutto uuteen paikkaan.²⁹³

Syksylle ajoittui myös keyri, köyri eli kekri, jota vietettiin vaihtelevasti pitäjä- tai jopa talokohtaisesti jolloinkin syksyllä, kun satokausi oli päättynyt. Köyrinä teurastettiin eläimiä ja juhlittiin sadonkorjuun kunniaksi. 1800-luvulla keyrin ajankohta alkoi vakiintua pyhäinpäivään 1. marraskuuta,²⁹⁴ mutta syksyllä 1810 köyriä näytetään vietetyn ainakin

²⁹¹ Paikkala 2009, s. 179.

²⁹² Murhaoikeudenkäynnissä epäiltyjen ja todistajien asuinpaikkojen etäisyydet toisistaan ja ruukilta ilmoitettiin peninkulmina (noin 10 688 m), kyynäröinä (noin 0,6 m) tai askeleina. Sen jälkeen kun hovioikeus oli vaatinut tarkempia selvityksiä Juantehtaan ja Vuotjärven välisestä reitistä, merkittiin edellä esitetyt mitat oikeuden pöytäkirjaan Kuopion välikäräjillä kesäkuussa 1813 (§ 7) ja syyskäräjillä syyskuussa (§ 83). Olen muuttanut mitat summittaisiksi nykymitoiksi.

²⁹³ Viikuna 1990, s. 268–275; Räsänen ja Räsänen 2008b, s. 422–424.

²⁹⁴ Viikuna 1990, s. 294–297.

joissakin Vuotjärven taloissa juuri Ekholmin murhan aikoihin lokakuussa.²⁹⁵ Ruotsiksi lokakuuta kutsuttiin myös lahtauskuuksi (Slagt-Månad).²⁹⁶ Loka-marraskuun vaiheille sattuvaan kansanomaiseen niin sanottuun jakoaikaan liittyi monia uskomuksia. ”*Jako aika on yleensä vaarallista aikaa. Taudit tarttuvat ja leviävät helposti. Kummituksia luullaan olevan liikkeellä.*”²⁹⁷

Näihin aikoihin Vuotjärvellä liikkui ruukinpatruuna Ekholmin henkeä uhkaava ”kummitus”. Murhatutkimuksissa kävi sittemmin ilmi, että noin viikkoa tai kahta ennen tapahtunutta rikosta, eli syyskuun lopulla, Olli Tuovinen ja Sakari Antinpoika Pasanen olivat ilmeisesti olleet aikeissa lähteä ruukille patruunaa ampumaan, mutta kova tuuli esti järven ylityksen. Tuovisen talonväkeä oli ollut tuolloin metsässä puunkaadossa, kun paikalle saapui Sakari Antinpoika Pasanen, joka piti neuvoa Ollin kanssa. Antti Tuovisen mukaan Olli katosi jonnekin Sakarin mukana. Helena Tuovinen taas kertoi, että Sakari poistui itsekseen vähän ajan juttelun jälkeen eikä Olli häntä seurannut. Muut metsässä olijat tuntuivat kuitenkin ymmärtäneen, mitä miesten tapaaminen ja juttelu tarkoittivat. Tuona päivänä oli ollut kova tuuli.²⁹⁸

Vuotjärvellä korjattiin kaskisatoa vielä Mikkelin jälkeen lokakuun alussa. Torppari Juho Räsäsellä oli yhteinen kaskihalme Pasasen veljesten Pietarin ja Heikin kanssa, ja täällä olivat tiistaina lokakuun 2. päivänä työssä Heikki Pasanen, hänen renkinsä Juho Varonen Niinimäeltä, torppari Antti Keinänen Hipanlahdelta, renki Matti Suomalainen Siikajärveltä sekä Juhon sisar Anna Stina Räsänen. Työn lomassa oli Pasas-Heikki Anna Stinan todistuksen mukaan puhunut Pasasten ja ruukinpatruuna Ekholmin välisestä käräjöinnistä ja lausahtanut: ”*Ekholm on aloittanut senlaatuiset oikeudenkäynnit, että hänelle tulee käymään samalla tavalla kuin apelleen, joka aikaisemmin omisti ruukin.*”²⁹⁹ Oikeuden edessä Heikki Pasanen itse kiisti puhuneensa yhtään mitään Ekholmista. Myöskään muut paikalla olleet – torppari Antti Keinänen ja rengit Matti Suomalainen ja Juho Varonen – eivät olleet kuulleet Anna Stinan kuulemaa lausetta. Matti Suomalainen sanoi olleensa huonovointinen eikä ollut

²⁹⁵ Uusi Kuvalehti n:o 11 – 12, 1901, s. 148.

²⁹⁶ Almanach för året 1810 till Åbo horisont.

²⁹⁷ Vilkuna 1990, s. 292.

²⁹⁸ Todistajat 47/51, U22, ks. liite 5.

²⁹⁹ ”Ekholm har börjat sådana rättegångar af den orsak, att honom skall hända detsamma, som hans swärfader, hwilken förut innehade Bruket.” Todistaja 4, ks. liite 5.

pysynyt työskentelyssä toisten tahdissa, joten häneltä saattoi jäädäkin jotain puheita kuulematta. Suomalainen oli luutnantti Engdahlin renki Siikajärveltä.³⁰⁰

Seuraava sunnuntai oli lokakuun 7. päivä 1810. Monet kyläläiset olivat pyhäaamun tavan mukaisesti Nilsiä kirkossa kuulemassa varapastori A. J. Brofeldtin saarnaa ja kirkkoreissun yhteydessä tapaamassa tuttuja ja kuulemassa uutisia. Pappi saarnasi ehkä päivän tekstin mukaisesti Luukkaan evankeliumista³⁰¹ – ellei sitten perunanviljelyksestä, jonka innokas puolestapuhuja hän oli.³⁰² Molemmista aiheista saattoi saada hyviä puheenaiheita nuorisolle, joka tuona päivänä päätti rippikoulunsa.³⁰³ Myös Vuotjärven ja Hipanlahden kyliltä oli väkeä liikkeellä, ehkä papittomalta Juantehtaaltakin kirkkoveneellinen, ellei menty maanteitse Kaaville. Iltapäivän kuluessa kirkolta palattiin ja matkan varrella pistäydyttiin tien varren taloissa (ks. liite 2B).

Samana aamuna Siikajärvellä noin 25 kilometrin päässä Juantehtaalta Erkki Erkinpoika Väätäinen oli kotonaan pistänyt jalkaansa yksipohjaiset pieksut, ottanut luodikkonsa olalleen ja lähtenyt kulkemaan Vuotjärven kylälle päin. Ase oli matkassa lintujen ampumista varten, kertoi Erkki myöhemmin oikeudessa. Väätäinen kulki noin kolmetoista kilometriä lankomiestensä Pietari ja Heikki Pasasen luo neuvottelemaan näiden kanssa tulevasta oikeudenkäynnistä ja kaupunkiin matkustamisesta. Matkan varrella hän tavoitti edellään kulkeneet siikajärveläisen loismiehen Juho Oksmanin ja keyrittyläisen talonpojan Olli Partasen. Miehet tarinoivat kulkiessaan ja Väätäinen mainitsi olevansa matkalla ruukille selvittämään oikeudenkäynnin ajankohtaa ja matkustavansa käräjäpaikalle Pasasten seurassa. Partanen oli usein nähnyt hyvänä ampujana tunnetun Väätäisen liikkuvan pyssy mukanaan, joten siinä ei sinänsä ollut niin ihmeellistä.³⁰⁴

Oksman ja Partanen erosivat Väätäisestä Hipanlahdella lampuoti Taavetti Toivasen talon kohdalla, missä he yöpyivät. Ennen yötä mainittu kaksikko ehti viivähtää ja tarinoida hyvän tovin myös Räsänen torpassa, jonne torppari Juho Räsänen iltapuolella saapui kirkkoreissultaan. Kotimatallaan Räsänen oli käväissyt Pasalessa noin kello 5 aikoihin ja todennut siikajärveläisen Erkki Erkinpoika Väätäisen olevan lankojensa luona. Asetta

---

³⁰⁰ Todistajat 12, 15, 31 ja 32, ks. liite 5.

³⁰¹ Almanach för året 1810 till Åbo horizont.

³⁰² Wirilander 1989, s. 650.

³⁰³ Syksyn 1810 rippikoulua käytiin Nilsiässä 30. syyskuuta – 7. lokakuuta, 44 rippilapsesta 26 pääsi ripille. Nilsiä srk:n rippilasten luettelo, TK 1483, mf.

³⁰⁴ Todistajat 19, 22, 33, ks. liite 5.

Räsänen ei nähnyt. Sen Väätäinen kertoi heti taloon saavuttuaan piilottaneensa lapsilta lukittuun porstuaan. Väätäinen, joka oli naimisissa Pasasten sisaren Kirstin kanssa, jäi Pasalaan yöksi. Pietari ja Heikki Pasasen kanssa Väätäinen sopi yönseudun aikana siitä, että yhteinen matka Kuopion käräjille tehtäisiin Muuruen eli Muuruveden kautta, mistä lainattaisiin kersantti Argillanderin venettä, sekä että paluumatkalla tuotaisiin kaupungista suolaa.³⁰⁵

Illan mittaan, kun Väätäiselle tarjottiin kestitystä, talossa kävi muitakin kirkkomatkalta palaavia, ainakin Pasasten velipuoli Sakari Pasanen vanhempi, Antti Tuovinen, omien sanojensa mukaan jo aikaisemmin iltapäivällä myös Sakari Antinpoika Pasanen, joka ei ollut käynyt kirkossa, sekä talonväen jo yöpuulle ryhtyessä lampuoti Taavetti Toivasen poika Matti vaimonsa Anna-Riitta Miettisen kanssa. Mainittu Sakari Pasanen vanhempi asui 600–700 metrin päässä Pietari ja Heikki Pasaselta yhdessä poikansa ja yhtiömiehensä Sakari Sakarinpoika Pasasen kanssa Niemelässä. Nuorempi Sakari oli hänkin ollut kirkossa, mutta palannut kotiin ennen isäänsä. Omien puheittensa mukaan Sakari Pasasen talonväki pysytteli koko loppuillan ja yön kotosalla.³⁰⁶

Paavo Paavonpoika Pasasen talossa Suuressa-ahossa kävi illalla vielä eräs kulkija, Pasasia hänkin. Sakari Antinpojan poika Antti Sakarinpoika, joka oli tähän saakka ollut renkinä serkkunsa Riitta Rissasen Laajan tilalla, poikkesi kirkosta palatessaan illalla Paavo Paavonpoika Pasasella ja pyysi emäntää Kirsti Leskistä polttamaan seuraavaksi päiväksi paloviinaa, jotta hän sillä voisi kestitä ystäviään muuttaessaan huomenissa toiselle kylälle. Tämän jälkeen Antti jatkoi matkaansa nukkuakseen vielä viimeisen yön Riitta Rissasella. 39-vuotiaan Riitta Rissasen mies Sven eli Vänni Pasanen oli kuollut edellisenä vuonna ja jättänyt lesken huollettavaksi yhdeksän lasta. Vanhimmat lapset olivat ripilläkäyneitä mutta vielä naimattomia ja asuivat äitinsä kotona, pienimmät vasta muutaman vuoden ikäisiä. Lisäksi talossa asusteli loisena Riitan eno Sakari Antinpoika, kuusissakymmenissä oleva leskimies, sekä renkinä tämän poika, äskenmainittu muuttoaikeissa oleva ja viinaa tilannut 28-vuotias Antti Sakarinpoika.³⁰⁷

---

³⁰⁵ Todistajat 3, 12, 19, ks. liite 5.

³⁰⁶ Todistajat 14, 17, 21, 24, 29, ks. liite 5.

³⁰⁷ Todistajat U16, U41, ks. liite 5.

Eno-Sakari oli ollut talon emännän Riitta Rissasen kertoman mukaan kotosalla, kun Riitta aamupäivällä oli lähtenyt käymään naapurissa, mutta illalla kun hän oli palannut, ei enoa näkynyt. Tyttäret Kaarina, Helena ja Maria olivat tällä välin palanneet kirkosta. Helenan kertoman mukaan Sakari Antinpoika oli juuri pukeutunut Helenan kotiin tullessa ja lähtenyt pihasta sanomatta minne. Sakarilla oli illalla yllään vaalea sarkatakki, pitkät housut ja lisäänturoilla varustetut pieksut. Sakari Antinpoika itse kertoi käyneensä Heikki ja Pietari Pasasella kello 3 tai 4 aikoihin iltapäivällä ja tavanneensa siellä myös Erkki Väätäisen ja palanneensa kotiin vielä täyden päivän aikana. Mutta muu talonväki ei hänen paluutaan havainnut valveillaoloaikanaan. Sakari esitti myöhemmin oikeudessa, että hän oli ollut hätistämässä Riitan pelloille tulleita hevosia ja ajaneensa niitä kauas metsään asti. Siinä touhussa oli hämärä hänet yllättänyt. Siinä siis syy, miksei muu talonväki havainnut hänen olevan kotona.³⁰⁸

Entä miten päivä sujui Ylä-Hipan takaisella Taaton tilalla? Olli Tuovinen oli kertomansa mukaan perjantaina 5. lokakuuta lähtenyt kotoaan käymään Paavo ja Juho Rissasen luona neljän kilometrin päässä. Juho Rissasen vaimo oli Tuovisten sisar. Rissasten muistin mukaan Tuovinen oli tullut vasta 6. päivänä ja valitellut hammassärkyä, johon oli tullut hakemaan helpotusta ja jäänyt yöksi. Joka tapauksessa sunnuntaina 7. lokakuuta – sillä välin kun Rissaset olivat kirkkoreissulla – oli Tuovinen lähtenyt takaisin kotiinsa. Omien sanojensa mukaan Olli Tuovinen palasi kotiinsa sunnuntaina iltapuolella eikä kyseisen päivän aikana tavannut Heikki ja Pietari Pasasta, Erkki Väätäistä tai Sakari Antinpoika Pasasta, vaikka viimeksimainittu asuikin vain vajaan kilometrin päässä naapurissa.³⁰⁹

Tuovisten äitipuolella Marketta Hiltusella ja siskolla Maria Tuovisella oli toisenlaiset muistikuvat. Heidän mukaansa Taaton tilalle saapui iltapuolella Sakari Antinpoika Pasanen, joka meni yhdessä Olli Tuovisen kanssa kammariin sisälle. Myöhemmin naiset muuttivat jonkin verran lausuntojaan. Marketta Hiltunen kertoi, ettei hän ollut nähnyt Pasasen tuloa. Maria Tuovinen kertoi, ettei Olli ollut Pasasen käydessä vielä palannut Rissaselta.³¹⁰ Mikähän muistikuvista vastasi lähimmin todellisuutta? Jos Tuovinen ja Pasanen tässä vaiheessa tapasivat, on keskustelun aihe varmastikin kosketellut ruukille lähtemistä.

³⁰⁸ Todistajat 45/49, 51/55, 53/57, U18, U19, SP 24.10.1812, SP 1.6.1813, ks. liite 5.

³⁰⁹ Todistaja U26, OT 24.10.1812, ks. liite 5.

³¹⁰ Todistajat 54/58, 56/60, U3, U4, ks. liite 5.

5.4. Ilta – soutu ruukille

Taaton väestä olivat kirkossa olleet käymässä Ollin veli Antti Tuovinen vaimonsa Kirsti Pasasen kanssa, samoin nuorempi veli Juho sekä äitipuoli Marketta Hiltunen. Kotiin palattuaan kävi Antti kertomansa mukaan ”huvin vuoksi” vähän hämärän tulon jälkeen Pietari ja Heikki Pasasella, missä hän näki Erkki Väätäisen syömässä pöydän ääressä selkä oven suuntaan. Väätäisen kanssa Tuovinen ei kertomansa mukaan keskustellut ja lähti muutenkin puolen tunnin kuluttua takaisin.³¹¹ Hämärä noihin aikoihin tuli kello 5 – 6 maissa, pimeää oli jo seitsemältä-kahdeksalta. Turun horisontin mukaan aurinko nousi lokakuun 7. päivänä aamulla 6.33. ja laski illalla 5.26. Kelloja ei tuohon aikaan pidetty kesäajassa vaan aina samassa, sikäli kuin taloissa kelloja oli.³¹² Enemmän kuin kellon mukaan elettiin vuorokauden aikojen, auringonlaskun ja -nousun mukaan.³¹³

Illalla olivat kotona Taatossa kaikki kolme veljestä Antti, Olli ja Juho sekä näiden sisarpuolet Maria ja Helena, Antin vaimo Kirsti Pasanen samoin kuin äitipuoli Marketta Hiltunen. Antti Tuovinen oli nelissäkymmenissä, Olli vähän päälle kolmenkymmenen ja Juho vähän yli kahdenkymmenen. Tytöt olivat nuorempia, heidän äitinsä puolestaan jo lähempänä kuuttakymmentä. Talossa illalla käyneen Helena Korhosen mukaan Ollin vaimoa Kirsti Ahosta ei sen sijaan näkynyt, mutta lieneepä hänkin ennen maatamenoaa tupaan tullut. Olli oli tuvassa paitasillaan ja alushoususillaan, näin todisti naapurista pistäytynyt torpparin tytär Maria Kääriäinen. Nukkumaan Taatossa käytiin aikaisin, jo kello 6 tai 7 aikoihin.³¹⁴

³¹¹ Todistajat 20, 61/65, U3, U32, ks. liite 5.

³¹² Otanta muutamista talonpoikien perukirjoista Nilsiässä 1800-luvun alkuvuosilta ei paljastanut omaisuusluetteloissa kelloja. Yksinkertaisia aurinkokelloja ei ehkä näissä asiakirjoissa ilmoitettu. Oikeudenkäynnissä puhuneet osasivat ilmoittaa aikamäärät summittaisesti muutaman tunnin tarkkuudella. Seinä-, tasku- ja kaappikellot yleistyivät Itä-Suomessa vasta 1800-luvun puolenvälin jälkeen. Räsänen ja Räsänen 2008a, s. 341. 1700- ja 1800-luvun vaihteessa taskukello oli verotettava ylellisyysesine, jollaisia hankkivat vain hyvin varakkaat. Hyvä kultainen taskukello perineen maksoi saman verran kuin pieni kaupunkitalo ja hopeinenkin ratsuhevosensa verran. Tuomi 2002, s. 179. Tuskinpa sellaisia oli kituliaan ruukin patruunallakaan. Jonkinlainen kellolaite ruukilla kuitenkin kauppaneuvos Printzsköldin kuvauksen mukaan oli.

³¹³ Tuon ajan almanakoissa oli myös sääennustuksia. Lokakuun 6:nne päivälle 1810 suomalainen almanakka lupasi puolipilvistä ja 8:nne sadetta. 15. päivän kohdalle ennuste lupasi jo lumisadetta. Siitä, millainen sää tosiasiaa patruunan murhan aikoihin oli, ei ole tarkempia tietoja (esim. Kuopion säähavaintoasema alkoi kerätä tilastotietoja vasta 1846), mutta lunta ei ainakaan vielä ollut maassa. Jalanjäljet lumessa olisivat erottuneet selvästi. Todistajien puheenvuoroissa ei puhuta mitään sateesta. Sen sijaan voidaan päätellä yöllä olleen pakkasta. Viikuna 1990, s. 370–376.

³¹⁴ Todistajat 39/43, 44/48, 54/58, 55/59, U20, ks. liite 5.

Antti Tuovinen meni vaimonsa Kirsti Pasasen kanssa nukkumaan erilliseen niin kutsuttuun vierastupaan tai etutupaan. Juho nukkui pöydän takana olevalla penkillä. Olli puolestaan meni yöpymään pihapiirin aittaan, niin kuin hänen tapansa oli ollut sen jälkeen kun hän venäläisen sotilaan tapon jälkeen oli ollut ”pakojalalla”. Vaimo Kirsti Ahonen lapsineen jäi nukkumaan lämpimään tupaan, samoin muu talonväki. Kesällä pariskunta lapsineen nukkui yhdessä aitassa, mutta syksystä alkaen, etenkin syyskuun lopulta, vaimo ja pienet lapset nukkuivat pirtissä. Siellä nukkui mieskin joskus, mutta enimmäkseen aitassa. Tuona iltana kuuden-seitsemän aikoihin Olli Tuovinen pukeutui harmaaseen sarkatakkiinsa, pitkiin housuihin ja pieksuihin ja sanoi menevänsä yöpuulle aittaan.³¹⁵ Oltiin hämärän ja pimeän rajamailla.

Näin asiasta kertoo sataa vuotta myöhempi Savo-lehden Kotiseutumuistelmia:

”Jonkun aikaa jälkeen kokouksen [siis sen, jossa murhapäätös tehtiin] Uolu ja Olkkonen syksyllä yhtyiwät Suurella-aholla, ottiwat sen talon weneen Mustanlahden rannalta, soutiwat iltapäiwällä asumattomaan Tahwonsaaren Juanselän luoteisrannalla ja takoiwat siellä kaksi lyijyluotia, joista ensimmäinen sattui tulemaan wähän wäljä, sekä työnsiwät ne Uulun pyssyyn, wankan ruutilatingin päälle.”³¹⁶

Edvard Lundbergin muistiin merkitsemä versio noudattelee samoja linjoja, vaikkei murhamiehiä nimeäkään:

”Tämä murhamies läksi sitten veneellä toisen miehen kanssa soutamaan tehtaalle ja täyttämään tehtävänsä ja päästyään likelle tehdasta, niinkutsutun Tahwonsaaren luo oli noussut sen rantakalliolle ja siinä takonut aittansa avaimella luodin pyssyynsä, joka oli ollut 1 tuuman pituinen ja sitten odotettu yön tulemista...”³¹⁷

Kuvausten ja oikeudenkäyntipöytäkirjojen mukaan murha-ase oli suustaladattava haulikko, jonka kaliiperi oli puoli tuumaa, noin 12,7 mm. Luoti puolestaan painoi vähän yli 8 grammaa.

Ties vaikka siinä luotia valmistettaessa olisi loitsujakin manattu patruunan pään menoksi. Ehkä sillekin, että kyseessä oli sama ase, jolla oli ammuttu ”Tiilestattia”, annettiin oma merkityksensä. – Jätetään toistaiseksi avoimeksi se, oliko Kotiseutumuistelmien Olkkonen, Lundbergin mainitsema kulkumies Leskinen ja Sakari Antinpoika Pasanen yksi ja sama henkilö. Molemmat mainitut muistelmat kertovat, että miehiä olisi ollut kaksi ja että luodin valmistus olisi tapahtunut samalla reissulla kuin varsinainen murha – viimeksi mainittu ehkä

³¹⁵ Todistajat 57/61, 61/65, U1, U20, U32, ks. liite 5.

³¹⁶ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

³¹⁷ Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtaalaisista 81, JTA, ks. liite 8B.

tarinateknisistä syistä. Se, että luotia taottiin aitan avaimella, kertoo symbolisesti, että ruukinpatruunan murhassa ajateltiin olevan kysymys talonpojan elannon turvaamisesta. Todennäköisemmin luoti valmistettiin kaatamalla sulaa lyijyä muottiin, josta se hetken kuluttua ravistettiin ulos. Lopputuloksen kannalta luotien valmistusajankohdalla ei ollut merkitystä. Lataamisessa ei liene kovin kauaa aikaa kulunut.³¹⁸

Näkikö kukaan miehiä soutumatkan aikana? Reitin varrella oli lukuisia silminnäkiä (ks. kartta 5). Lampuoti Taavetti Toivasen tilalla asuva Ioinen Mikko Rissanen Hipanlahdelta pistäytyi ulos pihalle sunnuntai-iltapäivällä kertomansa mukaan joskus 5 tai 6 aikoihin ja näki tuolloin soutuveneeseen tulevan jokea pitkin Nilsiästä kohti Pasasen rantaa, joka oli joen toisella puolella vastapäätä Toivasen asumusta. Hämärästä kantautui Rissanen korviin vettä pitkin useiden ihmisten puhetta, mutta Rissanen ei tunnistanut, keiden. Hän ei jäänyt seuraamaan, rantautuiko vene ja missä. Myöhemmin murhan tapahduttua Rissanen kertoi havaintonsa Juho Räsäselle, Tuomas Rissaselle ja Juho Taskiselle.³¹⁹ Jos ajanmääritys oli oikea, Rissanen havaitsemat soutajat saattoivat olla muitakin kuin murhamiehiä.

Toivasen talonväestä olivat illalla kotiin palaamatta vielä Taavetin poika Matti Toivanen ja tämän vaimo Anna-Riitta Miettinen. He olivat olleet Nilsiässä jumalanpalveluksen jälkeen hautajaisissa ja palasivat vasta pimeässä. Kuten edellä kerrottiin, he poikkesivat matkalla Pietari ja Heikki Pasasella, missä he näkivät myös Erkki Väätäisen. Kello oli tuolloin noin 8. Matti Toivanen kertoi, että talonväellä ja vieraalla oli petit valmiina ja miehet olivat riisuuntuneet alushousuilleen. Paikalla oli myös piika Maija Stiina Rissanen. Toivasten täytyi viipyä talossa noin puoli tuntia pikkulapsensa vuoksi. Äiti ehkä imetti pienokaista sillä aikaa kun miehet puhelivat. Toivasten mukaan puhuttiin tavallisista asioista. Sitten Matti ja Anna-Riitta lapsineen lähtivät. Toivasen lampuotitila oli joen toisella puolella vastapäätä Pasasta. Pasasen rannasta ei löytynyt yhtään venettä, joten heidän täytyi hälyttää huutamalla vastarannalta vene joen ylitystä varten.³²⁰

Matti Toivanen oli tietämätön siitä, pysyvätkö Pasaset ja Väätäinen yönseudun talossa. Piika Maija Stiina Rissanen vakuutti oikeudessa, että mainitut henkilöt olivat paikalla, minkä hän sanoi tietävänsä sitäkin varmemmin, koska oli koko illan ollut ja yön maannut samassa

---

³¹⁸ Hyytinen 1985, s. 16. Aseasiantuntija Jari Mäkisen arvio.

³¹⁹ Todistaja 13, ks. liite 5.

³²⁰ Todistajat 17, 24, ks. liite 5.

huoneessa kuin kyseiset henkilöt. Pasaset ja Väätäinen sanoivat nukkuneensa koko yön liikkumatta paikoillaan. Kun Anna Stina Räsänen seuraavana keskiviikkona 10. lokakuuta kävi Pasasella, kysyi hän Heikki Pasasen kuusivuotiaalta Kaisa-tyttäreltä, oliko Pasaselta kukaan lähtenyt sunnuntai-iltana ruukille. Tyttö vastasi, että hänen isänsä Heikki ja Antti Tuovinen olivat lähteneet. Paikalla olivat olleet myös renki Antti Pasanen Hipanlahdelta sekä miehiä Sakari Pasasen talosta. Kaisa sanoi kysyneensä äidiltään Leena Kettuselta, mitä miehet aikoisivat ruukilla toimittaa, johon äiti vastasi ettei se kuulunut Kaisalle. Heikki Pasasen mielestä tämä kaikki oli vain Anna Stinan itsensä keksimää satuilua.³²¹ Siis lasten loruja ja naisten hupatusta.

Talonpoika Juho Leskinen, joka asui muutamien kilometrien päässä Pasasilta ruukille päin Kankaalassa, kertoi samana iltana nähneensä iltahämärissä veneen, jossa oli useita ihmisiä, soutavan ruukille päin. Leskinen oletti kyseessä olevan kirkkoveneen. Myöhemmin, elokuussa 1812 Juantehtaan välikäräjillä, Leskinen täsmensi tai korjasi lausuntoaan. Tuolloin hän kertoi kyseisenä iltana olleensa yhdessä kaimansa, entisen sotilaan Johan Wigellin³²² kanssa nostamassa pitkäsiimaa Vuotniemen kohdalla vajaat seitsemän kilometriä ruukilta ja siellä kohdanneensa veneen. Hämärän ja kovan tuulen takia kalastajat eivät pystyneet tunnistamaan veneessä olijoita. Wigellin mukaan kello oli ollut tuolloin kuuden-seitsemän kieppeillä ja miehiä oli veneessä ollut kolme.³²³

Myöhemmin käräjillä talonpoika Juho Taskinen kertoi, että seuraavana tiistaina 9. lokakuuta 1810 Wigell oli ilmaissut hänelle sittenkin tunnistaneensa veneessä olijat. Nämä olisivat olleet vanha lautamies Carl Tammelin, karkulainen Olli Tuovinen ja entinen sotilas Bertil Kein eli Pertti Hartikainen Nilsiästä. Tämä havainto saattoi olla viinan villitsemän mielikuvituksen tuotosta. Naapuri Tuomas Rissanen nimittäin väitti, että sekä Taskinen että samassa tilaisuudessa ollut Mikko Rissanen olivat olleet ”juomien liikuttamia”. Sitä paitsi Nilsiäen lukkari Gustaf Helen ilmoitti käyneensä samana sunnuntai-iltana vanhan lautamiehen kotona Nilsiäen kirkonkylässä yli kahdenkymmenen kilometrin päässä ruukilta ja löytäneensä Tammelinin kotonaan myöhään illalla ”juomilla ylilastattuna”. Alibi mikä alibi, itse Tammelin kertoi olleensa sairaana ja niin heikkona, ”ettei olisi voinut liikkua paikaltaan

---

³²¹ Todistajat 4, 12, 19, 25, 30, ks. liite 5.

³²² Johan Wigell oli ennen sotaa ollut Kuopion komppanian pisin mies, 6 jalkaa ja 2 tuumaa eli noin 185 cm pitkä, joten veneessä seisoessaan hän näki pitkälle, joskin jo lähes viisikymmppisen miehen näkö ei välttämättä ollut parhaasta päästä. Vihola 2008b, s. 62, 67. Juho Leskinen oli noin nelikymmenvuotias. Paikkala 2009, s. 144.

³²³ Todistajat 18, 62/66, ks. liite 5.

ilman miehen apua”. Ruutusotilas Kein, jota sinänsä pidettiin epäilyttävänä irtolaisena, väitti hänkin olleensa koko ajan kotonaan Nilsiässä. Todistajia hän ei kyllä kyennyt nimeämään.³²⁴

Olivatpa veneessä olijat keitä tahansa, niin Savo-lehden perimätiedon mukaan

”illanvarjossa soutivat he sitten Pikonlahteen, jossa nousivat maihin ja menivät sakean metsän läpi Ekholmin asunnolle, joka oli matalassa puurakennuksessa, ylärannasta silloiselle sulatuslaitokselle johtavan kärrytien varressa. Rakennus, joka sittemmin rapattiin, sijaitsi ainoastaan noin neljän sylen päässä tien laidasta olevasta säleaidasta.”³²⁵

Neljä sylvä on noin seitsemän metriä. Mestari Lundberg täsmentää vielä talon sijaintia: *”Ekholmin asunto oli siihen aikaan nykyisen tiilitehtaan paikalla, niinkutsutun Kissanlinnan sijalla ja oli siinä aitaus ympärillä ja olivat ruvenneet aidan viereen Ekholmin kamarin akkunan kohdalle.”* (Vrt. kartta 6.) Jos miehiä soutumatkalla oli ollut kolme, yksi ehkä jätettiin venerantaan pitämään vahtia. Ainakin yksi miehistä hiipi todennäköisesti jo valmiiksi ladattuine pyssyineen patruunan asunnon ikkunan alle.

Ruukin inspehtori, vääpeli Adam Otto Järnefelt, joka asui ruukilla noin 100 askeleen päässä Ekholmin talosta, oli ollut yhdessä appiukkonsa luutnantti Ernst Fredrik Engdahlin kanssa istumassa iltaa Ekholmin luona. Engdahl oli saapunut aikaisemmin päivällä Vehkalahten kylältä, missä hän oli ollut mittailemassa ruukille kuuluvia maa-alueita. Patruuna Ekholm oli illalla terveessä kunnossa ja pirteällä päällä; riski ja hilpeä. Vähän ennen illallisaikaa Järnefelt lähti kotiinsa. Piika Anna Carlbom oli kattanut hänelle iltapalan valmiiksi ja mennyt itse kammariinsa nukkumaan. Myös vaimo Eva Eleonora ja pienet tyttäret Eva Carolina ja Gustava Charlotta³²⁶ olivat laittautumassa makuulle. Mutta perheen isä ei vielä päässyt nukkumaan. Ekholm halusi Järnefeltin liittyvän takaisin seuraan, joten vääpeli palasi patruunan talolle noin kello yhdeksän aikoihin iltaa istumaan.

Ekholm ja Engdahl olivat tällä välin syöneet illallisen. Pöydässä herroja oli passannut matami Greta Lisa Torndahl piikatytönsä kanssa. Miehet istuivat pienemmän rakennuksen salissa, jossa oli ikkunat vastakkaisilla seinillä, toinen pihan puolelle, toinen vastakkaiseen suuntaan.

³²⁴ Todistajat 26, 59/63, Helen vk 15.8.1812, Kein vk 5.1.1813, 8.2.1813.

³²⁵ Kotiseutumuielmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

³²⁶ Carpelan 1958, s. 570.

Salissa kummankin ikkunan alla oli pöytä, jolla paloivat kynttilät.³²⁷ Juomista todistajanlausunnoissa ei puhuta mitään, mutta on mahdollista, että patruuna tarjosi vierailleen jotain lämmikettä syysillan piristykseksi. Miehet puhelivat ehkä liikeasioista ja politiikasta.

Samaan aikaan Ekholmin kartanon suuremmassa rakennuksessa majailivat talossa vieraileva neiti Hedda Hedman, joka vielä valvoi yläkerran huoneessaan kirjaa lukien, sekä taloudenhoitajatar Greta Lisa Torndahl. Huushollerska Torndahlin lapset, piika Greta sekä tämän alaikäinen pikkuveli, nukkuivat pienemmän rakennuksen porstuakammarissa, eli samassa rakennuksessa, missä herrat olivat salin puolella iltaa istumassa (ks. kuvio 5). Neiti Hedmanin huoneen ikkuna oli ruukin suunnalle, pihan puolelle siitä ei näkynyt. Kuka tämä ruukilla käymässä ollut ”ryökkynä” oikein oli? Mahdollisesti hän oli vuonna 1808 kuolleen Vaasan hovioikeudenneuvoksen Leonard Hedmanin tytär, Hedvig Katarina, tuolloin 22-vuotias.³²⁸ Näyttää siltä, että Ekholmilla oli suhteita hovioikeuden suuntaan.

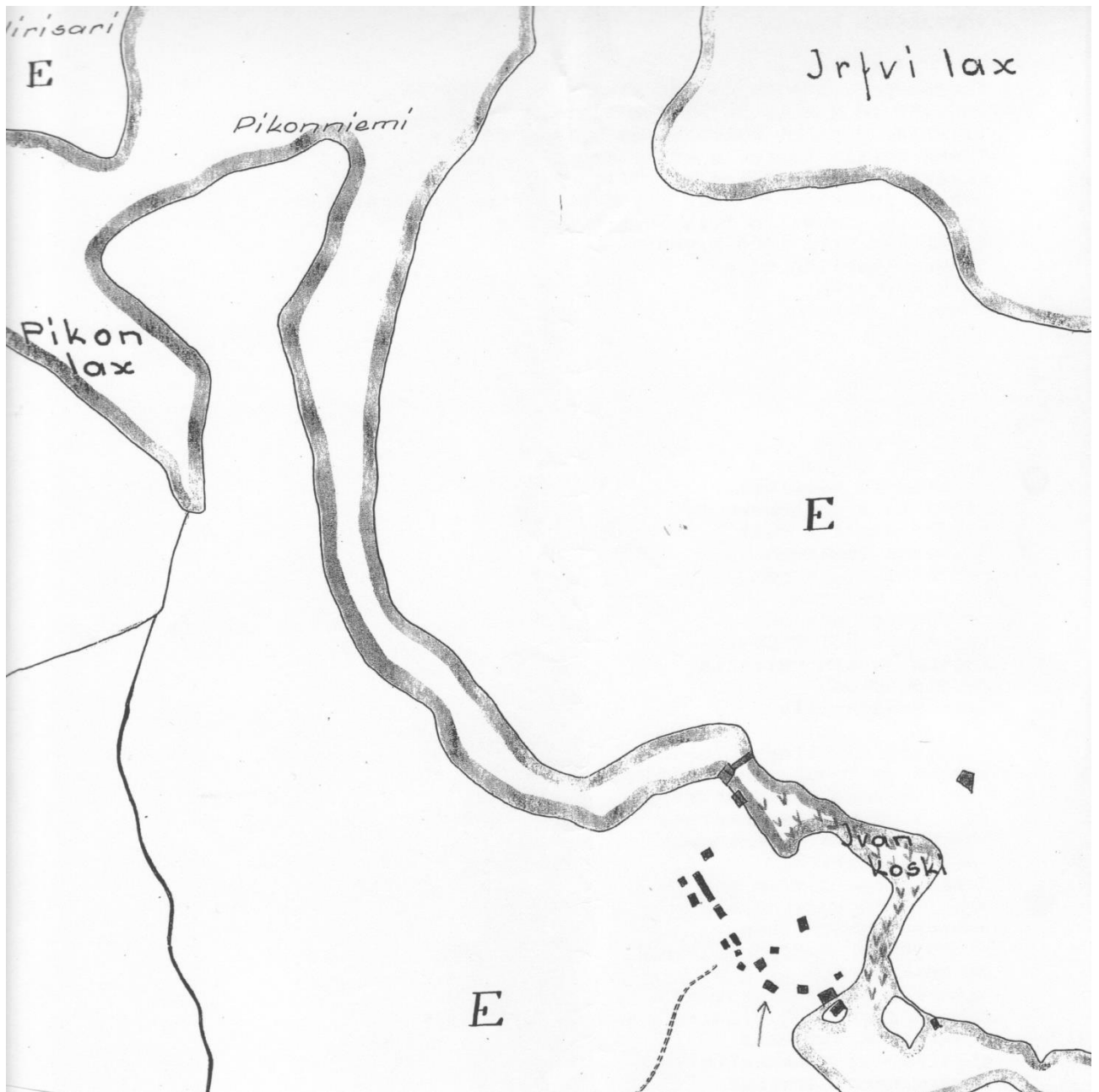
Noin 50 askeleen päässä patruunan talosta oli mylläri Gabriel Dufvan talo. Dufva nukkui talonsa vintillä. Kuudenkymmenen metrin päässä Ekholmin asunnosta nukkuivat asumuksissaan ruukintyömies Anders Dahlström ja naapurissa hyttirenki Jöran Damm, jonka vaimo Reetta Pelkonen makasi valveilla miehensä vierellä. Vasarapajassa, kosken jymyn tuntumassa, parinsadan metrin päässä patruunan talolta oli valveilla kolme miestä: ruukintyöläinen Henrik Dufva, Gabrielin isä, sekä vasarasepät Elias Holmström ja Heikki Varonen. He olivat tehneet pajaan tulet kello kahdeksan maissa ja ryhtyneet sepäntöihinsä. Muita ruukkilaisia ei tuona yönä ollut työssä. Yö- tai palovartijaa ei ruukilla ollut.³²⁹

---

³²⁷ Todistaja 1, Järnefelt 15.8.1812, ks. liite 5.

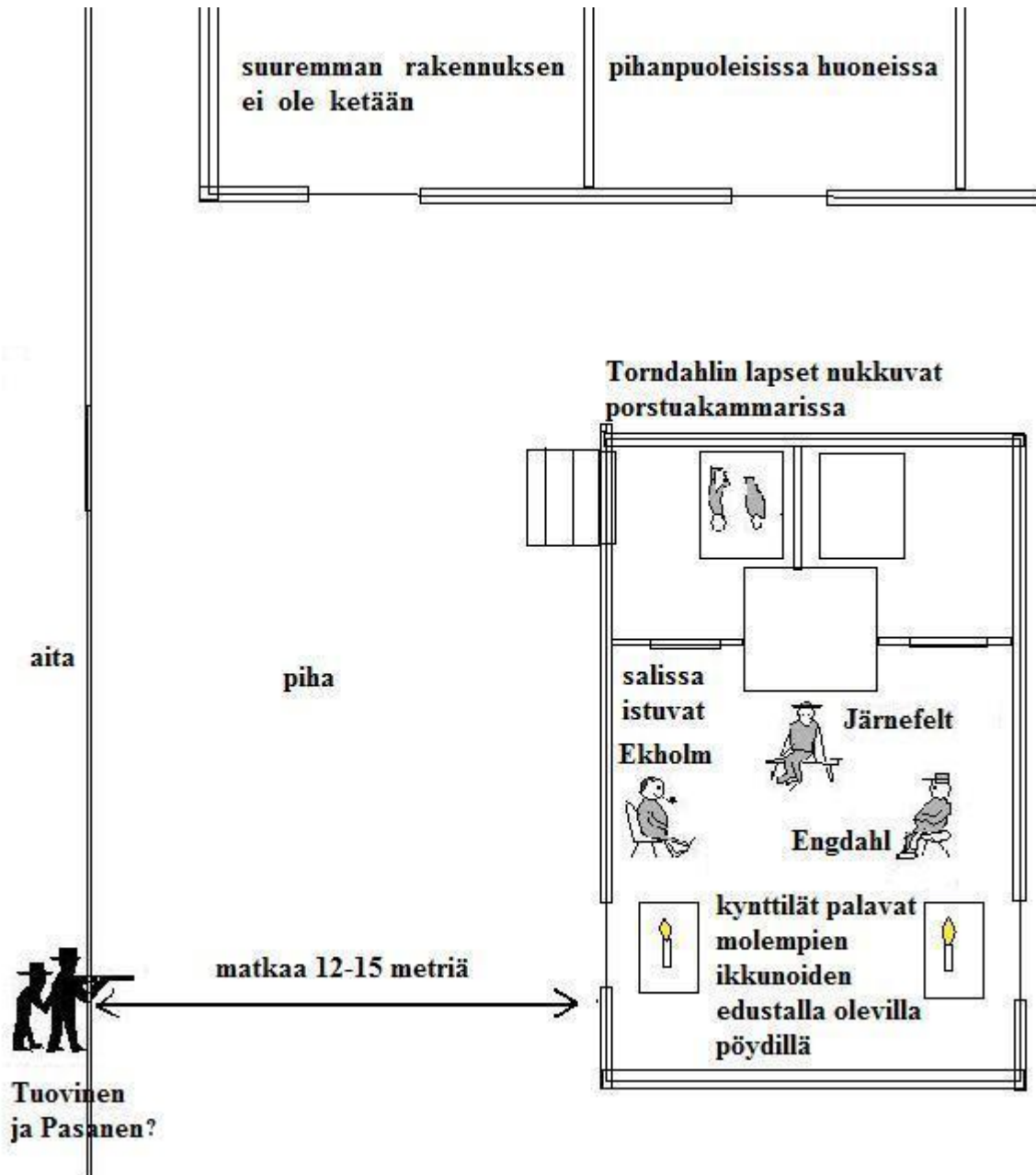
³²⁸ Bergholm I 1984, s. 555. Kukkakimppua pitelevä Hedda taitaa esiintyä yhdessä äitipuolensa ja sisarpuolensa kanssa maalauksessa, joka lienee tehty kuolleen perheenisän muistoa kunnioittamaan. Suomen kulttuurihistoria 2 (Hietala 2002), s. 184.

³²⁹ Todistajat 2, 8, 10, 11, 16, Järnefelt 15.8.1812, ks. liite 5.

Kartta 6: Osa Pehr Röstedtin 1778/1785 laatimasta isojakokartasta Vehkalahden ja Akonveden jakokuntien maista (kopio vuodelta 1906, MMLA). Vastaavaa karttaa Juantehtaasta vuoden 1810 vaiheilta ei liene saatavilla. Murhahetkellä patruuna oleskeli ilmeisesti nuolella merkityssä rakennuksessa (ns. Kissanlinnan paikka). Ruukinpatruunan ”suurempi rakennus” rakennettiin 1800-luvun alussa, joten sitä ei ole tähän karttaan merkitty. Ruukkilaiset asuivat lähellä toisiaan, parinsadan metrin säteellä, joten laukaus herätti koko yhdyskunnan. Pikonlahti (vas. ylh.), jota kautta murhasoutajat oletettavasti kulkivat, sijaitsi ruukilta noin 1/16 peninkulman eli noin 700 metrin päässä.

Kuvio 5: Tilanne hetki ennen ampumista. Kuvitelma patruunan asuinrakennusten huonejärjestyksestä ja pihapiiristä vuoden 1810 lokakuun 7. päivän iltana vähän ennen kello kymmentä. Rakennusten todellisista mittasuhteista tai sijainnista toisiinsa nähden ei ole tarkempaa tietoa. Suuremman pytingin yläkerrassa yöpyivät neiti Hedman ja taloudenhoitajatar Torndahl, jonka lapset puolestaan nukkuivat pikkupytingin porstuakammarissa. Salissa istuivat iltaa Ekholm, Engdahl ja Järnefelt. Murhamiehet (oletettavasti Tuovinen ja Pasanen) väijyivät ulkosalla pimeässä. Näin dramaattisella tavalla kohtasivat toisensa Savon säätyläistö ja rahvaanmiehet tuona synkkänä syksyisenä yönä.

5.5. Yö – laukaus

Ruukinpatruunan ampuja tai ampujat odottelivat talon ulkopuolella. Savo-lehden Kotiseutumuiistelmien mukaan Uolu Tuovinen muisteli odotteluaan seuraavasti:

”Iltayö oli aiwan pimeä, mutta kun Ekholmilla oli wieras, paloiwat kynttilät hänen kammarissaan, jossa ei ollut mitään uutimia. Kun Ekholm oli sisähuoneessa wieraineen illallisella, oli kamhari hyvän aikaa tyhjä, niin että Tuovinen alkoi jo pitkästyä odotusta, arwellen että jos miehet hywinkin jääwät toisiin huoneisiin nukkumaan mutta sitten mieltien, että tottahan patroona tulee kammaristaan kynttilät sammuttamaan.”³³⁰

Huonejärjestyksen kuvaus ei ole aivan samanlainen kuin Järnefeltin kertomuksessa. Mutta ikkunoitten alla, aidan takana murhamies joka tapauksessa kyykötteli, ruukinväen tietämättä.

Kotiseutumuiistelmissä tilannetta kuvataan näin:

”Hetkisen kuluttua tulikin Ekholm piippu kädessä kamhariin ja hänen mukanaan wieras, joka istuutui syrjään, mutta Ekholm tuli pöydän ääreen ikkunan luo kynttilästä piippuaan sytyttämään, ja silloin olisi otollinen hetki ampuu, mutta pyssy Olkkosen käsissä wapisi niin kowasti, ettei hän woinut sillä tähdätä. Silloin tempasi Uolu pyssyn häneltä, onneksi (!) Ekholm ojensi pöydältä ottamaan kynttiläsakseja kynttilöitä niistääkseen – ja silloin laukaus pamahti.”³³¹

Myös Leskisen sukuhistorian mukaan ampujaksi alun perin valittu mies oli alkanut epäröidä, jolloin avustajan oli otettava aloite käsiinsä. Avustajan kerrotaan sanoneen: ”*Annapa puu paremman miehen käteen.*”³³² Lundbergin selostuksessa

”... kun Ekholm oli tullut kamariinsa, olivat nousseet seisoalleen että Ekholm heidät huomaisi, joten olikin niin käynyt, että Ekholm oli heidät huomannut ja oli akkunasta ruvennut katsomaan (akkuna oli auki) ja silloin oli murhamies samassa ampunut.”³³³

Sisällä olleen silminnäkijän Järnefeltin tuoreen todistuksen mukaan Ekholm, joka oli pitkän aikaa istunut huoneen pihaikkunan puoleisella seinustalla, noin kello 10 aikoihin nousi tuoliltaan ja asettui ikkunan eteen pöydän ääreen. Äkkiä kuului heikko pyssynlaukaus pihalta, Ekholm tarttui kädellä kyljestään ja lausui: ”*Ai Jeesus, kuka se minuun näin pahasti mahtoi*

³³⁰ Kotiseutumuiistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

³³¹ Kotiseutumuiistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A. Onneksi-sanan jälkeinen huutomerkki viittaa kiinnostavalla tavalla kertojan/kirjoittajan (Juho Pasasen/R.I.:n) sympatioitten ristiriitaan.

³³² Jokinen 1984, s. 12.

³³³ Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtalaisista 81, JTA, ks. liite 8B.

osua?”³³⁴ Patruuna sanoi, että häntä oli ammuttu, valitti kipua, nojasi pöytää vasten ja oli vähällä kaatua nurin. Engdahl riensi hänen avukseen ja lähti taluttamaan kammariin samalla kun Järnefelt ryntäsi ulos paljastaakseen sala-ampujan.

Kotiseutumuistelmien mukaan

”Uolu jäi seurauksia kuulostelevaan ja katsomaan, näki reijän tulleen ikkunaan ja Ekholmin kaatuwan lattialle sekä kuuli hänen kaatuessaan sanovan: ”woi tuhma talonpoikaa!” (toisen kertomuksen mukaan: ”wihamies sen teki”) – ja sitten miehet kiirehtiwät paluumatkalle”.³³⁵

Mestari E. Lundbergin tallettamassa versiossa puolestaan ”*olisi Ekholmin pitänyt murhamiehen sanojen mukaan sanoa: ah, minkä savolainen teki*”, Leskisen sukuhistorian mukaan: ”*Tuhma talonpoika kostaa*”.³³⁶ Mainittakoon vielä eräs versio, Uuden Kuvalehden kuvaus vuodelta 1901:

”Ampujan täytyi olla tarkan pyssymiehen, kun pimeänä syysyönä osasi yli maantien ampua rihlallaan³³⁷ kuolettavaan paikkaan. Ekholm asui silloin nykyisellä kvartsiitehtaan eli niin kuin sitä sanotaan ”kissanlinnan” paikalla. Hän käveli lattialla ja tarinoi vieraitten kanssa, kun sattumalta seisattui ikkunan edessä olevan pöydän luo ja silloin lävisti hänet kuolettava luoti. Kaatuessaan oli sanonut: ”Voi tuhma talonpoika, kun tapoit miehen.”³³⁸

Sama lause saatettiin näin kuulla monella eri tavalla. Luotettavin todistaja tässäkin asiassa on huoneen sisällä paikalla ollut Järnefelt, joka kertoi todistuksensa oikeuden edessä vain kuukauden kuluttua tapahtuneesta. – ”*Ai Jesus, kuka se minuun niin pahasti mahtoi osua?*” sanoi patruuna ja irvisti kivusta, mahaan ammuttu mies. ”*Aj Jesus, hwem kunde det wara, som hade så ondt till mig?*”

Kuten edellä todettiin, Järnefelt lähti heti laukauksen jälkeen ulos saadakseen ampujan selville. Rappusissa pehtoorin mieleen kuitenkin juolahti, että myös häntä itseään saatettaisiin

³³⁴ ”Aj Jesus, hwem kunde det wara, som hade så ondt till mig?” Todistaja 1, ks. liite 5.

³³⁵ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

³³⁶ Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtaalaisista 81, JTA, ks. liite 8B; Jokinen 1984, s. 12.

³³⁷ Murha-aseen piippu ei todennäköisesti ollut rihlattu. Kuvatulta etäisyydeltä ja kuvatulla aseella kokeneen pyssymiehen käsissä osuminen oli kuitenkin aseasiantuntija Jari Mäkisen arvion mukaan suhteellisen varmaa. Piilukkoaseella ammuttaessa laukaus ei lähde heti. Kun liipasinta vedetään, terävällä piikivellä varustettu hana iskee tulirautaan synnyttäen kipinöitä, minkä jälkeen tulirauta kääntyy eteen, sankkipannu aukeaa, ruuti syttyy ja luoti lähtee. Hyytinen 1985, s. 15–16.

³³⁸ Uusi Kuvalehti n:o 11–12 1901, s. 148. ”Rikos tehtiin siten, että rikollinen ampui ikkunan läpi Ekholmin kuoliaaksi, kun tämä illalla oli työhuoneessaan senaikaisessa asuinrakennuksessa, myöhemmässä valttarinasunnossa Juantehtaalla”, kertoi puolestaan E.S. Tigerstedt 1909, s. 178.

ampua, joten hän huusi kovalla äänellä väkeä koolle ja vetäytyi takaisin porstuaan, mistä yritti kurkistella pihalle jotakin havaitakseen. Kuu valaisi pihapiiriä jonkin verran, mutta mitään erityistä hän ei kuitenkaan nähnyt eikä kuullut. Hetken tuumittuaan pehtoori pinkaisi porstuasta pihan poikki Gabriel Dufvan talolle, joka sijaitsi noin 50 askeleen päässä.³³⁹ – Tämän ratkaisevan epäröinnin aikana sala-ampuja ehti nähtävästi hiipiä matkoihinsa.

Samaan aikaan kun murhamies/murhamiehet olivat todennäköisesti livistämässä metsän halki kohti Pikonlahtea ja sieltä alkoivat kiskoa airoilla venettä yli Vuotjärven Etuselän Selkälänniemen suuntaan, oli ruukilla käynnissä aika hässäkkä. Väapeli Järnefelt hakkasi ruukinmylläriin Gabriel Dufvan talon ovea ja Dufvan äiti, ruukintyömiehen vaimo Leena Hakkarainen tuli avaamaan. Järnefelt kertoi, että Ekholmia oli ammuttu ja käski heti herättämään Gabriel Dufvan sekä myös itse tulemaan Ekholmia katsomaan. Tämän jälkeen Järnefelt riensi heti takaisin Ekholmin talolle. Neiti Hedda Hedman ja taloudenhoitajatar Greta Lisa Torndahl suuremman rakennuksen yläkerrassa olivat hekin havahtuneet laukauksen kuultuaan ja kysyivät ikkunasta ohijuoksevalta Järnefeltiltä, mitä oikein oli tekeillä. Järnefelt kertoi heillekin tilanteen sekä kehotti naisia kiirehtimään alas.³⁴⁰

Päästyään takaisin Ekholmin luo Järnefelt tapasi tämän makaamassa sängyssä. Luutnantti Engdahl avusti patruunaa veristen vaatteitten riisumisessa. Paikalle saapuivat neiti Hedman, Greta Lisa Torndahl sekä hyttirengin vaimo Reetta Pelkonen, jotka ryhtyivät Engdahlin apuna sitomaan Ekholmin haavoja. Ekholm määräsi Järnefeltin noutamaan kaupungista lääkärin sekä lähettämään miehiä ampujien jäljille Pikonlahdelle, jonne patruuna epäili näiden saapuneen veneellään. Hänellä oli siis käsitys, miltä suunnalta pyssymiehet olivat saattaneet saapua. Järnefelt pani heti toimeksi: mylläri Gabriel Dufva, joka tällä välin oli pukeutunut ja suoriutunut pihalle, lähetettiin siitä paikasta Kuopioon lääkäriä hakemaan sekä ruukintyömies Anders Dahlström ja hyttirenki Jöran Damm laitettiin sala-ampujien perään. Nämä palasivat kuitenkin melko pian ja kertoivat, etteivät olleet havainneet mitään. He olivat käyneetkin vain vähän matkan päässä ruukinrannassa eivätkä pimeässä uskaltaneet Pikonlahdelle asti. Pimeässä ja synkässä metsässä heidän olisi joka tapauksessa ollut vaikea päästä jäljille.³⁴¹

---

³³⁹ Todistaja 1, ks. liite 5.

³⁴⁰ Todistajat 1, 5, 7, ks. liite 5.

³⁴¹ Todistajat 2, 8, 10, 11, ks. liite 5.

Niinpä ruukinpatruunan ampujat saattoivat soutaa takaisin Vuotjärven kylälle takaa-ajajien häiritsemättä. Uusi Kuvalehti (1901) tietää kertoa, että

”ampuja takasin mennessään viskasi pyssynsä Vuotjärveen, ett’ei päästäisi rikoksen tekijän perille, josta rikoksesta oli saanut asianomaisilta palkakseen 3 tyn. rukiita. Takasin tultuaan aamusilla varhain oli hän tuumannut köyripässin tapussa oleville miehille: ”nytkö te vasta olette tappuhommissa, minä jo päässin tapoin.”³⁴²

Savo-lehden Kotiseutumuistelmia (1920) kertoo murhamiesten paluusta seuraavaa:

”Aamuyöllä miehet sitten saapuivat takaisin Suureenahoon, missä illalla oli teurastettu härkä, jonka lihoja tuvassa nyt paloitettiin. Tupaan tullessaan lausui Uolu: ”myöhäänpä teillä on eläin tapettu, meillä on härkä jo aikoja sitten ollut kellellään.”³⁴³

Anna Stina Räsäsen todistajanlausunnon mukaan Paavo Paavonpoika Pasanen oli kyseisenä aamuna tosiaankin teurastanut härän. Samassa talossa ja saman yönseudun aikana oli valmistettu myös viinaa.³⁴⁴ Leskisen sukuhistoriassa kerrotaan Taaton ukon tulleen Laajaan sonnimmullikan tappopäivänä murhan aikoihin ja sanoneen: ”*Kah’ työ tiällä sonnia tapatta, myö se sika jo tapettiin.*”³⁴⁵

Jos Olli Tuovinen ja Sakari Pasanen olivat ampumiseen syyllisiä, niin oikeudenkäyntipöytäkirjojen mukaan heidän voi päätellä hakeutuneen koteihinsa nukkumaan, Tuovinen Taattoon ja Pasanen Riitta Rissaselle Laajaan. Taatossa Antti Tuovinen ja hänen vaimonsa Kirsti Pasanen, jotka olivat nukkuneet erillisessä tuvassa, nousivat aikaisin aamulla ennen auringonnousua ja menivät asumistupaan tulia virittelemään. Marketta Hiltunenkin oli jo valveilla. Kello oli viiden maissa. Vähän ajan kuluttua Olli Tuovinen ilmestyi täysissä pukeissa sisään ja kysyi, valvoivatko paikalla olleet iltaa vai aamua. Melkein saman tien Tuovinen asettautui makuulle vaimonsa viereen petille ja nukahti.³⁴⁶

Seuraavana kesänä 1811 Marketta Hiltunen uskoutui torpparin vaimolle Helena Korhoselle säikähtäneensä tuolloin lokakuun aamuna kauheasti Ollin saapuessa aamuvarhaisella tupaan. Äitipuoli kaiketi aavisti, millaisilta reissuilta mies palasi. Ehkä se näkyi tulijan olemuksesta, vaikka Tuovinen oli palaavinaan makuuaitastaan. Mutta kengät kavalsivat hänet: ”*Kun Olli 8.*

³⁴² Uusi Kuvalehti n:o 11–12 1901, s. 148.

³⁴³ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

³⁴⁴ Todistaja U6, ks. liite 5.

³⁴⁵ Jokinen 1984, s. 12; Paikkala 2009, s. 187.

³⁴⁶ Todistajat 56/60, 61/65, ks. liite 5.

*päivänä aamuvorhain tuli tupaan, kylmeni sydämeni kokonaan, kun hänen jäätyneet kenkensä pitivät ääntä.*³⁴⁷ Yö oli ollut hyvin kylmä ja Tuovisen pieksut olivat kastuneet, jäätyneet ja kovettuneet matkalla. Itse hän sittemmin oikeuden edessä väitti niiden jäätyneen aitassa, missä hän oli ollut nukkumassa. Ollin sisarpuolet Maria ja Helena ja Juho-veli, joka nukkui pöydän takana penkillä, eivät huomanneet mitään erikoista. Kun Helena heräsi, Olli nukkui pirtissä vaimonsa vieressä pukeutuneena samalla tavoin kuin illallakin, kenkiin, housuihin ja takkiin.³⁴⁸

Sakari Antinpoika Pasanen väitti nukkuneensa koko yön Riitta Rissasen pirtissä. Muu talonväki kuitenkin todisti, ettei miestä näkynyt eikä kuulunut väen valveillaoloaikana. Keskellä yötä Riitan pojan Paavon herätessä ja pistäytyessä pihalla, huomasi hän Sakari Antinpojan istuvan pirtin penkillä tupakoimassa. Paavo ei iso-enoltaan mitään kyseltyt vaan meni uudelleen nukkumaan. Myös Riitta Rissanen havahtui yöllä hereille. Tällöin hän kuuli Sakari Pasasen kuorsaavan uunin pankolla, mistä mies sitten aamulla kapusi alas pukahtamatta mitään mahdollisista yöllisistä retkistään. Riitan tytär Helena ja Sakarin poika Antti, joka omasta mielestään, vaikkakaan ei toisten todistusten mukaan, oli nukkunut samassa pirtissä, havaitsivat aamulla Sakari Pasasen nukkumassa pirtin penkillä riisuuntuneena.³⁴⁹

5.6. Seuraava päivä – kuolema

Aamu valkeni Juantehtaallakin, veriteon jälkeinen murheellinen aamu. Heti kun päivänvaloa oli riittävästi, suoritti pehtoori A. O. Järnefelt yhdessä ruukinvoudin kersantti Henrik Harlinin kanssa tutkimuksia Ekholmin talon pihamaalla. He havaitsivat, että ampuja oli seissyt noin 12–15 metrin päässä rakennuksesta olevan aidan takana. Aita oli tehty pystyssä olevista riu’uista, joita ampuja oli taivuttanut siten, että oli saanut sopivan aukon ampumista varten. Tällä kohdalla maassa oli tuoreita yksipohjaisten pieksukenkien jälkiä. Leskisen sukuhistorian mukaan *”vain miesten jäljet lumessa virran rannalla osoittivat kostajien tulleen vesitse”*.³⁵⁰

³⁴⁷ ”Då Olof den 8de i ottan kom i stugan så blef mitt hjerta helt kalt när hans frusna skoplagg skrälade.”

Todistajat 44/48, U23, ks. liite 5.

³⁴⁸ Todistajat 54/58, 55/59, U32, OT 2.11.1813, ks. liite 5.

³⁴⁹ Todistajat 45/49, 51/55, 52/56, U19, U41, ks. liite 5.

³⁵⁰ Jokinen 1984, s. 12.

Oikeudenkäynnin todistajat kuitenkin sanoivat, että nähtävillä oli selvästi oikeastaan vain yksi ainoa oikean jalan jälki, varvaspuoli aittaa vasten nojaten, aidan vierustan sorassa. Ympäristössä ei havaittu tulevia eikä lähteviä jälkiä.³⁵¹ Lunta ei maassa vielä ollut.

Järnefeltillä oli itselläänkin ase, ”niin kutsuttu tussari käyttökelpoisessa kunnossa” roikkumassa naulassa kirjanpitäjän konttorissa samassa rakennuksessa, missä Ekholmia oli ammuttu. Pyssy oli pysynyt koskemattomana seinällä.³⁵² Se ei siis ollut murha-ase. Näiden havaintojen ja johtolankojen avulla ei vielä kovin pitkälle päästy.

Samaan aikaan patruuna Ekholm virui haavoissaan kammarin sängyssä. Leena Hakkaraisen käsityksen mukaan haavoja ei ruukinväen keskuudessa pidetty välttämättä kuolettavina. Järkyttynyt neiti Hedda Hedman kävi useita kertoja Ekholmin vuoteen vieressä samoin kuin vääpeli Järnefelt. Myös vasarasepät kävivät jo yöllä tapauksesta kuultuaan katsomassa Ekholmia ja kysyivät, lopettaisivatko he nyt työnteon. Patruuna määräsi, että töitä oli jatkettava, joten miehet palasivat vasarapajaan.³⁵³

Engdahl lähti aamulla kello 9 maissa omiin töihinsä luvattuaan Ekholmille tarkasti jäljittää ampujia. Kammarissa haavoittunutta katsomassa kävivät myös majuri Conrad Tavaststjerna sekä varamaanmittari Anders Röstedt vaimonsa Catharina Dyhrin kanssa sekä ruukinväkeä. Kävijöille Ekholm kertoi, että Vuotjärven ja Nilsian talonpojat, joiden kanssa hänellä oli oikeusjuttu meneillään, olivat varmaankin häntä ampuneet. Oman ruukinväkensä Ekholm vapautti epäilyistä samoin kuin luutnantti Engdahlin.³⁵⁴

Patruunalla oli ollut aikomus matkustaa muutamaa päivää myöhemmin Kuopioon käräjille asioitaan hoitamaan, mutta nyt tulikin eteen toisenlainen matka. Ruukinpatruuna Fredrik Jonathan Ekholm kuoli maanantaina 8. lokakuuta illansuussa kello 6 aikoihin. ”Seppä lopetti takomisensa.” Kuolinhetkellä paikalla oli piika Anna Stina Weman, joka oli patruunan itsensä pyynnöstä valvonut hänen vierellään aamusta alkaen. Vielä tunti ennen kuolemaansa Ekholm oli puhunut ja ollut täysissä järjissään.³⁵⁵

---

³⁵¹ Todistajat 1, U12, U38, ks. liite 5.

³⁵² Järnefelt 15.8.1812, ks. liite 5.

³⁵³ Todistajat 5, 7, 16, 27, 28, ks. liite 5.

³⁵⁴ Todistajat 11, 40, ks. liite 5.

³⁵⁵ Todistaja 40, ks. liite 5.

Tuntiessaan viimeisen hetkensä tulleen, patruuna oli halunnut Nilsiästä papin kuolinvuoteensa ääreen. Aamulla varhain pappia noutamaan lähetettiin kersantti Harlin, joka Vuotjärven kylän kautta kulkiessaan kertoi tapauksesta kyläläisille. Pappi ei ehtinyt ajoissa kuolevan luo, hän oli perillä vasta myöhään illalla³⁵⁶ Savo-lehden Kotiseutumuistelmia kertoo, että Ekholm oli

”kaiwannut pappia, jonka wuoksi kaksi ruukin miestä lähetettiin kiireesti soutamaan Niemelän rantaan ja sieltä jalan rientämään pappilaan, pastori Brofeldtia noutamaan. Tämä lähti heti kärryillä huonoa tietä ajaa retuuttamaan, hakumiesten seuratessa jalan, mutta Brofeldt ennätti waan tulla Pienellesillalle, kun häntä vastaan tuli ruukista sanantuoja ilmoittamaan, ettei hänen tarwinnut jatkaa matkaa koska Ekholm oli kuollut.”³⁵⁷

Vuotjärvellä osa väestä tiesi tapauksesta, osa ei – tai ei ollut tietävinään. Esimerkiksi Erkki Erkinpoika Väätäinen ja Antti Tuovinen kertoivat kuulleen tapauksesta vasta pari päivää myöhemmin. Pappia hakeneen Harlinin kautta sana levisi ja tapahtuneesta ruvettiin tietenkin arvailemaan ja juoruilemaan: Kuka murhasi patruuna Ekholmin? Paavo Paavonpoika Pasasen talossa oli valmistettu viinaa, jota nauttimaan kokoontui joukko ystäviä ja kylänmiehiä. Palveluspaikastaan vapautuneen Pasasen Antin läksiäismaljoja juotiin – ja samalla patruunan peijaisia. Antin mukana oli renki Niilo Rissanen sekä Antin isä Sakari Pasanen. Piika Anna Korhosen mukaan isäntä-Pasanen oli teurastanut härän. Paavo Paavonpoika Pasanen itse kiisti teurastaneensa härkää kyseisenä aamuna. Toisen piian Kaarina Leskisen mukaan paikalle saapuivat myös Erkki Väätäinen ja Pietari Pasanen. Piikat lähtivät ulkotöihinsä, miehet jäivät sisälle ryyppäämään.³⁵⁸

Puolenpäivän jälkeen 16-vuotias Kaarina Pasanen tuli käymään Räsäsen torpassa. Torpan väen kyselyyn, lähtisikö myös Kaarinan äiti Riitta Rissanen käräjille Kuopioon, tyttö vastasi, ettei kenenkään enää tarvinnut sinne lähteä Ekholmin kanssa, koska patruunaa oli yöllä ammuttu ja osuttu niin vaikeasti, että tämä oli ollut kaatua nurin laukauksen voimasta. Räsäset kysyivät, oliko ampuja nähnyt Ekholmin tilan, johon Kaarina vastasi, että todennäköisesti oli.³⁵⁹ Olikohan Kaarina tämän tiedon kuullut Harlinin kautta vai joltakulta toiselta?

Samana maanantaipäivänä tieto ampumistapauksesta kiiri Kuopioon saakka. Kaupunkiin rientänyt ruukinmylläri Gabriel Dufva sai käsiinsä Ekholmin yhtiökumppanin patruuna

³⁵⁶ Todistaja 9, ks. liite 5.

³⁵⁷ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

³⁵⁸ Todistajat U16, U24, U25, U41, ks. liite 5.

³⁵⁹ Todistaja 41, ks. liite 5.

Anders Westerlundin, jota Dufva kehotti seuraamaan mukanaan ruukille. Erinäiset asiat pidättelivät kuitenkin Westerlundia niin, ettei hän päässyt lähtemään ennen kuin noin kello 3 iltapäivällä. Westerlund, lääninlääkäri asessori Axel Fredrik Laurell³⁶⁰ sekä Dufva saapuivat ruukille vasta seuraavana päivänä eli tiistaina 9. lokakuuta noin kello 11 aamupäivällä, jolloin Ekholm oli jo kuollut. Patruunaa ei enää voitu auttaa.³⁶¹

Vääpeli Järnefelt luovutti Westerlundille Ekholmin avaimet ja Westerlund avasi niillä Ekholmin toimiston kaapit ja kirstut asessori Laurellin ja varamaanmittari Röstedtin läsnäollessa. Löydettiin 250 ruplan arvosta bancoassignaatteja, 61 riikintaalaria 14 killinkiä valtakunnanvelkasetelirahaa ja 4 kappaletta hollantilaisia dukaatteja, mistä Westerlund kirjoitti läsnäolijoiden varmentaman todistuksen. Muita rahakätköjä Ekholmilla ei Westerlundin eikä Järnefeltinkään tietämän mukaan ollut.³⁶²

Seuraavana sunnuntaina 14. lokakuuta Ekholm-vainaja kuljetettiin Kuopioon ja sijoitettiin kellotapuliin.³⁶³ Maaherra Gustaf Aminoffin toimeksiannosta lääninlääkäri asessori A. F. Laurell suoritti siellä ruumiin tarkastuksen 19. lokakuuta (liite 1). Tällöin havaittiin, että ruumiin oikeassa kyljessä oli kaksi pyöreää sormenpään kokoista haavaa alimpien kylkiluiden kohdalla noin kämmenenleveyden päässä selkärangasta. Oikeassa lapaluussa oli suurehko sinelmä. Mahassa oli kaksi sinelmää, joista ylempi kolme sormenleveyttä rintalastan kärjen alapuolella ja toinen kolme tuumaa alempana. Kun haavat leikattiin, löydettiin kaksi pyssynluotia, jotka Laurell liitti kirjoittamaansa todistukseen.

Mahaa avattaessa todettiin ylemmän luodin kulkeneen oikean pallean kautta maksaan ja ulos sen nivelsiteen kautta, joka yhdistää maksan ja pallean. Alempi luoti oli lävistänyt maksan

---

³⁶⁰ Mäntyharjun kruununvoudin poika, Kuopion kaupungin ja lasaretin lääkäri sekä piirilääkäri, asessori ja tohtori A.F. Laurell (1766–1823) oli tunnettu perusteellisista ammattitiedoistaan, nerokkuudestaan ja omalataisuudesta. Hän oli toiminut armeijan lääkärinä jo sodan 1788–90 aikana, tämän jälkeen mm. Serafiimilasaretissa ja yleisellä synnytyslaitoksella Tukholmassa. Vuonna 1799 Laurell saapui lääkäriksi Kuopioon. Toimittuaan Suomen sodassa kenttälääkärinä loppuun saakka jäi hän hetkeksi 1. suomalaisen kenttäpataljoonan palvelukseen Gävleen vuoden 1810 alkuun asti, jolloin palasi takaisin Kuopioon. Laurellin vaimo oli Gustafva Sofia Tigerstedt, everstilutnantti Gustaf Adolf Tigerstedtin (”maanpetturin” veljen) tytär, siis Ekholmin vaimon Lovisan serkku. Tigerstedt 1908, s. 29–30; Johnsson 1928, s. 113.

³⁶¹ Dufva viipyi edestakaisella matkallaan puolisisästä vuorokautta. Pimeät syyskelit, kehnonpuoleiset tiet ja tuuliset järvenselät eivät varmasti olleet omiaan nopeuttamaan matkantekoa. Ennen autojen aikakautta Juantehtaalta Kuopioon saattoi kyllä hyvissä olosuhteissa selvitä aika nopeastikin. Helmikuussa 1922 tämän noin 50 kilometrin matkan ajoi tehtaan hevosmies Kalle Vikman puolessatoista tunnissa viedessään äkkiä sairastunutta kasööri Paul Guseffia Kuopioon sairaalaan. Mutta tässäkin tapauksessa potilasta ei ehditty pelastaa. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 315.

³⁶² Todistaja 39, Järnefelt 15.8.1812, ks. liite 5.

³⁶³ Maaherran kirje Laurellille 15.10.1810. Kuopion lääninhallitus, lääninkanslia, kirjekonseptit 1810, Daa:1, JoMA.

alaosan, sivunnut vasenta maksalohkoa, kulkenut mahaan tuuman päästä mahanportista ja mennyt ulos mahan etuosan ja rasvakudoksen kautta. Asessori Laurell totesi ruukinpatruunan vammojen olleen senlaatuiset, ettei häntä kirurgisilla toimilla olisi voinut auttaa; haavat olivat ehdottomasti kuolettavia (absolute letalia), minkä hän virkansa ja ammattivalansa kautta todisti ”*niin totta kuin Jumala minua hengen ja sielun puolesta auttakoon*”.³⁶⁴

Ruukinpatruuna, johtaja Fredrik Jonathan Ekholm haudattiin Kuopiossa 25. lokakuuta 1810. Kuollessaan hän oli 40-vuotias. Hautaus tapahtui ilmeisesti seurakunnan vanhalle hautausmaalle, joka sijaitsi Väinölänniemen kärjessä (nykyisen urheilukentän etelälaidalla). Seuraavan vuoden 1811 alkupuolella kaupunki sai käyttöönsä uuden hautausmaan Multamäen länsipuolelta, joten tirehtööri Ekholm lienee ollut viimeisiä Väinölänniemelle – eli Pappilanniemelle, kuten siihen aikaan sanottiin – haudattuja vainajia.³⁶⁵

---

³⁶⁴ Lääkärintodistus liitteenä oikeudenkäyntipöytäkirjassa Kuopion sk 3.11.1810 § 790. Alkuperäisenä se on hovioikeudelle saapuneitten papereitten joukossa VHO, alistusaktit Oulun ja Kuopion lääni 1813, Ece 137, 127, VMA. Ks. liite 1.

Kuopiolainen professori Juhani Kärjä, joka on tutustunut lääkärintodistukseen, huomauttaa, että ruumiinavaus on jäänyt epätäydelliseksi, koska rintakehää ei avattu. Kun luodit ovat menneet selästä sisään 7. ja 8. kylkiluun välistä, ne ovat lävistäneet myös oikean keuhkon alaosan. Siitä on väistämättä seurannut ilmarinta ja oikean keuhkon kasaanpainuminen hengitysvaikeuksineen tai kenties ns. pakkoilmarinta, jolloin keuhkojen välikarsina siirtyy vasemmalle ja molemmat keuhkot painuvat kasaan, jota seuraa hengityksen estyminen. Professori Kärjän huomiota kiinnittää myös se, että Laurell ei maininnut mitään vatsaontelon sisäisestä verenvuodosta, jollainen maksavamman seuraava. Todistuksessa puhutaan oikean lapaluun kohdalla olleesta sinelmästä. Kyseessä on todennäköisesti luotien aiheuttama ihonalainen verenvuoto. Kun ruumis on useita päiviä selkäasennossa, selkään ja raajojen takapinnoille laskeutuu verta eli syntyvät tavanomaiset lautumat. Lapaluun sinelmässä tätä on ollut varmastikin mukana. Mutta jos lautumat ovat olleet näin vähäiset, niin verenvuodon on täytyntä olla runsasta. Ehkä ruumiinavaaja on pitänyt vatsaontelon hyytymiä itsestään selvyyksinä eikä siten ole niitä maininnut. Todennäköisimpänä kuolinsyynä professori Kärjä pitää maksavamman aiheuttamaa verenvuotoa ja siitä johtunutta vuotosokkia. Toinen mahdollisuus on edellämäinnittu keuhkovamma seuraamuksineen. Molemmissa on mahdollista olla tajuissaan seuraavaan päivään. Ekholmilla on ollut myös alkava vatsakalvon tulehdus, joka muutamassa päivässä olisi johtanut kuolemaan. Siihen liittyy kovia kipuja, kun mahasta vuotaa vatsaonteloon hapanta suolahappopitoista mahanestettä. Myös alkava oikean puolen keuhkopussin tulehdus on ollut erittäin todennäköinen. Vuonna 1810 tällaisten vammojen hoitoon ei ollut mitään mahdollisuuksia. Nukutusaineet kloroformi ja eetteri tulivat Suomessa käyttöön vasta 1800-luvun puolenvälin jälkeen. Ekholmin aikana leikkaukset (kuten raaja-amputaatiot, paiseiden avaukset ja silmäluomileikkaukset trakooman poistamiseksi) tehtiin turruttamalla potilas paloviinalla. Nykyään Ekholmin kaltainen potilas sen sijaan hyvin todennäköisesti voitaisiin pelastaa mm. kehittyneemmän kirurgian, verensiirtojen, antibioottien ja ylipainehengityksen avulla. Mutta vuonna 1810 tällaisista ei pystytty haaveilemaankaan. Kuopiossa oli tuolloin 12 sairaansijan perin vaatimaton lääninlasaretti, joka oli samalla hospitaali, eli siinä oli äkillisten ja kroonikkopotilaiden paikkoja. Kaksi edellisvuotta se oli toiminut sotilassairaala. Valtaosa potilaista oli kuppatautia sairastavia, joille oli vuokrattava lisätiloja. Enimmillään potilaita oli jopa 60. Leikkaussalia sairaalassa ei ollut. (Professori Juhani Kärjän kirje tekijälle 14.9.2000 sekä esitelmä Kuopion sairaalaperinteestä 1998.)

³⁶⁵ Vaarama 1932, s. 180. Kuopion maark:n kuolleitten ja haudattujen luettelo, s. 126, TK 1653, mf. Multamäen ”uudella” hautausmaalla (nykyisessä Sankaripuistossa) on useita Ekholmin aikalaisten hautoja, mm. murhaoikeudenkäynnin toimitusvoudin, ”Kristityn vaelluksen” suomentajan J.J. Malmbergin perhehauta. Ekholm siis ilmeisesti haudattiin Väinölänniemelle, missä hänen mahdollinen hautamuistomerkkinsä lienee unohtunut ja aikojen kuluessa möyhentynyt kuopiolaisen laidunkarjan ja sittemmin urheilukansan sorkkien alle.

Sanomalehteen uutinen ruukinpatruunan kuolemasta ennätti kahden kuukauden kuluttua. Turussa ilmestynvä Åbo Allmänna Tidning julkaisi joulukuun alussa otsakkeen ”Kuolleita maaseudulla” alla seuraavan tiedon:

”7. lokakuuta klo 10 j.p.p. haavoittui kuolettavasti johtaja F. J. Ekholm huoneessaan Juantehtaan ruukilla 3 luodilla ladatusta kivääristä ja kuoli klo 6 seuraavana iltana; mikä täten omaisille ja ystäville tiedoksi annetaan, samoin kuin ettei murhaajaa vielä ole saatu selville.”³⁶⁶

124 Döds och Begravnings år 1810.

991.	15	24	Pål Warkkari 24 år	Kdo barn	Kuoli	Hackarala
992.	27	30	Annalena Puffin 24 v. 24	Forp. barn	Do	Savilar
993.	28	30	Wilhelm Klouffari 24 v. 24	Shia Klouffari	-	Hammalar
994.	30	30	Henrik Kallala 24 v. 24	Maurel	Wattfor	Sona
995.	10	10	Josef Luomala 10 ar	Mijyjon	Wattfor	Mattokalmi
996.	5	10	Ersk Puffin 5 ar	Strangson	Wattfor	Wepmasmäki
997.	5	10	Shia Kij. Puffin 6 v. 6	Bond barn	oangif	Wepmasmäki
998.	12	14	Maria Shia Kallala 2 ar	Mijyjon	feber	Damberula
999.	5	14	Eija Puffin 12 ar	Wander lew	Wattfor	Durajmäki
1000.	8	25	Kied. jon. Ekholm 16 ar	Wattfor	Shia Kij. Puffin	Shia Kij. Puffin
1001.	18	20	Anna Kemäläinen 12 ar	Wattfor	feber	Hivilar
1002.	9	21	Kati Puffin 2 ar	Wattfor	feber	Sangimäki
1003.	14	21	Anders Puffin 29 ar	Wattfor	feber	Wattfor
1004.	16	21	Susanna Puffin 28 ar	Wattfor	feber	Wattfor

Kuva 4: Kuopion maaseurakunnan kuolleita ja haudattuja syksyllä 1810, TK 1653, mf. Hinkuuskään, vesitautiin tai kuumeeseen kuolleitten talollisten ja torppareitten lasten, loisten ja leskien joukossa mainitaan ruukinpatruuna F. J. Ekholm, kuolinsyy ”ammuttu”. Ikä on merkitty virheellisesti, todellisuudessa hän oli vasta 40-vuotias.

³⁶⁶ Åbo Allmänna Tidning n:o 145, 8.12.1810. Samassa lehdessä, seuraavalla sivulla, Anders Westerlund tiedotti kuukauden kuluttua Juantehtaalla pidettävästä perunkirjoituksesta, jonne velallisia ja velkojia pyydettiin ilmoittautumaan.

6. Tutkinta ja rangaistus

6.1. Murha tulee oikeuden eteen

Ekholmien kuolinpesän hoitajaksi määrättiin patruuna Anders Westerlund, joka laati tammikuussa 1811 selvityksen vainajan raha-asioista. Kävi ilmi, että Ekholmilla oli usealta vuodelta veroja ja maksuja maksamatta sekä epäselvyyksiä alustalaisten palkoissa. Ekholm oli velkaa Westerlundillekin. Tämä yritti vähäisin tuloksin hankkia saataviaan kuolinpesältä. Ekholmien perillisten päätöksen mukaan vainajan irtaimisto tulitisiin myymään Westerlundin hyväksi. Patruuna lähetti Juantehtaalta Ekholmien jäämistön huolellisesti lukittuihin kirstuihin pakattuna Kuopioon väepeli A.O. Järnefeltin huostaan ja siellä huutokaupattavaksi. Mutta Järnefelt jätti tavarat pihalle vartioimattomina ja yhden kirstun sisältö, pääasiassa pöytähopeita, vaatetta sekä muuta tavaraa yli 400 hopearuplan arvosta, varastettiin. Westerlund haastoi Järnefeltin huolimattomuudesta Kuopion syyskäräjille 1811 ja väepelin oli maksettava korvausta Ekholm-vainajan menetetyistä omaisuudesta Westerlundille – tämän mielestä ei kuitenkaan tarpeeksi.³⁶⁷

Raha-asioiden selvittelyn aikana oli käynnissä jo suurempi ”rosessi” eli varsinainen murhatutkimus. Viranomaiset ryhtyivät selvittämään, kuka murhasi patruuna Ekholmien. Maaherra Gustaf Aminoff kirjoitti kihlakunnantuomarille, asessori Adolf Krogiukselle kehottaen tätä aloittamaan tutkimukset tässä aikakauden säätyläisiäkin kovasti kuohuttaneessa henkirikoksessa.³⁶⁸ Kirjelmän mukana seurasivat lääkärintodistus sekä patruunan tappaneet luodit. Maaviskaali Anders Grönlund, joka vuonna 1806 oli edustanut patruunan rouvaa

³⁶⁷ Kuopion tk 1811 § 34, Pien-Savon ylinen tmk Koa 14, KA; Kuopion sk 1811 § 682, Pien-Savon ylinen tmk Koa 15, KA sisältää mielenkiintoisen listan arkun sisällöstä. Lundén Cronström 1957, s. 171–172.

³⁶⁸ Maaherran kirje Krogiukselle 22.10.1810. Kuopion lääninkanslia, kirjekonseptit Daa:1, JoMA. Adolf Krogius (1783–1846) oli pappis- ja tuomarisukua, Rautalammin rovastin poika, Vaasan hovioikeuden auskultantti 1802, nimituomari 1804, Turun hovioikeudessa 1806, sotasihteerinä ja auditöörinä 1808–09, asessori 1810. Samana vuonna heinäkuussa nuori juristi avioitui Katarina Charlotta Brusinin kanssa. Bergholm I 1984, s. 732. Sattumoisin samoihin aikoihin toinenkin ”murhakäräjä” vähän myöhemmin istunut tuomari, Gabriel Heinricius (1775–1836), Rantasalmen triviaalikoulun rehtorin poika, joka poikamiehenä oli asunut Kuopion käräjätalolla, meni naimisiin. Hänen morsiamensa oli iisalmelainen Sofia Charlotta Gummerus. Kuopion tuomiokirkkosrk:n rippikirjat 1804–15, 372, Aa4, 18, mf. Bergholm I 1984, s. 571–572. Heinricius oli vähän nuorempana hovioikeuden auskultanttina avustanut patruuna Ekholmia ainakin vuonna 1803 Kuopion käräjillä (tk 1803 §§ 501–510) tämän edustajana.

pesänjakoasiassa, sai maaherran valtuutuksen toimia jutussa syyttäjänä.³⁶⁹ Häntä avustivat todistajia käräjille keräilevä ja välillä Grönlundin sijaisena toiminut toimitusvouti ja kruununnimismies Jacob Johan Malmberg³⁷⁰ sekä lautamiehet: herastuomari Pietari Väänänen (Murtolahti),³⁷¹ Lauri Miettinen (Pöljä), Erkki Savolainen (Sotkaniemi), Erkki Miettinen (Tuusniemi), Pietari Rönkä (Lapvetelä), Mikko Huttunen (Karttula), Heikki Holopainen (Lohilahti), Iivari Väänänen (Kehvo), Juho Husso (Tavinsalmi), Juho Savolainen (Kasurila), Juho Eskelinen (Hirvilahti) ja Kaarle Tammelin (Nilsia). Tutkimus alkoi tällä kokoonpanolla Kuopion syyskäräjillä 3. marraskuuta 1811 eli vajaan kuukauden kuluttua itse tapahtumasta.

Tämänkaltaisen raskaan rikoksen tutkiminen ei ollut mikään läpihuutojuttu. Oikeudenkäynnistä paisui kaikkiaan yli kolme vuotta kestänyt prosessi, jonka kuluessa toisiaan seuraavilla syys-, talvi- ja välikäräjillä kuulusteltiin lähes sataa Juantehtaan, Vuotjärven ja Nilsian kylän asukasta. Ennen tuomion lähettämistä Vaasan hovioikeuden hyväksyttäväksi helmikuussa 1813 kuultiin 70 todistajaa (ks. kuvio 6). Hovioikeus palautti jutun puutteellisen tutkinnan vuoksi uudelleen tutkittavaksi. Uudella käsittelykierroksella kesällä ja syksyllä 1813 kuultiin vielä 47 henkilöä, osittain entisiä, osittain uusia todistajia. Kaikkiaan istuntokertoja kertyi yli kaksikymmentä. (Ks. liite 5.)

Asiaan ei saatu paljonkaan selvyyttä syyskäräjillä 1810 eikä liioin talvikäräjillä 1811. Ruukin väki kuvaili lokakuun 7. päivän illan, yön ja seuraavan päivän tapahtumia useita kertoja. Moni totesi tienneensä, että ruukinpatruunalla oli huonot välit Nilsian ja Vuotjärven kyläläisiin ja että oikeusprosessi oli meneillään maanomistuskiiostoissa, mutta ketään erityistä tiettyä

³⁶⁹ Maaherran kirje Grönlundille 26.10.1810. Kuopion lääninkanslia, kirjekonseptit Daa:1, JoMA. Vaarama 1932, s. 54–55 kertoo Anders Grönlundin olleen ”verrattain uuttera ahdistamaan varsinkin elinkeinojen luvattomia harjoittajia ja saattamaan heidät järjestysoikeuteen vastaamaan teoistaan”. Aika ankarasti hän ahdisti myös patruunan murhajutussa syyllisiksi epäiltyjä. Grönlund toimi maaviskaalina yhtäjaksoisesti (lyhyitä virkarikkomuksista johtuneita erottamisia lukuun ottamatta) vuodesta 1796 vuoteen 1843, jolloin hän kuoli.

³⁷⁰ Malmberg sai maaherran määräyksen syyttäjän tehtäviin 8.8.1812, Kuopion vk Juantehtaalla 14.8.1812 § 1. Jacob Johan Malmberg (1786–1845) oli Turusta Kuopioon muuttaneen mylläri Mats Malmbergin poika, joka kävi Kuopion triviaalikoulun, toimi Tukholmassa puotipoikana ja Oulussa postikonttorin palveluksessa, kunnes pääsi kotipitäjäänsä nimismieheksi 1808. Uskonnollismielinen ja kielitaitoinen kunnan kansalainen lienee tämä Jaakko Juhana ollut, koskapa käänsi saksasta ja painatti John Bunyanin Kristityn vaelluksen (Turku 1809), Kristityn lesken ja lasten vaelluksen (Oulu 1834) sekä ruotsista C. I. L. Almqvistin teoksen Kansakunnan kirja. Työn kunnia (Kuopio 1843). Kuopiolainen luonnontieteilijä A. J. Mela oli hänen pojanpoikansa. Bergholm II 1984, s. 844–846.

³⁷¹ Lautamiehistä kuuluisin oli Pietari Väänänen (1764–1846), ”moaliman viisaan” maineessa ollut, vaikkakin itse runoissaan itseään vähätellyt kansanrunoilija ja herastuomari. Hän oli edustanut Vähän-Savon ylisen kihlakunnan talonpoikia sekä Norrköpingin 1800 että Porvoon 1809 valtiopäivillä, missä muun muassa teki anomuksen suomenkielisen kouluopetuksen järjestämisestä. Väänänen tunnettiin vaikutusvaltaisena asianhoitajana, selkeäsanaisena, hyvänä puhujana ja hallitsijoita ylistävien kansanrunojen sepittäjänä. Viimeiset vuotensa hän toimi kauppiana Kuopiossa ja kuoli poikansa, kirkkoherra A. J. Venellin luona Taipalsaarella. Suomen kansallisbiografia 10 (Hirvonen 2007), s. 774–775; Tommila 2008, s. 67, 134.

vihamiestä, joka murhan olisi tehnyt, ei osattu oikeuden edessä nimetä. Ruukilla edellisinä päivinä liikkuneista vieraista kukaan ei ollut herättänyt epäilyksiä. Mitä ilmeisimmin ruukkilaiset eivät tieneet, kuka murhasi patruuna Ekholmin.

Entä tiesivätkö vuotjärveläiset ja nilsiäläiset? Huhut epäilemättä liikkuivat, mutta kaikkea ei kerrottu oikeuden edessä. Tiettyjen henkilöiden sanomiksi väitettyjä lausuntoja kiertyi toisen tai kolmannen käden kautta kerrottuina viranomaisten tietoon. Yleisesti ottaen naiset olivat puheliaampia, miehet vaiteliaampia. Myös sukulaisuuden vaikutus näkyi. Siksi epäiltyjen sukulaisten ei annettu vanhoa lausunnon vahvistavaa todistajanvalaa.

Eräs avaintodistajista oli piika Anna Stina Räsänen, jolla näyttää olleen aito kiinnostus saada murhaaja selville.³⁷² Kertomansa mukaan Räsänen oli keskiviikkona murhan jälkeen eli 10. lokakuuta sattumalta käymässä talonpoika Sakari Pasasen luona ja oli siellä ottanut puheeksi Ekholmin murhan. Sakari Pasasen pojan ja yhtiömiehen Sakari Sakarinpojan vaimo Maria Liisa Heikkinen oli Anna Stinan mukaan kommentoinut tapahtunutta: *”Mitä se nyt hyödytti, että Ekholm ammuttiin, ehkä tulee huonompi tilalle.”* Tähän hänen miehensä Sakari Sakarinpoika olisi Räsäsen mukaan vastannut: *”Sepä saadaan nähdä, jos huonompi tulee hänen tilalleen, mikä keino silloin hänelle keksitään.”* Maria Liisa oli edelleen jatkanut: *”No luutnantti Engdahl varmaankin jatkaa oikeudenkäyntiä vaikka Ekholmista päästiinkin.”* Tähän Sakari Sakarinpoika oli todennut: *”Jatkakoon Engdahl vain oikeudenkäyntiä, niin saadaan nähdä, mitä hänellekin tapahtuu.”* Tässä tilanteessa ei paikalla ollut mainittujen henkilöitten ja heidän lastensa lisäksi ketään muuta kuin Anna Stina Räsänen.³⁷³

Sakari Pasanen kiisti tämänkaltaisen vuoropuhelun. Vaimo Maria Liisa kuoli ennen vuoden 1810 loppua eikä ehtinyt oikeuden eteen. Nilsin seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelosta selviää 26-vuotiaan Maija-Liisa Heikkisen kuolinaika ja kuolinsyy: hän kuoli 12. joulukuuta 1810 kouristukseen.³⁷⁴

³⁷² Nilsin rippikirjasta 1802–10 (s. 180, TK 1468, mf) ilmenevä kiinnostava yksityiskohta on se, että vuonna 1780 syntyneeksi merkityn Anna Christina Räsäsen nimen kohdalle on kirjoitettu ”sokea” (blind). Millainen näkövamma hänellä lieneekään ollut, ei sitä ainakaan murhaoikeudenkäynnissä mainittu. Se ei myöskään millään tavalla näytä estäneen Anna Räsästä tekemästä omaa ”salapoliisintyötään”.

³⁷³ ”Hwad uträttades nu därmed att Ekholm sköts, det kommer kanske en sämre i stället.” ”Det får man se, om en sämre kommer i hans ställe, hwad utwäg med honom då tages.” ”Nå lieutenant Engdahl fullföljer wäl rättegångarne fast Ekholm kom undan.” ”Engdahl må börja mycket att processa, så får man wäl se hwad honom äfwen skall hända.” Todistaja 4, ks. liite 5.

³⁷⁴ Nilsin srk:n kuolleiden ja haudattujen luettelo 1810, TK 1483, mf.

Tietoja murhaillan tapahtumista vuoti myös miesten kautta. Juho Taskinen kertoi helmikuussa 1811 Heikki Hyvärisen kuulleen, että Olli Tuovinen Nilsiästä olisi ollut niiden seurassa, jotka ampuivat Ekholmin. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun Olli Tuovisen nimi mainittiin murhan yhteydessä. Kun Heikki Hyvärinen myöhemmin saatiin oikeuden eteen antamaan omaa todistustaan, väitti hän lankonsa Iivari Leskisen kertoneen, että Sakari Sakarinpoika Pasanen oli sanonut, että Olli Tuovinen oli ampunut Ekholmin. Hyvärinen ei tiennyt asiasta sen enempää. Sakari Sakarinpoika Pasanen puolestaan ilmoitti, että hän oli keskustelussa Leskisen kanssa pelkästään esittänyt epäilyn, että pakosalla oleva Olli Tuovinen olisi mahdollisesti saattanut ampua Ekholmin.³⁷⁵ Tuovista itseään ei tässä vaiheessa saatu oikeuden eteen, koska hän pakoili edelleen venäläissotilaan tapon vuoksi.

Olli Tuovinen ei kuitenkaan ollut ainoa epäilty. Nousi esille mahdollisuus, että kulkumiehet Heikki Istolainen ja Sakari Leinonen olisivat murhanneet Ekholmin. Miehet olivat syyskuun lopulla yöpyneet Nilsiän lukkarin Gustaf Helenin luona ja Istolainen oli uhonnut ampuvansa Ekholmin sopivan tilaisuuden tullen. Lukkari ja hänen vaimonsa Kirsti Väänänen kuulivat uhkailun ja kertoivat siitä oikeudessa. Istolaisella ja Leinosella oli kuitenkin alibi. He olivat olleet matkalla Iisalmen pitäjän Salahmin rautahyttilaitoksille töihin ja saapuneet sinne 5. tai 6. lokakuuta. Salahmissa miehillä vierähti viikko, jonka jälkeen he olivat hiljalleen vaellelleet Kuopioon päin pysähdellen ”pätkättöissä” siellä täällä. Vasta 20. lokakuuta he olivat saapuneet Pöljänsalmelle, missä jäivät kiinni varkaudesta ja vangittiin. Vaikka miehet olivatkin rikollisia, patruunan murha ei ollut heidän kontollaan.³⁷⁶

---

³⁷⁵ Todistajat 26 ja 38, ks. liite 5.

³⁷⁶ Todistajat 34 ja 35 sekä Istolaisen ja Leinosen vastaukset, ks. liite 5. Kuopion Lapvetelän kylästä kotoisin oleva entinen jääkäri Sakari Leinonen oli jäänyt jo aiemminkin kiinni varkaudesta, kärsinyt 40 paria raippoja ja lähetetty Vioporiin, mistä hän kuitenkin oli saanut tilaisuuden – monien muiden vankien tavoin – päästä pakoon venäläisten miehitettyä linnoituksen keväällä 1808. Maaherran kirje asessori Krogiukselle 22.10.1810, Kuopion lääninkanslia, kirjekonseptit 1810, Daa:1, JoMA. Leinonen tuomittiin 7.2.1811 Kuopion kihlakunnankäräjillä toiskertaisesta vankeudesta korvaamaan varastetun tavarain arvon kolminkertaisena eli 28 riikintaalaria pankkorahaa tai rahan puuttuessa saamaan 10 paria raippoja kolme lyöntiä parilla. Tämän jälkeen miesten kuului kärsiä Kuopion kirkolla julkinen kirkkorangaistus. Maaherra Aminoff mainitsi kirjeessään 26.10.1810 ystävälleen Torsten Tawastille Rantasalmelle, että hänellä oli jo tuolloin Kuopiossa ”yksi Ekholmin murhamiehistä vankilassa – entinen ruukintyöläinen ja pohjalainen” (”... en af hans banemän på stockhuset – tillförebruks arbetare och Österbåtning”). Tigerstedt 1909, s. 177. Maininta tarkoittanee Heikki Istolaista, joka oli alkuaan kotoisin Torniossa ja ollut töissä Juantehtaalla.

6.2. Lain koura hakee syyllistä

Epäilykset kohdistuivat niihin, joilla oli ollut oikeusprosessi Ekholmin kanssa maanomistuskiistoista. Näillä henkilöillä oli ainakin selvä motiivi: Ekholmista eroon hankkiutuminen hyödytti heitä. Mutta olivatko nämä samat henkilöt murhan takana, sitä oli vaikea todistaa. Tuon ajan oikeuskäytännössä täyden näytön hankkiminen edellytti kahden jäävittömän todistajan yhtäpitävää langettavaa lausuntoa – tai sitten tunnustusta. Tällaisia ei ollut saatavissa. Joka tapauksessa alusta saakka epäilyksen valokeilaan joutuneet Heikki ja Pietari Pasanen, Erkki Erkinpoika Väätäinen ja Antti Tuovinen kutsuttiin kerta toisensa jälkeen sakon uhalla käräjille murha-asian käsittelyyn. Tällaisissa reissuissa kului miehiltä päiväkausia. Väätäinen, joka asui kauimpana, valittikin jatkuvaa käräjissä kärsimistään.³⁷⁷

Murhaajan arvaileminen ja/tai piilotteleminen askarrutti varmaankin kovasti paikkakunnan ihmisiä. Nilsiään kirkossa pastori A. J. Brofeldt nuhteli saarnassaan seurakuntalaisia ja väitti, että kylä suojelee murhaajaa, jonka kaikki tietävät mutta kukaan ei ilmianna.³⁷⁸ Helena Korhosen mukaan Tuovisen äitipuoli Marketta Hiltunen puolestaan olisi lausunut: ”*Ei ahdisteta murhasta niitä joita pitäisi.*”³⁷⁹ Tarkoittikohan Hiltunen tällä murhan tekijöitä vai tilaajia? Hän oli kertonut Helena Korhoselle sekä tämän miehelle torppari Heikki Antikaiselle, että Olli Tuovinen oli ollut lokakuun 7. ja 8. päivän välisen yön poissa, ja aamulla Ollin palatessa kotiin oli Marketta Hiltunen säikähtänyt kauheasti.³⁸⁰ Esimerkkinä miehen ja vaimon erilaisesta käyttäytymisestä oikeuden edessä Helena Korhosen miehen Heikki Antikaisen todistus: ”*Ei ole kuullut mitään lausuntoa enempää Marketta Hiltuselta kuin keneltäkään muultakaan koskien kyseessä olevaa murhaa eikä muutenkaan tiedä asiasta mitään, poistui.*”³⁸¹

Pitkähköksi venyneen tauon jälkeen tapausta tutkittiin jälleen elokuussa 1812 Kuopion kärjäkunnan välikäräjillä Juantehtaalla. Varakihlakunnantuomari Gabriel Heinricius sekä lautamiehet herastuomari Pietari Väänänen, Erkki Miettinen, Heikki Holopainen, Juho Savolainen, Kaarle Tammelin, Elias Procopaeus ja Matti Reijonen istuivat oikeutta mahdollisesti samassa tilassa, missä ruukinpatruunaa ammuttiin. Tutkijat saattoivat nyt paikan

³⁷⁷ Todistaja U6, ks. liite 5.

³⁷⁸ Kirsti Yletyisen mukaan tällainen saarna-aihe sisältyi rovasti Erkki Leskiön hallussa olleeseen A. J. Brofeldtin saarnakokoelmaan. Valitettavasti kyseinen aineisto näyttää nyttemmin kadonneen.

³⁷⁹ ”Man ansätter icke dem som borde för mordet.”, Todistaja U23, ks. liite 5.

³⁸⁰ Todistaja 44/48, ks. liite 5.

³⁸¹ Todistaja U40, ks. liite 5.

päällä omin silmin katsella murhapaikkaa ja kuulustella ruukkilaisia sekä ympäristön kyläläisiä, entisiä ja uusia todistajia.

Olli Tuovista vastaan kerääntyi uutta todistusaineistoa. Juho Räsänen kertoi Antti Tuovisen edellisenä kesänä kertoneen Räsäsellä käydessään, ”että hänen venäläisen sotilaan tapon vuoksi pakojalalla oleva ja etsintäkuulutettu veljensä Olli Tuovinen oli ampunut Ekholmin ja sellaisessa tarkoituksessa lähtenyt 7. lokakuuta 1810 Tuovisen tilalta seurassaan irtolaismies Sakari Antinpoika Pasanen tänne ruukille”.³⁸² Edelleen Antti Tuovinen oli Räsäsille kertonut, että Ollin olivat palkanneet Ekholmin vastustajat, joiden joukossa oli ollut Paavo Paavonpoika Pasanen. Murhatyö oli kuulemma tehty samalla pyssyllä, jolla Tuovisten isä oli aikoinaan haavoittanut everstiluutnantti G. F. Tigerstedtiä. Kyseisen aseensa oli Olli Tuovinen tapahtuneen jälkeen kätkenyt. Käräjien päättyessä Olli Tuovinen vaadittiin jäljitettäväksi, tavattaessa pidätettäväksi ja tuotavaksi lääninvankilaan.

Vähitellen verkko kiristyi Olli Tuovisen ja Sakari Antinpoika Pasanen ympärillä. Varsin monet todistajien viittaukset miesten tekemisiin lokakuun 7. päivän iltana ja yönseutuna herättivät oikeudenpalvelijoiden epäilyksiä. Riittävät todisteet murhasta kuitenkin puuttuivat. Olli Tuovinen pakoili edelleen, eleli kai enimmäkseen kotonaan, mutta vältteli nimismiehiä, voutteja, lautamiehiä ynnä muita viskaaleita. Hän ei näytä muille ihmisille murhasta juuri mitään puhuneen. Antti Tuovinen sen sijaan puheli kyläläisille melko avoimesti veljensä edesottamuksista. Mikä lienee ollut Antin motiivi tietoja levitellessään? Voittiko rehellisyys veljesrakkauden vai oliko veljesten kesken jotakin kaunaa, mahdollisesti riita talon isännyydestä?³⁸³ Halusiko hän puhdistaa oman syyllisyytensä? Vai halusiko hän vain kehuskella veljensä ”urottöillä”? Oikeuden edessä Antti ei Ollia suoraan syyttänyt, vaan tiedot tulivat toisten kautta. Olli Räsäsen kertoman mukaan Antti Tuovinen sanoi keväällä 1812, että

³⁸² ”... at hans för dråp å en Rysk Soldat på flyende förs stadde och efterlyste Broder Olof Tuovinen skutit Ekholm och i sådan afsigt den 7de October begifwit sig ifrån Tuovisers hemman åtfölgd af Löse karlen Zachris Andersson Pasanen hit til Bruket...” Kuopion vk 15.8.1812 § 2.

³⁸³ Melko pian murhan jälkeen 29. lokakuuta 1810 nuorin Tuovisen veljeksistä Juho myi oman perintöosuutensa, joka oli 1/8 ruukin verotilasta n:o 2 Nilsiässä, veljelleen Antti Tuoviselle 96 riksillä pankkorahaa. Ilmoitusasiapöytäkirjat Kuopion tk 1811 § 589, sk 1811 § 24. UK 1828, mf. Jälkimmäisessä istunnossa lainhuudatusprosessi pysähtyi, koska kävi ilmi, että leski Marketta Hiltusen omistama seitsemäsosa Nilsiä n:o 2:n tilasta olisi kruununluontoinen (krono natur). Lainhuutoa Antti Tuovisen ostamalle osalle ei annettaisi ennen kuin todistettaisiin sen olevan perintö- eli veromaanluontoista (skatte natur). Vuosina 1811–13 Antti Tuovinen perheineen asui Vuotjärven Leskelän Joenniemessä ja noin vuodesta 1814 lampuotina Lastulahden Lastukoskella. Paikkala 2009, s. 169.

*”pahimmat ihmiset tuntuvat nykyään kulkevan pyssy kädessään, mutta Olli-veljeä, joka on murhannut kaksi ihmistä, pidetään kunniallisena miehenä”.*³⁸⁴

Lisäksi toinen ”kunnian miehistä” Sakari Antinpoika Pasanen oli ryhtynyt rehvasetelemaan osuudellaan ja vaatimaan ”suojelurahoja” muilta ruukintilojen asukkailta hyvityksenä patruunan ampumisesta. Vähän ennen joulua 1810 Sakari Pasanen oli hieman juopuneena sanonut veljenpojalleen Olli Pasaselle, että tämä olisi hänelle velkaa. Kun puhuteltu oli kysynyt, mistä hyvästä, oli Sakari Antinpoika Pasanen antanut ymmärtää murhanneensa Ekholmin. Olli Pasanen oli tähän oman kertomansa mukaan vastannut, ettei ainakaan hän ollut antanut tällaiseen suostumustaan ja vaatinut setäänsä häipymään silmistään.³⁸⁵ Nilsiläinen Heikki Kuosmanen puolestaan kertoi, että talvella 1812 Nilsin kirkon seinustalla Sakari Antinpoika Pasanen oli hänelle kahden kesken kertonut olleensa yksi niistä, jotka murhasivat Ekholmin. Sakarin mukaan Heikki, joka myös oli ruukin alustalainen, olisi tästä hyötynyt ja oli täten velvollinen antamaan Sakarille jotain hyvitystä. Kuosmanen kysyi, oliko hän tai joku muu Pasasta tähän väkivallantekoon yllyttänyt, johon Pasanen oli vastannut: *”Sinun kanssasi en voi puhua.”*³⁸⁶ Kuosmanen havaintojen mukaan Sakari Antinpoika Pasanen ei tuolloin ollut humalassa eikä muutenkaan ”liikutetussa tilassa”.

Olli Tuovinen ja Sakari Antinpoika Pasanen saapuivat vapaaehtoisesti Kuopion syyskäräjille 24. lokakuuta 1812. Tuolloin murhasta oli kulunut yli kaksi vuotta. Mikä lienee saanut miehet tulemaan julkisen oikeuden eteen? Ajattelivatko he kenties, että näyttö heitä vastaan oli niin vähäinen, ettei se riittäisi. Osuutensa patruunan murhaan Olli Tuovinen kiisti. Omaan versionaan hän esitti nukkuneensa yönseudun aitassa ja tulleen sieltä aamulla muun talonväen näkyville pirttiin. Luotipyssystään Tuovinen kertoi, että se oli niin pienikaliiperinen, että yhdestä musketinluodista sai tähän aseeseen kaksitoista luotia. Hän väitti myös, ettei ollut koskaan nähnyt talossa mitään toista pyssyä. Antti-veli väitti vastaan, että Olli Tuovisella oli lisäksi ollut heidän isänsä haulikko, joka murhan jälkeen oli kadonnut entiseltä paikaltaan. Tämän syytetty kiisti jyrkästi.³⁸⁷ Veljesten kiistely näkyi nyt julkisesti tuomarin, lautamiesten ja käräjäyleisön silmien edessä.

³⁸⁴ ”De värsta menniskor tyckes nuförtiden gå böss i handen, men bror Olof har mördat twenne och hålles för en hederlig man.” Todistaja U5, ks. liite 5.

³⁸⁵ Todistaja 50/54, ks. liite 5.

³⁸⁶ ”Med dig kan jag icke tala.” Todistaja 60/64, ks. liite 5.

³⁸⁷ Kuopion sk 24.10.1812 § 472.

Sakari Antinpoika Pasanen kiisti niin ikään kaiken osallisuuden patruunan murhaan. 7. ja 8. lokakuuta välisen yön hän sanoi nukkuneensa samassa pirtissä Riitta Rissasen ja tämän monilukuisen lapsilauman kanssa. Pasanen myönsi, että hänellä oli ollut kiista Ekholm-vainajan kanssa Vuotjärvi n:o 1 tilan osasta, jonka hän oli myynyt Antti Miettiselle. Patruunan murhasta Sakari Antinpoika Pasanen sanoi kuulleen 8. päivän aamuna kersantti Henrik Harlinilta ollessaan Sakari Paavonpoika Pasasella. Hän kiisti myös vaatineensa mitään Olli Pasaselta tai Heikki Kuosmaselta.³⁸⁸

Kihlakunnanoikeus määräsi miehet pidätettäväksi. Olli Tuovinen, jolla oli lisäksi selvitettävänä venäläisen sotilaan tappo, sekä Sakari Antinpoika Pasanen ”irtolaismiehenä, jota vastaan oli ilmennyt epäilyttäviä asianhaaroja” vangittiin oikeudenkäynnin jatkoa odottamaan. Miehet passitettiin Vahtivuoren kupeelle Kuopion lääninvankilaan yli kuudenkymmenen muun vangin joukon jatkeeksi. Todennäköisesti uudet tulokkaat päätyivät ahtaan ja huonokuntoisen vankilan kellarikerroksen kosteille lattiapaikoille.³⁸⁹

6.3. Riittääkö näyttö?

Lokakuun lopusta 1812 alkoivat ankeat vankeuden ajat Olli Tuoviselle ja Sakari Pasaselle. Murhatutkimuksen jatkuessa miehet tuotiin muutaman korttelin päähän käräjätupaan ”vangillisen hoidon alaisina” todistajien lausuntoja kuulemaan ja niihin vastaamaan. Nilsistä hankittiin pastori A. J. Brofeldtilta papintodistukset molemmista pidätetyistä:

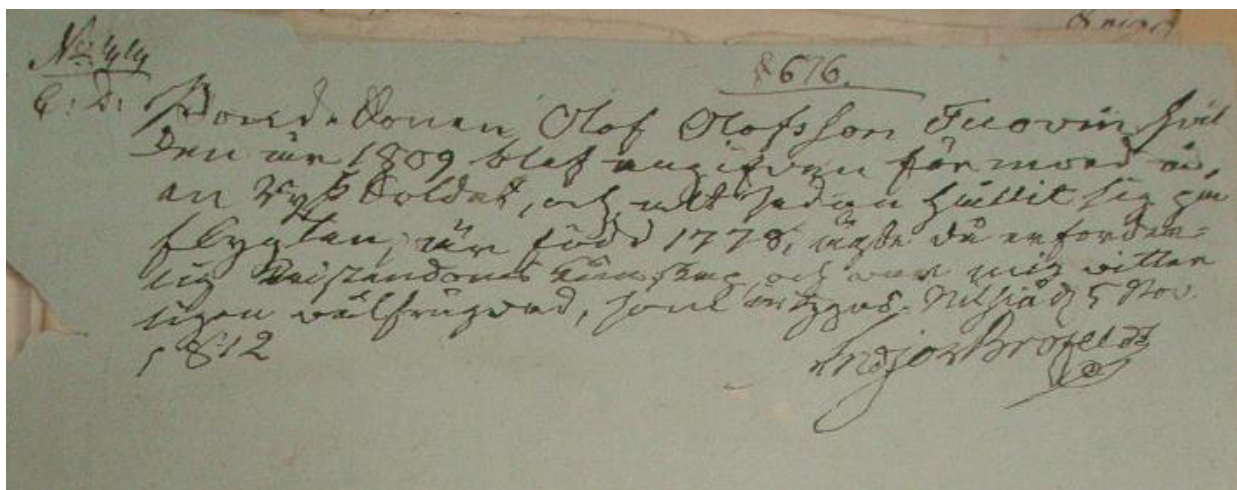
”Talonpojan poika Olli Ollinpoika Tuovinen, joka vuonna 1809 ilmiannettiin venäläisen sotilaan murhasta ja on sen jälkeen ollut karkulaisena, on syntynyt vuonna 1778 ja tuolloin tunsu kristinopin tarpeellisesti ja oli minun tietääkseni hyvämaineinen.”

”Irtolaismies Sakari Antinpoika Pasanen Vuotjärven kylältä on syntynyt 1750 ja tuntee kristinopin tyydyttävästi ja on minun tietääkseni hyvämaineinen.”³⁹⁰

³⁸⁸ Kuopion sk 24.10.1812 § 472.

³⁸⁹ SPT, vankiluettelot 1812, Eoa 4, KA. Kuopion vanhasta kruununvankilasta Vaarama 1932, s. 20–28; Lappalainen 2001, s. 56–63.

³⁹⁰ ”Bondeson Olof Olofsson Tuovinen hwilken år 1809 blef angifwen för mord å en rysk soldat, och alt sedan hållit sig på flykten, är född 1778, ägde då erforderlig Christendoms kunskap, och war mig witterligen wälfrägdad, som intygas Nilsia d. 5. November 1812 And: Joh: Brofeldt.” ”Löse karlen Zachris Andersson Pasain ifrån Vuotjärwi by är född 1750 äger nöjaktig kristendoms kunskap och är mig witterligen wälfrägdad, som

Kuva 5: Alkuperäinen A. J. Brofeldtin Olli Tuovisesta kirjoittama papintodistus. (VHO, alistusaktit, Oulun ja Kuopion lääni 1813 Ece 137, 127. VMA.) Normaaliin kirjoitustyyliinsä verrattuna Brofeldtin käsiala taisi jonkin verran vapista tätä todistusta kirjoittaessaan. Hän saattoi olla sairas tai kirjoitusalausta oli huono.

Todistukset oli hankittu myös avustajiksi epäillyistä:

”Talonpoika Pietari Pasanen Vuotjärven kylältä on syntynyt 1769, ja hänen veljensä Heikki Pasanen syntynyt 1779, ovat rehellisiä ja hyvämaineisia, sekä tuntevat kristinopin hyvin.”

”Talonpojan poika Erkki Erkinpoika Väätäinen Vuotjärven kylältä on tavoiltaan hyvämaineinen ja rehellinen, syntynyt 1763 ja tuntee kristinopin välttävästi.”

”Talonpojan poika Antti Ollinpoika Tuovinen Nilsin kylästä, on syntynyt 1780, tuntee kristinopin tyydyttävästi ja on tavoiltaan rehellinen ja hyvämaineinen.”³⁹¹

intygat. Nilsia den 5. Nov. 1812 And. Joh. Brofeldt.” Kuopion sk 1812 § 676, Pien-Savon ylinen tmk Cba:31, JoMA. Alkuperäisinä todistukset löytyvät VHO:n alistusakteista 1813, Ece 137, VMA.

³⁹¹ ”Att Bonden Petter Pasain ifrån Wuotjärvi By född 1769 och dess Broder Henric Pasain född 1779 äro ärliga och välfrägdade, samt äga god Christendoms Kunskap, varder härmed intygadt, Nilsia den 12. Septembr: 1812 And: Joh. Brofeldt.” ”Bonde sonen Eric Ericsson Wätänen ifrån Wuotjärvi by är till lefwernet välfrägdad och ärlig, född 1763, och äger en försvarlig Christendoms kunskap, warder härmed intygadt. Nilsia den 12. Septembris And: Joh. Brofeldt.” ”Bondesonen Anders Olofsson Tuovin ifrån Nilsia By, är född 1780 äger nöjaktig Kristendoms kunskap och är til lefwernet ärlig samt wäl frägdad, warder härmed intygadt. Nilsia den 12te September 1812 And: Joh: Brofeldt.” Kuopion sk 1812 § 134, Pien-Savon ylinen tmk Cba:31, JoMA. VHO, alistusaktit 1813, Ece 137, VMA.

Tuovisen ja Pasasen kotiväkeä ja kyläläisiä enempää kuin Juantehtaan ruukkilaisiakaan kuulusteltaessa ei pystytty saamaan pitävää todistusta siitä, että miehet olisivat Ekholmin murhaan syyllisiä. Heidän alibinsa kyseisenä yönseutuna oli kehnonlainen, mutta se ei riittänyt osoittamaan miehiä murhaajiksi, varsinkin kun molemmat pontevasti kielsivät osuutensa verityöhön. Ratkaisu asiaan olisi ollut se, että miehet olisivat tunnustaneet tekonsa. Kenties viranomaiset ajattelivatkin, että vankila pehmittäisi ja murtaisi psykologisen vastarinnan. Näin ei kuitenkaan käynyt. Tammikuussa 1813 asiaa jälleen talvikäräjillä käsiteltäessä sai tuomari käteensä seuraavan asiakirjan:

”Nöyrin muistio.

Korkeastijalosukuisen herra Maaherran ja Ritarin Gustaf Aminoffin minulle toimittaman viime joulukuun 19. päivätyyn kirjelmän johdosta olen käynyt tšekäläisessä lääninvankilassa vangittujen ja ruukinpatruuna Ekholmin murhasta epäiltyjen Olli Tuovisen ja Sakari Pasasen luona kehottaakseni heitä Jumalan pyhän sanan ja Evankeliumin kautta tunnustamaan raskaan rikoksensa. Huolimatta parhaasta ymmärryksestäni ja vaivannäöstäni tässä asiassa en ole voinut saada yllämainituilta henkilöiltä minkäänlaista tunnustusta epäillyn rikoksen tekemisestä, mikä minulla on täten kunnia herra Maaherralle tiedoksi antaa. Kuopion pappilassa 2. tammikuuta 1813. C. G. Melartin.”³⁹²

Kun miehet tiesivät, että tunnustaminen tiesi jotakuinkin varmaa kuolemantuomiota, niin Jumalan pyhän evankeliuminkin edessä he kirkkain silmin ja syvällä rintäänellä vakuuttivat olevansa syyttömiä. Toisessa vaakakupissa oli totuus, tunnustaminen ja tuomio, toisessa henki ja elämä. Aikakauden ”rikolliskulttuurissa” tämä oli yleinen keino välttää tuomio.³⁹³

Olli Tuovisen osalta kaivettiin esille myös venäläisen jääkäri Ivan Ivanoffin tappo, jota oli käsitelty käräjillä jo keväällä 1809. Kun Tuovisen katsottiin osittain oman tunnustuksen, osittain todistajien kuulemisen perusteella aiheuttaneen kovalla lyönnillään venäläissotilaan kuoleman, ja koska oli raskauttavia syitä epäillä Olli Tuovisen sekä Sakari Antinpoika Pasasen olleen ruukinpatruuna Ekholmin murhamiehiä, ehdotti syyttäjät helmikuussa 1813

---

³⁹² ”Ödmjukt Memorial. Till följe af högwälborne herr Landshöfding och Riddaren Gustaf Aminoffs mig tillstälta Memorial af den 19. sidstveke December, har Jag besökt uti Läne häcktet härstädes fängslade och för å Bruks Patronen Ekholm begängen mord mistänkte Olof Tuovinen och Zachris Pasanen, för att genom Guds heliga ord och Evangelium förmadda till bekenneelse af deras grofwa missgärning. Efter bästa förstånd ovh möda härutinnan, har jag icke kunnat förmå ofwannämnde personer till någon slags bekenneelse af deras mistänkte brott: hwilcket jag harmed har äran herr Landshöfding tillkännagifwa i Kuopio Prästgård den 2. Jan. 1813 C. G. Melartin.”
Kuopion tk 1813 § 2.

³⁹³ Koskivirta 2001, s. 91–94, 245–253.

Tuoviselle kuolemanrangaistusta ja Pasaselle vankilassapitoa niin kauan kunnes mies tunnustaisi. Tuovinen ja Pasanen protestoivat kiivaasti ja vakuuttivat syyttömyyttään.³⁹⁴

Kihlakunnanoikeuden tuomio annettiin 10. helmikuuta 1813. Oikeus katsoi, että raskaat epäilyt lankesivat Tuovisen ja Pasasen ylle johtaja Fredrik Jonathan Ekholmin murhan tekemisestä, mutta koska he itse kielsivät teon eikä muutakaan näyttöä ollut, ei heitä voitu tämän perusteella asettaa vastuuseen. Pietari ja Heikki Pasanen, Erkki Erkinpoika Väätäinen ja Antti Tuovinen puolestaan vapautettiin kaikesta vastuusta murhan osallisuuteen. Mutta koska Olli Tuovisen osoitettiin aiheuttaneen jääkäri Ivan Ivanoffin kuoleman tammikuussa 1809, katsoi kihlakunnanoikeus oikeaksi tuomita Olli Tuovisen menettämään henkensä. Tuomio alistettiin Vaasan hovioikeuden tutkittavaksi.³⁹⁵

Vuonna 1813 Vaasan keisarillisen hovioikeuden presidentti oli Erik Johan Bergenheim, hovioikeudenneuvokset Bror M. Stierwald, Olof Langenstein, asessorit J. G. Holmberg, C. A. Krabbe, David Monselius sekä L. G. von Haartman ja Lars Thuring. Lisäksi hovioikeuteen kuuluivat siviiliosasto ja rikososasto. Viimeksimainitun jäseniä olivat kanneviskaali, laamanni Olof Liljedal, varakanneviskaali Johan Krook sekä hovioikeudenviskaali ja varakihlakunnantuomari Benjamin Hollsti. Näiden korkeiden herrojen, komeassa hovioikeudenpalatsissa vanhassa Vaasassa istuneiden lainoppineiden tehtävänä oli nyt ratkaista kahden Kuopion lääninvankilassa viruvan miehen kohtalo.³⁹⁶

Hovioikeuden vastaus tuli noin kuukauden kuluttua alioikeuden ratkaisusta, 15. maaliskuuta 1813. Vaasan viskaalit näyttävät lukeneen murhaoikeudenkäynnin pöytäkirjat huolellisesti ja ammattitaitonsa ansiosta havainneet lukuisia puutteellisuuksia Kuopion kihlakunnanoikeuden toiminnassa. Hovioikeus päätti palauttaa rikoksen Kuopioon uudelleen käsiteltäväksi liittämällä mukaan yksityiskohtaisen listan nimeltä mainituilta todistajilta kysyttävistä kysymyksistä ja muista toimenpiteistä. Muun muassa epäiltyjen kotipaikkojen kulkureitit ja etäisyydet ruukille oli selvitettävä sekä lisätietoja heidän vaatetuksestaan ja jalkineistaan oli

³⁹⁴ Kuopion tk 8.2.1813 § 207.

³⁹⁵ Tuomioistuimien viittasi lainkohtiin OK XVII:33 ”Päällekandajan pitä candens laillisesti todexi saattaman: eli olcon wastaja wapa. Jos wastaja eteen-käändä jongun asian-haaran, sillä puhdistaxens itziäns: pitä myös hänen sen todistuxella wahwistaman” sekä PK XXIV:9 ”Jos jocu lyö toista kiwellä, cangella, puulla, seipäällä, sawalla, kädellä, eli muulla, nijn että hän sijtä cuole: eli tarttu toisen curckuun eli caula-lijnaan, nijn että hän kiristy; andacon hengen hengestä.”

³⁹⁶ Finlands Stats-Calender 1813, s. 16–17. Vaasan hovioikeudentalosta ks. Harju 2000, s. 64–80. Vanhan Vaasan palon 1852 jälkeen hovioikeudentalo muutettiin Mustasaaren kirkoksi.

hankittava. Tuovisen tilalta löytyneet aseet pitäisi myös vaatia oikeuteen ja tutkia niiden yhteensopivuus Ekholmin ruumiista löytyneitten luotien kanssa.

Hovioikeuden vastaus luettiin Kuopion välikäräjillä kesäkuun alussa. Kihlakunnantuomari Gabriel Heinricius antoi kruununnimismiehen Jacob Johan Malmbergin tehtäväksi hankkia tarvittavat todistajat sekä tuoda Tuovisen tilalta kaikki tuliaseet. Viimeksi mainittu tehtävä oli delegoitu nilsiäläiselle lautamiehelle Kaarle Tammelinille. Käräjillä lautamies kertoi, että Olli Tuovisen vaimo Kirsti Ahonen oli kieltäytynyt antamasta miehensä pyssyä Tammelinille, mutta oli luvannut tuoda aseensa nähtäväksi oikeuteen. Paikan päälle saapunut Kirsti-vaimo selitti kuitenkin, että viiden peninkulman mittaisen rasittavan matkan vuoksi hän olikin jättänyt pyssyn kotiin. Epäonnea viranomaisilla oli myös aiemmin talteen otettujen surmaluotien suhteen. Niitä ei nimittäin löydetty, mikä vaikeutti tutkintaa entisestään.

Tuovisen ja Pasasen kotiväkeä kuultiin, jopa Riitta Rissasen alaikäisiä lapsia. Lisätodistajia ei onnistuttu saamaan. Kersantti Henrik Harlin, jolta haluttiin lisätietoja jäljistä, oli muuttanut Ilomantsiin ja oli kuulemma sillä hetkellä Heinolan läänissä Juvalla päällystökokouksessa. Toinen syytetyistä, Sakari Antinpoika Pasanen, sairastui eikä voinut tämän vuoksi osallistua oikeudenkäyntiin. Pasanen oli ikämies ja vankilaolot varmastikin koettelivat hänen terveyttään.³⁹⁷

6.4. Aseen ja luotien todistus

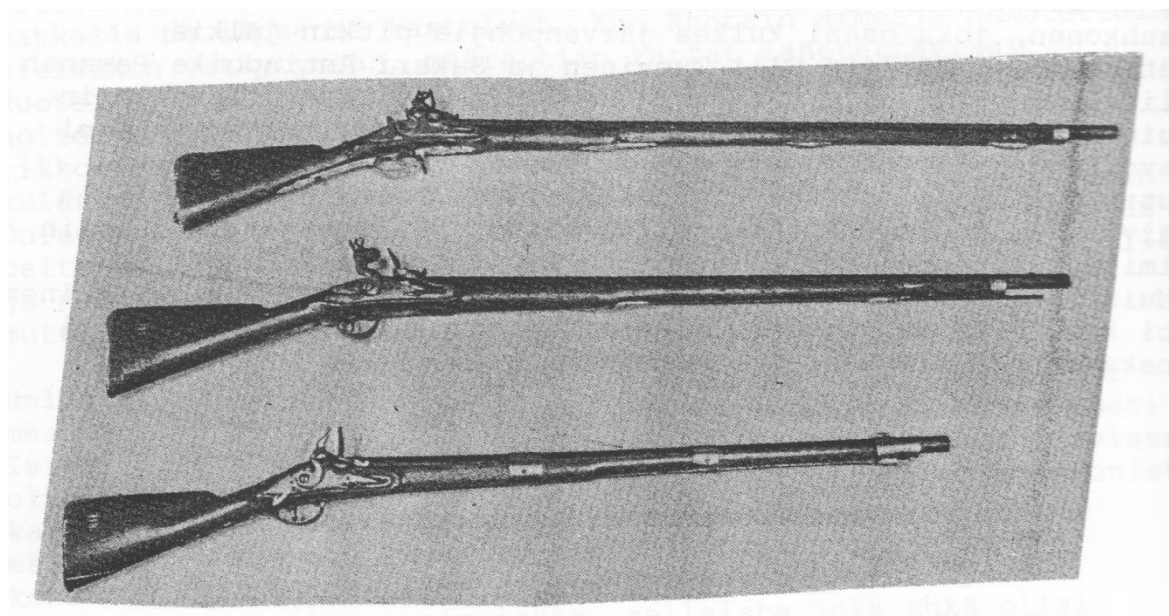
Välikäräjien murhatutkimuksia jatkettiin heinäkuussa. Tätä ennen tapahtui ratkaiseva käänne: murha-ase löydettiin. Kätketyn ”suuremmaksi pyssyksi” sanotun aseensa löysi Taaton talossa majaileva loisvaimo Anna Valtonen. Sen jälkeen kun lautamies Tammelin oli käynyt turhaan etsimässä Tuovisten isävainajan kadoksissa ollutta asetta, Anna Valtonen oli sanojensa mukaan sattumalta mennyt vanhaan pirttirakennukseen, jota Olli Tuovinen oli käyttänyt rehuvarastona. Sisällä Valtosen mieleen juolahti, että kenties ase oli piilotettu sinne. Hän kopeloi vanhan hajonneen muurin raunioita käsillään ja sai yllätykseksensä otteen aseesta, jonka kuitenkin jätti kätköpaikkaansa. Loisvaimo kertoi löydöstään Antti Tuoviselle, joka

---

³⁹⁷ Kuopion vk 1.–2.6.1813 §§ 7, 8.

antoi tästä hyvästä löytäjälle kaksi runstykkiä rahaa ja kehotti heti kertomaan asiasta lautamies Tammelinille. Nilsin lautamies saapuikin tämän johdosta uudelleen Tuovisen tilalle talonpoika Lauri Hyvärisen saattamana. Anna Valtosen neuvon perusteella hän löysi pyssyn ja otti sen haltuunsa. Kun piika Leena Leskinen kertoi aseiden löytymisestä Olli Tuovisen vaimolle Kirsti Ahoselle ja sanoi, että pian ehkä löydetään myös luotimuotti, tokaisi Ollin vaimo tähän: ”*Sitä he eivät löydä.*”³⁹⁸

Sama loisvaimo kertoi Tuovisen Maija-siskon puhuneen, että luotivalimen oli vienyt mukanaan veljeksistä nuorin Juho, joka oli muuttanut Iisalmeen. Juho Tuovinen kiisti tämän tiedon. Erään kansanperinteen version mukaan murha-ase olisi teon jälkeen yöllä heitetty Vuotjärveen.³⁹⁹ Näin ei asia ollut ainakaan Tuovisen haulikon osalta, vaan Olli Tuovinen oli ilmeisesti vähän ennen pirttiin sisälle tuloaan piilottanut aseiden varmana pitämänsä paikkaan. Mutta oikeuden sokea jumalatarko ohjasi loisvaimo Valtosen kättä aseiden kätköpaikkaan? Vai oliko kyse sittenkään sattumasta? Olisiko löytö voitu lavastaa?

Kuva 6: 1700-luvun lopun piilukkokivääreitä Kuopion museon näyttelystä. (Valokuva: Veikko Kankkunen, Kuopion Ruotsin vallan aikana, 1979, 34.)

³⁹⁸ ”Den hitta de icke.” Todistaja U34, ks. liite 5.

³⁹⁹ Uusi Kuvalehti n:o 11–12, 1901.

Heinäkuun 6. päivänä 1813 vankilasta noudetun Olli Tuovisen edessä oikeuden pöydällä käräjätuvassa oli nähtävillä hänen isänsä haulikko, Ollin itsensä luodikko sekä Erkki Erkinpoika Väätäisen luodikko. Oman luodikkonsa Tuovinen tunnusti ja tunnisti, mutta toista, järeämpikaliiperista asetta hän ei sanonut koskaan ennen nähneensä tai käsissään pitäneensä. Antti Tuovinen taas ilmoitti, että kyseessä oli juuri heidän isänsä ase, jota Ollikin oli käyttänyt ja joka murhayön jälkeen oli ollut kadoksissa. Puolustukseen syytetty esitti, että vanhaa pirttiä, joka nyt oli latona, ei ollut varustettu lukolla, joten kuka tahansa oli saattanut käydä aseensa sinne asettamassa. Olli Tuovisen mielestä kyseessä olisi siis ollut lavastus, jolla hänet haluttiin osoittaa syylliseksi.

Oikeuteen oli tuotu aseiden lisäksi Tuovisen pienempään aseeseen kuulunut luotivalinmuotti eli luotipihti sekä sinetöityyn paperiin taitettu luoti. Oikeudenpalvelijat olivat edellisen kerran jälkeen ryhtyneet muistelemaan kadonneiden luotien kohtaloa ja joku oli muistanut nähneensä joitakin luoteja paperissa hyllyllä suuremmassa käräjäsälissä, jota puoleentoista vuoteen ei ollut käytetty oikeudenkäyntitilana. Täältä löydettiinkin sinetillä varustettu taitettu paperi, jossa oli päällekirjoitus: ”Sisältää kaksi johtaja Ekholmin ruumiista löydettyä luotia”. Sisällä oli kuitenkin vain yksi luoti, joka oli vähän murskaantunut.⁴⁰⁰ Oliko joku ottanut toisen luodin sinetöidyn paperin sisältä paperia taittamalla tai repimällä? Joka tapauksessa oli oikeudelta melkoista leväperäisyyttä jättää murhan todistusaineistoa hyllyille vuosikausiksi käyttämättömään huoneeseen. Yksityiskohta kertoo aikakauden rikostutkimuksen tasosta.

Savo-lehden Kotiseutumuiistelmien muistitietoon pohjautuva versio kertoo luodeista seuraavaa:

”Murhapaikalta oli löytynyt kaksi luotia, toinen lattialta ja toinen, luita vasten litistyneenä, ammutun ruumiista. Kun lähiseudulla ei muilla kuin Uolulla ollut pyssyä, pantiin hän tutkimuksissa ahtaalle, mutta lattialta löytynyt luoti oli liian wäljä ja ruumiista otettu ei mahtunut hänen pyssyynsä.”⁴⁰¹

Saman kertomuksen mukaan toisesta luodista oli valmistusvaiheessa sattunut tulemaan ”wähän wäljä”. Tämä sattuma sekä toisen luodin litistyminen pelastivat tämän tarinan

⁴⁰⁰ Kuopion vk 6.7.1813 § 3.

⁴⁰¹ Kotiseutumuiistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

mukaan Olli Tuovisen. ”Hänen todistettiin sinä kuten edellisinäkin syksyinä metsästelleen joka päivä, milloin vain ilma oli otollinen, niin että kyllä hänen pyssyänsä käytetty oli.”⁴⁰²

Oikeudenkäyntipöytäkirjojen tulkinta oli toisenlainen. Suoritettussa tutkinnassa havaittiin, että suuremman pyssyn kaliiperi oli puoli tuumaa eli noin 12,7 mm ja että löydetty kuula, jonka painoksi punnittiin 5/8 luotia eli noin 8 grammaa, mahtui paperiin käärittynä aseeseen piippuun. Kuulan murskaantuminen tai litistymisen ei näyttänyt olevan Kuopion ”ballistikoille” ongelma. Sen sijaan Olli Tuovisen ja Erkki Väätäisen luodikot luotimuotteineen olivat paljon pienempikaliiperisia, ”sellaisia joita kaikkialla täällä rahvas käyttää”. Näihin aseisiin murhaluoti ei mahtunut ollenkaan. Aseespecialistina asiassa kuultiin seppä Heikki Hartikaista Syvärilän kylältä. Hartikainen sanoi valmistaneensa vuonna 1808 esillä olevan luodikon ja luotimuotin Tuoviselle. Mitä suurempaan aseeseen tuli, niin noin kymmenen vuotta aikaisemmin oli edesmennyt Olli Tuovinen vanhempi antanut pyssyinsä Hartikaiselle korjattavaksi jonkin vian vuoksi, ja tämä oikeudenkäynnissä esillä ollut Tuovisen ladosta löytynyt ase oli kaliiperinsa ja ulkonäkönsä puolesta samankaltainen kuin se, jota Hartikainen oli korjannut. Mitään selvää tai tunnistettavaa merkkiä seppä ei siitä kuitenkaan huomannut, joten täysin varmasti hän ei uskaltanut asetta identifioida.⁴⁰³ Heikki Leskinen, joka edellisenä vuonna oli palvellut Antti Tuovisen renkinä, kertoi olleensa kyntämässä kaksistaan Olli Tuovisen kanssa Tuovisen pelloilla ja oli tuolloin kysynyt, kenellä oli isä-Tuovisen pyssy. Tähän Olli Tuovinen oli vastannut: ”Minulla se on.”⁴⁰⁴

Kuulusteluja jatkettiin. Oikeus oli kiinnostunut viinanpoltosta Paavo Pasasen talolla murhaa seuranneena aamuna. Lisätietoja kaivettiin esille myös Tuovisen tilalla aikaisemmin sattuneesta venäläissotilaan taposta. Kuulusteluissa nousi esille myös vuosikymmenien takainen everstiluutnantti G. F. Tigerstedtiin kohdistunut ampumisvälikohtaus. 70-vuotias Pietari Räsänen vanhempi muisti näin kaukaisia asioita. Räsänen mukaan renki Niilo Rissanen, joka oli osallistunut 8. lokakuuta Paavo Pasasen järjestämiin ”peijaisiin”, oli jonkin aikaa murhan jälkeen sanonut, että mikäli hän paljastaisi tekijät, ”piru perisi koko kyläkunnan”.⁴⁰⁵ Piika Anna Stina Parviainen, joka Pietari Räsänen käsityksen mukaan olisi kuullut nämä sanat seinän takaa, kertoi, että miehet olivat tuolloin syksyllä 1811 juopottelemassa Räsänen torpassa ja ajaneet Anna Stinan ulos eikä hän ollut Rissanen

⁴⁰² Kotiseutumuielmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

⁴⁰³ Todistaja U14, ks. liite 5.

⁴⁰⁴ ”Jag har den.” Todistaja U15, ks. liite 5.

⁴⁰⁵ ”[S]kulle ...Fan taga hela byamålet.” Todistaja U39, ks. liite 5.

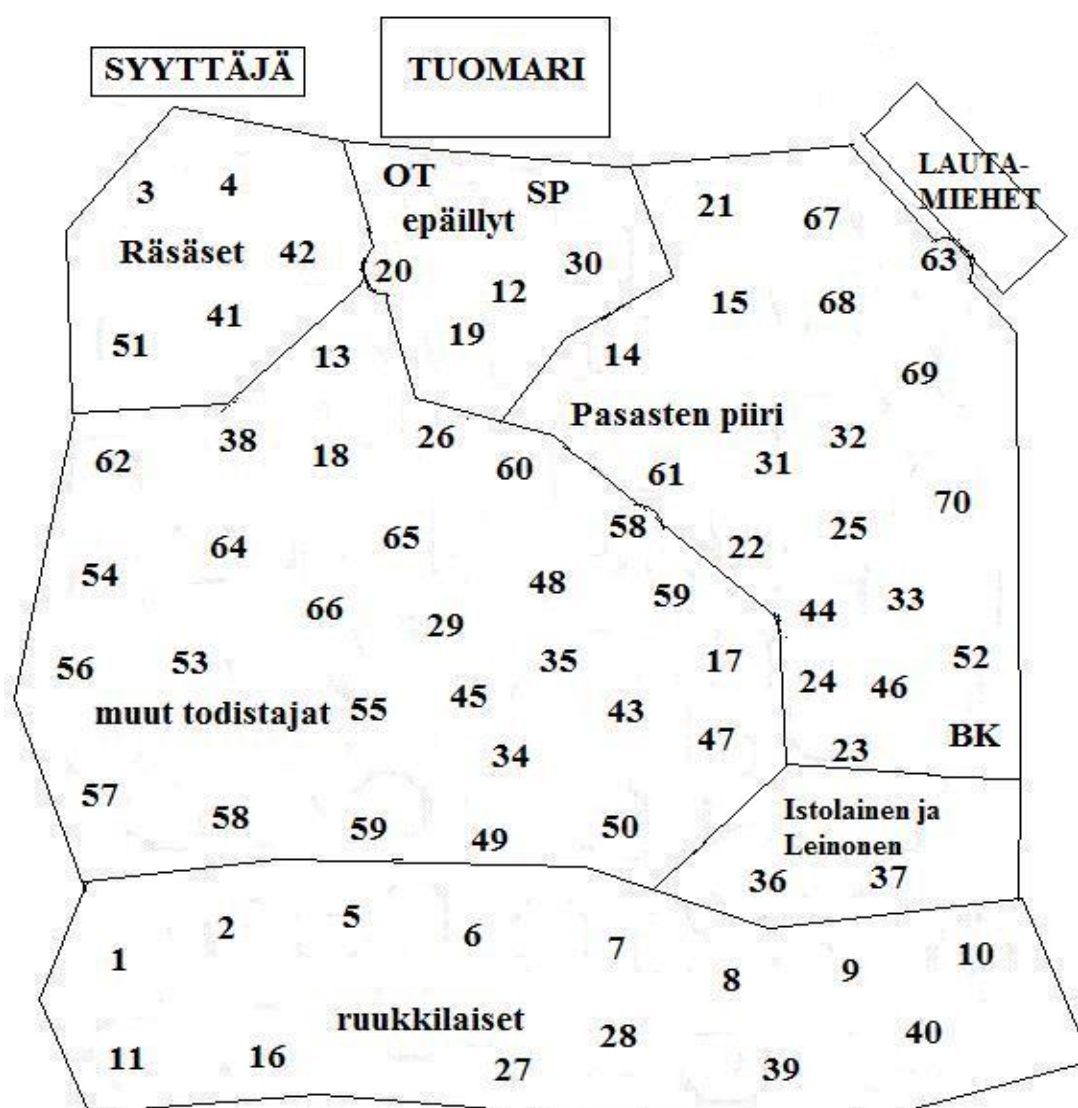
repliikkiä kuullut. Niilo Rissanen ei itsekään oikeuden edessä tunnustanut sellaista suustaan päästäneeksi, vaikka hän muuten muisti kyseisen tapaamisen Räsäsen kanssa päivämäärän tarkkuudella. Niilo Rissanen mukaan Pietari Räsänen oli yrittänyt kysellä, mitä Rissanen tiesi murhasta kertoen, että Räsäsen pojilla oli lupaus viidenkymmenen riikintaalarin palkkiosta.⁴⁰⁶

”Piru perii koko kyläkunnan!” Olipa renki Rissanen näin sanonut tai ei, on tällaisessa kommentissa luettavissa kostonuhka lavertelijoille. Epäillyt olivat tuolloin (1811) vielä vapaalla jalalla ja tarvittaessa lähietäisyydellä kontrolloimassa kyläläisten puheita. Toisaalta lausahdus voi tarkoittaa myös sitä, että murhan tekijöiden/teettäjien paljastuminen ja näitten rankaiseminen olisi tappio koko kyläkunnalle: pahimmassa tapauksessa se tietäisi monen pään menoa. Rankaiseva kontrolli uhkasi täten sekä epäviralliselta että viralliselta taholta. Toisaalta ”kepin” lisäksi vaikutti myös ”porkkana”: miltä taholta lupaus viidenkymmenen riksien palkkiosta oli Räsäsille annettu, ei lähteistä selviä. Halusiko viranomaistaho vai patruuna Westerlund tai kenties Loviisa-leski vauhdittaa tutkimusta tällaisella panostuksella?

Kumpaako – Tuovista ja Pasasta taustajoukkoineen vai tuomioistuinlaitosta – pitäisi pelätä ja kunnioittaa enemmän? Tällainen kysymys luultavasti askarrutti oikeusprosessiin mukaan vedettyjä kyläläisiä. Kumpikin taho – rikoksen teettäjät/tekijät yhtäältä, esivalta toisaalta – oli kykenevä sekä rankaisemaan että palkitsemaan. Vaikuttaa siltä, että kyläyhteisö jakautui oikeudenkäynnin aikana käräjien sosiaalisella areenalla niihin, jotka halusivat syylliset tuomituiksi, sekä niihin, jotka (ehkä itsekin murhan suunnitteluun osallistuneina) odottelivat sitä, että syytetyt näytön puutteessa vapautettaisiin. Osa kyläläisistä horjui näiden näkemysten välissä. Erityisen mielenkiintoinen oli Antti Tuovisen asennoituminen veljeensä Olliin. Jos veljesten välit olivat kovinkin huonot, olisi Olli Tuovisen kuolemantuomio tai toimittaminen pitkäaikaiseen vankeuteen eräänlainen ratkaisu veljesriidalle. Monet varmaankin pelkäsivät murhaan kykenevien miesten palaamista vankilasta takaisin kylälle (kuvio 6).

---

⁴⁰⁶ Rissanen lausunto todistaja U47:n jälkeen, ks. liite 5.

Kuvio 6: Oikeudenkäynnin todistajat. Tuomarin ja lautamiesten eteen ruukinpatruunan murhajatutussa syyttäjän haastamat henkilöt voidaan ryhmitellä seuraaviin osajoukkoihin: Epäiltyinä oli viisi miestä, joista Olli Tuovinen (OT) ja Sakari Pasanen (SP) vangittiin. Räsäset esittivät selvästi käsityksensä näiden syyllisyydestä. Pasasten piiriksi voidaan nimittää suvun jäseniä tai muuten heitä myötäilleitä henkilöitä, joista useat ilmoittivat, etteivät tienneet asiasta mitään tai esittivät todistuksia, joissa ei ollut epäiltyjen kannalta raskauttavaa. Ruukkilaiset eivät pystyneet nimeämään ketään murhamiehiksi epäilemäänsä. Välissä oleva muitten todistajien ryhmä kertoi näkemistään ja kuulemistaan havainnoista, joissa kosketeltiin Olli Tuovisen ja Sakari Pasasen liikkeitä, tekoja ja puheita. Vaihtoehtoinen tutkintalinja Heikki Istolaisen ja Sakari Leinosen syyllisyydestä lopautti pian. Heillä ei ollut osuutta enempää kuin tietoakaan murhasta. Myös Bertil Kein (BK) väitti olevansa syytön. Kuvio on laadittu kihlakunnankäräjien ensimmäisen käsittelykierroksen pohjalta, numerot viittaavat todistajien todelliseen vuorojärjestykseen, ks. liite 5. ”Oikeusdraaman” käännteitä seurasi epäilemättä vielä laajempi yleisö, sekä säätyläisiä että rahvasta.

6.5. Oikeuden ratkaisu

Marraskuun alussa 1813 tutkinta saatiin suoritetuksi. Vaikka epäilyjä Olli Tuovisen ja Sakari Pasasen syyllisyyttä kohtaan oli runsaasti, ei syyttäjä Anders Grönlund voinut katsoa saaneensa laillista näyttöä miesten osallisuudesta murhaan. Kumpainenkin kiisti edelleen syyllisyytensä. Olli Tuovinen huomautti, että kaikki epäilykset häntä kohtaan olivat ainoastaan seurausta hänen tilanteestaan karkulaisena samaan aikaan kun patruunan murha oli tapahtunut. Hänen mukaansa murha-aseen löytyminen lukottomasta ladosta ei millään tavalla saattaisi häntä murhasta vastuuseen. Myöskään se, että Tuovisen pieksut, jotka sitä paitsi olivat tupla-anturaiset, olivat yöllä 7. – 8. lokakuuta jäätyneet ja kovettuneet kylmässä nukkuma-aitassa, ei syytetyn mielestä sitonut häntä rikokseen.⁴⁰⁷

Kuva 7: Pieksut eli lapikkaat. Kuvan jalkineet ovat Kuopion museon kokoelmista, naisten lapikkaat, pituus 25 cm. Suurikokoiselle Taaton Uolulle nämä eivät välttämättä olisi mahtuneet. Lokakuun 8. päivän aamuna 1810 näkivät ruukkilaiset murhamiehen pieksun jälkiä ruukkipatruunan asunnon aidan takana. Olivatkohan jäljet jääneet samoista kengistä, joilla kovettuneilla koppuroilla Olli Tuovinen saapasteli varhain samana aamuna Taaton pirttiin sisälle? ”*Sydämeni kylmeni kokonaan, kun hänen jäätyneet kenkensä pitivät ääntä*”, kertoi äitipuoli Marketta Hiltunen. Jäljet pelottivat.

⁴⁰⁷ Kuopion sk 2.11.1813 § 508.

Marraskuun 4. päivänä 1813 kuultiin kihlakunnanoikeuden tuomio, jota kuulemaan vangitut tuotiin. Erkki Erkinpoika Väätäinen, Antti Ollinpoika Tuovinen sekä Heikki ja Pietari Paavonpoika Pasanen vapautettiin vastuusta ruukinpatruuna Ekholmin murhaan. Sitä vastoin Olli Ollinpoika Tuovisen ja Sakari Antinpoika Pasasen osalta todettiin, että siitä hetkestä alkaen, jolloin miehet viimeksi oli nähty kotipaikoillaan, siihen hetkeen, jolloin murhalaukaus ammuttiin, oli riittävästi aikaa ehtiä soutamalla Vuotjärveltä Juantehtaalle. Havaintoja kolmesta soutajasta oli tehty suurin piirtein näitten hetkien välisenä aikana. Kumpikaan miehistä ei oikeuden mielestä pystynyt tyydyttävästi selittämään olinpaikkaansa murhayönä. Lisäksi Ekholmin ruumiista löydetty luoti sopi Tuovisen isävainajan aseeseen, joka oli löydetty Tuovisen tilalta kätkeytyneenä. Tältä pohjalta kihlakunnanoikeus katsoi miesten olevan raskaasti epäiltyjä ruukinpatruunan murhasta.

Mutta koska täysi näyttö puuttui ja miehet kiistivät itsepäisesti, päätti kihlakunnanoikeus lainkohtien OK XVII:32 ja 20.1.1779 annetun kuninkaallisen määräyksen nojalla lykätä asiaa siihen saakka kunnes se selviäisi.⁴⁰⁸ Mitä venäläisen jääkäriin Ivan Ivanoffin tappoon tuli, katsoi oikeus näytetyksi toteen Olli Tuovisen syyllisyyden Ivanoffin kuolemaan ja tämän perusteella menettämään henkensä. Tuomio alistettiin uudelleen hovioikeudelle ja Olli Tuovinen ja Sakari Pasanen passitettiin jälleen lääninvankilan kolkkujen seinien sisälle. 24. marraskuuta 1813 Iisalmissa päivätyllä saatekirjeellä tuomari Gabriel Heinricius lähetti noin tuuman paksuisen nivaskan ruukinpatruunan murhaan liittyviä tutkintopöytäkirjoja liitteineen sekä Ekholmin ruumiista löydetyn luodin Vaasan hovioikeuteen.⁴⁰⁹

Hovioikeuden päätösprosessia voidaan seurata saatekirjelmän etusivulle tehdyistä merkinnöistä sekä rikosasian pöytäkirjoista.⁴¹⁰ Asiakirjalähetys saapui hovioikeuteen 6. joulukuuta ja heti seuraavana ja sitä seuraavana päivänä tutkinta-asiakirjoja luettiin. Jälkimmäisenä päivänä laamanni kanneviskaali Olof Liljedal otti paperit viikonvaihteen yli luettavakseen. Seuraavana maanantaina 13. joulukuuta asiaa käsiteltäessä Liljedal lausui hyväksyvänsä Heikki ja Pietari Pasasen, Erkki Väätäisen ja Antti Tuovisen syyttömyyden.

⁴⁰⁸ Kyseinen Oikeudenkäyntikaaren kohta kuului: ”Jos rascaisa rioxen-asioisa on enä cuin puoli todistusta sitä wastian, jonga päälle cannetan, ja hän cuitengin kiellä työn: ja Tuomari löytäettä waara on walapattoisudesta; jättäkön asian tulewaan aicaan, cosca se taita ilmaandua.” Vuoden 1779 kuninkaallisella määräyksellä oli kavennettu kuolemanrangaistuksen käyttöä, mm. useissa siveys- ja omaisuusrikoksissa. Koskivirta 2001, s. 45–47. Vapauttamisen ja tuomion langettamisen välillä tuomioistuimen oli mahdollista päättää ehdollisesta vapauttamisesta, tulevaisuuteen siirtämisestä (*absolutio ab instantia*) ja tunnustusvankeudesta. Pihlajamäki 1997, s. 181–190.

⁴⁰⁹ VHO, Alistusaktit, Oulun ja Kuopion lääni 1813, Ece 137, 127, VMA.

⁴¹⁰ VHO, Rikosasian ptk:t 1813 Ca 38, s. 571–596, VMA.

Olli Tuovisen ja Sakari Pasasen osalta hän totesi, että vahvoista epäilyksistä ja todennäköisyydestä huolimatta miehiä ei voitu todeta pitävästi syyllisiksi patruunan murhaan. Myöskään venäläisen sotilaan taposta laamannin mielestä ei ollut täyttä näyttöä. Tämän vuoksi laamanni Liljedal piti parhaimpana jättää asia tulevaisuuteen.

Seuraavaksi paperit otti itselleen asessori Lars Thuring, joka kahta päivää myöhemmin niitä palauttaessaan yhtyi kollegansa näkemykseen. Hän oli lisäksi löytänyt uusia perusteluja ratkaista Ivan Ivanoffin tappo. Koska teon sattuessa oli sota-aika, katsoi asessori Thuring sodan päättäneen rauhansopimuksen 11. artiklan nojalla syytteen venäläisen sotilaan taposta rauenneeksi. 5./17. syyskuuta 1809 Hänen Keisarillisen Majesteettinsa ja Hänen Majesteettinsa Ruotsin kuninkaan solmimassa Haminan rauhansopimuksessa kyseisessä artiklassa sanotaan:

”Tästä päivästä lähtien olkoon pysyvä unohdus kuluneesta ja yleinen armahdus molempien osapuolten alamaisille, jotka ajattelutapansa tai olosuhteitten vuoksi jommankumman sopijamahdin eduksi ovat sodan aikana joutuneet epäillyiksi tai asetetuiksi oikeudelliseen tutkintaan ja tuomittavaksi. Oikeudenkäyntiä tällaisesta syyistä älköön heitä vastaan nostettako; jos tällainen on aloitettu, sellainen peruttakoon ja lopetettakoon, eikä uutta tuomiota heille enää tuomittako.”⁴¹¹

Joulukuun 18. päivänä 1813 tutkintopapereihin tutustunut asessori David Monselius, samoin kuin asessori J. G. Holmberg, hovioikeudenneuvokset Olof Langenstein ja B. M. Stierwald sekä itse hovioikeuden presidentti E. J. Bergenheim yhtyivät Thuringin kantaan. Samana päivänä kirjoitettiin keisarillisen hovioikeuden päätös yllämainittujen herrojen nimillä varustettuna ja lähetettiin toimitettavaksi Kuopion maaherralle Gustaf Aminoffille. Hovioikeus tulkitsi näin Taaton tappelun ja tapon kuuluvan Haminan rauhansopimuksen armahdusartiklan piiriin. Savo-lehden Kotiseutumuistelmissa todetaan tältä osin, että *”kun oli ollut sota-aika ja surmansa saanut oli ollut ryöstöretkellä, ei Uolulle langetettu teosta mitään tuomiota”*.⁴¹²

Samana muistitiedon mukaan Taaton Uolun eli Olli Tuovisen vapautumisen syyteestä Ekholmin murhaan aiheuttivat paitsi edellä mainittu luotien todistus, myös se, että

⁴¹¹ Finlands Allmänna Författningar 1, 1808–1812, s. 45.

⁴¹² Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

” ... järwimatalla [...] ei kukaan sattunut näitä soutajia näkemään ja waikka akat oliwatkin kokouksen päätöksen rollanneet, että Olkkonen oli palkattu Ekholmin tappajaksi, ei kukaan ollut häntä siihen aikaan ruukin seutuwillä nähnyt eiwätkä wiranomaiset luulleet hänestä ylipäänsä olewan miestäkään tuollaiseen, jonkinwerran rohkeutta kysywään tekoon, jonka wuoksi häntä tutkimuksessa ei edes kuulusteltukaan – ja todistajaksi hän huonomaineisena ei olisi kelwannut!”⁴¹³

Mikäli muistitiedon ”Olkkonen” on sama henkilö kuin oikeudenkäynnin toinen pääepäilty Sakari Antinpoika Pasanen, niin papintodistuksen mukaan Pasanen oli kyllä ollut hyvämaineinen, eikä ollut aikaisemmin ollut vankilassa, kuten Olkkosen kerrottiin olleen, mutta varsinaista todistusta ja siihen liittyvää todistajanvalaa kaksi sormea Raamatulla hänen ei epäiltyinä annettu tehdä, kuten ei muittenkaan epäiltyjen tai heidän sukulaistensa. ”*Waikkapa tutkimuksessa käytettiin todistajina m.m. kaikki nuo Suurenahon kokouksessa läsnä olleet, ei kukaan woinut todistaa Uolua syylliseksi ja niin jäi asia selwittämättömänä sillenssä*”, päättää Kotiseutumuistelmien ylöskirjaaja selostuksensa.

Korkeimpaan oikeusistuimeen hallituskonseljin oikeusosastolle ja keisarille asti ei tätä prosessia viety. Välillisesti, edellä mainitun Haminan rauhansopimuksen artiklan kautta Venäjän keisari sekä Ruotsin kuningas olivat kuitenkin vaikuttamassa Olli Tuovisen kohtaloon. Tieto hovioikeuden päätöksestä saapui Kuopioon maaherra Gustaf Aminoffille 4. helmikuuta 1814. Seuraavana päivänä Olli Tuovinen vapautettiin vankilasta ja vankiluettelon sanamuodon mukaan ”*passitettiin Kuopion pitäjässä asuvan isänsä luo*”.⁴¹⁴ Luettelon laatijalla ei tainnut olla tietoa siitä, että isä-Tuovinen oli kuollut jo lähes viittä vuotta aikaisemmin. Vai oliko poika-Tuovinen halunnut tällaisen merkinnän kirjattavaksi sen sijaan että hän olisi lähtenyt ”veljensä luo”? Millähän mielillä Antti-veli, Kirsti-vaimo, äitipuoli Marketta, muut sukulaiset ja kyläläiset ottivat vastaan yli vuoden linnassa istuneen Ollin, jota jotkut ehkä jo olivat pitäneet menetettynä miehenä?

Näin Olli Tuovinen laskettiin vapaalle jalalle. Periaatteessa hänet olisi voitu määrätä tunnustusvankeuteen, kuten Taatonniemen tuhopolttajalle Juho Kuosmaselle oli käynyt. Vaasassa luultavasti arvioitiin, ettei vapautettu Tuovinen olisi vaarallinen ympäristössään, ehkä myös niinkin, ettei hänen vapauttamisensa aiheuttaisi suuria suuttumuksen puuskia

⁴¹³ Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

⁴¹⁴ SPT, vankiluettelot 1812, 1813, 1814, Eoa:4–6, KA.

yhteisön keskuudessa.⁴¹⁵ Ei liene mahdotonta sellainenkaan tulkinta, että Vaasassa, joka kesällä 1808 oli kokenut kovia kostotoimia venäläisten taholta⁴¹⁶, ei haluttu viedä taloan puolustaneen Tuovisen henkeä eikä vapauttakaan yhden ”iivanan” takia. Sen sijaan Sakari Antinpoika Pasasen osalta konkretisoitui uhka joutua vielä jatkotoimenpiteiden kohteeksi. Vaikuttavana tekijänä tässä ei tosin ollut miehen syyllisyys, vaan hänen alhaisemmaksi arvioitu yhteiskunnallinen asemansa. Aikana, jolloin irtolaisuus sinänsä saattoi riittää vangitsemisen perusteeksi, maaherrat pystyivät hallinnollisilla päätöksillä lähettämään irtolaisia, maankiertäjiä ja ”suojeluksettomia” henkilöitä pakkotöihin kruunun linnoituksille.⁴¹⁷

Samana päivänä kun talonpojaksi tai talonpojan pojaksi tituleerattu Olli Tuovinen vapautettiin, todettiin maaherra Aminoffin pitämässä kansliakuulustelussa, että irtolaismies Sakari Pasanen voitaisiin lähettää Viaporin ”yleisten töiden laitokseen” puoleksi vuodeksi tai pitemmäksikin ajaksi, ellei miehelle löytyisi muuta laillista suojelua. Pasanen ilmoitti tyytymättömyytensä ehdotettua järjestelyä kohtaan ja jätti maaliskuussa kirjurin välityksellä valituksensa keisarilliselle hallituskonseljille Turkuun. ”*Suurivaltiaimmalle ja Kaikkeinarmollisimmalle Keisarille*” osoitetussa armonanomuksessa Sakari Antinpoika Pasanen rohkeni ”*kaikkeinsyvimässä alamaisuudessa*” rukoilla armahdusta kovasta rangaistuksesta, joka häntä Viaporissa odotti. Perusteenaan Pasanen ilmoitti, ettei hän ollut mikään ympäri maata kiertävä irtolainen ”*vaan päinvastoin varhaisimmasta lapsuudestani asti olen oleskellut yhdessä ja samassa kylässä enkä myöskään ole tehnyt mitään yleistä rauhaa häirinneitä rikoksia*”. Armonanomus tuotti toivotun tuloksen: 25. elokuuta uhkaava Viaporin linnatuomio kumottiin ja 16. syyskuuta 1814 Sakari Antinpoika Pasanen pääsi vapaana miehenä palaamaan kotikyläänsä Vuotjärvelle.⁴¹⁸

---

⁴¹⁵ Tuhopolttaja Juho Kuosmasen tapauksessa, joka meni Kuninkaallisen Majesteetin ratkaistavaksi 1805, käytettiin tunnustusvankeuteen määräämisen perusteena juuri sitä, että miehen vapauttaminen saattaisi olla haitallista yleiselle turvallisuudelle. VHO, alistettujen asiain päätöstalot Di 41, VMA. Tunnustusvankeudesta Koskivirta 2001, s. 110–111.

⁴¹⁶ Esim. Hårdstedt 2007, s. 118–121.

⁴¹⁷ Laakso 2002, s. 196–197; Koskivirta 2007, s. 166–167.

⁴¹⁸ ”... utan twärtom ifrån spädaste barndomen wistats i en och samma by och icke heller begått några brott som stört det allmänna lugnet.” SPT, vankiluettelot 1814, Eoa 6, KA; SOO, anomus- ja valitusdiarit, Ea 83, KA. Pasasen asian saamaa käännettä varten vaivattiin vielä myös paikallisen tason viranomaisia. Sekä nimismies Järnefeldt (murhan aikana Juantehtaan pehtoorina ollut Adam Otto Järnefeldt toimi 1814 Nilsiän kruununimismiehenä) että pastori A. J. Brofeldt todistivat, että ennen ruukinpatruunan murhaa Sakari Antinpoika Pasanen ei ollut elämäntavoillaan aiheuttanut suurempia valituksia, että hän oli elättänyt itsensä työllään sukulaistensa luona, sekä että hän oli ollut manttaaliinkirjoitettu ja aikaisemmin omistanut Vuotjärven kylällä tilan, jonka sittenkin oli myynyt Antti Miettiselle. Brofeldt oli vielä helmikuussa varmistanut miehen iän, kun ylemmät virkaportaat harkitsivat, olisiko yli kuusikymppisestä miehestä Viaporiin lähtijäksi. Kansliakuulustelussa Pasanen oli sanonut itseään 66-vuotiaaksi, papintodistuksen mukaan hän oli syntynyt 1750.

N. Actikeln uti det smellan hand.
 Rättfärdiga Majestäd och Hans Ma-
 jestät Konungens af Sveriges den
 17da September år 1813. År slutna
 frihetskriget, tillåtandes därom
 ut förfalla; hvaranti försedd med
 tings tillflykt för och utom den
 ändradt

E. Bergenheim

B. M. Stierwald. O. Langenstein.

Joh. Gust. Holmberg

David Monselius. L. Thuring. O. Liljedal
 ut in part.

Kuva 8: Viimeinen sivu Vaasan hovioikeuden päätöksestä, jolla 18. joulukuuta 1813 ratkaistiin ruukinpatruuna F. J. Ekholmin murhaajiksi epäiltyjen Olli Tuovisen ja Sakari Antinpoika Pasasen syyllisyys. Hovioikeus totesi, että vaikka miehiä vastaan oli enemmän kuin puoli näyttöä, niin todistajien sekä tunnustuksen puuttuessa asia oli jätettävä tulevaisuuteen, aikakauden lakisuomella "tulewaan aicaan, cosca se taita ilmaandua". Mitä Olli Tuovisen syyllisyyteen venäläissotilaan Ivan Ivanoffin tappoon tuli, katsoi Vaasan hovioikeus oikeaksi Haminan rauhansopimuksen armahdusartiklan nojalla antaa asian raueta. Allekirjoittajat ovat E. J. Bergenheim, B. M. Stierwald, O. Langenstein, Joh. Gust. Holmberg, David Monselius, L. Thuring sekä O. Liljedal. (VHO, alustusasiain päätöstaltiot 1813, 127, Di 55, VMA.)

7. Murhan ja sen lähteiden tulkinnat

7.1. Kuka murhasi patruuna Ekholmin?

Voiko kaksisataa vuotta myöhempi tutkimus vastata otsikon kysymykseen varmemmin kuin rikosta tuoreeltaan selvittänyt aikakauden oikeuslaitos? Vaikka Kuopion kihlakunnankäräjät Vaasan hovioikeuden vahvistuksella saivatkin tapauksesta selville yhtä ja toista, niin yksiselitteisen langettavaa tuomiota oikeuslaitos ei pystynyt antamaan. Asia jäi avoimeksi, tulevaisuuteen siirretyksi, jolloin mahdollisesti uutta näyttöä asiaan saataisiin. Prosessin etenemiseen vaikutti tuona aikana vallinnut ja nykynäkökulmasta katsottuna jäykkä, legaalinen todistusvaatimus, joka esti syyllisen/syyllisten nimeämisen, vaikka aihetodistukset olivatkin vahvat. Vaadittua kahta silminnäkijätodistajaa ei ollut saatavilla, eivätkä epäillyt tunnustaneet.

Jos aikakauden rikostutkimusta arvioidaan nykyajasta käsin, voidaan todeta sen alkeellinen taso. Rikoksen tutkimisen historia on yhteydessä syyttäjälaitoksen vaiheisiin, poliisilaitoksen syntyyn ja oikeuslääketieteen kehitykseen. Ekholmin murhan aikoihin Suomen suuriruhtinaskunnan ensimmäistä, rikostutkimusta suorittavaa poliisikamaria ei ollut vielä perustettu eikä suomalaisen ”oikeuslääketieteen uranuurtajaksi” myöhemmin nimetty lääkäri ollut vielä syntynyt.⁴¹⁹ Lasareteissa, lastensairaaloissa ja sotakentillä

---

⁴¹⁹ Ensimmäinen poliisikamari perustettiin Turkuun vuonna 1816. Hietaniemi 1996, s. 17. Patologian uranuurtaja ja oikeuslääketieteen perustan luoja Suomessa oli Otto E.A. Hjelt (1823-1913). Forsius 2001, s. 238–241. Rikostutkimus uudistui Suomessa 1800-luvun puolimaissa niin oikeudessa käytettyjen todistusvaatimusten osalta kuin myös uusien menetelmien tullessa tunnetuiksi. Preussilaisen piirilääkärin tohtori Hodannin kehittämä menetelmä jälkien talteen ottamiseksi kipsivalosten avulla esiteltiin Suomessa tuoreeltaan vuonna 1868. Hietaniemi 1996, s. 15–16. Olisikohan tällainen menetelmä saanut savolaiset pieksukengät satimeen? Tällaisista keinoista – sormenjälkitutkimuksesta puhumattakaan – osattiin tuskin unelmoita 1810-luvulla Vähän-Savon ylisessä kihlakunnassa. Vaikka onkin jossain määrin anakronistista ja kontrafaktuaalista spekuloida sillä, miten Ekholmin murha olisi selvinnyt nykyajan rikostutkimusmenetelmillä, millaisen rangaistuksen nykyajan oikeuslaitos olisi teosta langettanut tai olisiko nykyajan lääketiede kyennyt pelastamaan haavoittunutta ruukinpatruunaa, on tämänkaltaisilla arvioinneilla on kuitenkin se merkitys, että ne kiinnittävät huomiota kyseisillä aloilla tapahtuneeseen kehitykseen. Kehityksen huomaa jo lyhyemminkin aikaperspektiivin osalta, kuten esim. puolen vuosisadan takaista Kyllikki Saaren surmaa tarkasteltaessa. Pekka J. Karhunen ja Kimmo Himberg (Murha ratkeaa laboratoriossa, Tiede 1/2000) arvioivat, että nykymenetelmillä tämä vuonna 1953 tapahtunut murha olisi selvitetty. Ks. HS, kuukausiliite elokuu 2009 Heinäveden Tulilahden murhista. Oikeuslääketieteen kehityksestä ja kuolinsyytutkimuksesta 1700-luvulla ks. Koskivirta 2009, s. 294–305.

karaistunut piirilääkäri asessori A. F. Laurell oli kyllä tunnettu perusteellisista tiedoistaan lääkäriammattissa, mutta varsinaista oikeuslääketiedettä hän ei edustanut. Murhajutun syyttäjänä Kuopiossa toiminut viskaali Anders Grönlund teki työtään ”verrattain uutterasti” ja kruunun toimitusvoudit ja nimismiehet ahkeroivat parhaansa mukaan Kuopion takana, talonpoikaisten lautamiesten avustamana. Tästä huolimatta tutkimus, jossa todistusaineistoa välillä hukattiin ja sitten taas löydettiin, antaa myöhemmän ajan arvioitsijalle amatöörimäisen vaikutelman. Oikeushallinnon heikkous näkyy siinäkin, miten pääepäilty saattoi elellä kotipaikallaan vuosikausia virkavallan tavoittamattomissa.

*”Menetetty aika merkitsee totuuden pakenemista.”*⁴²⁰ Kriminalistiikan oppi-isän, ranskalaisen Edmond Locardin ajatus tässä tutkittavaan tapaukseen sovellettuna tarkoittaa sitä, että se aineisto, *corpus delicti*, joka myöhempien aikojen mahdollisesti etevempien rikostutkijoiden käsissä olisi voinut johtaa syyllisen varmaan osoittamiseen, on hävinnyt – lukuun ottamatta niistä kertovia kirjallisia lähteitä ja suullista perimätietoa. Voidaanko näitten tietojen pohjalta esittää riittävän varma käsitys siitä, kuka tai ketkä olivat ruukinpatruunan murhamiehet? Kyseisten tietojen analysointi tässä tutkimuksessa toimii eräänlaisena lähdeaineiston ”ruumiinavauksena”, jonka pohjalta tutkimustulokset nousevat esille.

Murhamieskandidaatteja profiloitaessa (ks. liite 9) voidaan todeta seuraavaa. Talonpojan poika Olli Tuovinen oli oikeudenkäynnin ”ykkösepäilty”. Suurella todennäköisyydellä juuri hän oli ruukinpatruunan tappaneen laukauksen ampuja. Oikeudenkäynnissä esille tulleet aihetodisteet viittasivat vahvasti Tuovisen syyllisyyden suuntaan, vaikkei täyttä näyttöä ollutkaan. Todistajia ei ollut. Tunnustus puuttui, mutta sekin tuli – tosin vasta vuosikymmeniä myöhemmin, eikä silloinkaan oikeuden edessä vaan talonpoikien ryöpyäisissä. Tämä suullisena perimätietona kulkeutunut ”tunnustus”, vaikkakin se luonteensa vuoksi on epäluotettava, antaa lisävahvistusta oletukselle Olli Tuovisen syyllisyydestä. Mies, jolla oli jo tunnollaan henkirikos (mahdollisesti kaksikin) ja joka ilmeisesti oli kokenut pyssymies, oli todennäköisin vaihtoehto kyläyhteisön omasta piiristä valituksi palkkamurhaajaksi. Tuovisen luonteen pohdinta jatkuu vielä jäljempänä.

---

⁴²⁰ Hietaniemi 1996, s. 5.

Suullisessa perimätiedossa on omat epävarmuustekijänsä, mutta myöskään kirjallista oikeudenkäyntipöytäkirja-aineistoa ei tällaisessa tapauksessa voida ilman muuta pitää totuudenmukaisena. Silti voidaan arvioida oikeudenkäynnissä tuoreeltaan esille tulleiden seikkojen olevan raskauttavampia ja todistusvoimaisempia kuin myöhemmin muistiin merkittyjen suullisten kertomusten tietojen. Näin ollen ”kakkosepäily” on irtolaismies Sakari Antinpoika Pasanen, jonka kansan perimätieto on syystä taikka toisesta unohtanut. Pasasen, kuten Tuovisenkin, alibi oli hatara. Pasasen sukuhistorian mukaan Sakari oli ”*veljeensä Paavoon verrattuna virkeä ja rohkea mies. Hän oli Tigerstedtin vastaisessa kamppailussa johtohahmoja yhdessä Paavo (Pekan poika) Pasasen kanssa.*”⁴²¹ On mahdollista, että ruukin toimien seurauksena köyhtyneen Sakari Pasasen vaikuttimena surmatekoon olisi voinut olla murhasta luvattu rahapalkkio yhdistyneenä henkilökohtaiseen vihaan ruukinpatruunaa kohtaan.

Oliko ruukille soutaneita murhamiehiä kaksi vai kolme? Oikeuden eteen valikoitui kaksi pääepäiltyä, vaikka muun muassa hovioikeuden lopullisessa päätöstekstissäkin mainitaan havainto kolmen miehen soutamisesta ruukille päin. Muilla epäillyillä oli pitävät todistajat. On tietenkin mahdollista, että omaan piiriin kuuluneet perheenjäsenet tai palkolliset antoivat – joko omaehtoisesti tai uhkailun pelossa – tässä asiassa alibin osalta vääriä lausuntoja. Kansanperinteen versioissa puhutaan kahdesta miehestä. Myös Niilo Rissanen oli Pietari Räsänen kertoman mukaan otaksunut vain kahden miehen menneen ruukille.⁴²² Yhteen veneeseen olisi kyllä kolmaskin mahtunut, ehkä jonkinlaisena peränpitäjänä ja varmistajana. Olisiko tässä siis ollut tilaa ”huonomaineiselle, rikoksista linnassa istuneelle Olkkoselle” tai ”kulkumies Leskiselle” vai ovatko nämä vain Sakari Antinpojan pseudonyymejä, kansanperinteen kehittämiä kiertoilmauksia, joilla kenties peiteltiin Pasasten syyllisyyttä? On selvää, että usean sukupolven ajan ja osaksi salassa kulkeutuneen tarinan henkilöhahmoissa saattaa tapahtua sekoittumista tai sulautumista, joka voi olla tahallista tai tahatonta.

Olkkos-teoriaa ei kuitenkaan pidä kokonaan hylätä. Olkkonen ei ollut paikkakunnalla tuntematon nimi. Vuodenvaihteessa 1797/1798 Nilsiään oli muuttanut Nurmeksesta renki Juho Olkkonen. Hän oli syntynyt Nurmeksen (Rautavaaran) Puumalan kylässä vuonna 1776. Miehen nimi löytyy muun muassa Nilsiän kirkonarkiston rippilasten luettelosta.

⁴²¹ Paikkala 2009, s. 132. Paavo Pekanpoika Pasanen = Paavo Pietarinpoika Pasanen.

⁴²² Todistaja U39, ks. liite 5.

Pastori Brofeldt piti rippikoulua yleensä syys–lokakuussa noin viikon verran enimmillään miltei sadan nuoren joukolle. 22-vuotias Juho Olkkonen oli rippikoulussa ainakin syksyllä 1798 – samaan aikaan kuin Olli Tuovinen – ja 1802, mutta ei päässyt ehtoolliselle ainakaan ennen vuotta 1810.⁴²³ Luku- ja kristinopin taidotonta uhkasi syrjäytyminen avioliittomarkkinoilta, mutta sotamieheksi kaiketi kelpasi ehtoollisella käymätönkin poikamies. Juho Olkkonen oli 1800-luvun alussa Vuotjärven kylällä varasotilaana ja ainakin jossakin vaiheessa ruukin torpparin Erik Elgin renkinä. Olkkonen esiintyi muutamissa oikeudenkäynneissä patruuna Ekholmin todistajana.⁴²⁴

Perimätieto kertoo, että ruukinpatruunan ampujaksi pestattu nurmeslainen Olkkonen olisi ollut Tiaisen miehiä,⁴²⁵ toiminut siis Pohjois-Karjalan talonpoikaisten sissien johtajan ”rajakapteeni” Olli Tiaisen joukoissa vuonna 1808. Pekka Pitkäsen mukaan Olli Tiaisen adjutantilla Olli Timosella oli nurmeslainen renki nimeltä Pekka Olkkonen. ”*Saattaa olla, että Juho Olkkonen kutsui Pekka Olkkosen ampumaan johtaja Ekholmin*”, olettaa Pitkänen.⁴²⁶ Periaatteessa on mahdollista, että joku Olkkonen olisi ollut murhasoudulla mukana kolmantena miehenä, joka ei missään vaiheessa tullut ilmi oikeudenkäynnin kuluessa. Savo-lehden kertomuksen mukaan ”akat rollasivat” Olkkosen nimen oikeudessa, mutta miehestä ei uskottu olevan tämänkaltaiseen tekoon eikä hän huonomaineisena voinut oikeudessa todistaa. Olli Tuovinen ja Sakari Pasanen eivät voineet tuomarin edessä siirrellä vastuuta millekään Olkkoselle, koska olisivat samalla tunnustaneeksi osallisuutensa.

Toinen vaihtoehto on se, että Olkkosta ei ollut olemassakaan vaan kansanperinne ”keksi” myöhemmin hänen olemassaolonsa. Sinänsä se, että murhamiehen sanotaan olleen entinen sotilas, ei tunnu mitenkään epäuskottavalta.⁴²⁷ Tällainen oli myös Bertil Kein eli Pertti Hartikainen, jonka nimi ohimennen mainittiin murhaajia arvailtaessa mutta jota ei kuitenkaan oikeudessa kovisteltu. Hänkään ei kiertelevänä, huonomaineisena irtolaisena

⁴²³ Nilsiiään muuttaneet 1798 sekä rippilasten luettelo 1796–1810, TK 1483, mf.

⁴²⁴ Kuopion sk 1803 § 613–617, 622–624, Pien-Savon tmk, Cba:16, JoMA. Lisäksi Olkkonen oli osallisena riitajutussa, jossa Sakari Antinpoika Pasanen syytti lääninkamreeri Gustaf Saloniusta ja nimismies A.J. Labbartia virkavirheistä, perusteettomasta takavarikosta ja lahjonnan vastaanottamisesta. Marraskuussa 1803 Labbart oli Pasasen maksamattomien velkojen (vanha velka Johan Elgille sekä puuttuvat sotamiehen palkat Henrik Härdille ja varasotilas Juho Olkkoselle) kattamiseksi myynyt Pasaselta takavarikoitua heinää sekä lehmän. Sakari Pasanen oli mielestään jo maksanut ruotumiehille menevät suoritukset, väitti Labbartin ottaneen ylimääräistä heinää sekä saaneen Juho Olkkoselta lahjuksina teeriä ja paloviinaa. Kuopion tk 1804 § 254, 279, 281, 420, Pien-Savon tmk, Cba:17, JoMA.

⁴²⁵ Kusti Leskisen kertomus 5.7.2007, liite 8C.

⁴²⁶ Pitkänen 2009b, s. 94. Samannimisiä miehiä (Juho ja Pekka Olkkonen) esiintyi myös Savon metsärosvojen joukoissa 1820-luvulla. Lappalainen 2001, s. 42–44, 77.

⁴²⁷ Vrt. Lappalainen 2001, s. 103–105.

saanut antaa valallista todistusta: on siis mahdollista, että tämä Hartikainen olisikin ollut ”Olkkonen”.

Pitemmän ajan epäiltyjen piirissä olleet Erkki Väätäinen, Heikki ja Pietari Pasanen sekä Antti Tuovinen vapautettiin kokonaan syytteistä. Melko varmana voi kuitenkin pitää sitä, että osa näistä Siikajärven, Vuotjärven ja Nilsin miehistä – samoin kuin Suurenahon häränteurastaja Paavo Paavonpoika Pasanen sekä Niemelän vanhempi ja nuorempi Sakari Pasanen – oli ollut ”juonessa mukana”, taustatekijöinä tai murhan tilaajina ja maksajina. Niin ”rehellisiä ja hyvämaineisia” ja kristinopin, kymmenet käskyt ja katekismukset tuntevia talonpoikia kuin he olivatkin (ks. liite 9), he olivat myös ruukinpatruunan pitkäaikaisia vihamiehiä, joilla epäilemättä oli halua hankkiutua Ekholmista eroon.

Kokonaan uudenlaisen näkökulman ruukinpatruunan murhaan antaa epäily siitä, että murhan taustalla olisi ollut säätyläishenkilöitä, kuten lautamies Tammelin.⁴²⁸ Nilsin lautamies Carl Jacob eli Kaarle Jaakko Tammelin (1764–1821) oli alimman maalaissäätyläistön ja talonpoikaiston ylimmän ryhmittymän välimaastossa. Nilsin n:o 2 kirkkoväärtin ja kuudennusmiehen Juho Rissasen vävy Tammelin oli tullut 1780-luvulla Juantehtaan palvelukseen metsänvartijaksi. Hän hallitsi ruotsin kielen ja oli luku- ja kirjoitustaitoinen. Jossakin vaiheessa 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä hän jätti lautamiehen tehtävät pojalleen Carl eli Kaarle Tammelinille (s. 1786), joka oli myös murhatutkimuksissa mukana.

Kuten Juantehtaan välikäräjillä 1808 kävi ilmi, Ekholmin mielestä Tammelinilla ei ollut omistusoikeutta Nilsin n:o 2 tilan osaan, jolla hän asui. C. J. Tammelin yhdessä lukkari Gustaf Helenin ja vanhan Paavo Pasasen kanssa oli edusmiehenä valittamassa asiasta Vaasan hovioikeudessa. Tässä mielessä hän oli ”samassa veneessä” ruukintalonpoikien kanssa, jotka patruuna halusi häätää tiloiltaan. Erään, tosin epävarman havainnon mukaan vanha lautamies Tammelin olisi ollut murhailtana matkalla veneellä Olli Tuovisen ja Bertil Keinin seurassa ruukille päin, vaikka luotettavampi todistaja, Helen, kertoi hänen maanneen humalassa kotonaan. Vai heikentääkö lukkari Helenin todistuksen arvoa se, että myös hän oli Ekholmin syytettyjen listalla? Kusti Leskinen otaksuu, että lautamiestoimensa kautta Tammelinilla olisi ollut yhteyksiä mahdollisiin palkkamurhaajiin. Olisiko lautamies tosiaan

---

⁴²⁸ Kusti Leskisen kertomus 5.7.2007, liite 8C.

”istunut kahdella tuolilla”, sekä virallisen että epävirallisen tuomioistuimen jäsenenä, ja humalaan hankkiutumalla järjestänyt itselleen alibin? Todisteita tästä ei kuitenkaan ole.

*”Sellaistakin kerrotaan, että myös senaikainen pappi olisi ollut mukana neuvotteluissa kinkereitten yhteydessä.”*⁴²⁹ Tällainen perimätieto kytkisi pastori Anders Johan Brofeldtinkin osalliseksi murhan suunnitteluun. ”Säätyläissalaliittoteorian” mukaan Ekholm olisi ollut niin hankala henkilö, että myös monet säätyläisetkin olisivat olleet salaa tyytyväisiä hänen pois raivaamisestaan – ja mahdollisesti olleet jopa mukana murhan suunnittelussa. Todisteita tällaisen tulkinnan tueksi ei löydy.⁴³⁰ Lukuun ottamatta edellä mainittua mainintaa Tammelinista oikeudenkäynnin aikana ei tullut esille mitään sellaista, joka olisi viitannut säätyläispiirien syyllisyyteen. Talonpoikien keskuudessa rakentunut suullinen perimätieto on saattanut kenties tällä tavalla ”ulkoistaa” syyllisyyttä tai jakaa sitä laajemmalle.

7.2. Mitä suullinen perimätieto kertoo murhasta?

Olli Tuovisen ”tunnustus” on vielä tarkemmin esittelemättä. Sen yhteydessä päästään samalla tutkimaan suullisen perimätiedon ominaispiirteitä. Jo useaan kertaan siteerattujen vuonna 1920 Savo-lehdessä julkaistujen Kotiseutumuistelmien lopussa kerrotaan, miten Olli Tuovinen eli Taaton Uolu saapui vuonna 1849 metsästysreissunsa yhteydessä Antti Ahosen kanssa Haasianiemen taloon, missä hän kertoi tarinansa.

”Haasiaisniemen talon omisti tähän aikaan Paawo Pasanen⁴³¹ ja oli hänellä aikamiehiä jopa joukollisiakin poikia Juho, Heikki ja Antti. Kun otustajat olivat talonmiehille

⁴²⁹ Kusti Leskisen kertomus 5.7.2007, liite 8C.

⁴³⁰ Se seikka, että herra ja rouva Ekholm olivat riidoissa, ei tee Lovisa-leskestä epäiltyä murhaan, ilman muita todisteita. Ja vaikka Anders Westerlundin suhtautuminen kumppaninsa kuolemaan vaikuttaa jotenkin kylmäkiskoiselta, sekään ei tee hänestä tekoon osallista. Kirjeessään kihlakunnantuomarille Westerlund noin viikko murhan jälkeen toteaa melko tyyliä samassa sivulauseessa hautajaiskustannukset ja tarpeettomien hevosten lahtaus- ja rehukulut ruukin taloutta rasittavina menoerinä. (Kuopion sk 1810 § 563, Pien-Savon ylinen tmk, Cbb:1, JoMA.) Periaatteessa voidaan tietenkin pohtia, olisiko esim. Lovisa-rouvan tai liikekumppani-Westerlundin kannalta ollut edullista hankkiutua Ekholmista eroon. Mikäli näin olisi ollut ja mikäli mainitut henkilöt olisivat olleet murhan takana, olisiko tällaisesta säilynyt todisteita? Niiden puuttuminen ei kuitenkaan ole peruste ”salaliittoteorian” puolesta (todisteet olisi tuhottu), vaan uskottavampi vaihtoehto on, ettei sellaista ollutkaan (todisteita ei ole).

⁴³¹ Pasanen, Paavo Juhonpoika (1789–1856), ”kuninkaissakäviä” Paavo Pietarinpoika Pasanen pojanpoika, joutui vuonna 1809 venäläisten sotakuljetuksiin Pohjanmaalle. Hän lähti Vuotjärven Jokelasta vuoden 1811

ylen tuttuja, otettiin he taloon wieraiksi. Kahwipannua ei kyllä talossa ollut, mutta wiinaa ei puuttunut ja sitä kohta tarjottiin wieraille, jotka alkoivat sitä vanhan isännän kanssa nautiskella, poikain ollessa wiinan maistamattomina. Ukkojen tultua puhetuulelle alkoivat pojat kysellä heiltä kaikenlaista entisistä tapahtumista. Silloin ukko Uolu aukaisi sydämensä, lausuen: ”kolme miestä olen tappanut, mutta nyt en enää tapa kuin jäniksiä”. Joku pojista kysyi, tarkoittiko hän tällä lauseellaan mahdollisesti myös Ekholmin surmaa, johon lausui Uolu: ”kyllähän sen asian nyt jo saa kertoa niin kuin se on tapahtunut” ja sitte seurasi edellä olewa kertomus. Puhetta oli kuulemassa myös Heikin wanhin poika Juho, silloin kahdeksannella ikävuodella eikä kukaan häneen huomiota laskenut, mutta poikasella – synt. 18.6.1841, nykyinen Howin talon wanha isäntä – olikin hywä muisti, josta hän tämän tarinan minulle kertoi Howin kammarissa 5 päiwänä lokakuuta 1917 illalla – ja kuluipa siinä melkoinen osa yötäkin.”⁴³²

”Minä” eli toimittaja, joka Kotiseutumuistelmat Savo-lehdessä joitakin vuosia myöhemmin (22.10.1920) julkaisi, merkitsi lehtikirjoituksen alle nimensä alkukirjaimet ”R.I.” Hovin Juho Pasanen, joka juttua kertoessaan oli 76-vuotias, kuoli melko pian tarinan julkaisun jälkeen, alkuvuodesta 1921.⁴³³

Savo-lehteen talletettu perimätieto on mainio esimerkki muistitiedon kantavuudesta. Vuosisadan takaiset asiat kulkeutuvat kerrottuna tietona sukupolvelta toiselle. Patruunan murhan osalta on mielenkiintoista vertailla tällaista suullisen perimätiedon kuljettamaa tarinaa asiakirja-aineiston avaamaan näkymään, kuten edellä on tehty. Muistitiedon osalta on kuitenkin otettava huomioon varsin monta epävarmuustekijää – etenkin näin pitkän ajanjakson ollessa kyseessä. Onko humalaisen vanhuksen kertomus miltei 40 vuoden takaisista asioista pätevä todistajanlausunto, varsinkin kun lausunnon kertoo lehtimiehelle lähes 70 vuotta myöhemmin henkilö, joka tarinan kuullessaan oli vasta seitsenvuotias poikanen? On selvää, että tällaiseen tarinankulkeutumisprosessiin liittyy monenlaisia mielikuvituksen, unohduksen, erehdyksen, väärinymmärryksen, liioittelun, kehumisen ja

---

vaiheilla, oli sittemmin perheineen torpparina Lastulahdessa, Haasianniemessä, Saunalahdessa, Suuressa-ahossa ja Lastulahden Jokelassa, jonne vanhin poika Juho tuli talolliseksi. Toiseksi vanhimman veljen Heikin (1814–1877) vanhin poika oli Juho. Paikkala 2009, s. 171–172.

⁴³² Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

⁴³³ Pekka Pitkäsen arvelun mukaan ”R.I.” voisi olla eversti Ragnar Ignelius, joka toimi Suomen sotilasiamiehenä Virossa ja Latviassa. Hän oli naimissa Hovin Juho Pasasen pojan Oskarin tyttären Elman kanssa. Kotiseutumuistelmia Nilsistä vuodelta 1917(<http://koti.welho.com/ppitkan4/>). Tarinan kirjalliseen muotoon saattamisen lisäksi ”R.I” on tehnyt kirjoitusta varten ainakin jonkinlaisia tutkimuksia Nilsin rippikirjojen avulla.

peittelyn elementtejä, kun vielä otetaan huomioon, että ollaan Savossa, armoitettujen tarinanseppittäjien maakunnassa, missä vastuun sanotaan olevan kuulijalla eikä kertojalla.⁴³⁴

Ihmisen muisti on valikoiva, ja yleensä muistelijä itse näyttäytyy edullisessa valossa. Monet asiat, etenkin ikävät, unohdetaan helposti. Olli Tuovinenkin taisi unohtaa tai ainakin jätti kertomatta vankeusaikansa vai unohtiko sen tarinan välittäjä? Monen ihmisen kautta kulkevana kertomus väistämättä muuttuu. Jokainen kertoja ”luo” tarinan uudestaan omista henkilökohtaisista lähtökohdistaan ja uudesta historiallisesta kontekstista käsin. Sekin vaikuttaa tarinan sisältöön, kenelle tarinaa kerrotaan.⁴³⁵ Juho Pasasen kertomus vuonna 1917 oli varmasti erilainen kuin Olli Tuovisen kertomus vuonna 1849, puhumattakaan siitä, millaiset olivat todelliset tapahtumat vuonna 1810.

Näistä varauksista huolimatta tämäntyyppinen tarina on kallisarvoinen historian tutkimuksessa. Muistelma voi valottaa asioita, joita asiakirja-aineisto ei kerro. Jotkut tietyt yksityiskohdat saattavat olla hyvinkin todenmukaisia. Mutta ennen kaikkea kansanperinne esittää kiteytyneenä kansan oman käsityksen tapahtumista, omine asenteineen ja arvoineen. Jo pelkästään kansanperinteenä ja tarinana kertomus on kiinnostava.⁴³⁶ Savo-lehden Kotiseutumuistelmassa ilmenee vastakkainasettelu väärämielisen ruukinpatruunan ja kansan oikeutettujen vaatimusten välillä, talonpoikien hätä mautilojensa menetyksestä sekä pyrkimys hakea oikeutta. Kun tämä ei tuota tulosta, talonpoikaisyhteisö langettaa kuolemantuomion ruukinpatruunalle. Oikeuden pöytäkirjojen esittämä kuva talonpojista on toisenlainen: ”säätyläissidonnaisten silmälasien” läpi katsottuna he ovat metsien haaskaajia, toisen omaisuuden turmelijoita ja rikollisia, jotka päälle päätteeksi murhaavat isäntänsä. Uhrin lähipiirissä murhaajan muisto esitettiin sata vuotta myöhemmin seuraavasti: *”Murhaaja oli voimistaan ja villeydestään tunnettu työläinen nimeltään Olli Tuovinen, joka teostaan kuuluu saaneen kyläkunnalta kolme tynnyriä ruista.”*⁴³⁷ Se, että Tuovista sanotaan

⁴³⁴Kusti Leskisen luonnehdinnan mukaan Hovin Juho Pasasen puheet kuuluisivat kategoriaan ”Tuppurainen Tappuraisella takuumiehenä”, toisin sanoen eivät kovin luotettavia. Kusti Leskisen haastattelu 5.7.2007, liite 8C.

⁴³⁵Kustaa H.J. Vilku on laajasti pohtinut (isoavihaa kuvaavien) historiallisten kertomusten luonnetta, Vilku 2005, s. 275–277, 294–300.

⁴³⁶Muistitiedon ja todellisuuden välisestä suhteesta ks. esim. Turunen 2005, s. 18, 330. Ulla-Maija Peltonen ja Mirja Turunen ovat analysoineet vuoden 1918 tapahtumista kertovia ”punaisia ja valkoisia tarinoita”. Vastaavalla tavalla voidaan ajatella Suomen sodan 1808-09 tapahtumien synnyttäneen sukupolvien ajan eläneitä ja muuntuneita, kulloisenkin kertojan maailmankatsomuksen läpi heijastuvia tarinaperinteitä. Myös patruunan murhasta kertovassa suullisessa (ja kirjallisessa) perinteessä on erotettavissa talonpoikais- ja säätyläisnäkökulmat. Niin ruukin ympäristökylien suvuissa (liite 7A) kuin Ekholmin suku-, lähi- ja säätypiireissä (liite 7B) on epäilemättä tapahtumien pohjalta tarinoitu.

⁴³⁷Tigerstedt 1909, s. 178.

”työläiseksi” (arbetare) saattaa heijastaa 1900-luvun luokkaristiriidan ajatuksia sata vuotta aikaisempaan aikaan.

Kotiseutumuistelmien Olli Tuovinen eli Taaton Uolu edustaa kansanperinteen ”Robin Hood” - tai ehkä pikemminkin ”Pikku-Jussi” -tyyppiä, joka miltei syyttä suotta joutui oikeuden toteuttajaksi väkivallan kautta, kun muut keinot eivät riittäneet. Tuovisen kerrotaan olleen suurikokoinen, rauhallinen, oikeamielinen ja eläneen sovussa naapureittensa kanssa, mutta ”jos hänen oikeudentuntoaan loukattiin niin voi hän raiwostua, ja silloin saattoivat hänen harwinaiset ruumiinwoimansa tulla ilmi”.⁴³⁸ Talonpoikana hän puolusti talonpoikien oikeutta niin ”ryösteleviä ryssiä” vastaan kuin ilkeää ja ahnetta ruotsinmaalaisista ruukinpatruunaa vastaan. Uolu lähti kertomuksen mukaan murharetkelle ruukille vain oppaaksi ja lainasi aseensa varsinaiseksi murhamieheksi valitulle Olkkoselle. Kun murhaajan hermot pettivät, otti Uolu kokeneena metsämiehenä asiakseen ampua ratkaisulaukauksen: ”Annapa puu paremman miehen käteen.”⁴³⁹

Anna-Maria Åström, joka on tutkinut kansanperinteen välittämänä savolaisrahvaan käsityksiä maakunnan säätyläistöstä, on havainnut kansan pyrkimyksen ”vieraannuttaa” tai ”epäinhimillistää” herroja. Tätä piirrettä voidaan huomata myös patruunan murhasta kertovissa tarinoissa. Ekholmista puhuminen *härkänä*, *pässinä* tai *sikana* teki kenties helpommaksi ajatuksen vastustajan tappamisesta. Åströmin mukaan herrasväen kulttuurin vieraus ja rahvaan oma alistussuhde loivat voimakkaan torjunnan, vihan, halveksinnan, pilkan, mutta myös ihmetyksen, huumorin ja joskus myötätunnonkin värittämiä kertomuksia. Kartanonherrat ovat tarinoissa usein liitossa paholaisen kanssa, he ovat moraalittomia ja ”sopimattomia”, ”epäkulttuurin” edustajia.⁴⁴⁰ – Vertauskohtana kirjallisuudesta tulee mieleen Selma Lagerlöfin ”*Gösta Berlingin tarussa*” esiintyvä ilkeä ruukinpatruuna Sintram, joka oli tehnyt sopimuksen pirun kanssa.⁴⁴¹

⁴³⁸ Kotiseutumuistelmien kansanperinne tietää Uulun olleen pitkä, roteva, mustatukkainen ja isonenäinen. Tällaisiakaan kuvauksia ei pidä välttämättä ottaa aivan täytenä totena. Pohjalainen puukojunkkari Anssin Jukka, joka kansanlaulun mukaan oli ”pitkä ja hoikka ja hiaman verran musta” oli kärjäkirjurin kuvauksen mukaan lyhytvartinen, tanakka mies, tummatukkainen kylläkin. Ylikangas 1974, s. 131. Kuopion käräjillä Olli Tuovista ei mitenkään kuvailtu; todettiin vain, ettei miehellä ollut mitään ruumiillisia vammoja (mikä oli tapana arvioitaessa miehen kestävyyttä mahdollisia rangaistuksia varten). Hänen veljensä Antin sen sijaan todettiin Taaton tappelua 1809 käsittelevässä oikeudenkäynnissä olevan ruumiinrakenteeltaan vantera (undersätsig).

⁴³⁹ Sitaatti Leskisen sukuhistorian mukaan, Jokinen 1984, s. 12.

⁴⁴⁰ Åström 1995, s. 208–235.

⁴⁴¹ Tälläkin tarinalla (niin kuin tarinoilla usein) on todellisuuspohjansa. Ernst Lampénin mukaan vermlantilainen ruukinpatruuna Mitander, joka vaati sikäläisiltä savolaisilta hiilisuorituksia ja kun ei saanut, revitytti näiden mökit, olisi antanut esikuvan Lagerlöfin hahmolle. Hän rinnastaa tarinan myös Juantehtaalle, tosin 1700-luvulle:

Savo-lehden Kotiseutumuistelmassa kirjallisen asun saanut suullinen perimätieto antaa oman lisävahvistuksensa Olli Tuovisen syyllisyydelle Ekholmin murhaan. Siltä pohjalta, miten yhtäältä oikeudenkäynnin pöytäkirjoissa ja toisaalta Savo-lehden muistelmassa vastataan alla oleviin kriminalistiikan peruskysymyksiin, voidaan laatia seuraavanlainen vertailuasetelma (taulukko 5):

	Oikeudenkäynnin pöytäkirjat	Kotiseutumuistelmat
MITÄ?	Juantehtaan ruukinpatruunaa F. J. Ekholmia ammuttiin kuolettavasti	Juantehtaan omistajaa F. J. Ekholmia ammuttiin kuolettavasti
MISSÄ?	kotonaan Juantehtaalla	kotonaan Juantehtaalla
MILLOIN?	7.10.1810 klo 10 illalla,	syksyisenä iltana,
KUKA?	teosta syytettyinä Olli Tuovinen ja Sakari Pasanen sekä viisi muuta epäiltyä	palkkamurhaajana Olkkonen, saattajana Olli Tuovinen, joka ampui tappolaukauksen
MIKSI?	patruunan ja Nilsiä ja Vuotjärven talonpoikien oikeudenkäyntiriitojen vuoksi	talonpoikien asumisoikeutta puolustaakseen, kuninkaissa-käyntien epäonnistuttua
MILLÄ?	kahdella luodilla ladatulla Olli Tuovisen isän haulikolla, jolla oli aikaisemmin ammuttu G. F. Tigerstedtia	Tuovisen pyssyllä, joka oli ladattu kahdella Tahvon-saarella taotulla luodilla
MITEN?	Vuotjärven takaa soutamalla aidan takaa väijytyksestä sisälle huoneeseen	Vuotjärven takaa soutamalla aidan takaa väijytyksestä sisälle huoneeseen

Taulukko 5: Ruukinpatruunan murhasta kertovan kirjallisen ja suullisen tiedon vertailu. (Kuopion kihlakunnankäräjien pöytäkirjat 1810–1813 sekä Kotiseutumuistelmia XVII, Savo 22.10.1920.)

”Samoin Juantehtaan hiilenpoltajat samalla vuosisadalla ampuivat kuoliaaksi erään tällaisen Sintrammin.” Lampén 1925, s. 70–71, 220–221. Myös Juantehtaan ruukinpatruunalla tiedetään olleen oma ”pajapirunsa”. ”Taru kertoo, että muinoin kun takkirautaa tehtiin malmista masuunassa, niin sitä taukoomatta kuumennettiin kolme vuotta, siis kolme pitkäperjantaita, niin siitä liekistä nousi kauhea eläin, sarvipää piru, joka juoksenteli koko ruukkialueen, poltti kaiken mikä eteen sattui. Se oli Paja Piru. Siitä eteenpäin ei ole uskallettu masuunaa käyttää kolme täyttä vuotta taukoomatta.” (Nilsiä, Kalle Pirinen, 1936; SKS/KRA Merkkipäivät 60). Kirjoittaman Pia Kyyrö-Harjulta saama tieto.

Ruukinpatruunan murhasta kertovien oikeudenkäynnin pöytäkirjojen ja Savo-lehden Kotiseutumuistelmien sisällöissä on huomattavia yhtäläisyyksiä, samoin kuin Taaton tappelun kuvausten osalta. Suurenahon häränteurastuskin on jättänyt jälkensä suulliseen kertomukseen. Käräjien kuulusteluissa kerrottiin, että palkkioksi murhamiehelle oli luvattu viisi riksiä joka talosta, Kotiseutumuistelmissa palkkion tiedettiin olleen kolme ruistynnyriä. Selvimmät erot koskevat Ekholmin ”petollisuutta”, murhaa edeltäneitten kuninkaissakäyntien todenperäisyyttä ja ajankohtaa, toisen murhamiehen henkilöllisyyttä sekä oikeudenkäynnin kulkua ja lopputulosta. Tarinan kulkeutumishistoria huomioon ottaen voisi sisältöjen yhtäläisyyttä pitää hämmästyttävän hyvänä. Vaikka Hovin ukko Juho Pasanen olisikin ollut ”satuiluun” taipuvainen, niin hänen välittämässään tarinassa on kulkeutunut yli sadan vuoden takaa monta totuuden jyvistä – tai ainakin samankaltaisia tietoja kuin mitä oikeudenkäyntipöytäkirjoista on luettavissa.

7.3. Miksi patruuna Ekholm murhattiin?

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? Jos aivan sataprosenttisella varmuudella ei voida yksilöidä murhan tekijää/tekijöitä, niin suuremmalla varmuudella – jos edellä mainitut säätyläisiin tai peräti kuninkaaseen viittaavat salaliittoteoriat jätetään syrjään – voidaan murhan kollektiiviseksi tekijäksi tai teettäjäksi todeta Vuotjärven-Nilsin kyläyhteisö. Näiden ”riitaveljiensä” suuntaan arvaili myös itse attentaatin kohde pian haavoittumisensa jälkeen. Näin joudutaan kuka-kysymyksen rinnalle nostamaan miksi-kysymys ja pohtimaan aihetta yhteiskunnallis-kriminologisesta näkökulmasta: Miksi Fredrik Jonathan Ekholm raivattiin pois tieltä salamurhan avulla?

Tarkastelen motiiveja Janne Kivivuoren jaottelun pohjalta. Evoluutiokriminologia selittäisi ruukinpatruunan murhassa olleen kysymyksessä omaksi koetulle reviirille tunkeutuneen haitallisen muukalaisen raivaaminen pois tieltä. Tämä näkökulma korostaa rikosten tekijöiden olevan yleensä nuoria miehiä.⁴⁴² Aivan nuorista tekijöistä ei Ekholmin murhassa ollut kysymys (ks. liite 9): Olli Tuovinen oli jo yli kolmikymppinen perheellinen mies, pienten tyttölasten isä, jonka olisi luullut välttävän tämänkaltaisten rikosriskien ottamista.

---

⁴⁴² Kivivuori 2008, s. 56–59.

Sakari Antinpoika Pasanen puolestaan oli ”melkein ikäloppu” irtolainen. Toisaalta hänellä ei ollut mitään hävittävään. Heidän todennäköiset taustajoukkonsa olivat perheellisiä miehiä, joita ilmeisesti juuri perheen elättämisen vastuu ajoi kohti väkivaltaista riidanratkaisua. Punnittaessa riskejä ja hyötyjä salamurhaajan palkkaaminen tuntui houkuttelevalta.⁴⁴³

Pitäisikö Olli Tuovisen toimintaa tulkita altruistisena tekona, epäitsekkäänä koko kyläyhteisön puolesta ”uhrautumisena”, verityön tekemisenä ja mahdollisen kiinnijoutumisen riskin päälle ottamisena? Vai hakiko Tuovinen jonkinlaista arvoasemaa itselleen, kovan miehen mainetta vai kokiko hän puolustavansa omaa tai kyläkuntansa kunniaa? Tuovisen veli Antti kertoi Ollia pidettävän kylällä ”*kunniallisena miehenä*”. Kuten edellä on todettu, lähdeaineiston mukaan Olli Tuovinen ei suuremmin teoillaan kehuskellut, mutta ehkä ”kovan miehen” ei tarvinnutkaan. Välittömästi murhan jälkeen se olisi ollut tyhmääkin ja edesauttanut kiinnijäämistä. Kerskailun elementtejä esiintyy sen sijaan toisen pääsyytetyn Sakari Pasasen toiminnassa. Aggression liioittelemine ja kerskuminen voidaan nähdä vapaamatkustajastrategiana, jonka avulla pyritään hyötymään oikeasti aggressiivisten henkilöitten olemassaolosta.⁴⁴⁴

Valikoitumis- ja leimaamisteorian näkökulmasta voi miettiä sitä, millä perusteella Olli Tuovinen valikoitui ja leimautui murhamieheksi. Koska hän oli jo tappanut venäläisen sotilaan Ivan Ivanoffin, pidettiin häntä nähtävästi sopivana miehenä myös ruukinpatruunan tappajaksi. On vaikea sanoa, oliko Olli Tuovinen lähtökohdiltaan keskimääräistä ”rikosalttiimpi” ihminen, mutta tammikuun 1809 tappelu Taaton talon pihalla kiinnitti häntä rikolliselle uralle, siirsi senkaltaiseen sosiaaliseen tilaan, karkulaisen rajattuun ”alamaailmaan”, jota ympäristö tarkasteli vaihtelevin paheksunnan, pelon tai ihailun tuntein. Vastaavasti myös suullisessa perimätiedossa esiintyvän ”Olkoksen” sanotaan tehneen useita henkirikoksia. Kerran kätensä lianneelle ei uuden teon tekemiseen ollut niin suuri kynnys kuin ensikertalaiselle. Kotiseutumuistelmien mukaan Olli Tuovinen tappoi venäläissotilaan ja ruukinpatruunan lisäksi kolmannenkin miehen, häntä Halunan kylässä ahdistelleen tuntemattoman ryöstäjän. Tässä tapauksessa, jonka ajankohta ja todenperäisyys on epävarma, kysymyksessä olisi ollut hätävarjelun liioittelu, päälleikäneen ryöstäjän tappaminen. Omaisuuden varjeleminen oli motiivina myös Taaton tappelussa – samoin kuin laajemmin ymmärrettynä ruukinpatruunan salamurhassa.

⁴⁴³ Laitinen & Aromaa 2005, s. 75–79.

⁴⁴⁴ Kivivuori 2008, s. 59.

Oppimisteoria korostaa rikollisuuden kasvavan mallioppimisen ja jäljittelyn kautta.⁴⁴⁵ Kiinnostava ennakkotapaus tässä suhteessa on miespolvea aikaisemmin tapahtunut G. F. Tigerstedtin murhayritys, jossa päätekijänä sanottiin olleen Olli Tuovisen isän. Poika-Olli oli luultavasti jo lapsena kuullut tapauksesta, ehkä isä-Ollilta itseltään. Perikö poika eräänlaisen kulttuurisen ”aggressiivisuus- tai rikollisuusgeenin” isältään vai imikö muuten kasvuvuosiensa yhteisöstä vihamielisen asenteen ruukin herroja kohtaan? Ainakin murha-aseen, haulikon, hän näyttää isältään perineen, vaikkei murhaoikeudenkäynnissä ollut sitä tunnistavinaan. Myös Sakari Antinpoika Pasanen oli tietämän mukaan samassa Tigerstedtiä haavoittaneessa attentaatissa mukana, hänellä oli senkin puolesta valmiutta lähteä jo toisen kerran yhteiselle ”hyvälle asialle”. Nämä kytkennät tuovat juttuun miltei perinnöllisen sukuvihan piirteitä. Ekholmin murhalla saattoi olla ajallisesti läheisempiäkin esimerkkejä, joitten vaikutusta tosin lienee jokseenkin mahdotonta todistaa. Voidaan pohtia esimerkiksi maamarsalkka Axel von Fersenin lynkkauksen vaikutusta rahvaan mielialoihin. Edeltävänä kesänä 1810 tämä ylhäinen, vehkeilystä syytetty aatelismies joutui Tukholmassa kruununperillisen hautajaiskulkueessa katurahvaan hyökkäyksen kohteeksi ja revittiin kuoliaaksi kenenkään suuremmin estämättä.⁴⁴⁶ Tällainen skandaalinkäryinen uutinen entisestä emämaasta luultavasti levisi syksyyn mennessä Savon talonpoikienkin tietoon. Millaisia paheksuvia/hyväksyviä tunteita tällainen ”rötösherran” tappaminen lieneekään herättänyt Kuopion takana?⁴⁴⁷

Sosiaalinen paineteoria eli turhautumisteoria selittää rikoksen syntytaustaksi taloudellisen eriarvoisuuden ja kielteiset elämäkokemukset. Sosiaalisen laskun uhka tai sosiaalisen

---

⁴⁴⁵ Laitinen & Aromaa 2005, s. 55–60; Kivivuori 2008, s. 219–234.

⁴⁴⁶ Fersenin tapausta voidaan pitää poliittisena (joskin hyvin poikkeuksellisen) murhana. Ekholmin murhassa taloudellis-sosiaaliset syyt ovat riittävä motiivi tekoa selittämään. Se, että rahvaamiesten pian Suomen sodan jälkeen tekemässä ylempisäätyisen herran murhassa nähtäisiin poliittisia ulottuvuuksia esim. Perssonin 1988, s. 241–254 hahmotteleman asetelman mukaisesti (Ruotsille uskollisen rahvaan suuttumus ”takkinsa kääntänyttä” säätyläistöä vastaan), ei saa ainakaan tässä läpikäydyistä lähdeaineistosta tukea. Ks. myös Tarkiainen 2009, s. 254–257. Tulkinta, jonka mukaan Ruotsin kuningas olisi costanut jälkikäteen Venäjän kanssa vehkeilleelle patruunalle talonpoikien välityksellä (Pitkänen – Pasanen – Paikkala 2009, s. 53) on varsin pitkälle menevä. ”Herraviihalle” ainakin Juantehtaan tapauksessa riitti kasvupohjaa pelkistä paikallisista aineksista.

⁴⁴⁷ Enemmän esikuvallinen tapahtuma itse tekona (samoin kuin sitä seuranneena oikeusprosessina) oli kruununvouti Nils Wianderin murha syksyisenä iltana lokakuussa 1805 Lopella. Sisällä salissa seisonen Wianderin tappanut laukaus ammuttiin ulkoa ikkunan takaa. Pääepäilty oli nimismies Petter Fredrik Lovin, joka kielsi teon mutta tuomittiin tunnustusvankeuteen Viaporiin. Venäläisten valloituksen linnoituksen 1808 Lovin vietiin Pietariin, mistä hän jossakin vaiheessa palasi Suomeen. Murhaa käsiteltiin uudelleen vuonna 1814 ja edellinen tuomio vahvistettiin. Lovin vapautettiin vuonna 1820 hypvän käytöksen perusteella. Walta 2005, s. 115–136. Juantehtaan ruukinpatruunan ampujat ovat toki itse, ilman mitään esikuviaakaan, voineet päätellä ikkunan kautta ampumisen olevan paras vaihtoehto Ekholmin surmaamiselle.

nousun esteet aiheuttavat turhautumista, joka voi ilmetä valmiutena rikoskäyttäytymiseen.⁴⁴⁸ Ruukinpatruunan ja talonpoikien eriarvoisuus aikakauden sääty-yhteiskunnan oloissa oli selviö. Yhteiskunnan rakenteellinen kehitys näytti tuossa vaiheessa talonpoikien kannalta epäedulliselta. Pelko omasta toimeentulosta ja valumisesta sosiaalisella asteikolla talollisesta lampuodiksi, torppariksi, mäkitupalaiseksi, loiseksi tai suorastaan kerjäläiseksi kasasi paineita. Frustraatio–aggressio -teoriaan liittyvä ”teepannuuhmiskuva” soveltuu erityisen hyvin Taatonniemen tuhopolttaajaan Juho Kuosmaseen, joka häätönsä jälkeen päästi koston lieskat valloilleen helluntaina 1804. Olli Tuovisen paineensietokyky saattoi olla parempi. Hovin ukon kertoman mukaan Tuovinen oli sopuisa, rauhallinen ja oikeamielinen – joskin loukatuksi tullessaan raivostui. Isäntämiehestä irtolaiseksi vajonnut Sakari Pasanen puolestaan lienee saanut edeltävien vuosikymmenien oikeudenkäyntien mittaan runsaasti kielteisiä kokemuksia ruukinpatruunoista yleensä ja Ekholmista erityisesti. Hän varmaankin muisti ajat, jolloin Pasaset olivat olleet varakkaampia.⁴⁴⁹

Ylipäänsäkin ympäröivien kylien talonpoikaisyhteisöjen piirissä Ekholm lienee koettu hankalana herrana, jonka toiminta haittasi ja jopa uhkasi omaa toimeentuloa. Kun väkiluku kasvoi, kaskimaat kävivät niukoiksi ja ruukki vaati oman veronsa, köyhtymisen kierre näytti olevan edessä monella. Naisten kautta oikeuden eteen kulkeutunut näkemys oli, että Pasaset ja muut ruukintalonpojat ”*kärsivät suurta puutetta, koska ruukinomistaja Ekholm tuhosi kaikki heidän varansa*”.⁴⁵⁰ Tätä nähtävästi pidettiin oikeutettuna perusteena murhamiehen palkkaamiselle. Sopivaa irtainta ainesta, köyhyyteen ja arvokatoon ajautunutta tilatonta väestöä, joka oli valmis tekemään rikoksia, oli tarjolla sekä ruukilla että sen ympäristössä, eivätkä isäntämiehet itsekään kavahtaneet tähystää patruunaa pyssynpiippua pitkin.⁴⁵¹

Sosiaalisen kontrollin näkökulmasta asioita tarkasteltaessa on todettava tuon aikakauden oikeuslaitoksen repression heikkous, mikä oli hyvin rikollistenkin tiedossa⁴⁵². Ajatus siitä, että henkirikoksesta saattaisi hyvinkin selvitä rangaistuksetta, kunhan vain kiistäisi teon päättäväisesti, madalsi varmasti kynnystä ottaa oikeus omiin käsiin. Ruukinpatruunan

⁴⁴⁸ Kivivuori 2008, s. 174–182.

⁴⁴⁹ Pitkänen 2009c, s. 162–163.

⁴⁵⁰ Todistaja U6, ks. liite 5.

⁴⁵¹ Koskivirta 2001, s. 66. Verrattuna ”Suomen ainoan sarjamurhaajan” Juhani Adaminpojan (1826–1854) toimintaan ruukinpatruunan ampuminen vaikuttaa hyvin rajatulta, rationaaliselta ja ”ymmärrettävältä” toimelta. Tämä hämäläinen Murha-Jussi oli ”osaton ojentolainen”, lukutaidoton renki, vankikarkuri ja irtolainen, joka murhasi lyhyessä ajassa ja ilmeisen vähäisellä harkinnalla kaksitoista ihmistä, mm. lähimpiä perheenjäseniään, ja päättyi ”valeteloituksen” kautta ”elävältä muuratuksi” Viaporin selliin. Keskisarja 2008.

⁴⁵² Koskivirta 2001, s. 245–253.

salamurhan voi katsoa edustaneen ”omaa rankaisevaa kontrollia”, jolle nähtiin tarvetta tilanteessa, kun viranomaisilta ei saatu apua. Kiinnostava on vertaus, jonka talonpojat itse tekivät G. F. Tigerstedtin ja tämän vävyn Ekholmin välillä: *”Ekholm on aloittanut senlaatuiset oikeudenkäynnit, että hänelle tulee käymään samalla tavalla kuin apelleen, joka aikaisemmin omisti ruukin.”* Tuomioistuimessa tämän tulkittiin viittaavan murhayritykseen, jonka kohteeksi appiukko oli joutunut. Talonpoikien mielissä saattoi olla toisenkinlainen tulkinta. Tigerstedtin oli mestauttanut kuningas; katsoivatko talonpojat käyttävänsä jonkinlaista ”kuninkaanvaltaa” toimeenpannessaan oman kuolemantuomionsa Ekholmille? Ajatukseen ’kuninkaallisesta mandaatista’ viittaavat myös eräät kansanperinteen versiot tapahtumasta (*”Tappakaa se pirun patruuna!”*).

Mitä ilmeisimmin murhan toteuttaneet henkilöt katsoivat tekevänsä oikeutetun teon. Toisaalta kyläkontrollin se puoli, joka olisi saattanut estää, jarruttaa tai teon tapahduttua ilmiantaa tekijät ja tilaajat, toimi heikommin. Kuten on todettu, monet kylän vanhemmista, mahdollisesti maltillisemmista miehistä olivat kuolleet eikä naistenkaan vaikutus estävänä, paheksuvana tai ilmiantavana voimana ollut riittävä. Solidaarisina sukulaismiehilleen ja itsekin ruukinpatruunan toimista kärsimään joutuneina ne, jotka asioista jotakin tiesivät, pysyivät hiljaa. ”Rolliakkojakin” todistajien joukosta toki löytyi, mutta kaiken kaikkiaan sekä virallisen että epävirallisen kontrollin repressiovoima oli heikko. Tekijöiden itsekontrollikaan ei estänyt murha-aseeseen tarttumista. Myöskään ajatus ”ylimmästä kontrollin kehästä”, tuonpuoleisesta tuomioistuimesta, josta vankilassa vierailut pappi syytettyjä muistutti, ei saanut Tuovista ja Pasasta jälkikäteen tunnustamaan tekoaan. Vaikuttaa siltä, etteivät tekijät katuneet tekoaan.⁴⁵³

Kontrollin ajatusta lähelle tulee konfliktiteoria, joka korostaa useiden rikosten olevan moraalisen motivaation vallassa tehtyjä ”oma-apu” -tyyppisiä tekoja. Rikollisuus ei näyttäydy kontrollin puutteen aiheuttamana ilmiönä vaan vallasta ja resursseista kamppailevien yksilöiden tai ryhmien keinona kontrolloida muita.⁴⁵⁴ Tämän selityksen mukaan ruukin kanssa riidoissa olevat talonpojat päättivät ratkaista konfliktin kylmän viileästi ampumalla patruunan. Ehkä uskottiin, että murha viivyttäisi ja parhaimmillaan estäisi kokonaan pelätyn tilojen menettämisen. Ainakin se olisi tuntuva kosto ja mahdollinen pelote tuleville ruukinpatruunoille. Ajatus siitä, että talonpoikien neuvonpito Suurenahon

⁴⁵³ Vrt. Koskivirta 2001, s. 250–251.

⁴⁵⁴ Laitinen & Aromaa 2005, s. 67–69; Kivivuori 2008, s. 306–309.

talossa ei olisi ollut rikollisten kokous vaan eräänlainen tuomioistuin, soveltuu myös leimaamisteoriaan, joka relativisoi sekä rikoksen että rankaisevan kontrollin näkökulmakysymyksiksi ja sosiaalisiksi konstruktioiksi. Tästä näkökulmasta katsottuna Juantehtaan pyrkimys anastaa tilat tiiviimmin omaan käyttöönsä oli rikos, josta rangaistuksena langetettiin kuolemantuomio. Olli Matikaisen tutkimuksen *Verenperijöiden* (2002) terminologiaa lainaten tässä riidassa ja rikoksessa/rangaistuksessa näyttäytyisi vaihtosuhte, jossa kylä- ja sukuyhteisö peri patruunan veren maksuna rahvaan ruukin eteen puolen vuosisadan aikana vuodattamasta verestä, hiestä ja kyynelistä.⁴⁵⁵

Ruukinpatruunan murhassa vaikuttaa olleen kysymys Vuotjärven vanhan mahtisuvun Pasasten johtaman liittoutuman (ks. liite 7A) puolustuksesta talonpoikaisen maaomaisuuden, sen aineellisen perinnön säilyttämiseksi. Tämän henkirikoksen tapauksessa todennäköiset tekijä- ja taustatahot eivät olleet (mahdollista ”Olkosta” lukuun ottamatta) statuksensa puolesta kaikkein vähäisimpiä. Perheelliset miehet, jopa kyläkuntiensa johtajat, raivasivat heitä ahdistaneen ruukinpatruunan pois päiviltä. Todennäköisesti ”murhakokouksen” osallistujat laskivat riskejä ja hyötyjä puntaroidessaan sen varaan, että salamurhan tekijöitä ja teettäjiä ei pystytä oikeuden edessä syyllisiksi todistamaan sekä että patruunan murha ainakin viivästyttää ruukin ajamaa häätöhanketta. Epäilemättä he tiesivät, että kiinni jääneille tekijöille olisi langetettu kuolemantuomio. Joutuminen tiiviimpään talutusnuoraan suhteessa rautaruukkiin, kaskenpolton rajoittaminen, lisääntyneet hiili-, päivätyö- ym. suoritukset, päätyminen lampuodin, torpparin tai ruukinrengin asemaan ei kuitenkaan houkutellut. Vaikka kaikki olivat sen verran rippikouluja käyneitä, jopa lukutaitoisia miehiä, ”Ruuhveltin” saarnoja ja kinkereitä kuulleita, että he tiesivät rikkovansa Herran Sebaotin viidettä käskyä vastaan (*”Älä tapa!”*), niin katsoivat he silti oikeudekseen sitä rikkoa – perusteenaan kenties se, että Ekholm oli heidän mielestään unohtanut yhdeksännen käskyn (*”Älä himoitse lähimmäisesi huonetta!”*). ”Moraalitalouden” vaaka painoi Vuotjärven ja Nilsiään miehet henkirikoksen kannalle.

Näin ruukinpatruunan murha voidaan selittää yhtäältä taloudellis-sosiaalisilla taustavaikuttajilla, toisaalta kolmiportaisen kontrollin näkökulmasta sekä kulttuurisilla tekijöillä. Rutiinotoimintojen teoria selittää rikoksen tapahtuvan silloin, kun motivoitunut tekijä kohtaa sopivan kohteen tai uhrin valvomattomassa tilassa.⁴⁵⁶ Nämä olosuhteet

⁴⁵⁵ Matikainen 2002, s. 190–193.

⁴⁵⁶ Laitinen & Aromaa 2005, s. 31–33, 79–82; Kivivuori 2008, s. 322–326.

täytyivät Juantehtaan ruukin ”pienemmän pytingin” pihanpuoleisen ikkunan edustalla lokakuun 7. päivänä 1810 kello 10 illalla. Salamurhaajiksi valikoituneet talonpojat, jotka odottivat pimeään suojissa piilossa aidan takana, näkivät vihansa kohteen patruuna Ekholmin hahmon ilmestyvän valaistun ikkunan ääreen. ”*Puu*” siirtyi ”*paremman miehen käteen*”, sormi painoi liipaisinta ja luoti tiesi paikkansa.

7.4. Ruukin ja rahvaan riita, rikos ja rangaistus

Jos Ekholmin murhatapausta pilkotaan pieniin osasiin, voidaan ajatella satojen, jopa tuhansien seikkojen taustatekijöinä olleen vaikuttamassa siihen, että murhamies kyseisenä hetkenä oli sormellaan liipaisinta vetämässä.⁴⁵⁷ Historiallista tapahtumaa ei kuitenkaan sovi redusoida fysikaaliseksi, fysiologiseksi tai kausaaliseksi selittämiseksi. Ihmisten toimintaa hallitsee intentionaalisuus, päämäärätietoisuus, tavoitteellisuus, joka motivoi tekoihin.⁴⁵⁸ Kaikkea menneisyydessä tapahtunutta ei voi tavoittaa. Tässä tutkittavasta rikoksesta ja sen motiiveista voidaan kuitenkin tiivistettynä esittää seuraavaa:

Juantehtaan ruukinpatruunan murha syksyllä 1810 oli pitkän tapahtumasarjan huipennus, rautaruukin ja siihen sidoksissa olleiden kaskea polttavien talonpoikien huonojen suhteiden ja ristiriitaisten intressien väkivaltainen purkaus. Tällainen ratkaisu ei ollut ennalta määrätty eikä vain Ekholmista itsestään kiinni, ilkeän ruukinpatruunan itselleen provosoima kohtalo, vaan jo hänen edeltäjillään oli ollut hankaluuksia ruukin alustalaisiksi määrättyjen talonpoikien kanssa. Konfliktiin jouduttiin miltei väistämättä, kun hiiliä vaativa ruukki pyrki laajentamaan maaomaisuuttaan ja määräämään muutenkin alueen metsien käytöstä. Tapahtumaketjun edeltävinä lenkkeinä olivat muun muassa miekkaritari Georg Fredrik Tigerstedtin ja talonpoikien keskinäiset kärhämät oikeudenkäynteineen, raippapaaluineen, tuhopolttoineen ja murhayrityksineen, kapteeni Stephan Bennetin pyrkimykset häätää joukko ruukin alustalaisia velvollisuuksien laiminlyönneistä ja kauppaneuvos Paul Printzsköldin aikainen ajautuminen vararikkoon, josta uusi omistaja johtaja Fredrik Jonathan Ekholm yritti nostaa rautaruukkia. Ekholmin aikana vuosisadan ensimmäisellä

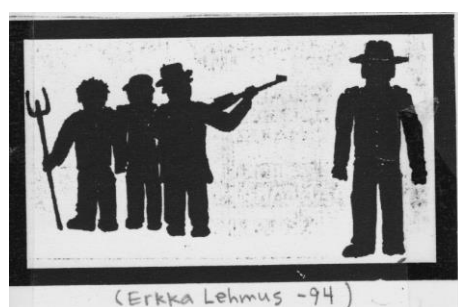
⁴⁵⁷ ”Sattuma, väärinkäsitys, kohtalokas nainen, huono ajoitus, tiedonpuute, vaikeat kelit, epäröinti, pelkuruus, myöhästytvä kevät – historian jumalan keinot ovat monet.” Meri 1993 (takakannen teksti).

⁴⁵⁸ Heikkinen 1996, s. 148–149; Yrjönsuuri 1998, s. 23–26.

kymmenluvulla ruukin ja rahvaan suhteet kasaantuivat käräjäriitojen sumaksi. Muun muassa Taatonniemen murhapoltossa, riidoissa Siikajärven Väättäisten kanssa ja Johan Elgin järjestämässä ”villeissä hautajaisissa” nousi ikään kuin ennakoivasti esille patruunaan itseensäkin kohdistuvia uhkaavia aineksia. Ekholm yritti vastuksista piittaamatta saada ruukkitoimintaa kannattavaksi kaikin keinoin. Talonpojat kokivat hänet moraalittomaksi toimijaksi, joka ylitti sopivaisuuden rajat ja tuhosi heidän elantonsa.

Voi olla, että Ekholmin persoonakin vaikutti; E. S. Tigerstedtin sanoin hän *”ei ymmärtänyt tehdä itseään rahvaan suosimaksi”*.⁴⁵⁹ Tämä koitui ruotsinmaalaiselle rautapatruunalle kohtalokkaaksi seudulla, jonka asukkaitten sanottiin olevan *”kostonhimoisia ja raakoja niitä kohtaan, joista ovat saaneet huonon käsityksen”*.⁴⁶⁰ Murhan tutkinnan aikana väitettiin, että Ekholmia olisi vaanittu aseiden kanssa jo aikaisemminkin. Suomen sotaan veriteko kytkeytyi sikäli, että venäläisten sotilaitten muonanhakuretkien seurauksena eräs kyläyhteisön jäsen sai itseensä tappajan ”stigman”, mikä – yhdessä aikakauden oikeuslaitoksen heikon henkirikosten repression sekä epävirallisemmankin kontrollin aukkopaiikkojen kanssa – alensi talonpoikien kynnystä ratkaista riita väkivallalla.

Vuotjärven ja Nilsiään miehet ottivat oikeuden omiin käsiinsä. He mahdollisesti pelkäsivät häviävänsä juttunsa kruunun virallisilla käräjillä, mikä olisi johtanut mittaviin häätöihin. Siispä yhteisö turvautui ”Suurenahon käräjiin” ja salamurhaan vastustajan eliminoimiseksi. Surmaaminen näyttäytyi rankaisevana kontrollina. Tuhma talonpoika tappoi. Ruukintilallisten katsannossa patruuna oli käräjöinneillään loukannut heidän oikeuksiaan, aloittanut toimet, joiden seurauksena hänelle kävisi kuten pahalle appiukolleen. Patruunan murha oli kylä- ja sukuyhteisön kollektiivinen kosto. Se oli harkittu teko.

⁴⁵⁹ Tigerstedt 1909, s. 178.

⁴⁶⁰ Suolahti 1991, s. 33.

8. Mitä tämän jälkeen tapahtui?

8.1. Tulevaisuuteen tuomittu

Vapauduttuaan syytteestä ja vankilasta Olli Tuovinen eleli kotiseudullaan ulkonaisesti tavanomaista rahvaanmiehen elämää. Vaikkei häntä pitävästi murhaan syylliseksi voitu osoittaa, kulki miehen mukana epäilemättä tietynlainen maine. Kirkonkirjoihin tehdyt merkinnät seurasivat mukana vuosikymmenestä toiseen. Hyötyikö Tuovinen tekemästään murhasta tai siitä mahdollisesti saamastaan palkkiosta? Säätykierto kuljetti häntä pikemminkin alempaan kuin ylempään suuntaan. Kirsti-vaimo kuoli elokuussa 1817 ja Olli eli lopun elämäänsä leskimiehenä. Voi miettiä, oliko hänellä tekojensa tähden ihailijoita vastakkaisen sukupuolen piirissä ja olisiko hänellä ollut mahdollisuuksia uudelleen avautuneilla avioliittomarkkinoilla.⁴⁶¹ Millaisia arvostuksen, kunnioituksen, pelon, vihan tai paheksunnan tunteita Tuovinen mahtoi ylipäättään ympäristöstään kohdata?

Vaimonsa kuoltua Tuovinen luopui Taaton talosta. Savo-lehden Kotiseutumuiistelmissa Ollin sanotaan *”kenties ollen epävarmana edellä mainitun tutkimuksen tuloksista”* myyneen Taaton talon pastori Brofeldtille.⁴⁶² Tästä välistä muistitieto on unohtanut yhden omistajat, alkuaan taalainmaalaiset Dahlströmit. Luutnantti Elias Dahlström muutti perheineen Taattoon rippikirjan mukaan vuoden 1818 paikkeilla. Kauppakirjaa tai muuta omaisuuden vaihtoon liittyvää dokumenttia ei liene säilynyt. Keväällä 1818 ”loisleski” Olli Tuovinen sai muuttokirjan Iisalmeen, mutta palasi pian takaisin kotipitäjäänsä ja eli renkimiehenä Nilsiäen eri kylillä. Brofeldtit asettuivat Taattoon 1830-luvulla.⁴⁶³

⁴⁶¹ Vrt. Kivivuori 2008, s. 48–50.

⁴⁶² Kotiseutumuistelmiä XVII, Savo 22.10.1920, ks. liite 8A.

⁴⁶³ Nilsiäen rippikirja 1817–20, s. 121, 145, 146, TK 1468, mf; Pitkänen 2009a, s. 78. Pitäjänkokouksen ptk:n Elias Dahlströmin kirjoittaman kuulutuksen mukaan (TK 1487) perunkirjoitus Ollin vaimovainajan jälkeen pidettiin Olli Tuovisen Taatolla elokuun 1818 lopulla. Elias, joka isänsä mukana oli tullut Ruotsista, oli Suomen sodassa Savon prikaatissa ylennyt luutnantiksi. Tigerstedt 1908, s. 175. Hänen samanniminen poikansa jatkoi isänsä uralla sekä sotapalveluksessa että siviilissä (perusti Ilajan ja Käenkosken sulatuslaitokset Ilomantsin pitäjässä). Elias nuoremman lapsista monet syntyivät Taaton talossa, mm. myöhempi Nilsiäen rovasti Johan Teodor Dahlström eli Talsti. Bergholm I 1984, s. 367–369. Kirsti Yletyisen oletuksen mukaan Taaton talosta luopuminen olisi saattanut olla jonkinlainen korvaus tai hyvittely Tuovisen tekemästä murhasta. Yletyisen tiedonanto kirjoittajalle 6.8.1998. 1800-luvun alussa harrastettiin vielä epävirallisia, salaisia sovittajaisia. Kun Antti Korhonen surmasi naapurinsa Juho Idströmin Nilsiäessä 1805, antoi tekijä uhrin omaisille lehmän, ruumisarkun kuolinvaatteineen, tarkoituksena että tapaus salattaisiin. Koskivirta 2001, s. 188.

Nilsin rippikirjoissa 1817–1820, 1821–1828 ja 1829–1839 on Olli Tuovisen nimen kohdalle kirjoitettu maininta ”tulevaisuuteen tuomitsemisesta” Ekholmin murhan vuoksi.⁴⁶⁴ Pitikö merkinnät tehnyt kirkkoherra A. J. Brofeldt Tuovista murhan todellisena tekijänä? Aiemmin on mainittu tieto, jonka mukaan Brofeldt olisi saarnassaan moittinut kyläläisiä murhaajan suojelemisesta (s. 144). Toisaalta on esitetty epäilyksiä hengenmiehen itsensä jonkinasteisesta osallisuudesta rikokseen (s. 168). Millainen oli ”paimenen” ja ”mustan lampaan” välinen suhde?

Vuonna 1817 Olli Tuovinen kävi rippikirjan merkinnän mukaan kaksi kertaa ehtoollisella. Ehtoolliskielto tulevaisuuteen tuomittujen tapauksessa oli purettu vuonna 1765. Purkupäätöstä perusteltiin tuolloin siten, että autuudenvälineiden epääminen saattaisi ”kovettaa tulevaisuuteen tuomitun sielun” ja johtaa syytetyn ”yhä raskaampien rikosten tielle”. Ne, joiden syyllisyys vakavaan rikokseen oli jätetty tulevaisuuteen, oikeutettiin tämän vuoksi salaiseen ehtoolliseen ja synninpäästöön sakaristossa. Papiston edellytettiin aina ennen ehtoollisen jakamista suostuttelevan syytettyä tunnustamaan rikoksensa ja katumaan.⁴⁶⁵ On mahdotonta sanoa, oliko Brofeldtin ja Tuovisen kesken tuossa yhteydessä mitään asiaan liittyvää yksityistä keskustelua. Tunnustustilanteessa pastori Brofeldt olisi joutunut miettimään, kertoako tunnustuksen eteenpäin tuomareille vai rippisalaisuuteen vedoten ”painaa asian villaisella”. On todennäköisempää, ettei Tuovinen murhaa papille ainakaan suoraan tunnustanut. Teosta oli sentään vielä niin vähän aikaa ja kuolemanrangaistus oli maassa edelleen käytössä. Pelottava osoitus tästä nähtiin paikkakunnallakin, kun marraskuussa 1824 Nilsin Kermilän kankaalla pyöveli Lauri Jauhainen mestasi isänsä surmaamisesta tuomitun Heikki Pirisen.⁴⁶⁶

Hengenriistojen syntyhistoria ei ole sidoksissa pelkästään ulkoiseen kontrolliin tai yhteiskuntaan ja sen rikollisuuteen sysääviin paineisiin vaan myös tekijän yksilöllisiin persoonallisuuspiirteisiin, sosiaalistumiseen ja moraalikoodien sisäistämiseen. Uusimman ajan tappajien henkisiä ominaisuuksia tutkittaessa on päätelty, että näiltä puuttuu monesti eräs keskeinen tunne-elämän kontrollivoima: kyky tuntea syyllisyyttä. Tuolloin toiminnan

---

⁴⁶⁴ Nilsin srk:n rippikirjat 1817–20 , s. 145, 146, TK 1468, mf; 1821–28 , s. 19, TK 1469, mf; 1829–39 , s. 370, 435, 440, TK 1470, mf.

⁴⁶⁵ Koskivirta 2001, s. 109–110.

⁴⁶⁶ Lappalainen 2003, s. 49–56.

kontrolli jää pelkästään ulkoiseksi, sidotuksi palkkioihin ja rangaistuksiin, mutta ”sisäistetty omatunto” ei kiellä ihmisen surmaamista.⁴⁶⁷

Olli Tuovisen todellista persoonallisuutta, sosiaalistumisen historiaa, syyllisyudentunteen määrää tai omantunnon laatua on vaikea hahmottaa lähdeaineiston pohjalta, mutta kenties niistä voidaan jotakin sanoa. Yhtäältä äidin kuolema kesällä 1791, jolloin Olli oli kahdentoista–kolmentoista vuoden ikäinen herkässä kehitysvaiheessa oleva poika, toisaalta isän asemiehenä antama esimerkki olivat häneen vaikuttaneet. Rippikoululistoilta Tuovisen ”sivilisaatiotaidot” eivät vaikuta mitenkään poikkeavilta. Hän oli hyvää keskitasoa, esimerkiksi parhaat merkinnät saaneen nuoren lautamiehen pojan Carl Tammelinin ja vajavaisempia merkintöjä saaneen, listojen hännillä roikkuneen renki Juho Olkkosen välillä.⁴⁶⁸ Tuomioistuimelle toimittamassaan papintodistuksessa Brofeldt toteaa Tuovisen ennen Taaton tappeluvälikohtausta omanneen ”*tarpeellisen*” kristinopin tiedon (ks. s. 147–148). Oikeudenkäynnin pöytäkirjoista sekä suullisesta perimätiedosta välittyy kuva, ettei Tuovinen katunut tekojaan. Jälkikäteistunnustuksesta ”*kolme miestä olen tappanut, mutta nyt en enää tapa kuin jäniksiä*” kuultaa enemmänkin toteava kuin katuva asenne.

Edustaako Olli Tuovinen ”villää ja väkivaltaista savolaista”, sivilisaatioasteikon alemmalla tasolla olevaa henkilöä, joka ei kyennyt hillitsemään tappavia impulsejiaan ja joka ei kokenut syyllisyyttä? Venäläissotilaan Ivan Ivanoffin ja Kotiseutumuistelman mainitseman Halunan tuntemattoman ryöstäjän nujertaminen tapahtui äkillisessä tilanteessa spontaanina itsepuolustuksena eikä tarkoituksena liene ollut riistää henkeä. Ruukinpatruuna Ekholmin ampuminen sen sijaan vaati suunnitelmallisuutta ja harkintaa, salamurha ikkunan takaa väijyksistä ei ollut pikaistuksissa tehty. Voi tietenkin olla – mikäli Kotiseutukertomuksen kuvaus pitää paikkansa – että tässäkin ratkaisutilanne tuli Tuoviselle äkkiä eteen, jos toisen, ampujaksi valitun miehen toimintakyky petti. Empiminen ja käsien vapina kertoivat psykologisista estoista lähietäisyydeltä tapahtuvaa tappamista vastaan. Aseen laukaisu murhaamistarkoituksella, kuka liipasinta sitten painoikaan, oli osoitus ”*paremman miehen*” kylmäverisyydestä.

Savo-lehden Kotiseutumuistelmien mukaan Uolu-ukko eli 1840-luvulla loisena Tiirinlahdessa. Vaivaishoitolainen, leskimies Olli Tuovinen kuoli 19.1.1858 korkeassa 79

⁴⁶⁷ Koskivirta 2001, s. 246–247.

⁴⁶⁸ Nilsin srk:n kuolleet ja haudatut 1791, rippikoululistat 1796–1802, TK 1483, mf.

vuoden iässä. Kuolinsyyksi merkittiin ”vanhuus”. Hänet haudattiin tammikuun 30. päivänä, hautapaikasta ei ole mainintaa.⁴⁶⁹ Entisinä aikoina rikollisia haudattiin ”murhamultiin” hautausmaan pohjoisosaan tai muurin taakse. Lieneekö tällainen tapa ollut voimassa enää 1800-luvun puolenvälin paikkeilla Nilsissä?

8.2. Ruukki, rahvas ja rakenteet

Elinkeinorakenteen kannalta tarkasteltuna ruukin ja talonpoikien riita, joka purkautui henkirikoksena syksyllä 1810, koski rautateollisuuden ja kaskenpolton keskenään ristiriitaisia intressejä. Ruukinpatruunalle metsä merkitsi hiiltä, rautaa ja rahaa, talonpojalle kaskea, leipää ja elämää. Voittoa tavoitteleva yrittäjä-liikemies ja esiteollisessa toimeentulotaloudessa elävät raataja-talonpojat eivät löytäneet maankäytöstä yhteistä sovintoa. Savo-karjalainen kaskikausi oli vähin erin kääntymässä loppuaan kohti. Metsät oli miltei loppuun kaskettu ja nopeutuneen kaskikierron vuoksi maa köyhtyi eikä elättänyt kasvavaa väestöä yhtä hyvin kuin ennen. Ehkä talonpojat sitäkin kiivaammin yrittivät jatkaa isiltä perittyä leivänhankintatapaansa ja pitää kiinni oikeudestaan hakata ja polttaa kaskia siellä missä ennenkin. Vaikuttaa siltä, että isossajaossa vedettyjä rajalinjoja ei kunnioitettu.

Savo-karjalaisen järvimalmiteollisuuden kukoistuskausi puolestaan ei ollut vielä alkanut. Laaja kaskenpolto, joka tuhosi ruukilta potentiaaliset hiilimetsät, oli – yhdessä huonojen liikenneyhteyksien, puutteellisen tekniikan ja vähäisen kysynnän kanssa – tulppa, joka esti ruukinpatruunoitten kaavaileman rautateollisuuden laajenemisen. Kaskenpolto ja muu metsien turmelu patruunoitten harmiksi jatkui vielä vuosikymmeniä ja metsien käytöstä riideltiin edelleen. Mutta yhtä dramaattisia yhteenottoja ei enää nähty. Ehkä Ekholmin murha, jonka tekijää oikeus ei pystynyt täysin selvittämään ja rankaisemaan, säikäytti hänen seuraajiaan Anders Westerlundia⁴⁷⁰ ja nuorempia Tigerstedtejä⁴⁷¹ ja ehkäisi yhtä

⁴⁶⁹ Nilsin srk:n kuolleet ja haudatut 1858, mikrokortti 4 (381), mf.

⁴⁷⁰ Anders Westerlundin elämäntyö, jota Ingegerd Lundén Cronström on kuvannut teoksessaan Sin Lyckas Smeder (1957), kului suurelta osin Savon ruukeilla. Myytyään Juantehtaan 1818–19 A. W. Tigerstedtille Westerlund osti maaherra Aminoffilta Salahin sulatuslaitoksen ja siirtyi sinne patruunaksi. Vuonna 1825 hän teki vararikon köyhän sukulaisen velkatakauksen vuoksi ja palasi Juantehtaalalle isännöitsijäksi, kunnes muutti 1835 Varkauden ruukille E. J. Längmanin ja Paul Wahl vanhemman palvelukseen. Vuonna 1845 Westerlund sai kirjanpitäjän paikan Karstulasta Kimingin harkkohytöltä, jonka pääomistaja oli kokkolalainen Anders Donner. Entinen patruuna jatkoi kirjanpitäjän ja valtarin työssä 82-vuotiaaksi vuoteen 1855. Anders Westerlund kuoli kahta vuotta myöhemmin poikansa luona Oulussa. ”Teollisuusyrittäjänä on Anders Westerlundissa monia

häikäilemättömän ruukin edun tavoittelun. Juantehtaan maanomistus kasvoi kyllä edelleen.⁴⁷²

Kun 1850-luvulla Juantehtaan ruukin osti venäläinen hovineuvoksetar Anastasia Ponomareff, oli hänellä aikomuksena kohottaa ruukin tuotanto kaksikymmenkertaiseksi anomalla käyttöoikeutta yli 100 000 hehtaarin alueeseen kruununmetsiä Nurmeksen, Pielisjärven, Iisalmen ja Nilsiän pitäjissä. Tämä olisi merkinnyt edellisen vuosisadan everstiluutnantti Tigerstedtin politiikkaa monikymmenkertaisena. Viranomaiset osoittivat kuitenkin tuolloin näin suurisuuntaisten vaatimusten olevan ristiriidassa voimassaolevien asetusten kanssa.⁴⁷³ Vaikka tämä suunnitelma ei onnistunut, alkoi venäläisomistuksen kaudella Juantehtaan suuri uudistumisen aika.

Itä-Suomen järvimalmiruukkien kultakausi ajoittui 1800-luvun jälkimmäiselle puoliskolle. Savoan ja Karjalaan nousi toistakymmentä masuuni- ja harkkoyhtiruuksia jalostamaan ”järviemme ruosteista kultaa” raudaksi ja rahaksi. Teollisuuden kehittymättömyyden pullonkaulat avattiin Saimaan kanavalla, rautateillä, uudella putlaustekniikalla sekä kasvaneella suomalaisella ja venäläisellä pääomalla ja kysynnällä. Työvoimavaltainen järvimalminjalostus alkoi hyödyttää myös maaseudun rahvasta tarjoamalla työtilaisuuksia tilattomille, muuten köyhyyteen suistuvalla väestöosalla sekä rautaisia työkaluja maatalouttaan kohentaville talollisille. Samaan aikaan kruununtilojen lunastaminen perintötiloiksi vahvisti Savossakin jatkuvasti talonpoikaisen omistuksen vakautta ja vaurautta – ja toisaalta kasvatti maataomistavan väestön eroa maattomaan.⁴⁷⁴

---

yhtäläisyyksiä vähän myöhemmän ajan Suomen elinkeinoelämän ”perustajahahmoihin”. Aikaisin hän jätti varmalta näyttävän uran kruunun palveluksessa ja hakeutui ruukkialalle.” Lundén Cronström 1957, s. 192. F. J. Ekholmin ura – niinkään alkujaan ruotsinmaalaisena johtajana, joka tuli Suomeen ruukkiyrittäjäksi – muistuttaa sekin Westerlundin uraa, mutta Ekholmin osalta ura päättyi oikeastaan jo alkuvaiheessa ”tuhkan talonpojan tappamana” 1810.

⁴⁷¹ Westerlundin kumppanina lyhyen aikaa Juantehtaan omistajana 1816–18 oli mestatun Georg Fredrikin poika Gregori Fredrik Tigerstedt (1784–1863), Runebergin ylistämä Suomen sodan sankari. Hänen serkkunsa Adolf Wilhelm Tigerstedt (1790–1853) omisti ruukin 1818–20 ja 1824–49. Välillä 1820–24 se oli Varkauden patruunan Gustaf Wrede af Elimän hallussa. Viimeinen Tigerstedt-sukuinen Juantehtaan omistaja oli Adolf Wilhelmin poika Gustaf Adolf Fredrik Tigerstedt (1813–1878), joka vuonna 1851 myi ruukin ja saamallaan rahoilla hankkiutui huomattavaksi sahakapitalistiksi Länsi-Suomeen. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 33–37.

⁴⁷² Vuonna 1825 ruukki hankki omistukseensa Säyneisen ja 1835 Kortteisen harkkoyhtit maineen. Vuotjärven Riitasalon noin 950 tynnyrinalan rekognitiometsän käyttöoikeus ruukille myönnettiin 1826. Vuonna 1832 Juantehtaan sanottiin omistavan 11 verotilaa, joilla pinta-alaa oli yli 30 000 tynnyrinalaa. Alustalaisina oli 60 talonpoikaa ja torpparia, jotka maksoivat vuokraa viljana, hiilinä, kuormanajoina ja noin tuhtana taksvärkkipäivänä. Forsberg – Kankkunen 1996, s. 44, 60.

⁴⁷³ Laine 1948, s. 540–541; Forsberg – Kankkunen 1996, s. 75–76.

⁴⁷⁴ Forsberg – Kankkunen 1996, s. 71–74; Wirilander 2008, s. 104–115, 165–173, 246–249.

Osittain samaan aikaan ja muutamaa vuosikymmentä myöhemmin metsäteollisuuden laajeneminen suurteollisuudeksi ja ”Suomen luontaisimmaksi elinkeinoksi” tuki osaltaan sekini ”tukkitalonpoikien” aineellista ja henkistä nousua. Talolliset rikastuivat metsärahoillaan, maataloutta uudistettiin karjalatouden suuntaan, voikauppa laajeni ja kaskenpoltto sai vähitellen väistyä. Metsäteollisuus korvasi ja syrjäytti lopulta myös rautaruukkiteollisuuden. 1900-luvun alussa savolainen rautakausi päättyi, kun monet ruukit lopettivat toimintansa kannattamattomina ja siirtyivät puunjalostukseen. Juankoskellakin paroni Anton von Alfthanin toimesta rautateollisuus ajettiin alas ja tilalle rakennettiin puuhiomo, höyrysaha ja kartonkikone.⁴⁷⁵

Suuriruhtinaskunnan ajan edetessä valtio ja itsenäinen talonpoikaisto, jotka kontrolloivat suurinta osaa maan metsävaroista, löysivät toisensa. Talonpoikaiston nousuun ja Suomen valtion kehitykseen liittyy oleellisesti fennomania, suomalaisuusaate. Sääty-yhteiskunnan portit alkoivat murtua kansa- ja oppikoululaitoksen laajenemisen myötä, ja kansan syvistä rivistä nousi uusia voimia vanhan sivistyneistön, talouseliitin ja valtaapitävän yläluokan piiriin. Kun kansa sivistyi, sivistyneistö kansallistui.⁴⁷⁶

Eräällä tavalla säätyläistön ja rahvaan elämänpiirien yhdistyminen ilmeni vähän myöhemmin Juhani Ahon elämässä ja tuotannossa. Tämä Brofeldtin pappissuvun vesa, Nilsin pastorin pojanpojanpoika, jonka isotädit ”Taaton mamsellit” isännöivät ja emännöivät Taaton taloa 1900-luvun alkuun saakka, tuntuu olleen kiinnostunut myös Juantehtaan vaiheista ja patruuna Ekholmin murhasta.⁴⁷⁷ Kuopiosta tuli 1800-luvun lopulla suorastaan keskeinen Suomen kansallisen kulttuurin näyttämö: se oli J. V. Snellmanin, Järnefeltin⁴⁷⁸ sivistysperheen, Juhani Ahon ja Minna Canthin kaupunki. Entinen sivistyskieli ruotsi

⁴⁷⁵ Hämynen 1990, s. 44–78; Forsberg – Kankkunen 1996, s. 127–132.

⁴⁷⁶ Kuisma 1993, s. 380–410; Wirilander 2008, s. 427–495.

⁴⁷⁷ Uusi Kuvalehti, jossa kuvattiin Juantehtaan historiaa, oli Brofeldtin veljesten toimittama. Ekholmin aikalaisen Nilsin pastorin Anders Johan Brofeldtin poika oli Petter Johan Fredrik Brofeldt, joka kuoli 1858 Nurmeksen kappalaisena ja pojanpoika – Juhani Ahon isä – Henrik Gustaf Teodor Brofeldt, Iisalmen rovasti, joka kuoli vuonna 1914. Karjalatar 26.3.1912 ja 5.3.1914; Savon Sanomat 20.1.1990; Klinge 2006, s. 464–488. Säätyläistön ja talonpoikaisten rahvaan elämänpiirien yhteensulaminen näkyi myös esim. eversti Igneliuksen, joka ilmeisesti oli Savo-lehden Kotiseutumuistelman takana, avioliitossa Elma Pasasen kanssa.

⁴⁷⁸ Kuopion kuvernööri Alexander Järnefelt, jonka vaimo Elisabet ja pojat hallitsivat Kuopion kulttuurielämää etenkin 1880-luvulla, oli murhajatussa esiintyneen inspektori Adam Otto Järnefeltin serkun pojanpoika, samaa sukua siis muttei aivan läheistä. Adam Otto, joka vuodesta 1812 toimi Kuopiossa läänin veronkantokirjurina, palasi Juantehtaalalle 1813–14. Hänet nimitettiin Nilsin kruununmiesmieheksi 1814, mutta jo samana syksynä samaan tehtävään Iisalmeen. Siellä hän toimi myös Salahmin harkkohytin hoitajana Westerlundin palveluksessa. Ura nousi huippuunsa, kun Adam Otto Järnefelt kirjoitettiin Suomen ritarihuoneen matrikkeliin 1818 ja hänelle myönnettiin talousjohtajan (”Herr Oeconomie Directeuren”) titteli 1819. Hän kuoli Iisalmen Fredriksdalissa 1843 vesitautiin. Carpelan 1958, s. 567, 570.

marginalisoitui vähitellen Savossa miltei kuolleeksi kieleksi, joskin esimerkiksi Juantehtaalla se sinnitteli kauan.⁴⁷⁹ Samaan aikaan ”peilikuvakehityksenä” vanhan Ruotsin valtakunnan läntisen puoliskon rautateollisuuden emäalueilla Bergslagenin ja Vermlannin ”suomalaismetsissä” sikäläinen savolaiskieli ja –kulttuuri kuihtui Ruotsin ruotsalaistuessa.⁴⁸⁰

Kun aikaisemmin säätyläiset olivat suhtautuneet rahvaaseen enimmäkseen alentuvasti tai halveksuvasti, alettiin suomalaista talonpoikaa nyt ihailla uutterana, kristillis-isänmaallisena sankarihahmona. 1900-luvun alun poliittisissa kriiseissä talonpojat, teollisuus ja valtio olivatkin samalla puolella työväenluokkaa vastaan.⁴⁸¹ Eräänlaisena huipentumana talonpoikaiston suuressa nousussa Savossa – osittain samaan aikaan kun koko maan ylin johtaja oli ”talonpoikaispresidentti” Kyösti Kallio – oli muuruveteläisen tilallisen P. V. Heikkisen ura kansanedustajana, ministerinä ja lopulta ”talonpoikaismaaherrana” 1940 – 1950 -luvuilla Kuopion läänin johdossa.⁴⁸² Uudenlaisista asetelmista käsin menneisyyskin näyttäytyi toisenlaiselta. Sata vuotta murhatapahtumien jälkeen ilmestynyt Savo-lehden Kotiseutumuistelmia (1920) tarkastelee ruukin ja rahvaan riitaa vahvan, edelleen nousevan talonpoikaiston Suomesta, jolloin sympatiaerot oikeamielisten maataloudenharjoittajien ja petollisen ruotsinmaalaisen tirehtöörin välillä olivat selvät.

Talonpojat ja teollisuuden ristiriidat eivät helposti umpeutuneet. Vuotjärvellä eli pitkään tietty epäluulo Juantehdasta kohtaan, kenties alitajuinen pelko ruukin ”huijariherroista” ja maitten menetyksistä, mikä puolestaan oli omiaan terästämään talonpoikaista identiteettiä. Vesikiistat 1920- ja 1930-luvuilla nostattivat suorastaan ”pohjattoman vihan” tehtaan tuolloin omistanutta Kymiyhtiötä kohtaan.⁴⁸³ Viime sotien jälkeisten vuosikymmenien rakennemuutokset ovat rankasti muuttaneet suomalaista ja savolaista maaseutua. Väki on vähentynyt muuttoliikkeen seurauksena, maalaiskylät ovat tyhjentyneet. ”*Henkinen lamakausi Vuotjärvellä koettiin koulun lakkauttamisen kautta 1960-luvulla, kunnes vuosikymmen myöhemmin kylä sopeutui teollistuneen maan vähäiseksi mutta elinvoimaiseksi*

⁴⁷⁹ Wirilander 2008, s. 115–120, 561–575; Forsberg – Kankkunen 1996, s. 189–191.

⁴⁸⁰ Ks. esim. Lampén 1925, s. 221–227; Paikkala 2009, s. 430–431.

⁴⁸¹ Wirilander 2008, s. 120–124.

⁴⁸² Kinnunen 2006, s. 68.

⁴⁸³ Jokinen 1984, s. 119. Huijariherroista kertoo tarina, jonka mukaan ruukinherrat (jolloinkin 1900-luvun alussa) yrittivät petkuttaa Jokelan talossa talonpoikia ruotsinkielisellä kauppakirjalla. Mutta talossapa sattuihin olemaan kouluja käynyt ja jopa lakitiedettä opiskellut isäntä Heikki Pasanen, joka ymmärsi ruotsia ja havaitsi huijausyrityksen. Kauppoja ei syntynyt, vaan isäntä löi nyrkkiä pöytään, jolloin eräältä herralta putosi monokkeli, joka vieräsi sängyn alle. Hämmäntynyt herra rymysi sinne itsekin monokkelinsa löytääkseen, mikä tapaus oli jäänyt talonväen mieleen. ”Silimät sirrallaan iso herra polovillaan sängyn alla.” (Iines Hartikainen Kirsti ja Martti Yletyisen kertoman 6.8.1998 mukaan.)

kyläksi”, kirjoitti Tuomas Jokinen 1980-luvulla, jolloin sitä seuraavan vuosikymmenen myllerryksistä ei vielä mitään tiedetty. Vuotjärven kylä kahden kaupungin rajalla – Juankoski ja Nilsiä julistautuivat kaupungeiksi kevättalvella 1998 – jatkaa sinnittelyään EU-Suomessa.⁴⁸⁴

Talonpoikien vanha kiistakumppani Juantehdas, viimeisimmältä nimeltään Stromsdal Oyj, on tuntunut olevan harvinaislaatuinen poikkeus, miltei luonnonoikku Suomen taloushistoriassa sijaintinsa ja yli 250 vuotta kestäneen teollisuushistoriansa puolesta. Kun useimmat Savon rauta-ajan muistot ovat lähinnä metsittyneitä raunioita, joita viime aikoina on herätty museoimaan, niin Juantehtaalla historiallinen jatkuvuus on elänyt näihin päiviin saakka. Jatkuvan käytön ansiosta vanhan ruukin rakennuskanta on säilynyt ja siirtynyt sittemmin suurelta osin kulttuurikäyttöön. Monia vaiheita nähnyt pieni kartongintuottaja joutui loppuvuodesta 2008 taipumaan konkurssiin maailmanlaajuisen laman nujertamana, mutta usko toiminnan jatkumiseen muodossa tai toisessa elää.⁴⁸⁵

Topeliuksen mukaan kansa täällä on lahjakasta. *”Tiedonhaluisena ja hyväpäisenä hän [savolainen] on maakansan sivistyneimpiä”*, todetaan Maamme-kirjassa. Runoniekkoja, sanaseppoja, sielun tulkkeja ja ”moaliman viisaita” on Kuopion takaa lähtenyt Pietari Väänänen, Paavo Ruotsalaisen ja Paavo Korhosen ynnä muitten 1800-luvun ”rahvaanruuneperkkien” jälkeenkin. Vuotjärveläisen Leskisen suvusta sukeutui eräs nyky-Suomen huomattavimmista rahvaanrunoilijoista eivätkä Pasasetkaan ole jääneet juuri pekkaa (eli Perttiä) pahemmaksi. Merkkihenkilöitä on syntynyt sekä ruukkilaisista että rahvaasta.

Nykyisen Pohjois-Savon henkirikollisuuden taso on viimeisten vuosikymmenien aikana ollut hieman maan keskiarvon yläpuolella, mutta laskusuunnassa.⁴⁸⁶ Ovatko savolaiset ”sivilisoituneet” vai onko asukkaiden luonne edelleen ”villi ja väkivaltainen”?

Mutta ”jos on kelmä keralla,
Niin on maassa miehiäkin;
Onhan joukossa jotain,
Kun on niin sukumme suuri.

---

⁴⁸⁴ Jokinen 1984, s. 118. Vuotjärvestä ja muista entisen Muuruveden kunnan kylistä kertoo myös Anu Rissanen toimittama *Emäpitäjästä tehtaan varjoon*, 2001. Vuotjärven toisen puolen historiaa kuvaa puolestaan Anja Pihkalan *Hirvisaaren tie*, 2006.

⁴⁸⁵ Paikkala 2009, s. 65.

⁴⁸⁶ Rikollisuustilanne 2007, s. 36–39, 423.

Millä ompi miehen mieli,
 Millä kelmin keppoisetkin;
 Sekalutt´ on seurakunta,
 Joka weljessä wikoja.
 --- Näit´on nähty näissä maissa,
 Ehkä häilyypi Hämeessä,
 Kawaloita Kainuhussa,
 Heittiöitä Helsingissä,
 Toppeloita Torniossa,
 Wieläpä Pietarporissa.” (Pentti Lyytisen runosta Talonpojan säädyn puolesta.)

2000-luvun EU-Suomesta vaikuttaa olevan pitkä matka kahdensadan vuoden takaiseen kaskisavujen Savoan. Tässä tutkimuksessa kuvattu Kuopion takaisten säätyläisten ja rahvaan elämänpiiri on kuin kadonnut maailma – joka ei kuitenkaan ole kokonaan kadonnut. Sama maisema, samoja rakennuksia, taloja ja sukuja on yhä olemassa. Historiallisina kerrostumina, nykyajan pinnan alla ehkä puoliksi unohdettuina mutta kuitenkin siihen oudon kiehtovalla tavalla vaikuttavina voimina menneisyyden vaikutukset elävät edelleen.

Kuva 9: Nilsin vanha hautausmaa hautamuistomerkkeineen on eräs Pohjois-Savon historian tärkeitä muistipaikkoja. Rovasti Anders Johan Brofeldt todisti nilsiäläisten sielunpaimenena siirtymisen Ruotsin vallasta Venäjän valtaan, ruukinpatruuna Ekholmin murhaan liittyvät tapahtumat, seurakunnan itsenäistymisen Kuopiosta ja herännäisyyden leviämisen. Brofeldtin kuolinvuonna Nilsissä kohistiin Paavo Ruotsalaisen pojan Juhanan murhasta. Herännäisjohtajan itsensä hautakivi on suoraan Brofeldtin rautaristin takana.

9. Tutkimisesta ja tuomitsemisesta

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa pohdittiin rikoksen tuottamien jälkien merkitystä historiantutkimuksen lähdeaineistona ja verrattiin historian tutkimista rikostutkimukseen ja tuomioistuimessa tapahtuvaan kuulusteluprosessiin. Metodologisessa mielessä kaikenlaisten jälkien, jäänteiden, jätteiden, roskien, merkkien ja johtolankojen jättäminen, eli kaikenlaisten lähdeaineistojen synnyttäminen tietoisesti tai tiedostamatta – toisin sanottuna kaikki inhimillinen toiminta – on eräänlaista ”rikosta” luontoa kohtaan. Se merkitsee ”rikkoutumista”, ”murrosta” tai ”sotkemista” tasaisessa tapahtumattomassa ”ikuisuudessa”. Mikrohistorioitsija Carlo Ginzburg on *Juusto ja madot* -kirjansa motoksi valinnut tässä suhteessa ajatuksia herättävän ranskalaisen Célinen sitaatin: ”*Kaikki mielenkiintoinen tapahtuu takuulla varjossa... Ihmisten todellisesta historiasta ei tiedetä mitään.*”⁴⁸⁷ Tämän perusteella olisi olemassa mielenkiintoisia, todellisia ja tärkeitä tapahtumia, jotka eivät historiantutkijoiden haaviin tartu, koska ne eivät jätä jälkiä itsestään. Kriminologian näkökulmasta kyseessä olisi joko täysin rikokseton toiminta – tai ”täydellinen rikos”, joka tapahtuu varjossa, minne tutkijan silmät eivät näe.

Samoin kuin rikostutkijan haasteena on löytää rikospaikalla olevat jäljet, on myös historiantutkimuksen tavoitteena jäljittää lähteet ja tulkita ne mahdollisimman oikein. Mikrohistoriaksi sanotussa tutkimussuuntauksessa lähiluetaan menneisyyden tekstejä ”metodologisten suurennuslasien” tai suorastaan ”mikroskooppien” avulla, tulkitaan pieniä, vähäisiä merkkejä, heikkoja signaaleja. Tässä suhteessa mikrohistoria muistuttaa kriminalistiikan lähestymistapaa.

Eräs mikrohistoriallisen metodin oppi-isistä, ranskalainen Marc Bloch erottaa toisistaan vapaaehtoisen, tiedostetun ”todistajanlausunnon” ja tiedostamattomasti ja tarkoituksetta jätetyn ”jäljen” tai ”johtolangan”. Edellisestä käy esimerkkinä mikä tahansa ruukinpatruunan murhaa koskeneessa oikeudenkäynnissä esitetty todistajan puheenvuoro, jälkimmäisestä vaikkapa ruukinpatruunan pihamaan aidan taakse painunut yksipohjaisen pieksukengän jälki. Vertauskuvallisemmassa merkityksessä ”jälkiä” on myös kirjallisessa lähdeaineistossa. Blochin mukaan historiantutkijan pitää ”kuulustella” lähteitä, esittää niille

---

⁴⁸⁷ ”Tous ce qui est intéressant se passe dans l’ombre ... On ne sait rien de la véritable histoire des hommes.” Ginzburg 2007, s. 5.

aktiivisesti ja sinnikkäästi kysymyksiä ja pakottaa ne ilmaisemaan enemmän kuin mitä niistä voisi saada irti pelkällä toteavalla lukutavalla.⁴⁸⁸ On myös huomattava ero, jonka Dominick LaCapra tekee todistamisen (olla silminnäkijänä tai muuten osallisena jossakin tapahtumassa) ja todistajalausannon antamisen (oman kokemuksen välittäminen sanoin) välillä.⁴⁸⁹

Kriminalistiikan kehityksen alkua ajoilta 1800-luvulta saakka lääketieteen panos rikostutkimukselle on ollut merkittävä. Carlo Ginzburg hakee jälkiä lukevan ”johtolankatutkimuksen” alkujuuria muinaisuuden metsästäjistä, ennustajista ja lääkäreistä.⁴⁹⁰ Ihmisruumista tutkivaa lääkäriä voi tarkastella historian tutkijana, tietyllä varmuudella hän pystyy kertomaan, miten tutkimuksen kohde on elänyt tai kuollut. *Vainajat eivät vaikene*⁴⁹¹ vaan ”kertovat” ammattitaitoiselle kuolinsyytä tutkivalle lääkärielle tarinansa. Kriminalistiikka ja oikeuslääketiede askartelevat oikeiden ruumiiden, murhaseiden ja veristen jälkien kanssa, historiantutkimukset käyttämät lähteet ovat puolestaan useimmiten kirjallisia. Tälle arkistoaineistolle historiantutkija suorittaa eräänlaisen ”ruumiinavauksen” sitä analysoidessaan ja tehdessään sen pohjalta päätelmiä menneisyydessä tapahtuneista asioista. Historiantutkijaa on verrattu jopa haudanryöstäjään, joka kaivaa ruumiin (lähteet, menneisyyden tapahtumat) myydäkseen sen anatomista ruumiinavausta (historiantutkimuksen analyysia) varten.⁴⁹²

Kriminalistiikan yksityiskohtiin paneutuvan rikostutkijan työnä on kuvailla se, mitä tapahtui. Yhteiskuntatieteisiin suuntautunut kriminologi puolestaan selittää, miksi rikos tapahtui. Tuomarin tehtävänä taas on aineiston perusteella langettaa tuomio, määrätä rangaistus tai vapauttaa syytteistä. Voiko analogiaa historiantutkimuksen osalta jatkaa vielä rikos- ja rikollisuuden tutkimuksen lisäksi tuomaritoimintaan, kriminalistiikasta ja kriminologiasta oikeustieteeseen?⁴⁹³ Esitutkinta tuottaa aineistoa syyttäjälle, joka tuo sen oikeussaliin todisteena tuomioistuimelle. Tämä päättää syyllisyydestä ja langettaa lainmukaisen tuomion. Jos historian tapahtumat ovat rikoksia ja historian toimijat rikollisia, niin ovatko sitten historian tutkijat – paitsi rikostutkijoita – myös historian tuomareita? Vai

⁴⁸⁸ Matti Peltosen esipuhe, Ginzburg 2007, s. 17.

⁴⁸⁹ Peltosen esittelyn mukaan 2009, s. 350.

⁴⁹⁰ Ginzburg 1996, s. 45–76.

⁴⁹¹ Thorwaldin 1970 kriminologiaa esittelevän kirjan nimi. Edellisenä vuonna suomeksi ilmestynyt edellinen osa (Paljastavat sinetit) esittelee sormenjälkitutkimuksen kehitystä.

⁴⁹² Vertauksen ovat tehneet mikrohistorioitsijat Edward Muir ja Guido Ruggiero. Matikainen 2000, s. 12.

⁴⁹³ Ginzburg 1996, s. 101–102, 127–128.

pitäisikö roolijakoa vielä eriyttää varsinaisesta oikeuden puheenjohtajasta maallikkotuomareihin eli lautamiehiin, syyttäjään, puolustusasianajajaan, todistajiin – tai koko ”oikeusdraamaa” seuraavaan yhteisöön?

Ainakin retorisena kielikuvana historiaa verrataan usein tuomioistuimeen. ”*Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*”, ”*Maailmanhistoria on maailmantuomio*”, totesi Friedrich Schiller.⁴⁹⁴ ”*Historia me absolve*”, ”*Historia on minut vapauttava*” nimesi suureellisesti puolustuspuheensa nuori oikeustieteen opiskelija Fidel Castro vuoden 1953 opiskelijamellakoita käsitelleessä oikeusistunnossa.⁴⁹⁵ Suuri osa, etenkin ei-akateemista, historiakirjallisuudesta on jonkin asian tai henkilön joko syyttämistä, puolustamista tai kunnianpalautusta, vaikka kysymys ei olisikaan ahtaassa mielessä juridisista seikoista. Etenkin muistelmassa omaa toimintaa yleensä puolustetaan ja vastustajien toimet tuomitaan.

Rikokset ja rangaistukset jättävät ”näkyttöminä jälkinä” tapahtumiin osallisen yhteisön keskuuteen paheksuvia tai hyväksyviä moraalitunteita. On ymmärrettävää, että ihminen moraalisena olentona ei malta olla langettamatta joko syyttäviä tai kiittäviä arvioita etenkään lähihistorian tapahtumien osalta. Kuuluuko tämä myös ammattihistorioitsijoille ja kuinka kaukaiseen aikaan ”historian tuomarin” tuomiovalta ulottuu? Voidaanko tarpeeksi pitkän ajanjakson kuluttua lopulta antaa oikea, kiihkoton ja objektiivinen arvio tai ”tuomio” historian henkilöistä ja aikakausista? Sanotaan, että murha ei vanhene. Vanhenevatko rikokset sittenkään, kun tekijät ovat kuolleet? Onko eroja tässä suhteessa yksilörikollisuuden ja kollektiivisten rikosten välillä? Kuinka kauan – ja keitä – on syyllistettävä menneisyyden sodista ja kansanmurhista? Armahtaako aika lopulta, pyhittääkö pahat teot, sovittaako suuretkin synnit ja rikokset? Vai tarvitaanko vielä pitkän ajan jälkeen oikeuskäsittelyjä, ”totuuskomissioita”, ”traumanpurkijoita”, anteeksipyyntöjä ja korvauksia?

Historiantutkimuksen asenteet suhteessa näihin kysymyksiin voisi jakaa kolmeen ryhmään: 1) Viileän pidättyvä linja, joka vailla arvokannanottoja ainoastaan selvittää, toteaa ja kuvailee, mitä tapahtui, rankelaisittain ”*wie es eigentlich gewesen ist*”. Historiantutkija pitäytyisi näin kriminalistiikkaa harjoittavan ”rikostutkijan” roolissa eikä tuomitsisi menneisyyden tapahtumia oman ajan moraalimittareilla. 2) Tapahtumien kuvailun lisäksi niitä selittävä, ymmärtävä, ehkä eläytyväkin suhtautumislinja puolestaan pohtii laajemmin

⁴⁹⁴ Sitaatit ja lentävät lauseet 1966, s. 66.

⁴⁹⁵ Esim. fi.wikipedia.org/wiki/Kuuban historia.

tapahtumien taustoja, tekojen syitä ja seurauksia, Rankea mukaillen ”*warum es so gewesen ist*”. Asenne vertautuu kriminologiaan, joka hakee yleispäteviä selityksiä; historiantutkija olisi tällöin inhimillisen käyttäytymisen lainalaisuuksista kiinnostunut ”rikollisuuden tutkija”. 3) ”Tuomarin” tai ”oikeusistuimen” roolin itselleen ottava historiantutkija näkee puolestaan tehtäväkseen arvottaa oikean ja väärän väliltä, re- tai dehabilitoida, hyväksyä tai paheksua menneisyyden ihmisten tekoja, selvittää, ”*ob es richtig gewesen ist*”: syyttää, puolustaa, armahtaa tai rangaista.

Millaisia arvioita tai ”tuomioita” 1800-luvun alun ruukin ja rahvaan riidan, rikoksen ja rangaistuksen osapuolista olisi lopuksi lausuttava? Oliko Olli Tuovinen paatunut ja kylmäverinen tappaja, rikollisen isän rikollinen poika, villi ja väkivaltainen rajaseudun raakalainen, kolminkertainen murhamies, kiero savolainen selkäänampuja? Vai oliko hän neuvokas, ovela, vahva ja vakaakätinen metsämies, sankarillinen isänmaan ja talonpoikien puolustaja, kansan ankaran oikeustajun tulkki ja toteuttaja, ”erämaan kostaja”? Entä jos Uolu seipäineen ja pyssyineen olisikin sattunut – sen sijaan että huutoi venäläisiä Taaton talon pihalla tai ampui Ekholmia ikkunan takaa – vaikkapa Koljonvirran sillalle Sven Tuuvan rooliin, olisiko hän saanut kuolemattoman kunnian?

Entä oliko johtaja Ekholm petollinen ja kavala nylkyri, talonpojan häikäilemätön häätäjä ja riistäjä, jonka luota oma vaimokin pakeni, omaa etuaan tavoitteleva rötösherra, pahan appiukon paha vävy, joka kenties oli liitossa itsensä paholaisen kanssa? Vai oliko hän talouselämän rohkea, kaukonäköinen pioneeri takapajuisissa, kehittymättömissä ja kiittämättömissä oloissa, tarmokas ja päättäväinen liikemies, josta olisi voinut tulla koko seutukunnan suuri hyväntekijä mutta josta tulikin ”yrittäjyyden marttyyri”? Jos Ekholm olisi saanut elää, olisiko hänestä kenties vuosikymmenien mittaan kehittynyt E. J. Längmanin, Arppen, Hackmanin, ”Karjalan kuninkaan” Gabriel Walleniuksen tai ”Pohjanmaan kuninkaan” Abraham Falanderin kaltainen talouselämän voimahahmo?

Vanhenevatko rikokset? Pitäisikö vuotjärveläisten ja nilsiäläisten yhä nykyään tuntea syyllisyyttä tai häpeää ruukinpatruunan murhauttamisesta – vai päinvastoin olla ylpeitä siitä vastarintahengestä, jota se osoitti? Entä pitäisikö Juantehtaan tai Ekholmin mahdollisten perillisten vielä vaatia Tuovisilta tai Pasasilta hyvitystä ruukinpatruunan murhasta – vai kuuluisiko tehtaan maksaa korvauksia ja kipurahoja kaskitalonpoikien muinaisista

maanastuksista? – Vai pitäisikö jumalallis-keisarillis-kuninkaalliseen tyyliin julistaa kaikille osapuolille yleinen armahdus, *absolutio ab instantia – ad historiam*?

Niin tai näin – tosiasia kuitenkin on, että minkään inhimillisen tuomioistuimen eteen ei kumpaakaan tämän tutkimuksen keskushenkilöä, Ekholmia tai Tuovista, enää voida tuoda, eivätkä myöhempien aikojen historiankirjoituksen lausumat arvioinnit, tuomioistuinten syytökset, puolustukset tai tuomiot heitä enää kosketa, joten ainakin heidän osaltaan voidaan sanoa: Levätkööt rauhassa. R.I.P.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA)

Pien-Savon yllisen tuomiokunnan Kuopion kärjäkunnan tuomiokirjat
 Kuopion lääninhallituksen arkisto
 Kuopion lääninvankila

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

Vaasan hovioikeuden arkisto

UPM-Kymmene Oyj:n Kymin Keskusarkisto (KyKA)

Juantehtaan aineisto

Juantehtaan arkisto (JTA)

Maanmittauslaitoksen arkisto (MMLA), Jyväskylä

isojakoasiakirjat

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Senaatin arkisto

Vuorihallinnon arkisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkisto, Helsinki

Kansanrunousarkisto (KRA)

Riksarkivet, RA (Ruotsin valtionarkisto, Tukholma)

Bennetska Släktgilletts Arkiv

Bergskollegium

Inrikes-Civilexpeditionen

Stockholms Stadsarkiv, SSA (Tukholman kaupunginarkisto)

Mantalslängder

Hedvig Eleonora församling

Nikoilai församling

Storkyrko församling

Kuopion, Nilsian, Kaavin ja Nurmeksens seurakuntien rippi- ja historiakirjat, muuttaneitten luettelot, kokousten pöytäkirjat, lastenkirjat, rippilasten luettelot, perunkirjat, mikrofilmeinä ja mikrokortteina (Nilsian pitäjänkokousten ptk:t myös JoMA:ssa)

Hakuteokset

Almanach för året 1810 till Åbo horizont.

Bergholm I–II 1984:

Sukukirja, Suomen aatelittomia sukuja, Suomen muinaismuistoyhdistyksen puolesta toimittanut Axel Bergholm I–II, kustannusosakeyhtiö Otava, Sukututkimusseuran kustantama näköispainos, Gummerus Oy:n kirjapaino, Jyväskylä 1984.

Carpelan 1958:

Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ättarna av Tor Carpelan, andra bandet H–R. Frenckellska Tryckeri aktiebolagets förlag, Helsingfors 1958.

Elgenstierna I–IX 1925–1936:

Elgenstierna, Gustaf (utg.): Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tillägg och rättelser. Stockholm 1925–1936.

Finlands Allmänna Författningar, 1. delen 1808–1812, Åbo, tryckt hos J.C. Frenckell & son, 1821.

Finlands Stats-Calender 1813, Åbo.

Holmberg 1959:

Holmberg, Håkon: Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit. Domsagor och häradshövdingar i Finland. Kirj. lakit. lis. Håkon Holmberg fil. kand. Jerker A. Erikssonin ja fil. tri Yrjö Blomstedtin avustamana, julk. Suomen kihlakunnan tuomarien yhdistys, Helsinki 1959.

Rikollisuustilanne 2007. Rikollisuus- ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 238. Hakapaino Oy, Helsinki 2008.

Ruotzin Waldacunnan Laki. Hywäxi luettu ja wastian otettu Herrain Päiwillä Wuonna 1734 (näköispainos sekä nykyasuinen versio), WSOY, Porvoo 1984.

Suomen Kansallisbiografia 1–10, SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2003–2007.

Sitaatit ja lentävät lauseet, toimittaneet Jarkko Laine ja Maunu Sinnemäki. Otava, Keuruu 1996.

Suomen kaupunkilaitoksen historia, tilasto-osa. Suomen kaupunkiliitto 1984.

SMoK:

Svenska män och kvinnor 1–8, red. Nils Bohman, Torsten Dahl. Bonnier, Stockholm 1942–1955.

SBL:

Svenskt Biografiskt Lexicon I–XXXII (A–S), Stockholm 1917–2006.

Sveriges Civil- och Krigscalender/ Hof-Calender/Stads-Calender, Stockholm 1790–1800.

Wasastjerna I–II 1879–1883:

Ättar-taflor öfver den på Finlands Riddarhus introducerade adeln, utgifna af Oskar Wasastjerna I–II och supplementband, Borgå C.L. Söderströms tryckeri 1879–1883.

Painamattomat lähteet

Jörgen Bengtson, Långvinds bruk (2006)
www.langvind.se/langvindsbruk-langvinds-bruk.asp

Heinaro 1997:
 Heinaro, Raili: Samuel Cornérin suku

Kauko Katila, Kriminaalitatiikka, 1968. Rikostarkastaja Markku Ranta-ahon esitelmä 29.9.2006.
www.helsinki.fi/rpol/rikosoikeus/krimis/kriminalistiikka

Kuuban historia
[fi.wikipedia.org/wiki/Kuuban historia](http://fi.wikipedia.org/wiki/Kuuban_historia)

Kärjä 1998:
 Lasaretteja ja kuurihuoneita – Kuopion arvokas sairaalaperinne. Suomen Kulttuurirahaston Pohjois-Savon rahaston vuosijuhlan juhlaesitelmä 12.5.1998, professori Juhani Kärjä

Edmond Locard.
en.wikipedia.org/wiki/

Ruotsalainen 1965:
 Ruotsalainen, Tauno: Nilsiän kappeliseurakunta, 1965

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin Sanomien Kuukausiliite, lokakuu 2008, elokuu 2009
 Juankosken Sanomat 27.9.1993, 20.6.1994
 Karjalatar 26.3.1912, 5.3.1914
 Koillis-Savo 28.5.2001
 Savo 22.10.1920
 Savon Sanomat 20.1.1990
 Uusi Kuvalehti n:o 36, 1893, n:o 11–12, 1901
 Åbo Allmänna Tidning 8.12.1810
 Tieteen Kuvalehti 1/1993
 National Geographic (suomi) 9/2007, 11/2007
 Tiede 1/2000

Tekijälle toimitettuja suullisia ja kirjallisia tiedonantoja

Maija-Liisa Bäckström
 Pia Kyyrö-Harju
 Juhani Kärjä
 Kusti Leskinen
 Jari Mäkinen
 Pekka Pitkänen
 Lars Timgren
 Kirsti ja Martti Yletyinen

Kirjallisuus

Aalto, Johansson, Sandmo 2000:

Aalto Seppo, Johansson Kenneth, and Erling Sandmo: Conflicts and Court Encounters in a State of Ambivalence. Teoksessa People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Österberg, Eva and Sogner, Soelvi (eds.), Universitetsförlaget, Otta 2000.

Aarnio 1991:

Aarnio, Aulis: Perimysjärjestelyt maanomistusolojen kannalta. Teoksessa Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen, toim. Pia Letto–Vanamo, Gummerus 1991.

Akiander 1868:

Akiander, Matthias: Herdaminne för fordna Wiborgs stift I delen, Helsingfors, Finska Litteratur-Sällskapetets tryckeri 1868.

Bennet 1792:

Bennet, Stephan: Korrt underrättelse om det Sawolaxska Swedje-Bruket på torra Marker. Ny Journal uti Hus-hållningen för Januarius och Februarius 1792. Stockholm, tryckt hos Johan A. Carlbohm.

Berglund 2009:

Berglund, Mats: Varför måste Fersen dö? Om mordet på Axel von Fersen den 20 juni 1810. Teoksessa Stormvindar – en bok om ödesåret 1809, red. Ingvar von Malmborg. Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2009. Davidsons Tryckeri, Växjö 2009.

Björn 1999:

Björn, Ismo: Kaikki irti metsästä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000, SHS Helsinki 1999.

Black 1983:

Black, Donald: Crime as Social Control. American Sociological Review 1983, vol. 48.

Black 1996:

Black, Donald: Konflikthanteringens elementära former. Teoksessa Kriminalitet Kultur Kontroll – en antologi (red. Malin Åkerström), Carlssons 1996.

Blåfield 2006:

Blåfield, Martti: Nordenskiöld, August, alkemisti, Suomen vuoritoimen johtaja, swedenborgilaisuuden kannattaja. Kansallisbiografia 7. SKS Helsinki, Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2006.

Ehrnrooth 1992:

Ehrnrooth, Jari: Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeeseen 1905-1914. SHS, Helsinki 1992.

Engman 2009:

Engman, Max: Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 2009.

Forsberg – Kankkunen 1996:

Forsberg, Juha – Kankkunen, Ari: Järvimalmiruukista kartonkitehtaaksi. Juantehtaan historia 1746–1996. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 1996.

Forsius 2001:

Forsius, Arno: Ihmisiä lääketieteen historiassa. Suomen lääkäriliitto. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2001.

Ginzburg 1996:

Ginzburg, Carlo: Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suomentanut Aulikki Vuola, esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus, Tammer-Paino Oy, Tampere 1996.

Ginzburg 2007:

Ginzburg, Carlo: Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva. Suomentanut Aulikki Vuola, esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus, Helsinki University Press, Helsinki 2007.

Haggrén 2001:

Haggrén, Georg: Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare. Tidigindustriella yrkesarbetare vid provinsbruk i 1600-talets Sverige. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie, Stockholm 2001.

Harju (toim.) 2000:

Harju, Virpi (toim.): Oikeuden kuva. Bilden av rätten och rättvisan. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 5. Eduskunnan kirjasto, Helsinki/ Vaasa 2000.

Harnesk – Taussi Sjöberg 2001:

Arne Harnesk och Marja Taussi Sjöberg (red.): Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige. Stockholm 2001.

Heikkinen 1988:

Heikkinen, Antero: Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa. WSOY, Juva 1988.

Heikkinen 1996:

Heikkinen, Antero: Menneisyyttä rakentamassa. Yliopistopaino, Helsinki 1996.

Heikkinen 1997:

Heikkinen, Antero: Oikeusdraama yhteisön kasvopiirteiden tulkitsijana. Teoksessa Tie tulkintaan. Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6. marraskuuta 1997, WSOY 1997.

Hemmer 1954:

Hemmer, Ragnar: Suomen oikeushistorian oppikirja II. Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia. Hyvinkään Kirjapaino Osakeyhtiö. Hyvinkää 1954.

Hietala 2002:

Hietala, Marjatta: Kaupunkikehitys Suomessa uudella ajalla. Teoksessa Suomen Kulttuurihistoria 2. Tunne ja tieto, toim. Rainer Knapas, Nils Erik Forsgård. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2002.

Hietaniemi 1996:

Hietaniemi, Tuija: Totuuden jäljillä. Suomalaisen rikospoliisin taival. Keskusrikospoliisi. Kirjapaino Lasse Helle Oy, Helsinki 1996.

Hirvonen 2007:

Hirvonen, Maija: Väänänen Pietari, kansanrunoilija, valtiopäiväedustaja, herastuomari. Kansallisbiografia 10. SKS, Helsinki, Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2007.

Hoving 1946a:

Hoving, Victor: Strömsdals Bruk Juantehdas 1746-1946. Kouvola bok & stentryckeri, pappersleverantör Kymmene Aktiebolag 1946.

Hoving 1946b:

Hoving, Victor: Juantehdas 1746-1946. Kouvolan kirja- ja kivipaino, paperintuottaja Kymin Osakeyhtiö 1946.

Huhtamies 2008:

Huhtamies, Mikko: Maan mitta. Maanmittauksen historia Suomessa 1633-2008. Maanmittauslaitos, Edita, Helsinki 2008.

Hultin 1897:

Hultin, Tekla: Historiallisia tietoja Suomen vuoritoimesta Ruotsin vallan aikana. Teollisuushallituksen tiedonantoja XXVI, 1897.

Hultman 2002:

Hultman, Lars: ”En besynnerlig jäsnig fortfor bland folket...” En discussion av förhållandet mellan socialt och politiskt våld utifrån händelserna i samband med det fersenska upploppet i Stockholm 1810. Teoksessa Eva Österberg (red.) Socialt och politiskt våld. Perspektiv på svensk historia. Lagerbrinkbiblioteket, Historiska Media, Riga 2002.

Hyytinen 1985:

Hyytinen, Timo: Arma Fennica: suomalaiset aseet, Finnish Firearms. Gummerus Oy, Jyväskylä 1985.

Hårdstedt 2007:

Hårdstedt, Martin: Suomen sota 1808–1809, suomentanut Seppo Hyrkäs. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki. WS Bookwell Oy, Juva 2007.

Häggman 1996:

Häggman, Kai: Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Publikationer utgivna av Historiska institutionen vid Helsingfors universitetet 11. Hakapaino Oy, Helsinki 1996.

Hämynen 1990:

Hämynen, Tapio: Järvimalmin jalostuksesta puun jalostamiseen – teollisuus ja käsityö 1880–1940. Teoksessa Maakuntien nousu. Kehityksen suuntia Itä-Suomessa, toim. Antero Heikkinen. Snellman-instituutin julkaisuja 11, 1990.

Johansson 1997:

Johansson, Kenneth: Kalmarkriget och våldsbrottsligheten. Teoksessa Tie tulkintaan. Juhlakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6. marraskuuta 1997. WSOY, Juva 1997.

Johansson 2002:

Johansson, Kenneth: Krig och våld i det civila samhället – Sverige och stormaktstiden. Teoksessa Eva Österberg (red.), Socialt och politiskt våld. Perspektiv på svensk historia. Lagerbrinkbiblioteket, Historiska Media, Riga 2002.

Johnsson 1928:

Johnsson, Gunnar: Suomen piirilääkärit 1749–1927. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja VI. Skrifter utgivna av Genealogiska Samfundet i Finland VI. Helsinki–Helsingfors 1928.

Jokinen 1984:

Jokinen, Tuomas: Vuotjärvi 1559-1983: Käärmelahden-Vuotjärven Leskiset, 1984.

Karonen 2000:

Karonen, Petri: ”Kunnes kuolema meidät erottaa.” Yhteisö ja ”suunniteltu” henkirikos Turussa vuonna 1643. Teoksessa Olli Matikainen (toim.) Rikos historiassa. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2000.

Karonen 2004:

Karonen, Petri: Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600-1920. SKS, Helsinki 2004.

Katajala 1994:

Katajala, Kimmo. Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. SHS, Historiallisia Tutkimuksia 185. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1994.

Katajala 1995:

Katajala, Kimmo: Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa, toim. Kimmo Katajala. SKS, Tietolipas 140, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1995.

Katajala 2002:

Katajala, Kimmo: Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla n. 1150–1800. Historiallisia tutkimuksia 212, SKS 2002.

Kekkonen 1996:

Kekkonen, Jukka: Kriisit, valta ja oikeus. Näkökulmia oikeushistoriaan. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki. Tammer-Paino Oy, Tampere 1996.

Keltikangas–Järvinen 1978:

Keltikangas–Järvinen, Liisa: Väkivalta ja itsetuho: miten tuhokäyttäytyminen syntyy. Otava, Keuruu 1978.

Keskisarja 2008:

Keskisarja, Teemu: Suomen ainoa sarjamurhaaja. Juhani Adaminpojan rikos ja rangaistus. Atena Kustannus Oy, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

Kinnunen 2006:

Kinnunen, Erkki – Lyytinen, Eino – Soikkanen, Hannu – Vihola, Teppo: Savon historia VI. Heimomaakunnasta maakuntien Eurooppaan 1945–2000. Savon säätiö, Gummerus Kirjapaino Oy, 2006.

Kivivuori 2008:

Kivivuori, Janne: Rikollisuuden syyt. Kustannusosakeyhtiö Nemo, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

Klinge 2006:

Klinge, Matti: Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa. SKS, Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2006.

Korhonen 1848:

Korhonen, Paavo: Runoja, SKS:n toimituksia nro 10, 1848.

Koskivirta 2001:

Koskivirta, Anu: ”Sisäinen vihollinen”. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Yliopistopaino Helsinki 2001.

Koskivirta 2007:

Koskivirta, Anu: Kansan ja esivallan kohtaamisia esiteollisen ajan Suomessa. Teoksessa Suomalaisen arjen historia 2, Säätäjien Suomi, Weilin+Göös, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007.

Koskivirta 2009:

Koskivirta, Anu: Parantaja, kuolinsyöntutkija ja syyntakeeton murhaaja. Välskäri-kirurgi Geissen veriteko yhteisöllisen kriisin kuvastimessa. Teoksessa Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta, toim. Jari Eilola. SKS, Historiallinen Arkisto 128, Hakapaino Oy, Helsinki 2009.

Kuisma 1997:

Kuisma, Juha: Tuli leivän antaa. Suomen ekohistoria. Gummerus 1997.

Kuisma 1992:

Kuisma, Markku: Yrittäjät 1700-luvun luokkakuvassa. Teoksessa Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta, toim. Pertti Haapala. Vastapaino 1992.

Kuisma 1993:

Kuisma, Markku: Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920, SHS, Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1993.

Kujala 2001:

Kujala, Antti: Miekka ei laske leikkiä. Suomi suuressa pohjan sodassa 1700–1714. SKS, Helsinki, Historiallisia Tutkimuksia 211. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2001.

Kuosma 2006:

Kuosma, Tapio: Murhamysteerit. Selvittämättömien henkirikosten ongelma. Livres ”Belles Lettres”, Helsinki 2006.

Laakso 2002:

Laakso, Veikko: Järjestyskysymys ja paikallishallinto Suomen maaseudulla. Teoksessa Arki ja läheisyys. Juhlakirja Ulla Heinon täyttäessä 60 vuotta. Turun historiallinen arkisto 55, julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa 2002.

Laine 1948:

Laine, Eevert: Suomen vuoritoimi 1809–1884 II, ruukit. SHS, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino Oy, Helsinki 1948.

Laine 1950:

Laine Eevert: Suomen vuoritoimi 1809–1884 I, yleisesitys. SHS, Keskuskirjapaino, Helsinki 1950.

Laine 1952:

Laine, Eevert: Suomen vuoritoimi 1809–1884 III, harkkohtit, kaivokset, konepajat. SHS, Forssan Kirjapaino Oy, Forssa 1952.

Laine 1991:

Laine, Matti: Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan, Tietosanoma Oy, WSOY, Juva 1991.

Laitinen & Aromaa 2005:

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko: Rikollisuus ja kriminologia. Vastapaino, Tampere. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005.

Lampén 1925:

Lampén, Ernst: Värmlannin matka. Suomalaisuutta vainuamassa Värmlannin metsissä. Otava, Helsinki 1925.

Lappalainen 2001:

Lappalainen, Antti: Savon metsärosvojen jäljillä. SKS, Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2001.

Lappalainen 2003:

Lappalainen, Antti: Valat ja valheet. Juhana Paavonpoika Ruotsalaisen salamurha Nilsiässä 1830. SKS Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003.

Lappalainen 2008:

Lappalainen, Jussi T., Ericsson Wolke, Lars, Pylkkänen, Ali: Suomen sodan historia 1808–1809, SKS, Karttakeskus, Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2008.

Lappalainen 1982:

Lappalainen, Pekka: Kuopion historia I, Kuopion kaupungin esivaiheet ja perustamistoimet. Kustannuskiila Oy, Savon Sanomain Kirjapaino Oy, Kuopio 1982.

Le Roy Ladurie 1984:

Le Roy Ladurie, Emmanuel: Montaillou. Ranskalainen kylä 1294–1324. Suom. Marja Itkonen–Kaila. Otava, Helsinki, Keuruu 1984.

Levi 1992:

Levi, Giovanni: Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Suomens: Kaisa Kinnunen, Elina Suolahti, esipuhe: Matti Peltonen, Tutkijaliitto, Kirjapaino-osakeyhtiö Like, Helsinki 1992.

Lundén Cronström 1957:

Lundén Cronström, Ingegerd: Sin lyckas smeder. En krönika om släkten Westerlund från Odensvi. Söderström & Co:s förlagsaktiebolag, Helsingfors, Borgå 1957.

Mahkonen 1980:

Mahkonen, Sami: Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja n:o 149, Vammala 1980.

Markkola 2007:

Markkola, Pirjo: Suomalaisen naisen ja miehen elämäntahti. Teoksessa Suomalaisen arjen historia 2, Säätäjien Suomi. Weilin+Göös, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007.

Matikainen 2000:

Matikainen, Olli: Rikos historiassa, Johdanto. Teoksessa Olli Matikainen (toim.): Rikos historiassa. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2000.

Matikainen 2002:

Matikainen, Olli: Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600 -luvulla. Bibliotheca historica 78. SKS, Hakapaino Oy, Helsinki 2002.

Meri 1993:

Meri, Veijo: Maassa taivaan saranat. Suomalaisten historia vuoteen 1814. Otava, Keuruu 1993.

Mielonen 1944?:

Mielonen, Väinö: Savon ja Karjalan läänin – Kuopion läänin maaherrat – kuvernöörit – maaherrat vuosina 1775–1940, Ylipainos ”Savosta” (painovuosi puuttuu, tiedot ulottuvat vuoteen 1944).

Mäkelä–Alitalo 2003:

Mäkelä–Alitalo, Anneli: Aminoff, Brita Sofia, malliäiti. Suomen Kansallisbiografia 1, SKS, Helsinki. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 2003.

Nylander 1961:

Nylander, Ivar: Studier rörande den svenska äktenskapsrättens historia. Acta Universitatis Stockholmiensis Studia Juridica Stockholmiensia 12. Almqvist & Wiksell, Stockholm, Appelbergs Boktryckeri AB, Upsala 1961.

Paikkala 1989:

Paikkala, Jarmo: Pappi, lukkari, talonpoika. Kauhanen – Argillander – Skopa -suku I. Sukuseura ry 1989.

Paikkala 2009:

Paikkala, Jarmo: Pasasen suku I osa. Pasasten sukuseura ry. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Peltonen 1995:

Peltonen, Matti: Carlo Ginzburg and the New Microhistory. Suomen antropologi. Antropologi i Finland. Journal of the Finnish Anthropological Society 1/1995.

Peltonen 1999:

Peltonen, Matti: Mikrohistoriasta. Hanki ja Jää, Gaudeamus, Tammer-Paino Oy, Tampere 1999.

Peltonen 2008:

Peltonen, Matti: Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta. Gaudeamus, Helsinki University Press, Helsinki 2008.

Peltonen 2009:

Peltonen, Matti: Historiaa rajan takaa. Historiallinen Aikakauskirja 3/2009.

Persson 1988:

Persson, Anders: Suomen sodan unohdetut sankarit. Suomentanut Seppo Sauri, Otava 1988.

Pihkala 2006:

Pihkala, Anja: Hirvisaaren tie. Rajakylän elämää vuosina 1620-1970. Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2006.

Pihlajamäki 1997:

Pihlajamäki, Heikki: Evidence, Crime, and the Legal Profession. The Emergence of the Free Evaluation of Evidence in the Nineteenth-Century Criminal Procedure. Rättshistoriskt Bibliotek LIV, Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning grundad av Gustav och Carin Olin, serien I, Lund 1997.

Pitkänen – Pasanen – Paikkala 2009: Vuotjärven Pasasten kotiseutu. Teoksessa Jarmo Paikkala: Pasasen suku I. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Pitkänen 2009a:

Pitkänen, Pekka: Vuotjärven Pasasten taistelu Juantehtaan ruukin omistajaa ritari Georg Friedrich Tigerstedtiä vastaan. Teoksessa Jarmo Paikkala: Pasasen suku I. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Pitkänen 2009b:

Pitkänen, Pekka: Juantehtaan ruukin johtajan Ekholmin murha syksyllä 1810. Teoksessa Jarmo Paikkala: Pasasen suku I. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Pitkänen 2009c:

Pitkänen, Pekka: Vuotjärven Pasalan kruununtilan verohanke vuosina 1747–1749. Teoksessa Jarmo Paikkala: Pasasen suku I. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Pitkänen 2009d:

Pitkänen, Pekka: Vuotjärven Pasasia kirkollisissa tehtävissä. Teoksessa Jarmo Paikkala: Pasasen suku I. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Pylkkänen 2008:

ks. Lappalainen 2008.

Rakkolainen 1996:

Rakkolainen, Mari: Agraariajan rikollisuus ja rikollisuuden selitysmallit Euroopassa. Teoksessa Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin, toim. Sari Forsström, *Studia Historica Helsingiensis* 1/1996.

Ramel 2001:

Ramel, Stig: Kustaa Mauri Armfelt 1757-1814. Ruotsissa kuolemaantuomittu kuninkaan suosikki, Suomessa kunnioitettu valtion perustaja, suom. Ilkka Pastinen, Otava 2001.

Ranta 1997:

Ranta, Helena: Tsaariperheen arvoitukselliset luut – ja tietenkin hampaat. Teoksessa Vanhojen luiden kertomaa, toim. Heikki S. Vuorinen ja Ursula Vala. Yliopistopaino, Helsinki 1997.

Rautelin 1997:

Rautelin, Mona: Brott mot livet i Finland på 1790-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 2, 1997.

Rinman 1794:

Rinman, Carl: Berättelse, Ingifwen til Högl. Kgl. Bergs-Collegium, Om en, Uppå Dess Befallning, Uti Sawolax och Carelen, Werkstäld Förrättning, År 1792. Stockholm 1794.

Rissanen 2001:

Rissanen, Anu (toim.): Emäpitäjästä tehtaan varjoon. Elämää ja tapahtumia muuruvetisten matkassa. Mediavallius 2001.

Räsänen 2008:

Räsänen, Riitta: Asukkaat ja asutuskuva. Teoksessa Savo ja sen kansa, toim. Riitta Räsänen, SKS 1192, Tiede, Savon historia VII, Esprint Oy, Tampere 2008

Räsänen ja Räsänen 2008a:

Räsänen, Riitta ja Räsänen, Matti: Kotipiiri arkena ja pyhänä. Teoksessa Savo ja sen kansa, toim. Riitta Räsänen, SKS 1192, Tiede, Savon historia VII, Esprint Oy, Tampere 2008.

Räsänen ja Räsänen 2008b:

Räsänen, Riitta ja Räsänen, Matti: Luonnonkäyttäjän työvuosi. Teoksessa Savo ja sen kansa, toim. Riitta Räsänen, SKS 1192, Tiede, Savon historia VII, Esprint Oy, Tampere 2008.

Salenius 1898:

Salenius, J.M.: Juantehtaan kirkollisista ja papillisista oloista menneinä aikoina. *HArk* XV, 1898.

Saloheimo 1980:

Saloheimo, Veijo: Pohjois-Karjalan historia III 1722–1809. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, julkaisija Joensuun korkeakoulu. Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy, Joensuu 1980.

Sarvas 1986:

Sarvas, Pekka: Kustaa III:n rahauudistus. Teoksessa Suomen historia 4. Vapauden aika, kustavilainen aika. Weilin+Göös 1986.

Sirén 1996:

Sirén, Kirsi: Korkean rikollisuuden alueet Suomessa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Teoksessa *Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*, toim. Sari Forsström, *Studia Historica Helsingiensis* 1/1996.

Sirén 1999:

Sirén, Kirsi: Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. *Bibliotheca historica* 38, SHS, Hakapaino Oy, Helsinki 1999.

Sironen 1993:

Sironen, Esa: Elias – kuka? Jälkisanat teoksessa Elias, Norbert: *Kuolevien yksinäisyys. Suomennos Jari ja Paula Nieminen. Gaudeamus, Tammer-paino Oy, Tampere* 1993.

Slade Lander 1976:

Slade Lander, Patricia: *In the Shadow of the Factory. Social Change in a Finnish Community, Massachusetts* 1976.

Soininen 1980:

Soininen, Arvo M.: Itä-Suomen maatalouden kriisi. Teoksessa *Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*, toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström, 1980.

Spierenburg 1984:

Spierenburg, Pieter: *The Spectacle of Suffering. Executions and the evolution of repression: from a preindustrial metropolis to the European experience*, Cambridge 1984.

Spierenburg 1994:

Spierenburg, Pieter: *Faces of Violence: Homicide Trends and Cultural Meanings: Amsterdam 1431–1816. Journal of Social History* 1994, Summer 1994.

Suolahti 1991:

Suolahti, Gunnar: *Elämää Suomessa 1700-luvulla* 1, SKS 544, 1909, uusintapainos 1991.

Suolahti 1993:

Suolahti, Gunnar: *Vuosisatain takaa*, SKS 585, Jyväskylä 1993.

Talvio 1987:

Talvio, Tuukka: *Suomen rahaolot 1809–60. Teoksessa Suomen historia 5. Kansallisen heräämisen aika. Weilin+Göös* 1987.

Tarkiainen 2009:

Tarkiainen, Kari: *Hjärtat eller magen? Reaktionen efter riksdelningen. Teoksessa Stormvindar – en bok om ödesåret 1809*, red. Ingvar von Malmborg. *Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven* 2009. Davidsons Tryckeri, Växjö 2009.

Thompson 1996:

Thompson, E. P.: *Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700–1800-luvun Englannissa. Suomentanut Tuomas M. S. Lehtonen, esipuhe Matti Peltonen. Gaudeamus, Tammer-paino Oy, Tampere* 1996.

Thorwald 1969:

Thorwald, Jürgen: Paljastavat sinetit. Rikostutkimuksen vuosisata 1, suom. Aarno Peromies. Otava, Helsinki 1969.

Thorwald 1970:

Thorwald, Jürgen: Vainajat eivät vaikene. Rikostutkimuksen vuosisata 2, suom. Tutteli Lindberg. Otava, Helsinki 1970.

Tigerstedt 1891:

Tigerstedt, E.S.: Anteckningar om adeliga ätten Tigerstedt 1691–1891. O.B. Blomfelts tryckeri, St. Michel 1891.

Tigerstedt 1908:

Tigerstedt, E.S.: Biografiska anteckningar om Savolax Brigandens män 1808–1809. Söderström & Co Förlagsaktiebolag, Helsingfors, Aktiebolaget Lilius & Hertzberg 1908.

Tigerstedt 1909:

Tigerstedt, E.S.: Torsten Tawast och hans omgivning. Hundraåriga bref och savolaxminnen. Söderström & Co Förlagsaktiebolag, Helsingfors. Osakeyhtiö Kirjapaino Aktiebolags Boktryckeri, Helsingfors 1909.

Toivanen 1985:

Toivanen, Pekka: Kuopion porvariston kieli ja alkuperä esiteollisella kaudella (1776–1875), Snellman-instituutin B-sarja 3, Kuopio 1985.

Tommila 2008:

Tommila, Päiviö: Suomen autonomian synty 1808–1819. Edita, Helsinki 2008.

Tuneld 1792:

Tuneld, Eric: Geographie öfwer Konungariket Sverige samt derunder hörande Länder III, (6. uppl.) Stockholm 1792.

Tuomi 1984:

Tuomi, Maija-Liisa: Suur-Liperin historia. Kirjapaino Oy Maakunta, Joensuu 1984.

Tuomi 2002:

Tuomi, Tuulia: ”Kello lyö, aika laati, ijankaikkisuus edes seiso”. Teoksessa Suomen Kulttuurihistoria 2. Tunne ja tieto, toim. Rainer Knapas, Nils Erik Forsgård. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2002.

Turunen 2005:

Turunen, Mirja: Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2005.

Vaarama 1932:

Vaarama, Edv.: Kuopion kaupunki vuosina 1809–1818. Kuopion kaupungin historia II. Osakeyhtiö Kuopion uusi kirjapaino, Kuopio 1932.

Vainio–Korhonen 2008:

Vainio–Korhonen, Kirsi: Sophie Creutzin aika. Aateliselämää 1700-luvun Suomessa. SKS, Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

Viertola 1974:

Viertola, Juhani: Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana. Suomen teiden historia I. Helsinki, Tie- ja vesirakennushallitus, Lahti 1974.

Vihola 2008a:

Vihola, Teppo: Suomen sota ja Savo. Teoksessa Täss´ Savon joukko tappeli. Suomen sota Savossa, toim. Jouko Aroalho, Marianna Falkenberg. Snellman-instituutin A-sarja 23/2008. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

Vihola 2008b:

Vihola, Teppo: Kuopion komppanian ruotusotamiehet Suomen sodan alla. Teoksessa Täss´ Savon joukko tappeli. Suomen sota Savossa, toim. Jouko Aroalho, Marianna Falkenberg. Snellman-instituutin A-sarja 23/2008. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

Vihola 2008c:

Vihola, Teppo: Sodan vaikutukset siviiliväestöön. Teoksessa Täss´ Savon joukko tappeli. Suomen sota Savossa, toim. Jouko Aroalho, Marianna Falkenberg. Snellman-instituutin A-sarja 23/2008. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

Viikki 2003:

Viikki, Raimo: Joroisten historia I, Säätyläispitäjän vaiheet esihistorialliselta ajalta kunnallisen itsehallinnon alkuun 1860-luvulla. Joroisten kunta ja seurakunta, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2003.

Vilkuna 1990:

Vilkuna, Kustaa: Vuotuinen ajantieto vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteeneen, Otava, Helsinki, Keuruu 1990 (16. painos).

Vilkuna 1994:

Vilkuna, Kustaa H.J.: Valtakunnan eduksi Isänmaan kunniaksi Ruukinpatruunalle hyödyksi. Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla. SHS, Helsinki, Tammer-paino Oy, Tampere 1994.

Vilkuna 1996:

Vilkuna, Kustaa H.J.: Arkielämää patriarkaalisessa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. SHS, Helsinki 1996.

Vilkuna 2002:

Vilkuna, Kustaa H.J.: Ruukinomistajan vallan ulottuvuudet. Teoksessa Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860), toim. Piia Einonen & Petri Karonen, SKS, HArk 116, Hakapaino Oy, Helsinki 2002.

Vilkuna 2005:

Vilkuna, Kustaa H.J.: Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. SKS, Historiallisia Tutkimuksia 229. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005.

Vilkuna 2009:

Vilkuna, Kustaa H. J.: Neljä ruumista, Kustannusosakeyhtiö Teos, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Väätäinen 1999:

Väätäinen, Milja: Väätäisten suvun alkuvaiheita Nilsiässä. Teoksessa Väätäiset. Eerik Väätäisen (1732–1805) sukuhaara, toim. Eino Kinnunen. Väätäisten sukuseuran julkaisu 1. Havusalmen kirjapaino, Hankasalmi 1999.

Walta 2005:

Walta, Matti: Virkamiehiä. Lääninhallinnon virkamiehet 1721–1808. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 56. Skrifter utgivna av Genealogiska samfundet i Finland 56. Helsinki. Uusimaa Oy, Porvoo 2005.

Wirilander 2008:

Wirilander, Hannele: Savon historia IV. Uudistuksiin heräävä Savo 1870–1918. Savon säätiö, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008.

Wirilander 1989:

Wirilander, Kaarlo: Savon historia III. Savo kaskisavujen kautena 1721–1870. Savon säätiö, Kustannuskiila Oy, Kuopio, 2. painos 1989 (alkup. painos 1960).

Ylikangas 1974:

Ylikangas, Heikki: Härmän häjyt ja Kauhavan herra. Kuvaus puukkojunkkareitten ja virkavallan välisestä yhteentotosta 1860-luvun lopulla, Otava, Keuruu 1974.

Ylikangas 1993:

Ylikangas, Heikki: Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. WSOY, Juva 1993.

Ylikangas 1999:

Ylikangas, Heikki: Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. WSOY Porvoo, Helsinki, Juva 1999.

Yrjönsuuri 1998:

Yrjönsuuri, Mikko 1998: Hyvän olemus. Johdatus etiikkaan. Kirjapaja, Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998.

Åhman 1957-63:

Åhman, Erik: Stephan Bennet, en mångfrestare i det gustavianska tidevarvet. Skrifter utgivna av Bennetska Släktgillet 1, Kalmar 1957–63.

Åström 1993:

Åström, Anna-Maria: 'Sockenboarne'. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland nr 585. Folklichsstudier XIX utgivna genom Folkkultursarkivet. Helsingfors 1993.

Åström 1995:

Åström, Anna-Maria: Savon herrasväki kansan silmin. Kuinka käsitellään vierasta, kuinka koetellaan rajoja. Teoksessa: Manaajista maalaisaateliin, tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa, toim. Kimmo Katajala, Tietolipas 140 SKS, 1995.

Örnberg 1–2 1874:

Örnberg, Victor: Anteckningar om Kammarkollegiet 1–2. Stockholm, Central-tryckeriet 1874.

Österberg, Sandmo 2000:

Österberg, Eva, Sandmo, Erling: People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Österberg, Eva and Sogner, Soelvi (eds.), Universitetsförlaget, Otta 2000.

Käytetyt lyhenteet

Allm. avd. = Allmänna avdelning (Yleinen osasto)
 BSA = Bennetska Släktgillets Arkiv (Bennetin sukukillan arkisto)
 Dir = Direktionen (Johtokunta)
 frs = församling (seurakunta)
 HArk = Historiallinen Arkisto
 JoMA = Joensuun Maakunta-arkisto
 JTA = Juankosken tehtaanarkisto
 KA = Kansallisarkisto, Helsinki
 KyKA = UPM-Kymmene Oyj:n Kymin Keskusarkisto, Kuusankoski
 mf = mikrofilmi
 MMLA = Maanmittauslaitoksen arkisto, Jyväskylä
 NK = Naimakaari (vuoden 1734 laissa)
 OK = Oikeudenkäyntikaari (vuoden 1734 laissa)
 PK = Pahanteonkaari (vuoden 1734 laissa)
 ptk = pöytäkirjat
 r = runstykkiä (rundstycke)
 RA = Riksarkivet i Stockholm (Ruotsin Valtionarkisto, Tukholma)
 Rd = riikintaalaria (Riksdaler)
 rgs = valtionvelkaseteliä (riksgäldssedlar)
 s = killinkiä (skillingar)
 SBL = Svenskt Biografiskt Lexicon
 SHS = Suomen Historiallinen Seura
 sk = syyskäräjät
 SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
 SMoK = Svenska män och kvinnor
 SOO = Senaatin Oikeusosasto
 SPT = Senaatti, prokuraattorin toimituskunta
 srk = seurakunta
 STO = Senaatin talousosasto
 tk = talvikäräjät
 tmk = tuomiokunta
 VHO = Vaasan hovioikeus
 vk = välikäräjät
 VMA = Vaasan Maakunta-arkisto
 vsk = vuosikertomukset

LUETTELO KARTOISTA, KUVISTA, KUVIOISTA JA TAULUKOISTA

- Kuvio 1: Tutkimusasetelma ... 27
- Kartta 1: Savon pitäjät 1700-luvulla ... 29
- Kartta 2: Juankosken yläpuolinen vesistö/ Nilsjä ... 33
- Taulukko 1: Sisälukutaito Nilsjässä 1782 ja 1810 ... 36
- Kuvio 2: Kuolleisuus Nilsjässä 1807–1810 ... 44
- Kuvat 1–2: Ekholmin sukulaisia ... 60
- Kuvio 3: Ruukinpatruunan odotukset ja todellisuus ... 62
- Taulukko 2: Ruukin tilojen pinta-alat ja tuotto 1799 ... 70
- Taulukko 3: Juantehtaan maaomistukset 1800-luvun alussa ... 71–72
- Kuva 3: Lovisa Tigerstedtin kirje 1809 ... 81
- Taulukko 4: Juantehtaan takkirautatuotanto 1801–1805 ... 85
- Kartta 3: Ekholmin ”riitaveljien” asuinpaikat ... 98
- Kuvio 4: Talonpoikien velat Ekholmille ... 99
- Kartta 4: Isojakokartta Vuotjärvi n:o 1:n tilalta ... 108
- Kartta 5: Venereitti Vuotjärveltä Juantehtaalle ... 116
- Kartta 6: Isojakokartta Juantehtaalta ... 128
- Kuvio 5: Tilanne hetki ennen ampumista ... 129
- Kuva 4: Kuopion maaseurakunnan kuolleita ja haudattuja 1810 ... 139
- Kuva 5: Olli Tuovisen papintodistus ... 148
- Kuva 6: 1700-luvun lopun piilukkokivääreitä ... 152
- Kuvio 6: Oikeudenkäynnin todistajat ... 156
- Kuva 7: Pieksut ... 157
- Kuva 8: Hovioikeuden päätös ... 162
- Taulukko 5: Ruukinpatruunan murhasta kertovan kirjallisen ja suullisen tiedon vertailu ... 172
- Kuva 9: A. J. Brofeldtin hauta ... 189

LIITTEET

1. Ruumiinavauspöytäkirja 20.10.1810
2. A. Juantehtaan tapahtumahistoriaa ym. 1799–1814; B. Mitä tapahtui Nilsiässä, Vuotjärvellä ja Juantehtaalla 7.10., 8.10. ja 9.10.1810?
3. Ekholmin käräjäjutut Kuopion käräjillä 1801–1810
4. Ekholmin velka- ym. vaatimukset 1803–1810
5. Murhaoikeudenkäynnin todistajat 1810–1813
6. Juantehtaan väestö Ekholmin aikana (1796–1813)
7. A. Pasasten, Tuovisten ja Räsästen sukupuita; B. Tigerstedtien ja Ekholmien sukupuita; C. Huomautus suvuista ja nimistä
8. Suullista perimätietoa ruukinpatruunan murhasta: A. Savo-lehden Kotiseutumuistelmat; B. mestari Lundbergin kertomus; C. Kusti Leskisen kertomus
9. Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 1-10
  - Olli Ollinpoika Tuovinen 1/10
  - Sakari Antinpoika Pasanen 2/10
  - ”Olkkonen” 3/10
  - Heikki Paavonpoika Pasanen 4/10
  - Pietari Paavonpoika Pasanen 5/10
  - Erkki Erkinpoika Väätäinen 6/10
  - Paavo Paavonpoika Pasanen 7/10
  - Antti Ollinpoika Tuovinen 8/10
  - Kaarle Jaakko Tammelin 9/10
  - tuntematon tekijä 10/10

LIITE 1: Ruumiinavauspöytäkirja 20.10.1810

19. lokakuuta 1810 suoritettiin jalosukuisen herra Maaherran ja Kuninkaallisen Ruotsin Miekkaritarikunnan Suurristin Ritarin Aminoffin 15. päivä tätä kuuta antaman kunnianarvoisan kirjelmän mukaisesti ruumiinavaus herra Johtaja ja Ruukinpatruuna J. Fr. Ekholmille, jota ammuttiin salaa 7. päivänä tätä kuuta ja joka kuoli seuraavana päivänä, ja havaittiin seuraavaa:

1. Kaksi pientä (sormenpään kokoista) pyöreää haavaa oikeassa kyljessä, ylempi viimeisen varsinaisen kylkiluun (costa vera) ja ensimmäisen valekylkiluun (costa spuria) välissä⁴⁹⁶; toinen haava 2½ tuumaa edellistä alempana, molemmat noin kämmenenleveyden verran selkärangasta.
2. Suurehko ruhje (contusion) oikean lapaluun kohdalla.
3. Vatsapuolelta löydettiin kaksi sinelmää, ylempi kolme sormenleveyttä rintalastan kärjen (apoph. xiphoid) alapuolelta ja toinen kolme tuumaa edellistä alemmaa.
4. Avatuista sinelmistä löytyi 2 ampuma-aseen luotia, jotka ovat tämän todistuksen mukana.
5. Vatsan avaamisen jälkeen havaittiin, että ylempi luoti oli kulkenut pallean oikean puolen (Diaphra jur.) lävitse maksaan ja tullut ulos maksan palleaan kiinnittävän ligamentin (ligament suspensor) lävitse.
6. Alempi luoti oli lävistänyt maksan alaosan, sivunnut sen vasenta lohkoa (lobulus sinist.) ja tunkeutunut sitten mahaan tuuman verran mahanportin (pylorus) yläpuolelta ja kulkenut mahan etuseinämän (planum ventriculi superius) ja vatsapaidan (oment.) lävitse.
7. Mahan havaittiin jossain määrin menneen kuolioon luodin lävistämissä kohdissa, mahanestettä oli vain niukasti ja muutoin ei mitään merkittävää ylimääräistä alavatsassa.

Kohtien 5. ja 6. perusteella menehtyneen herra Johtaja ja Ruukinpatruuna Ekholmin haavojen todetaan olleen kaiken kirurgisen avun ulkopuolella; pidän siten hänen vammojansa kokonaisuudessaan ja sinällään kuolettavina (absolute letalia), minkä kaiken todistan sekä ammattivalan että valasitoumukseni kautta, niin totta kuin Jumala minua ruumiin ja sielun puolesta auttakaan. Kuopiossa 20. lokakuuta 1810.

A.F. Laurell
Piirilääkäri
(lääkärin sinetti)

---

⁴⁹⁶ Anatominen huomautus: Viimeinen "varsinainen" kylkiluu on seitsemäs kylkiluu, joka kiinnittyy rintalastaan alimpana omalla kylkirustollaan. Ensimmäinen "valekylkiluu" on kahdeksas, joka puolestaan liittyy rintalastaan seuraavien kahden sitä alemman kanssa yhteisellä rusto-osalla.

År 1810 d. 19. Octob. förrättades enligt Högvälborne Herr Lands Höfdingen och Riddaren af Kongl. Svenska Svärds Ordens Stora Korss Aminoffs vördade Memorial af d. 15. Dennes, Besigtning å hr Directeuren och Bruks Patron J. Fr. Ekholms döde kropp, som lönligen blifvit skjuten den 7. Dennes och dagen därpå aflidit; följande omständigheter anmärktes:

1. Två små runda sår (som finger ändan) på högra sidan; det öfre imellan sidsta ricktiga Refbenet (costa vera) och första falska (Costa spuria) och det andra såret $2\frac{1}{2}$ tum nedan om; bägge ungefär en hand bredt från Rygg-raden.
2. En större blånad (Contusion) på högra Skulder-bladet.
3. Funnos fram på Buken två blånader, den öfre tre finger nedan om Bröst-benets spets (Apoph. Xiphoid) och den andra blånaden tre tum längre ned ifrån den öfre.
4. Blånaderne upskurne, innehöllo 2 st. Lod bösse kulor, hvilcka medfölja detta Bevis.
5. Efter Bukens öpning fanns: att den öfre kulan gått in genom högra hvalfvet af Mellangärdet (Diaphra jur.) Lefverns substance och ut genom det bandet (Ligament. suspensor) som fäster Lefvern vid Mellan-gärdet.
6. Den andra kulan har gått genom nedre delen af Lefvern, tangerat dess vänstra flik (Lobulus sinistr.) sedan in i magen en tum från dennas nedre öpning (Pylorus) och ut genom främre delen af magen (Planum Wentricule superius) samt Isterhinnan (Oment.)
7. Magen fanns något qangrinerad på de ställen där kulan framgått; endast med litet Magsaft; och för öfrigit intet något betydligt extravaset i underlifvet.

Enligt Momenterne 5. och 6. finnas afledne Herr Directeuren och Bruks Patron Ekholms bleissurerer varande utom all Chirurgisk hjelp; jag anser derföre hans skador för alldeles och i sig sjelfve dödande (Absolute letalia) hvilcket alt jag ej allenast på aflagd Embetes Ed intygar, utan ock med denna min edeliga förbindelse: så sant mig Gud hjelpe till lif och själ, bekräftar. Kuopio den 20. Octob. 1810. A.F. Laurell
Prov. Medicus

(Alkuperäinen Laurellin kirjoittama todistus: VHO, Alistusaktit, Oulun ja Kuopion lääni 1813 Ece 137, 127, VMA. Suomennoksen tarkistus: professori Juhani Kärjä.)

LIITE 2A: Juantehtaan tapahtumahistoriaa, ruukkilaisten ja ruukintalonpoikien henkilöhistoriaa, murhan oikeuskäsittelyn historiaa vuosilta 1799–1814

1/4

H

T

K

H Kauppaneuvos Printzsköld viimeistä kertaa käymässä Juantehtaalla kesällä 1799

E

S

L Ekholmien vuoden ikäinen poika Fredrik kuolee isoonrokoon Tukholmassa

M Ekholm ostaa Juantehtaan Printzsköldiltä (3000 Rd banco + 9000 Rd rgs)

J

1800

T

H

M

H

T Vappuna Ekholm ottaa omaisuuden vastaan sekä 2000 Rd rgs velan Tigerstedtin kuolinpesältä

K

H

E

S

L Olli Tuovinen (22) ripille Nilsiässä; Ekholmien äiti Adriana Briant (71) kuolee Tukholmassa

M

J Nilsiään pitäjänkokouksessa Sakari Antinpoika Pasasen velka kirkolle päätetään antaa anteeksi

1801

T

H

M

H Ekholm saa kuninkaalta oikeuden järjestää ruukilla tarvittaessa vuorikäräjiä

T Paavo Pietarinpoika ja Vänni Paavonpoika Pasasten kaskia tarkastetaan Vuotjärvi n:o 1:n mailla

K Ekholmien ja Paavo Antinpoika Pasasen sopimus

H

E ruukin ja Väätäisen maitten välille merkitään rajalinja Siikajärveltä Syväriin

S

L

M Kuopiossa kirkkokuulutuksella kielletään vahingonteko ruukin mailla

J Sakari Antinpoika Pasanen jää leskeksi Beata Parviaisen (42) kuollessa näivetystautiin

1802

T Tigerstedtit vierailevat ruukilla, matkan varrella tappelevat Niskasén kestikievarissa Jännevirralla

H

M Tigerstedtien kiinnitykset ruukkiin kuoletaan Kuopion käräjillä (Ekholm maksanut velkansa?)

H Keväällä Erkki Hakkarainen Viitaniemestä hakkaa ruukin mailta Karkeisesta riukuja, tukkeja ym.

T Ruukin kauppasumman viimeinen erä (833 1/3 Rd banco) eräännyy

K

H kuningas Kustaa IV Aadolf ja kuningatar Fredrika vierailevat Kuopiossa

E

S Erkki Väätäinen korjaa Pisalta ruukin maalle tekemästään kaskesta 4000 lyhdettä ruista

L Ekholmit lainaavat Westerlundilta 4500 ja Backmanilta 4000 Rd, ruukin kiinnitys vakuudeksi

M Kuopion käräjillä määrätään 10 Rd uhkasakko vahingonteosta ruukin mailla, metsissä ja vesillä

J

1803

T

H Ekholm haastaa kahdeksan Vuotjärven ja Hirvisaaren talonpoikaa käräjille vahingonteosta

M

H Ekholmit lainaavat paroni Gustaf Wredeltä 2000 Rd ruukin kiinnitystä vastaan

T Ekholm vaatii useisiin rikoksiin syylistyntyä ruukin renkiä Jederbergiä vangittavaksi

K Ekholm saa kuninkaalta luvan perustaa masuunin Lastukoskelle

H useita Ruotsin puolelta noin vuosi aiemmin muuttaneita ruukintyöläisiä palaa takaisin Ruotsiin

E Ekholm anoo järjestettäväksi petoeläinten jahtia Vehkalahden mailla

S

L Pyhäinpäivänä ruukinpalvelija Harlin häätää lampuoti Kuosmasen Taatonniemen talosta

M Nimismies Labbart myy Sakari Antinpoika Pasaselta takavarikoitua heinää huutokaupassa

J Kuopion syyskäräjillä Ekholm syyttää 11 Vuotjärven ja Hirvisaaren kyläläistä vahingonteosta

1804

T

H

M

H Nilsin kirkkokuulutuksella kielletään vahingonteko ruukin mailla

T Tuhopoltto Taatonniemessä, sytyttäjänä tilan entinen lampuoti Juho Kuosmanen

K

H

E

S uusi laina paroni Gustaf Wredeltä 1000 Rd

L

M Ekholm tekee sopimuksen uuden ruukinsaarnaajan, Erik Venellin palkkaamisesta

J vuoden lopulla tai seuraavan alussa Ekholm lähtee Ruotsin puolelle asioitaan hoitamaan

1805

T

H Vaasan hovioikeus langettaa lähes 250 Rd sakot Tigerstedteille kestikievaritappelusta

M

H Ekholmit saavat Tukholmasta Sotilaskassasta 12 000 Rd:n bancolainan kiinnitystä vastaan

T

K Ekholm anoo Kuninkaalliselta Majesteetilta verovapauden jatkamista Juantehtaalle

H Vuorikollegio epää Ekholmin anomuksen saada myydä pois ostotakkirautakiintiö

E Ekholmin ajan viimeinen puhallus Juantehtaalla

S kestää 5 kuukautta ja tuottaa 500 kippunaa takkirautaa

L mutta vaurioittaa pesän ja hormin seiniä

M Kuninkaallisen Majesteetin hallitus tuomitsee tuhopolttaja Kuosmasen tunnustusvankeuteen

J

1806

T

H Ekholmin oleskellessa edelleen Ruotsissa vaimo Lovisa muuttaa Kuopioon, eroasia vireille

M Olli Tuovinen (27) avioituu syväriläisen talonpojan tyttären Kristiina Ahosen (22) kanssa

H kuningas vahvistaa vuorikollegion kielteisen kannan takkirautakiintiön myynnistä

T

K

H Ruukilla yritetään tehdä pesänselvitys omaisuuden jakoa varten, mutta Ekholm estää sen

E Anders Westerlund (32) avioituu Vaasan maaherran tyttären Christina Wanbergin (20) kanssa

S syksyllä Erkki Väätäinen hyökkää viljasaatavia keräävän inspehtori Cornérin kimppuun

L Sakari Antinpoika Pasanen myy ilman Ekholmin lupaa asumansa tilan osan Miettisille

M

J

1807

T Ekholm ehdottaa pitäjänkokouksessa kirkon rakentamista Juantehtaalalle tai Akonveden maille
 H
 M
 H
 T
 K Johan Elg velkaantuu Ekholmille; Väätäisen ja ruukin raja pyykitetään Siikajärveltä Syväriin
 H
 E omaisuus- ja velkajärjestelyjä Westerlundin, Ekholmin ja tämän vaimon välillä
 S
 L Väätäiset hyökkäävät jälleen ruukin työläisten kimppuun Vuotjärvi n:o 3:n tilalla
 M Käräjillä puidaan Ekholmin ja Väätäisen niittyriitoja
 J

1808

T välikäräjät ruukilla, Ekholm haastanut lähes kolmekymmentä vastaajaa kuultavaksi
 H helmi-maaliskuussa Ekholm lainaa Westerlundilta 933 riikintaalaria 32 killinkiä
 M Suomen sodan alkuvaiheessa Savon prikaati vetäytyy kohti Oulua
 H
 T Kuopio vallataan takaisin venäläisiltä; vuorimestari puoltaa verovapauden jatkoa ruukille
 K venäläiset valtaavat taas Kuopion; Juho Kuosmanen kuolee Hämeenlinnan linnoituksessa
 H Sandels joukkoineen sitoo venäläisten voimia Toivalassa syksyyn saakka
 E Adam Otto Järnefelt kunnostautuu Alavuden taistelussa
 S Käräjät Nilsiässä lautamies Tammelinin talossa, Lovisa Tigerstedtin kiinnitysanomus
 L syys-lokakuussa venäläinen sotajoukko kulkee Juantehtaan ja Nilsiäen kautta
 M Olli Tiainen johtaa sissisotaa Pohjois-Karjalassa marraskuun lopulle
 J luvattomat ”hautajaiset” ruukin hautausmaalla, Elg venäläisessä sotilassaattueessa Kuopioon

1809

T Taaton Tuovisten ja venäläisten tappelu; vaimo Lovisa Tigerstedt jättää lopullisesti Ekholmin
 H
 M Valkeisniemen tila Ekholmille; Kustaa IV Aadolf erotetaan; Porvoon valtiopäivät alkavat
 H Olli Tuovinen vanh. (60) kuolee Säräisniemellä; Ekholm valittaa laittomista myllyistä
 T Paavo Antinpoika Pasanen (63) ja Vänni Paavonpoika Pasanen (38) kuolevat Vuotjärvellä
 K
 H katselmus Kaavin myllyillä; samaan aikaan Porvoon valtiopäivien päättäjät
 E Ruotsin ja Venäjän viimeiset taistelut Länsipohjassa
 S Haminan rauha
 L vanha Paavo Pietarinpoika Pasanen (72) kuolee; Ekholmin ja Saloniuksen hevoskauppariita
 M
 J

1810

T Ekholm saa haltijaoikeuden Hyppyrin kruununtilaan ja myllyyn
 H Pietari Paavonp. Pasanen Nilsiäen pitäjänkokouksessa kuudennusmieheksi kuolleen isänsä tilalle
 M
 H
 T Asessori Laurell ottaa eron Ruotsin palveluksesta ja siirtyy lääkäriksi Kuopioon
 K Tukholmassa kruununperillisen hautajaisissa väkijoukko lynkkaa maamarsalkka von Fersenin
 H
 E kenraalikuvernööri Steinheil antaa hallituskonseljille tehtäväksi tehdä päätös verovapausasiassa
 S kova syysmyrsky Vuotjärvellä estää murhamiesten soudun ruukille
 L **Ekholmin salamurha (7./8.10.)** ruumiinavaus (19.10.), hautajaiset (25.10.)
 M murhan tutkinta alkaa Kuopion syyskäräjillä
 J

1811

T Ekholmin perunkirjoitus Juantehtaalla, osa jäämistöstä varastetaan Kuopiossa

H talvikäräjät tammi-helmikuussa jatkavat murhan tutkimista

M

H

T

K Hallituskonselji hyväksyy 10 vuoden verovapauden Juantehtaalle takautuvasti vuodesta 1805

H

E

S

L

M torppari Pietari Räsänen ja renki Niilo Rissanen juopottelevat ja puhelevat murhasta Räsäsellä

J Adam Otto Järnefelt perheineen muuttaa Kaaville

1812

T

H

M

H

T

K

H

E välikäräjät ruukilla selvittävät murhaa

S syyskäräjät syys-loka-marraskuussa jatkavat murhan tutkimista

L Olli Tuovinen ja Sakari Antinpoika Pasanen ”tutkintavankeuteen”

M

J Tuovista ja Pasasta kehoitetaan tunnustamaan murha – turhaan

1813

T välikäräjät jatkavat Ekholmin murhan selvittämistä

H talvikäräjät tammi-helmikuussa jatkavat murhan selvittämistä

M Vaasan hovioikeuden päätös jatkotutkimuksesta Ekholmin murhaoikeudenkäynnissä

H

T

K välikäräjät kesä-

H heinä-

E elokuussa jatkavat tutkintaa

S syyskäräjät syys-

L loka-marraskuussa

M kihlakunnanoikeuden tuomio

J Vaasan hovioikeuden vapauttava päätös

1814

T päätös tiedoksi Kuopioon maaherra Aminoffille

H Olli Tuovinen vapautetaan, Sakari Antinpoika Pasanen päätetään lähettää Viaporiin

M Pasanen valittaa keisarille

H

T

K

H

E Pasasen tuomio kumotaan

S Sakari Antinpoika Pasanen vapautetaan

L

M

J

LIITE 2B: Mitä tapahtui Nilsiässä, Vuotjärvellä ja Juantehtaalla 7., 8. ja 9.10.1810?

1/3

SU 7.10. klo 4	Nilsiässä	Vuotjärvellä	Juantehtaalla
klo 5			
klo 6			
klo 7	Rippiyhä, jolloin		
klo 8	ihmisiä käymässä Nilsiä kirkossa,		
klo 9	varapastori A.J. Brofeldt saarnaa,		Luutnantti Engdahl saapuu ruukille
klo 10	minkä jälkeen kirkkoväki		Vehkalahdelta torppari Lauri
klo 11	kyläilee ja palaa vähitellen	Siikajärveltä aamulla lähtenyt Erkki	Mikkosen seurassa ennen puoltapäivää.
klo 12	takaisin koteihinsa.	Erkinpoika Väätäinen	
klo 13		ase mukanaan on matkalla	
klo 14	Sakari Pasasen ja Olli Tuovisen	Heikki ja Pietari Pasasen luo,	
klo 15	salainen kohtaous?	minne hän saapuu perille	
klo 16		ennen klo 17.	
klo 17	Taaton talossa mennään		Patruuna Ekholm, luutnantti Engdahl
klo 18	nukkumaan.	Juho Leskinen ja Juho Wigell	ja vääpeli Järnefelt istuvat iltaa
klo 19		näkevät veneen menemässä ruukille.	Ekholmin luona.
klo 20			Ekholm ja Engdahl syövät illallista,
klo 21			Järnefelt saapuu uudelleen seuraan.
klo 22			Ekholmia ammutaan, Järnefelt lähettää
klo 23			Dahlströmin ja Dammin murhaajien
klo 24 MA 8.10.			perään ja Dufvan hakemaan lääkäriä
klo 1			Kuopiosta.

klo 2			2/3
klo 3		Sakari Pasanen tupakoi Laajan	
klo 4		pirtissä, käy sitten uuninpankalle.	
klo 5	Olli Tuovinen tulee Taaton pirttiin		
klo 6	nukkumaan.		Aamun valjettua
klo 7			Järnefelt ja Harlin tutkivat jälkiä,
klo 8		Antti Sakarinpoika Pasanen kestittää	Harlin lähtee hakemaan pappia,
klo 9		ystäviään viinalla Suuressa-ahossa,	Engdahl lähtee töihinsä, Ekholm
klo 10		missä isäntä Paavo Paavonpoika	pyytää tätä tarkasti jäljittämään
klo 11		Pasanen on teurastanut härän.	murhaajaa.
klo 12		Tieto ampumisesta leviää Vuotjärvellä.	Ekholmia käydään katsomassa, mm.
klo 13			neiti Hedman, majuri majuri Tavastjerna,
klo 14			maanmittari Röstedt.
klo 15			
klo 16			Piika Anna-Stina Weman valvoo
klo 17			patruunan vuoteen vierellä,
klo 18			Ekholm kuolee.
klo 19			
klo 20			
klo 21			Nilsiästä haettu pappi saapuu
klo 22			ruukille vasta myöhään illalla.
klo 23			
klo 24 TI 9.10.			
klo 1			
klo 2			

LIITE 3: Ekholmin käräjäjutut Kuopion käräjillä 1801–1810

1/4

Lihavoimattomalla tekstillä kirjoitetut tapaukset lainhuudatus- yms. pöytäkirjoista velkoihin liittyviä kiinnityksiä, pesänselvitysjuuttuja tms. **Lihavoidut ja numeroidut (1–33) pääasiassa talonpoikien kanssa käytyjä riitoja sekä mm. Taatonniemen tuhopoltto.**

Pien-Savon tuomiokunnan Kuopion käräjäkunnan pöytäkirjasarjat Cba:15–29, Cbb:1, Cbc:1, JoMA; mf-rullat UK 1820–1828 (sk = syyskäräjät, tk = talvikäräjät, vk = välikäräjät).

1801 tk § 286: Tigerstedtin kuolinpesän kiinnityksen uudistamishakemus ruukkiin

1802 tk § 211: Tigerstedtin kuolinpesän 4500 Rd specie ja 654 Rd 16 s banco suuruisten velkojen vakuutena olleitten ruukin kiinnitysten kuolettaminen

1802 tk § 212: ruukin oston jälkeinen ensimmäinen lainhuudatus, missä mukana kauppakirja

1802 tk § 213: kiinnitys Tigerstedtin kuolinpesän 1.5.00 Ekholmeille antaman 2000 Rd lainan vakuutena

1802 sk § 121: kiinnitys Anders Westerlundin 1.10.02 Ekholmeille antaman 4500 Rd lainan vakuutena

1802 sk § 122: kiinnitys Samuel Backmanin 1.10.02 Ekholmeille antaman 4000 Rd lainan vakuutena

1802 sk § 125: Ekholmin hakemus uhkasakkojen määräämisestä vahingontekijöille

1803 tk § 82, 501: Ekholm vs. Paavo Iivarinpoika Leskinen, Vuotjärvi; luvaton puunhakkaus ruukin Hipanniemen maalta (1)

1803 tk § 83, 502: Ekholm vs. Pietari Iivarinpoika Leskinen, Vuotjärvi; luvaton puunhakkaus ruukin Hipanniemen maalta (2)

1803 tk § 84, 503: Ekholm vs. Iivari Juhonpoika Leskinen, Vuotjärvi; luvaton puunhakkaus ruukin Hipanniemen maalta (3)

1803 tk § 85, 504: Ekholm vs. Erik Elg, Vuotjärvi; luvaton puun kuljetus Hipanniemen maalta (4)

1803 tk § 86, 507: Ekholm vs. Juho Hartikainen, Hirvisaari; luvaton puunhakkaus ruukin Hipanniemen maalla (5)

1803 tk § 87, 508: Ekholm vs. Antti Korhonen, Hirvisaari; luvaton puunhakkaus ruukin Hipanniemen maalla (6)

1803 tk § 88, 509: Ekholm vs. Esko Hakkarainen, Hirvisaari; luvaton puunhakkaus ruukin Hipanniemen maalla (7)

1803 tk § 89, 510: Ekholm vs. Erkki Hakkarainen, Hirvisaari; luvaton puunhakkaus ruukin Hipanniemen maalla, vahingonteko (8)

1803 tk § 505: Ekholm vs. Yrjö ja Mikko Korkalainen, Antti ja Topi Pitkänen, Puumala; luvaton kaskeaminen ruukin Siikajärven maalla (9)

1803 tk § 506: Ekholm vs. Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; omavaltainen sadon anastus ruukille kuuluvan Kosken tilalta sekä luvaton kaskeaminen ruukin Vuotjärvi n:o 3:n maalla (10)

1803 sk § 81, 613: Ekholm vs. Esko Hakkarainen, Hirvisaari; jatkoa ed. käräjiltä (7)

1803 sk § 82, 614: Ekholm vs. Erkki Hakkarainen, Hirvisaari; jatkoa ed. käräjiltä (8)

1803 sk § 83, 615: Ekholm vs. Juho Hartikainen, Hirvisaari; jatkoa ed. käräjiltä (5)

1803 sk § 84, 616: Ekholm vs. Antti Korhonen, Hirvisaari; jatkoa ed. käräjiltä (6)

1803 sk § 85, 638: Ekholm vs. Yrjö ja Mikko Korkalainen, Antti ja Topi Pitkänen, Puumala; jatkoa ed. käräjiltä (9)

1803 sk § 86, 617, 621: Ekholm vs. Iivari Juhonpoika Leskinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (3)

1803 sk § 87, 622: Ekholm vs. Pietari Iivarinpoika Leskinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (2)

1803 sk § 88, 623: Ekholm vs. Paavo Iivarinpoika Leskinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (1)

1803 sk § 89, 624: Ekholm vs. Erik Elg, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (4)

1803 sk § 90, 637: Ekholm vs. Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (10)

1804 tk § 45, 52: Ekholm vs. Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (10)

1804 tk § 71: Yrjö ja Mikko Korkalainen, Matti ja Topi Pitkänen, Puumala; jatkoa ed. käräjiltä (9)

1804 tk § 83: Ekholm vs. Juho Hakkarainen, Viitaniemi; puunhakkaus ruukin Vuotjärvi n:o 1:n Karkeisen saarella (11)

1804 tk § 677: Ekholm vs. Lauri Rissanen, Honkamäki; luvaton kaskenpoltto ruukin Siikajärven maalla (12)

1804 tk § 678: Ekholm vs. Heikki ja Juho Korkalainen, Honkamäki; luvaton kaskenpoltto ruukin Siikajärven maalla (13)

1804 tk § 679: Ekholm vs. Paavo ja Vänni Pasanen, Vuotjärvi; luvaton kaskenpoltto ruukin Siikajärven maalla (14)

1804 sk § 18: kiinnitys Gustaf Wreden 30.9. ja 5.10. 03 Ekholmeille antaman 3000 Rd lainan vakuutena

1804 sk § 590: korvauksen hakeminen tulipalossa tuhoutuneesta Taatonniemen tilasta (15)

1805 vk § 11 Juho Kuosmanen; Taatonniemen tuhopoltto (15)

1805 tk § 21, 33, 97, 202, 294, 409: Juho Kuosmanen; Taatonniemen tuhopoltto (15)

1805 tk § 663: kiinnitys Tukholman sotilaskassan 16.4.05 Ekholmeille antaman 12 000 Rd lainan vakuutena

1806 vk § 10: Ekholmin puoliso Lovisa Tigerstedt anoo pesänselvitystä

1806 sk § 20, 33, 624, 643, 657: jatkotoimia pesänselvitykselle

1806 sk § 242: Ekholm vs. Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; muuton viivyttäminen, laitton tilanhallinta, sadon anastus (16)

1807 tk § 690: Ekholm vs. Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (16)

1807 sk § 84, 342, 658: Ekholm vs. Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä, lisäksi hyökkäys inspektorin kimppuun (16)

(1807 sk § 556: lainhuuto Antti ja Lemetti Miettiselle, joille Sakari Antinpoika Pasanen 8.10.1806 myi omistamansa Vuotjärvi n:o 1:n tilanosan; toinen lainhuuto tk 1808 § 33)

1807 sk § 666: Ekholm vs. Juho Korhonen, Keyrittä; tukkien kaataminen ruukin Siikajärven maalta Jokiniemensalolta (17)

1807 sk § 667: Ekholm vs. Aapo Korhonen, Liisa Hyvärinen, Keyrittä; tukkien kaataminen ruukin Siikajärven maalta Jokiniemensalolta (18)

1807 sk § 668: Ekholm vs. Juho Hartikainen, Viitaniemi; aidaksien ja kankien hakkuu ruukin Vuotjärven maalta (19)

1807 sk § 670: Ekholm vs. Risto Rautiainen, Nilsjä; kiista Nilsjä n:o 5:n Tiirinlahden niityn käytöstä (20)

1807 sk § 677: Ekholm vs. Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; heinän korjaaminen isossajaossa ruukille määrättyiltä niityiltä (21)

1808 vk § 1, 5, 9, 16: Ekholm vs. Vuotjärvi n:o 1 (Paavo Pietarinpoika Pasanen, Vänni Pasanen, Paavo Antinpoika Pasanen, Sakari Pasanen); kiista tilanosien hallintaoikeudesta, lisäksi syytteitä huonosta tilanhoidosta, luvattomasta kaskeamisesta, hiilitoimitusten ym. velvollisuuksien laiminlyömisestä jne. (22)

1808 vk § 2, 6, 17: Ekholm vs. Nilsjä n:o 2 (Juho, Pertti ja Rietu Rissanen, C.J. Tammelin, Olli Tuovinen, Leena Ahonen, Heikki Tuovinen); kiista tilanosien hallintaoikeudesta, lisäksi syytteitä huonosta tilanhoidosta, luvattomasta kaskeamisesta, hiilitoimitusten ym. velvollisuuksien laiminlyönnistä (23)

1808 vk § 3, 7, 18, 20: Ekholm vs. Nilsjä n:o 5 (Gustaf Helen, Juho Heikkinen, Pietari Nuutinpoika Kuosmanen, Pietari Pietarinpoika Kuosmanen, Hannu Kuosmanen); kiista tilanosien hallintaoikeudesta, lisäksi syytteitä huonosta tilanhoidosta, luvattomasta kaskeamisesta, hiilitoimitusten ym. velvollisuuksien laiminlyönnistä (24)

1808 vk § 4, 8: Ekholm vs. Erkki Väätäinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä, lisäksi mm. luvaton kaskeaminen, rakennusten siirtäminen omalle maalle (10)

1808 vk § 10: Ekholm vs. Heikki ja Juho Korkalainen, Honkamäki; jatkoa ed. käräjiltä (13)

1808 vk § 11: Ekholm vs. Yrjö ja Mikko Korkalainen, Matti ja Topi Pitkänen, Puumala; jatkoa ed. käräjiltä (9)

1808 vk § 12: Ekholm vs. Lauri Rissanen, Honkamäki; jatkoa ed. käräjiltä (12)

1808 vk § 13, 15: Ekholm vs. Esko Hakkarainen, Hirvisaari; jatkoa ed. käräjiltä; jälkimmäisessä §:ssä sovinto (7)

1808 vk § 14: Ekholm vs. Antti Vartiainen, Viitaniemi; luvaton kalastus Vuotjärvessä (25)

1808 vk § 19: Ekholm vs. Juho Hartikainen, Hirvisaari; jatkoa ed. käräjiltä, sovinto (5)

1808 sk § 3: Lovisa Tigerstedtin kiinnitysanomus Westerlundin velan vakuudeksi

1808 sk § 47: Ekholm vs. Heikki Toivanen, Nilsjä; sovinto Ekholmin kanssa Niemelän tilan niityn käytöstä (26)

1808 sk § 48: Ekholm vs. Risto Rautiainen, Nilsjä; jatkoa ed. käräjiltä (20)

1808 sk § 49: Ekholm vs. Juho Hakkarainen (jota aiemmin erehdyksessä sanottu Hartikaiseksi), Viitaniemi; jatkoa ed. käräjiltä (19)

1808 sk § 50: Ekholm vs. Samuli Korhonen, Säyneinen; luvaton lehtikerppujen otto ruukin Jokiniemen maalla (27)

1808 sk § 51: Ekholm vs. Erik Skön, Riitta Karppinen, Vuotjärvi; ruukin maalla Hipanniemellä poltettu kaski, josta ruukille kuuluvat osuudet anastettu (28)

1808 sk § 52: Ekholm vs. Kristiina Pasanen, Mikko Hiltunen, Likosaari; kaskeaminen ruukin maalla Viitamäellä ja Pöytämäellä (29)

1808 sk § 71: Ekholm vs. Johan Elg, Vuotjärvi; maksamaton velka (30)

1809 tk § 420: Ekholm vs. Johan Elg, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (30)

1809 tk § 421: Ekholm vs. Erik Skön, Riitta Karppinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (28)

1809 tk § 422: Johan Elg syyttää Ekholmia aiheettomasta pidätyksestä, Ekholm Elgiä, Heikki Korhosta ja Tuomas Parviaista kotirauhan rikkomisesta, mahdollisesta henkirikoksesta ja ”luvattomista hautajaisista” (31)

1809 tk § 425: Ekholm vs. Samuli Korhonen, Säyneinen; jatkoa ed. käräjiltä (27)

1809 tk § 426: Ekholm vs. Kristiina Pasanen, Mikko Hiltunen, Likosaari; jatk. ed. kär. (29)

1809 vk § 535: Ekholmin anomus toimenpiteitä varten vaimon Lovisa Tigerstedtin hylättyä miehensä

1809 sk § 164, 613: Ekholm vs. Erik Skön, Riitta Karppinen, Vuotjärvi; jatkoa ed. käräjiltä (28)

1809 sk § 168: Ekholm vs. Sakari Antinpoika Pasanen, Vuotjärvi; luvaton talonkauppa Lemetti ja Antti Miettiselle (32)

1809 sk § 612: Taatonniemen tuhopoltto, palokorvausasia (15)

1809 sk § 614: Ekholm valittaa nimismies Gustafssonin viivyttelystä Samuli Korhosen jutussa (27)

1809 sk § 615: pormestari Gustaf Salenius vs. Ekholm; kiista hevoskaupasta (33)

1809 sk § 675: kauppias Samuel Backmanin kiinnityshakemus 1000 Rd vaatimusta vastaan

1810 tk § 203: Ekholm vs. Sakari Antinpoika Pasanen, Antti ja Lemetti Miettinen, Maria Laitinen; luvaton talokauppa (32)

1810 sk § 552: kiinnitys Samuel Backmanin Ekholmille antaman 1000 Rd lainan vakuutena

LIITE 4: Ekholmin velka- ym. vaatimukset

Kuopion lääninhallituksen kanslian anomusasian diaarien Aba:1-8 mukaan (JoMA)
(Rd = riikintaalaria (riksdaler), s = killinkiä (skillingar), r = runstykkiä (rundstycke), rgs = valtionvelkaseteliä (riksgäldssedlar))

1803 Aba:1, 399 (28.4.03): Ekholm anoo uhkasakkokieltoa sotilas Haakille estääkseen tätä anastamasta kasveja kaskesta, jota on luvatta viljellyt Juantehtaan ruukille kuuluvalla maalla.

1803 Aba:1, 468 (16.5.03): Ekholm vaatii useita rikoksia tehnyttä ruukin renki Jederbergiä pidätettäväksi ja vietäväksi vankilaan.

1803 Aba:1, 851 (11.8.03): Ekholm anoo, että talonpoika Tahvo Hyvöstä kiellettäisiin 100 Rd uhkasakolla kaatamasta kaskea tai koskemasta kasveihin, jotka kuuluvat Juantehtaan ruukille tuomittuun Valkeisniemen maa-alueeseen.

1803 Aba:1, 852 (11.8.03): Ekholm anoo kruunupalvelijan määräämistä kehottamaan rahvasta petoeläinjahtiin Vehkalahden tilan mailla.

1803 Aba:1, 1152 (11.10.03): Ekholm protestoi hyttirenki Gäderbergin ja seppä Saxholmin ruukilta lähtöä vastaan ennen ruukille kuuluvien velkojen maksua.

1804 Aba:2, 417 (16.3.04): Ekholm anoo 8 Rd 2 s ulosmittaamista talonpoika Simo Hirvoselta 18. joulukuuta 1803 kirjoitetun juoksevan velkasetelin perusteella.

1804 Aba:2, 418 (16.3.04): Ekholm vaatii 3 Rd 18 s ulosmittaamista talonpoika Simo Hirvoselta 8. elokuuta 1803 perusteella.

1804 Aba:2, 419 (16.3.04): Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista talonpoika Antti Vartiaiselta 20. marraskuuta 1803 kirjoitetun juoksevan velkakirjan perusteella.

1804 Aba:2, 420 (16.3.04): Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista talonpoika Anton Aleksanterinpoika Lappalaiselta 24. syyskuuta 1803 kirjoitetun juoksevan velkasitoumuksen perusteella.

1804 Aba:2, 421 (16.3.04): Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista talonpoika Pietari Hartikaiselta 24. helmikuuta 1803 kirjoitetun velkasetelin perusteella.

1804 Aba:2, 422 (16.3.04): Ekholm vaatii 6 Rd 40 s ulosmittaamista talonpoika Lauri Savolaiselta 25. lokakuuta 1801 kirjoitetun velkakirjan perusteella.

1804 Aba:2, 422 (16.3.04): Ekholm vaatii 10 Rd ulosmittaamista talonpoika Niilo Varoselta 20. maaliskuuta 1802 kirjoitetun velkasitoumuksen perusteella.

1804 Aba:2, 423 (16.3.04): Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista talonpoika Juho Hartikaiselta 23. kesäkuuta 1803 kirjoitetun velkakirjan perusteella.

1804 Aba:2, 814 (24.5.04): Ekholm anoo opastusta valituksen tekemisestä kuninkaan käskynhaltijan tekemästä päätöksestä, jolla hänet on veloitettu suorittamaan suorittamaan varustusparselleja kahdelle sotilaille.

1804 Aba:2, 1433 (27.9.04): Ekholm anoo lykkäystä Långhundran kihlakunnanoikeuden tuomioon, jolla hänelle ja vänrikki Gregori Tigerstedtille langetetaan 40 Rd korvaus kuoliaaksiajetusta hevosesta.

1804 Aba:2, 1434 (27.9.04): Ekholm anoo, että irtolaismies Iivari Hartikainen Hirvisaaren kylästä ja Kaavin kappelista veloitettaisiin astumaan sotilaspalvelukseen Akonveden sotilasruotuun (Akonväsi Redige Soldats Rota).

1804 Aba:2, 1531 (19.10.04): Ekholm anoo talonpoika Tahvo Hyvösen häätämistä Valkeisniemen tilalta Kuopion pitäjässä KM:n maaherran 30. joulukuuta 1802 tekemän päätöksen mukaisesti.

1806 Aba:4, 626 (12.6.06): Ekholm anoo 7 Rd 16 s ulosmittaamista talonpoika Juho Juhonpoika Niskaselta Siikajärven kylästä 18. elokuuta viime vuonna tehdyn velkakirjan mukaisesti velkakirjan haltijalle.

1806 Aba:4, 627 (12.6.06): Ekholm anoo 5 Rd ulosmittausta Antti Vartiaiselta Hirvisaaresta 20. marraskuuta 1803 otetun velkakirjan mukaisesti.

1806 Aba:4, 628 (12.6.06): Ekholm vaatii torppari Heikki Parviaiselta 5 Rd 12 s rgs suuruista saatavaa 30. joulukuuta viime vuonna kirjoitetun juoksevan velkakirjan perusteella.

1806 Aba:4, 629 (12.6.06): Ekholm vaatii kolmen leiviskän verran eri kalalajeja, joita Pietari Riekkinen on 13. kesäkuuta 1802 sitoutunut toimittamaan hakijalle.

1806 Aba:4, 630 (12.6.06): Ekholm vaatii ulosmittaamaan Juho Leskiseltä Hirvisaaren kylästä 1 Rd, joka on maksamatta 12. helmikuuta 1804 kirjoitetun 4 Rd:n velkakirjan haltijalle.

1806 Aba:4, 631 (12.6.06): Ekholm vaatii 2 Rd 9 s 11 r ulosmittaamista Antti Vepsäläiseltä (utom laga mantal) ja korvausta oikeudenkäyntikustannuksiin jotka ovat maksamattomia viimeksi mainitun 21. tammikuuta 1802 setelinhaltijalle antaman 10 Rd suuruisen velkasetelin mukaisesti.

1806 Aba:4, 632 (12.6.06): Ekholm vaatii 10 Rd saamisia Elias Hyväriseltä Palosenmäestä 27. marraskuuta 1803 velkasetelin haltijalle asetetun velkakirjan perusteella.

1806 Aba:4, 633 (12.6.06): Ekholm vaatii 5 Rd ulosmittaamista Heikki Toivaselta Riistaveden kylästä 25. lokakuuta 1801 kirjoitetun velkakirjan perusteella.

1807 Aba:5, 1207 (8.12.07): Ekholm perii saatavinaan kahta lypsylehmää ja 16 Rd rgs torppari Johan Elgiltä kuluvan vuoden kesäkuun 16. päivänä kirjoitetun kahden velkakirjan perusteella.

1808 Aba:6, (16.1.08): Ekholm perii saatavinaan 20 Rd 38 s rgs talonpoika Lauri Mustoselta 29. joulukuuta 1807 kirjoitetun velkasitoumuksen perusteella.

1808 Aba:6, (16.1.08): Ekholm perii saatavinaan 17 Rd 32 s rgs inspektori Elias Dahlströmiltä 3. tammikuuta 1806 kirjoitetun velkasitoumuksen perusteella.

1809 Aba:7, 137 (14.3.09): Ekholm vaatii talonpoika Paavo Tukiaiselta 15 Rd rgs 7. helmikuuta 1808 kirjoitetun velkakirjan perusteella.

1809 Aba:7, 138 (14.3.09): Ekholm vaatii talonpoika Pietari Heikkisen leskeltä 40 Rd rgs Heikkisen kanssa 22. huhtikuuta 1808 tehdyn velkakirjan perusteella.

1809 Aba:7, 139 (14.3.09): Ekholm vaatii talonpoika Antti Toivaselta Kaavilta 6 Rd rgs 21. joulukuuta 1806 kirjoitetun velkakirjan perusteella.

1809 Aba:7, 140 (14.3.09): Ekholm vaatii talonpoika Olli Pelkoselta Melaniemestä 33 Rd 16 s banco 20. heinäkuuta 1806 kirjoitetun velkakirjan perusteella.

1809 Aba:7, 141 (14.3.09): Ekholm vaatii talonpoika Paavo Hyväriseltä 12 lästiä hiiltä 9. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.

1809 Aba:7, 142 (14.3.09): Ekholm vaatii torppari Mikko Parviaiselta Muurueelta 5 Rd rgs 13. huhtikuuta 1808 tehdyn sopimuksen perusteella.

1809 Aba:7, 143 (14.3.09): Ekholm vaatii talonpoika Heikki Pietarinpoika Toivaselta 6 lästiä hiiltä 3. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.

1809 Aba:7, 144 (14.3.09): Ekholm hakee talonpoika Paavo Partaselta Säyneisestä 20 Rd 12. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.

1809 Aba:7, 145 (14.3.09): Ekholm hakee ruukinharjoittaja Elias Dahlströmiltä 17 Rd 23 s 7 r 7. kesäkuuta 1806 kirjoitetun velkakirjan perusteella.

1809 Aba:7, 146 (14.3.09): Ekholm hakee talonpoika Heikki Hyväriseltä Vuotjärveltä 4 Rd rgs takauksesta, jonka Hyvärinen oli tehnyt 12. heinäkuuta 1808 uudisasukas Pietari Räsäsen velan vakuudeksi.

- 1809 Aba:7, 147 (14.3.09): Ekholm hakee talonpoika Paavo Voutilaiselta Hirvisaaresta 3 Rd 16 s 14. heinäkuuta 1808 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 149 (14.3.09): Ekholm hakee talonpoika Abraham Hartikaiselta Varpasaaresta 10 Rd rgs, jotka tämä on velvollinen maksamaan osaksi velallisena, osaksi takuumiehenä 12. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
- 1809 Aba:7, 150 (14.3.09): Ekholm hakee Matti Hartikaiselta 10 Rd 24 s rgs 12. helmikuuta 1803 ja 21. helmikuuta 1804 tehdyn kahden velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 151 (14.3.09): Ekholm hakee Tuomas Rissaselta Palkonlahdesta 10 Rd rgs 1. toukokuuta ja 5. kesäkuuta 1801 tehdyn kahden velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 152 (14.3.09): Ekholm hakee Niilo Vartiaiselta Akonpohjasta 12 lästiä hiiltä, jonka hän Simo Hirvosen ja Mikko Nissisen takuumiehenä on velvollinen maksamaan 22. maaliskuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
- 1809 Aba:7, 153 (15.3.09): Ekholm hakee Erkki Hakkaraiselta Hirvisaaresta 16 Rd 24. marraskuuta 1806 ja 3. tammikuuta 1808 tehdyn kahden velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 154 (15.3.09): Ekholm hakee Elias Hyväriseltä Palosenmäestä 10 Rd 27. marraskuuta 1803 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 155 (15.3.09): Ekholm hakee Olli Räsäseltä Leppärannasta 6 lästiä hiiltä 31. maaliskuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
- 1809 Aba:7, 156 (15.3.09): Ekholm hakee Matti Parviaiselta Muurueelta 12 lästiä hiiltä 4. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
- 1809 Aba:7, 157(15.3.09): Ekholm hakee Esko Hakkaraiselta Hirvisaaresta 6 Rd rgs 24. toukokuuta 1806 tehdyn velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 158 (15.3.09): Ekholm hakee Antti Hartikaiselta 40 Rd 24 s rgs 4. helmikuuta 1808 tehdyn velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 159 (15.3.09): Ekholm hakee (kossbonde?) Pietari Toivaselta Kaavilta 5 Rd rgs 7. lokakuuta 1806 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 160 (15.3.09): Ekholm hakee Heikki Karppiselta Hirvisaaresta 12 Rd 37 s 4 r 8. toukokuuta 1808 tehdyn velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 161 (15.3.09): Ekholm hakee Matti Hartikaiselta Akonvedeltä 4 Rd 37 s 4 r 27. huhtikuuta 1808 tehdyn velkakirjan perusteella.
- 1809 Aba:7, 162 (15.3.09): Ekholm hakee kersantti H.Ad. Argillanderilta 40 Rd rgs sekä 24 lästiä hiiltä oheisten 4., 12. ja 22. huhtikuuta 1808 tehtyjen velkakirjojen perusteella, joissa Argillander on osaksi velallinen, osaksi takaaja.
- 1809 Aba:7, 163 (15.3.09): Ekholm hakee talonpoika Heikki Toivaselta Kaavin pitäjstä 12 lästiä hiiltä 3. huhtikuuta 1808 tehdyn sitoumuksen perusteella.
- 1809 Aba:7, 164 (15.3.09): Ekholm hakee Paavo Voutilaiselta Hirvisaaresta 3 Rd 16 s rgs 14. heinäkuuta 1808 kirjoitetun velkakirjan perusteella.
- (1809 Aba:7, 196 (30.3.09): Ernst Fredrik Engdahl anoo laamanninoikeuden kuluneen maaliskuun 27. päivänä antaman tuomion täytäntöönpanoa itsensä ja lampuoti Johan Elgin välillä. Ekholm oli siirtänyt Elgin velan Engdahlille.)
- 1809 Aba:7, 245 (15.4.09): Ekholm anoo keisarillisen Vaasan hovioikeuden päätöksen toimeenpanoa itsensä ja Väättäisten välisessä vahingontekoriidassa.
- 1809 Aba:7, 283 (25.4.09): Ekholm valittaa, että useat asiattomat henkilöt ovat rakentaneet jauhomyllyjä valittajan omistaman Juantehtaan ruukin vesistön ylä- ja alapuolelle ilman lupaa tai edeltävää katselmusta ja anoo kyseisten myllyjen hävittämistä.
- (1809 Aba:7, 284 (25.4.09): Ernst Fredrik Engdahl kruununnimismies Gustafssonin määräämistä ulosmittaamaan ruukin lampuoti Johan Elgiltä 16 Rd rgs Kuopion pitäjän kihlakunnanoikeuden 10. syyskuuta 1808 tekemän päätöksen mukaisesti.)

1809 Aba:7, 483 (29.6.09): Ekholm anoo edelleen myllyjen hävittämistä Pisankosken virrasta; nimismies Gustafssonin sairaalloisuuden vuoksi on joku muu kruununpalvelija määrättävä valvomaan myllyjen purkamista ja vesiväylän avaamista.

1809 Aba:7, 654 (23.8.09): Ekholm anoo, että sotilaan leski Haak velvoitettaisiin heti luovuttamaan ruukille torpan sato tai asetettaisiin takavarikkoon kunnes tuomioistuimien ehtii antaa lausuntonsa.

1809 Aba:7, 913 (24.11.09): Ekholm hakee talonpoika Matti Mahlbergiltä 3 Rd 1 s 4 r 13. huhtikuuta 1807 tehdyn velkakirjan perusteella korkoineen ja hakemuskustannuksineen.

1809 Aba:7, 943 (1.12.09): Ekholm anoo, että kruununvouti Anders Daniel Krogerus määrättäisiin noutamaan hienoseppä Eskil Kettulin, joka oleskelee sahakirjanpitäjä Kumlinin luona ja on luvatta lähtenyt ruukilta, sekä että Kumlinia syytettäisiin siitä, että tämä pitää luonaan muitten laillisessa suojeluksessa olevaa väkeä.

1809 Aba:7, 944 (1.12.09): Ekholm anoo määräystä kruununnimismies Gustafssonille toimittamaan hienoseppä Tackolanderin, joka on lähtenyt luvatta ja vienyt mukanaan rautaa.

1810 Aba:8, 247 (12.3.10): Ekholm vaatii annettavaksi määräystä kruununnimismies Gustafssonille, että tämä toimittaisi oheen liitetyn Kuopion kihlakunnan käräjien päätöksen mukaisesti käynnissä oleville käräjille samalle tutkintapaikalle Ekholmin vastapuolen Samuel Korhosen.

1810 Aba:8, 541 (21.6.10): Ekholm vaatii uhkasakkokieltoa talonpoika Sakari Paavonpoika Pasaselle Vuotjärveltä estääkseen tätä viemästä pois useita satoja tukkeja, jotka tämä on luvattomasti kaatanut ruukille kuuluvalla Hipanniemen tilan maalla.

1810 Aba:8, 596 (17.7.10): Ekholm anoo toimenpiteisiin ryhtymistä, jonka avulla oheiseen listaan merkityt irtolaiset sekä suojeluksettomat henkilöt, jotka enemmän tai vähemmän ovat Juantehtaan ruukin alaisia (skyldige), laitettaisiin täällä työhön.

1810 Aba:8, 718 (28.8.10): Ekholm valittaa ruukintalonpoikien ja hiilenpolttajien Juho Hakkaraisen sekä Olli ja Niilo Hiltusen puolesta siitä, että toimitusvouti ja kruununnimismies Malmberg on vaatinut näiltä 29 Rd rgs sakkoina laiminlyödyistä kyyditysvelvollisuuksista, josta johtaja olettaa näiden olevan asetuksen perusteella vapautettuja.

1810 Aba:8, 779 (17.9.10): Ekholm anoo Kuopion ja Kaavin pitäjäiden rajalla sijaitsevan Kotajärven kuivattamista.

1810 Aba:8, 780 (17.9.10): Ekholm valittaa siitä, että herra kenraalimajuri paroni Carpelan on rakentanut tiluksilleen Salahmissa niin kutsutun kellingin (harkkohytin), jossa on 18 leiviskän painoinen vasara, ja anoo, että se hävitettäisiin.

1810 Aba:8, 781 (17.9.10): Ekholm anoo, että talonpoika Mikko Hiltunen Likosaaren kylästä velvoitettaisiin maksamaan 15 Rd ja tynnyrin rukiita korkoineen ja kustannuksineen 28. elokuuta 1809 kirjoitetun velkasitoumuksen perusteella.

1810 Aba:8, 782 (17.9.10): Ekholm anoo, että torppari Erik Skön velvoitettaisiin lunastamaan 3. toukokuuta 1809 peräisin oleva 44 Rd 21 s ja 4 r maksu korkoineen ja kustannuksineen.

1810 Aba:8, 784 (17.9.10): Ekholm anoo määräystä asianomaiselle kruununpalvelijalle toimittaa oheisen pöytäkirjan ja päätöksen perusteella mainitut useat henkilöt edelleen vastaamaan käynnissä oleville Kuopion syyskäräjille.

1810 Aba:8, 786 (17.9.10): Ekholm anoo määräystä kruununpalvelijoille toimittaa vasaraseppä Johan Bire töihin Juantehtaalalle, josta tämä on ilman lupaa poistunut.

LIITE 5: Oikeudenkäynnin todistajat 1810-1813

ruukinpatruuna Ekholmin murhan käsittelyssä Pien-Savon yllisen tuomiokunnan Kuopion kärjäkunnan kihlakunnankäräjillä

(sk = syyskäräjät, tk = talvikäräjät, vk = välikäräjät)

N:o 42:n jälkeen järjestysnumerot sekaantuivat, sulkujen ulkopuolella todellinen järjestysnumero (suluissa pöytäkirjoissa mainittu numero). Kaikkia ei kuulusteltu todistajina, jolloin numeroa ei ole merkitty. Lisäksi kommentteja todistusten jälkeen esittivät epäillyt henkilöt sekä muutkin, niitä ei ole tähän merkitty. Sen jälkeen kun hovioikeus palautti asia takaisin käräjille, uuden kuulustelukierroksen todistukset numeroitiin 1:stä alkaen, tähän ne on merkitty U:lla ja numerolla. Todistajan nimen jäljessä on aiemman kuulustelukierroksen todistajannumero, "sekoittuneen" jälkipään osalta molemmat numerot.

- 1: pehtoori vääpeli Adam Otto Järnefelt/ sk 3.11.1810 (§ 790)
- 2: mylläri Gabriel Dufva/ sk 5.11.1810 (§ 791)
- 3: torppari Juho Räsänen "
- 4: piika Anna Stina Räsänen "
- 5: neiti Hedda Hedman/ sk 6.11.1810 (§ 804)

- 6: luutnantti Ernest Fredrik Engdahl/ tk 22.1.1811 (§ 19)
- 7: työmiehen vaimo Leena Hakkarainen "
- 8: hyttirengin vaimo Reetta Pelkonen "
- 9: vouti kersantti Henrik Harlin "
- 10: työmies Anders Dahlström "
- 11: hyttirenki Jöran Damm (Dahn) "
- 12: talonpoika Heikki Pasanen "
- 13: loinen Mikko Rissanen "
- 14: talonpoika Sakari Pasanen vanhempi/ tk 23.2.1811 (§ 21)
- 15: renki Matti Suomalainen "
- 16: työmies Henrik Dufva "
- 17: lampuodin poika Matti Toivanen "
- 18: talonpoika Juho Leskinen "
- 19: talonpoika Erkki Erkinpoika Väätäinen/ tk 2.2.1811 (§ 104)
- 20: talonpoika Antti Tuovinen "
- 21: talonpojan poika Sakari Sakarinpoika Pasanen "
- 22: loinen Juho Oksman "
- 23: lampuoti Taavetti Toivanen "
- 24: lampuodin pojan vaimo Anna Riitta Miettinen "
- 25: piika Maria Stina Rissanen "
- 26: talonpoika Juho Taskinen "
- 27: vasaraseppä Erik Holmström "
- 28: vasaraseppä Heikki Varonen "
- 29: talonpoika Tuomas Rissanen/ tk 18.2.1811 (§ 282)
- 30: talonpoika Pietari Pasanen "
- 31: torppari Antti Keinänen "
- 32: renki Juho Varonen "

- 33: talonpoika Olli Partanen "
- 34: lukkari Gustaf Helen "
- 35: lukkarin vaimo Kristiina Väänänen "
- 36: irtolaismies Heikki Istolainen "
- 37: irtolaismies Sakari Leinonen "
- Otto Järnefelt (1)/ vk 15.8.1812 (§ 2)
- E.F. Engdahl (6) "
- Juho Räsänen (3) "
- Antti Tuovinen (20) "
- 38: talonpoika Heikki Hyvärinen "
- Matti Toivanen (17) "
- Juho Leskinen (18) "
- Juho Taskinen (26) "
- Tuomas Rissanen (29) "
- Gustaf Helen (34) "
- 39: patruuna Anders Westerlund "
- 40: piika Anna Stina Weman "
- 41: torpparin poika Olli Räsänen "
- 42: torpparin poika Pietari Pietarinpoika Räsänen "
- 43: (39) torpparin tytär Maria Kääriäinen/ sk 22.9.1812 (§ 134)
- 44: (40) torppari Heikki Leskinen "
- 45: (41) renki Niilo Rissanen "
- 46: (42) rengin vaimo Anna Korhonen "
- 47: (43) talonpojan tytär Kaarina Vännintytär Pasanen
talonpoika Olli Tuovinen/ sk 24.10.1812 (§ 472)
talonpoika Sakari Antinpoika Pasanen "
- 48: (44) torpparin vaimo Helena Korhonen "
- 49: (45) talonpojan tytär Helena Vännintytär Pasanen "
- 50: (46) talonpojan tytär Leena Karakainen "
- 51: (47) torpparin vaimo Katri Ahonen "
- 52: (48) talonpoika Pietari Kuosmanen "
- 53: (49) talonpoika Kaapro Tuovinen "
- 54: (50) talonpoika Olli Pasanen/ sk 7.11.1812 (§ 676)
- 55: (51) leski Riitta Rissanen "
- 56: (52) talonpojan poika Paavo Vänninpoika Pasanen "
- 57: (53) talonpojan tytär Maria Vännintytär Pasanen "
- 58: (54) talonpojan tytär Maria Tuovinen "
- 59: (55) talonpojan tytär Helena Tuovinen "
- 60: (56) leski Marketta Hiltunen "
- 61: (57) talonpojan vaimo Kirsti Ahonen "
- 62: (58) renki Olli Mieltinen "
- 63: (59) lautamies Carl Tammelin/ vk 4.1.1813 (§ 2)
- 64: (60) talonpoika Heikki Kuosmanen "
- 65: (61) talonpojan vaimo Kirsti Pasanen "
- 66: (62) entinen sotilas Johan Wigell/ tk 22.1.1813 (§ 81)
entinen sotilas Bertill Kein/ tk 8.2.1813 (§ 207)

- 67: (63) talonpoika Paavo Juhonpoika Pasanen "
 68: (64) talonpoika Juho Sakarinpoika Pasanen "
 69: (65) talonpoika Paavo Paavonpoika Pasanen "
 70: (66) piika Anna Parviainen "

10.2.1813 kihlakunnanoikeuden tuomio

15.3.1813 hovioikeuden tuomio

Uusi kuulustelukierros:

- U1: Kirsti Pasanen (61/65)/ vk 1.6.1813 (§ 7)
 U2: Antti Tuovinen (20) "
 U3: Marketta Hiltunen (56/60) "
 U4: Maria Tuovinen (54/58) "
 U5: Olli Räsänen (41) "
 U6: Anna Stina Räsänen (4) "
 U7: Riitta Rissanen (51/55) "
 U8: Leena Vännintytär Pasanen (45/49) "
 U9: Riitta Vännintytär Pasanen "
 U10: Juho Vänninpoika Pasanen "
 U11: Maria Vännintytär Pasanen (53/57) "
 U12: Otto Järnefelt (1) "
 U13: E.F. Engdahl (6) "
- U14: seppä Heikki Hartikainen/ vk 6.7.1813 (§ 3)
 U15: renki Heikki Leskinen "
 U16: Paavo Paavonpoika Pasanen (63/67)/ vk 7.7.1813 (§ 5)
 U17: Sakari Sakarinpoika Pasanen (21) "
 U18: Kaarina Vännintytär Pasanen (43/47) "
 U19: Paavo Vänninpoika Pasanen (52/56) "
 U20: Helena Tuovinen (55/59) "
 U21: Juho Räsänen (3) "
 U22: Kaarina Ahonen (47/51) "
 U23: Helena Korhonen (44/48)/ vk 8.7.1813 (§ 7)
 U24: Anna Korhonen (42/46) "
 U25: Kaarina Leskinen "
 U26: Juho Rissanen ja U26: Paavo Rissanen "
 U27: Pietari Pietarinpoika Räsänen (42) "
 U28: Antti Keinänen (31) "
 U29: talonpoika Antti Savolainen "
 U30: renki Kustaa Ahonen "
- U31: talonpojan poika Heikki Vänninpoika Pasanen/ vk 17.8.1813 (§ 1)
 U32: talonpojan poika Juho Tuovinen "
 U33: renki Erkki Korhonen "
 U34: loisvaimo Anna Valtonen "
 U35: lautamiehen vaimo Leena Rissanen "
 U36: piika Anna Toivanen "

U37: talonpoika Olli Rissanen "

U38: Henrik Harlin (9)/ sk 25.9.1813 (§ 83)

U39: torppari Pietari Räsänen vanhempi "

U40: torppari Heikki Antikainen "

U41: renki Antti Sakarinpoika Pasanen "

U42: talonpoika Aatami Hämäläinen "

U43: sotilas Henrik Herd/ sk 12.10.1813 (§ 230)

U44: renki Juho Parviainen/ sk 25.10.1813 (§ 424)

U45: talonpoika Esa Hyvärinen "

U46: Anna Stina Parviainen (66/70) "

U47: talonpojan tytär Beata Heikkinen/ sk 2.11.1813 (§ 508)

4.11.1813 kihlakunnanoikeuden tuomio

18.12.1813 hovioikeuden tuomio

LIITE 6: Juantehtaan väestö Ekholmin aikana (1796-1813)

1/9

Rekonstruktio Ekholmin aikaisista juantehtaalaisista on laadittu Kuopion maaseurakunnan rippikirjojen 1796-1804, s. 150-158 (TK 1626, mf) ja 1805-1813, s. 244-254 (TK 1627, mf) perusteella täydennettynä lastenkirjojen 1786-1813 (Ab 9, 73, mf), vihittyjen luettelon (TK 1653, mf), perukirjojen (TK 1657, mf) ja muuttokirjojen (TK 1655, mf) tiedoilla. Listan kaikkiaan noin 350 nimestä **lihavoidulla on merkitty niiden nimet (noin 130), jotka elivät ruukilla syksyllä 1810**, muut ovat joko kuolleet tai muuttaneet ennen kyseistä ajankohtaa muualle tai eivät vielä ole syntyneet. Kaikkien osalta ei ole täyttä varmuutta oleskelupaikasta. Nimet on säilytetty kirjoitusasussaan. Samoja perhekuntia on koottu yhteen siten, että nuorempi sukupolvi on sisennetty vanhempiin nähden.

herra ruukinpatruuna Fredrik Jonathan Ekholm s. 1770, Ruotsista, k. 1810

rouva Lovisa Tigerstedt s. 1762, oleskeli muualla
 herra inspehtori Nils Nyström, Ruotsista, naimisiin
 herra luutnantti Tundevall ”
 vaimo Orlin ”
     neiti Hedvig Tundevall ”
     herra opiskelija Tundevall ”

herra ruukinpatruuna Anders Westerlund s. 1773, Vaasasta Juantehtaalalle 1810
 rouva Christina Wannberg s. 1786
     poika Arvid Magnus s. 1807
     poika Alexander Nikolaus s. 1809
     tytär Anna Maria Elisabet s. 1810

vääpeli Adam Otto Järnefelt s. 1785, Kaaville 1811

rouva Lisa Eleonora Engdahl s. 1787 ”
     tytär Eva Carolina s. 1804
     tytär Gustafva Charlotta s. 1808
     tytär Anna Aurora s. 1810

herra inspehtori Anders Lindborg s. 1749, Nilsiiän 1808

herra inspehtori Samuel Cornér s. 1760, Kaaville ennen vuotta 1808
 rouva Margit Röstedt s. 1770
     tytär Elisabet Sofia s. 1791
     tytär Christina s. 1793
     tytär Johanna Agatha s. 1802
     tytär Wilhelmina Gustafva s. 1805
     poika Samuel s. 1808

palvelusväkeä

Räsäsen leski Anna Pelkonen s. 1749, k. 1798
 taloudenhoitajatar Margareta Lindström, Ruotsista
 palvelija Fredrik Sahlberg s. 1778, Turusta 1802, minne palasi 1804
piika Greta Weman s. 1785, ripittäytynyt avioliittoa varten 1809
piika Lovisa Weman s. 1790
piika Christina? Tirckoin? s. 1785
piika Anna Catharina Istolain s. 1792, ripille 1809

poika Olof s. 1810

neiti Brita Regina Terngren s. 1786, Viipurista 1809, vihittiin 1810 Vaasan hovioikeuden vahtimestarin Jonas Hedenskogin kanssa, Viipuriin 1813

piika Stina Caisa Terngren s. 1791

piika Anna Greta Lindbäck s. 1786, Vaasasta 1809

piika Lisa Henricsdr. s. 1794, Juantehtaalle 1809

renki Wilhelm Sipoin s. 1781, Kaavilta

vaimo piika Anna Stina Mustoin s. 1785

tytär Anna Stina s. 1809

Abraham Fredric Nöjd Keinäin s. 1790, Kaavilta 1807, irtolainen 1809, Tuusniemelle 1812

Joh.? Fredr? Nöjd Keinäin, Kaavilta

rakennusmestari Anders Ytterberg s. 1754, Murtolahdessa myllärinä 1810

vaimo Margareta Ersdr. s. 1753

maasmestari Israel Enström s. 1756, Kullaalta 1797, k. 1805

vaimo Anna Andersdr. s. 1756, muutti Kaaville 1806

tytär Maria Christina s. 1784

maasmestari Pehr P. Jäderberg, Iisalmelta, Vaasaan 1806

vaimo Margareta Andersdr.

poika Carl

poika Johan Petter

tytär Anna Gretha

tytär Stina Beata

äiti Brita Pehrsdr.

mestarisepä Philip Tackolander s. 1751, naimaton, ennen vuotta 1805 Nipasenmäelle

pääkissä Anders Dahlgren s. 1771, Hamrångesta 4/3 1807

vaimo Karin Andersdr. s. 1755, Hamrångesta 24/8 1807

tytär Margaretha Elisabeth s. 1797, lukee ruotsia, ripille 1812

Maria Mietin s. 1790, ripille 1811, Kaaville 1812

vasaraseppä Samuel Hollström, Tohmajärvelle 1802, mistä palasi; Iisalmeen 1809

vaimo Elisabeth Mattsdr.

poika Elias Holmsström s. 1765, Kellokoskelta 1801, Iisalmeen 1812

vaimo Elisabeth Norin s. 1761, k. 1808

tytär Maja Carin s. 1790, sairas 1808, Iisalmeen 1809

tytär Gustafva s. 1797, Kaaville 1812

tytär piika Albertina Karolina s. 1799, 1810 lukee ruotsia

poika Fredrik s. 1804, Iisalmeen 1812

poika Otto Erik s. 1808, k. 1808

tytär Christina Lisa, venäläisten mukana, Porista 1810

tytär Maja Lisa s. 1791, Iisalmeen 1811

tytär Lovisa s. 1794

Olof Skräk s. 1760, Thorsåkerista 1802

vaimo Margareta Pehrsdr. s. 1757 ”

tytär Christina s. 1785, ilman esteettömyystodistusta avioliittoon

3/9

**pääkisasiä Henric Dufwa s. 1759, Iisalmeen, mistä palasi takaisin
vaimo Lena Hackarain s. 1759**

tytär Maria Helena s. 1781

poika mylläri Gabriel Dufwa s. 1786, vihittiin 1811

vaimo Susanna Hoffren s. 1784

tytär Anna Lisa s. 1793, sairas 1808 ja 1809, sairaut silmät 1812

poika Anders Johan s. 1795, lasarettiin 1812

tytär Brita Sofia s. 1800

hiilirenki Berndt Johan Saxholm s. 1778, Koskenkylästä, Nipasenmäelle

vaimo Susanna Keinäin s. 1779, ”

äiti Anna Westman s. 1744, ”

hiilirenki, vasaraseppä Henric Waroin s. 1777, vihittiin 1802

vaimo Maria Oinoin s. 1786

tytär Maja Lisa s. 1803, k. 1807

poika Petrus s. 1805

tytär Helena s. 1809

poika Henric Johan s. 1811

leski Fredric Smedberg s. 1761

poika Johan Fredric s. 1799, sairas 1808, lasarettiin 1812

poika Carl s. 1804, k. 1808

poika Carl Gustaf s. 1809 (ruukinsaarnaajan lesken Maria Lisa Carlbomin avioton lapsi)

hiilenpolttaja Erik Elg s. 1735, Nilsiään 1806 poikansa perheen mukana

vaimo Brita Johansdr. s. 1737, k. ennen vuotta 1805

poika Johan Ers. Elg s. 1767, Nilsiään 1806 ruukin torppariksi

vaimo Walborg Pasatar, Nilsiästä, ”

tytär Brita s. 1796

poika Eric s. 1798

tytär Walborg s. 1801

poika Zachris s. 1803

poika Anders s. 1808

tytär Maria Ersdr. Elg s. 1770, ripille 1797, naimisiin

poika Erik Ers. Elg s. 1775, ripille 1797, Nilsiään

vaimo Brita Catharina Carpin s. 1775, Kaavilta 1801, k. 1806?

hiilenpolttaja Jonas Dufwa s. 1735, k. ennen vuotta 1805

vaimo Maria Ahlbäck s. 1737, k. 1804

poika hiilenpolttaja Gabriel Jonass. Dufwa s. 1761, Koskenkylästä, k. kaakinpuussa 1806

vaimo Christina Catharina Saxholm, k. 1808

tytär Ulrica Fredrica s. 1791, Henrik Dufwan ottotyttäreksi, ripille 1809

tytär Maria Stina s. 1796

poika Carl Jonas s. 1799, lasarettiin 1809, Kaaville 1812

poika Johan s. 1802, k. 1808

poika ruukintyöläinen Jonas Jonass. Dufwa s. 1770, vihittiin 1810

vaimo Stina Hardikain s. 1781 (Petter Malm Koistisen leski)

**tytär vaimon ensimmäisestä avioliitosta Anna Lisa Koistinen s. 1801
poika Anders Johan s. 1811**

4/9

hiilenpolttaja Erik Ischanius s. 1756, Nilsiään 1806

vaimo Brita Fribom s. 1763

poika Anders s. 1789, vihittiin 1805 tai 1806

vaimo Maria Leskinen

tytär Anna Maria s. 1781, naimisiin (ei muuttanut muun perheen mukana)

tytär Brita Kaisa

tytär Greta Stina

poika Eric

tytär Lisa Sofia

tytär Ulrica

hiilenpolttaja torppari Johan Hackarain s. 1756, Nilsiään 1806

vaimo Anna Ischania s. 1756

tytär Catharina Margareta s. 1779 (ei muuttanut muun perheen mukana)

tytär Stina

poika Johan

tytär Sofia

tytär Eva Brita

ruukintyöläinen Zachris Sten Keinäin s. 1784, vihittiin 1810

vaimo Katharina Greta Hackarain s. 1779

poika Anders Johan s. 1809

tytär Helena Stina s. 1811

veli Johan Sten Keinäin s. 1791

veli Erik Keinäin s. 1795, lasarettiin 1811

ruukinsaarnaaja Anders Johan Brosell, Juantehtaalle 1799, Kaaville 1802, missä k. 1804

vaimo Maria Elisabet Carlbom s. 1780, (Nils Karlbomin tytär) Kaavilta Juantehtaalle 1807

tytär Stina Lisa, k. ennen isän kuolemaa

tytär Eva Catharina, k. isän kuoleman jälkeen

Hans Hansson s. 1756, Thorsåkerista 1802

vaimo Brita Larsdr. s. 1758 ”

Anders Larsson s. 1772, Garpenbergista 1802, Ruotsiin 1803

vaimo Christina Hansdr. s. 1768 “ “

Anders Olsson s. 1768, Thorsåkerista 1802, lampuoti Nilsiässä 1803, mylläri ruukilla 1805

jälkeen vaimo Anna Ersdr. s. 1767, k. todennäköisesti ennen vuotta 1805, mies uusiin naimisiin ilmeisesti 1814

poika Olof s. 1796

tytär Brita s. 1800

Johan Hansson s. 1773, Thorsåkerista 1802, Ruotsiin 1803

hiilenpolttaja Hans Zachrisson s. 1746, Ofwansjöstä 1802, Vaasaan 1804

vaimo Sara Olofsdr. ” ”

tytär Margareta s. 1782	”	”	5/9
tytär Catharina s. 1786	”	”	
tytär Lena	”	”	
poika Olof	”	”	

eronnut sotilas Johan Ers. Blanck s. 1762, Nornin ruukilta 1801, Ruotsiin 1803
vaimo Brita Matsdr. s. 1759 ”
poika Eric s. 1784 ”

Eric Hansson s. 1761, Thunasta 1799, Pohjanmaalle 1804
vaimo Christina Hansdr. s. 1759 ”
poika Erik Hansson ”
poika Johan Hansson ”

Olof Jönsson s. 1770, Ofwansjöstä 1802, Ruotsiin 1803

hiilirenki Henric Waroin, Nilsiästä, k. tai muutti ennen vuotta 1805
vaimo Catharina Waroin

Margareta Pelkoin s. 1782

sotilas Johan Bire, Iisalmen Urimolahdelle 1804?

**vaimo taloudenhoitajatar Margaretha Dahl s. 1760, eli ruukilla vielä 1810-luvulla
(mahdollisesti sama henkilö kuin Greta Lisa Torndahl, jolla oli kaksi lasta)**

sepän renki Henric Jörn Tuovin s. 1784, vihittiin 1810

vaimo Christina Tirckoin s. 1782

poika Henric s. 1811

poika Märten s. 1812

veli? Anders Tuovin s. 1782

Anders? Heikin? s. 1743, Nilsiään 1810?

ruukintyöläinen Jonas Strömberg s. 1782 (Olof Strömbergin poika), vihittiin 1807

vaimo sepäntytär Cecilia Humla s. 1787

tytär Anna Stina s. 1809

tytär Lovisa s. 1812, k. 1813

sisar Lena Strömberg s. 1785, naimisiin 1804 Kaaville, nuoremmat sisaret aluksi äitinsä luona

veli ruukintyöläinen Thomas Strömberg s. 1790, ripille 1807, Kaaville 1808, s.v. takaisin

sisar Carin Strömberg s. 1791, ripille 1809

ruukintyöläinen Anders Torfvín Dahlstöm s. 1780, naimisiin 1810?

vaimo Ulrica Fredrika Holmqvist s. 1791 (Gabr.Dufwan tr, Henr.D:n ottotr, sukunimi H?)

poika Emanuel s. 1810

tytär Anna Christina s. 1812

äiti Anna Torvin s. 1759, Ioinen, k. 1809

tytär Carolina Jacobina s. 1791, abs. 1808, 1809, lat 1812

päivätyöläinen Fredric Hackarain s. 1761

vaimo Eva Hagström

tytär? Cecilia s. 1787

ruukintyöläinen Henric Taskin Gad s. 1768, vihitty 1807, irtolainen 1809, Nilsiään 15/2 1810
 vaimo (Henrik Holopaisen leski) Maria Ala Hallikain s. 1769
 poika Henric Taskinen s. 1795
 tytär Catharina s. 1797
 ottopoika? Henrik Holopain s. 1809

hiilenpolttaja Nils Olofsson Karlbom s. 1742/1747, k. 1797

vaimo Anna Lisa Dufwa s. 1753/1757

tytär Maria Elisabet s. 1780, naimisiin ruukinsaarnaaja Brosellin kanssa, ks. tätä

poika ruukintyöläinen Anders s. 1781, Ruotsin armeijaan

vaimo Kaisa Järveläin, Rantasalmelta 1803, Pietariin 30/4 1810

poika Andreas s. 1806, k. 1808

poika Nils Nilsson s. 1782

tytär Brita Catharina s. 1789, ripille 1809

poika Jonas s. 1793

tytär Anna Catharina s. 1795, piika 1810

poika Elias Johan s. 1802

ruukintyöläinen Johan Ahl eli Pennain s. 1763

vaimo Maja Valdunen? s. 1756

tytär Anna s. 1787

kaksostyttäret Maria ja Catharina s. 1795

poika Johan s. 1799

ruukintyöläinen Pehr Malm Koistin, k. 1808

vaimo Stina Hardikain s. 1761, miehen kuoltua uusiin naimisiin Jonas Dufwan kanssa 1810

tytär Anna Elisabet s. 1801, ottotytäreksi

tytär Maria Christina s. 1805

tytär Helena s. 1807, k. 1808

ruukintyöläinen Johan Oxman, Nilsiään 1809

vaimo?

tytär Cecilia s. 1793

Maria Lisa Oxman

poika Olof s. 1804

ruukintyöläinen Johan Zacheus Itkoin s. 1789, Kuopioon jääkäriksi

ruukinrenki Pähl Turunen s. 1777?, Nilsiään 1813-1814

vaimo Brita Matsdr. Heikin s. 1774

tytär Maria s. 1795

poika Matts s. 1800

ruukintyöläinen Thomas Fribom (Tilikain?)

tytär Christina 1795, Tuusniemelle 26/8 1810

ruukintyöläinen Fred. Paldanius s. 1792, Iisalmelta 6/10 1811, Kaaville 12/10 1811

ruukinrenki Anders Pelkonen s. 1738
vaimo Maria Torpström s. 1746

Hans Keinäin, Leppävirralta, Kaaville 1805
vaimo Anna Mietin

ruukinrenki Matts Kainulain s. 1784
äiti leski Margareta Happoin s. 1741, k. 1808
tytär piika Anna Kainulain s. 1790, ripille 1809, k. 1809, haudattu Kaaville, kenen tytär?

ruukintyöläinen Thomas Tilikain, 20/8 1810 Itkonniemelle?
vaimo Lisa Pitkänen, k. 1808

ruukintyöläisiä
Johan Paldanus s. 1787, Nilsiään 1809

Henric Sivukangas s. 1768, Iisalmelta 1800, muutti tai kuoli ennen vuotta 1805
vaimo Walborg Jacobsdr. s. 1768 ”

Olof Kolemäin s. 1756, Leväselle
vaimo Maria Sutin s. 1757 ”

Henric Parfviain(?), Pohjanmaalta

ruukinvouti, mylläri Swen Weman s. 1746/56

vaimo Judith Itkonen s. 1753

poika hiilirenki Magnus Svens. Weman s. 1774

vaimo Maja Stina Enstöm s. 1784

poika Carl s. 1805

poika Gustaf s. 1807, k. 1809

tytär Anna Judith s. 1809

tytär Maja Stina s. 1811

tytär piika Anna Stina s. 1778, vihittiin 1809

aviomies ruukintyöläinen David Rosendal

tytär miehen 1.avioliitosta Maria Hakkaraisen k. 1808 kanssa Susanna Magdalena s. 1800

poika 2.avioliitosta Magnus Daniel s. 1810, k. 1812

tytär Maria Helena s. 1781

poika Carl Gustaf s. 1783

vaimo Anna Gretha Lindbäck s. 1786

tytär Greta Catharina s. 1785

tytär Eva Brita s. 1788

tytär Lovisa s. 1790

tytär Hedvig s. 1795, k. 1805

Thomas Itkonen, käynyt ehtoollisella 11/2 1810

Jonas Lindbäckin vaimo Elisabeth Henriksdr. s. 1754, mies elää Vaasan kaupungissa, muutti takaisin Vaasaan 1814

hiilenpolttaja Taipaleen torppari Petter Mustonen, k. 1808 (haudattujen luettelossa k. 13/1 1810)

vaimo Sofia Lakoin, k. 26/12 1812

poika Nils P. Mustoin s. 1779

vaimo Margareta Räsäin, Kaavilta

poika torppari Pehr Petri Mustoin s. 1779, ...tarkastusmies

1.vaimo Kristina Rissain, k. 25/11 1808

tytär Anna Sophia s. 1807

2.vaimo Stina Suhoin s. 1774, vihittiin 1809

poika Mårten Petri Mustoin s. 1782, k. 1808

poika päivätyöläinen hyttirenki Jöran P. Mustoin Dam s. 1783

vaimo Greta Pelkoin s. 1782

tytär Anna Sophia s. 1804, k. 1808

tytär Maja Stina s. 1810

tytär Anna Sophia s. 1796

tytär Catharina s. 1800

Johan Henrik Korhoin

Johan Hardikain, Kaavilta 1813

vaimo?

poika Henrik s. 1799

poika Johan s. 1802

torppari mylläri Johan Tihoin s. 1757, leski, meni uusiin naimisiin

vaimo Anna Stina Itkoin s. 1762, Olof Strömbergin leski

poika vaimon ed. avioliitosta Thomas Strömberg s. 1790, asui veljensä Jonaksen luona

tytär vaimon ed. avioliitosta Catharina Strömberg s. 1791, ripille 1809

poika Johan s. 1804

torppari Pehr Oinoin s. 1760, k. 1809

vaimo Carin Wartiaain s. 1761

tytär? Maria s. 1786, naimisiin

tytär Anna Katrina Oinoin s. 1791, ripille 1809, Nilsiään 1810

poika Petter s. 1795, Nilsiään 1813

poika Anders s. 1797, k. 1811

tytär Helena s. 1799

poika Hinric s. 1801

poika Matths s. 1803

renki torppari Pål Laukain, Kaavilta, irtolainen 1809

vaimo Sofia Ruskain

poika renki Michel s. 1793

tytär Anna Catharina s. 1795, 1806 sairas

poika Anders s. 1800, ??

ruukinrenki Johan Lind eli Räsäin s. 1786, Tuusniemelle 1806, ripille 1807, vihittiin 1808

vaimo torpparintytär Hedvig Andersdr. Pelkoin s. 1788, palasivat Tuusniemeltä 1810

tytär Anna Greta 1810

Jöran Keinäin s. 1758, Muuruvedelle, mutta palasi ruukille 1808

9/9

vaimo Helena Itkoin, s. 1758, k. ennen vuotta ennen vuotta 1805

kersantti Henrik Harlin, Kaavilta, Ilomantsiin 1812**vaimo Anna Stina Andikain, asui lapsineen Kaavilla, josta muuttivat vuoden 1805 jälkeen****poika Gustaf Adolf s. 1794, lukevat ruotsia****tytär Maja Lisa s. 1796 ”****tytär Greta Helena s. 1799 ”****tytär Johanna Fredrica s. 1809**

Henrik Holopain s. 1762, k. 1805

vaimo Maria Alan s. 1769, uusiin naimisiin 1807 Henrik Taskinen Gadin kanssa, ks. tätä

mylläri leski Anders Höglund, Iisalmelta 1808

1.vaimo Catharina Helena Holmdahl k. 7/4 1800

tytär Eva Catharina

tytär Fredrica Lovisa s. 1794

2.vaimo Anna Brita Tuovin s. 1780, vihittiin Höglundin kanssa 19/6 1808, s.v. muuttivat Iisalmelle (Henrik Jörn Tuovisen ja Anders Tuovisen sisar)

ruukinrenki Matts Torvin, 1810 Kotasalmelle

veli Pähl Torvin, abs. 1809,1811,1812

leski Anders Pelkonen, vaeltelee 1812**poika Anders s. 1789**

renki Eric Korhoin s. 1793, Nilsiästä 1813

ruukintyöläinen Henric Istolain, Tornioista 1810, varkaudesta vankeutta ja kirkkorangaistus 3/3 1811**vaimo Maria Förare****poika Henric s. 1795, lasarettiin 1813****poika Petter s. 1804**

Ulian? Ungerdoft Venäläin, vaeltaa

poika Israel s. 1810

Johan Hakkarain

vaimo ?

poika Johan s. 1798

tytär Gretha Lovisa s. 1800

poika Gustaf Fredrik s. 1807, k. 1811

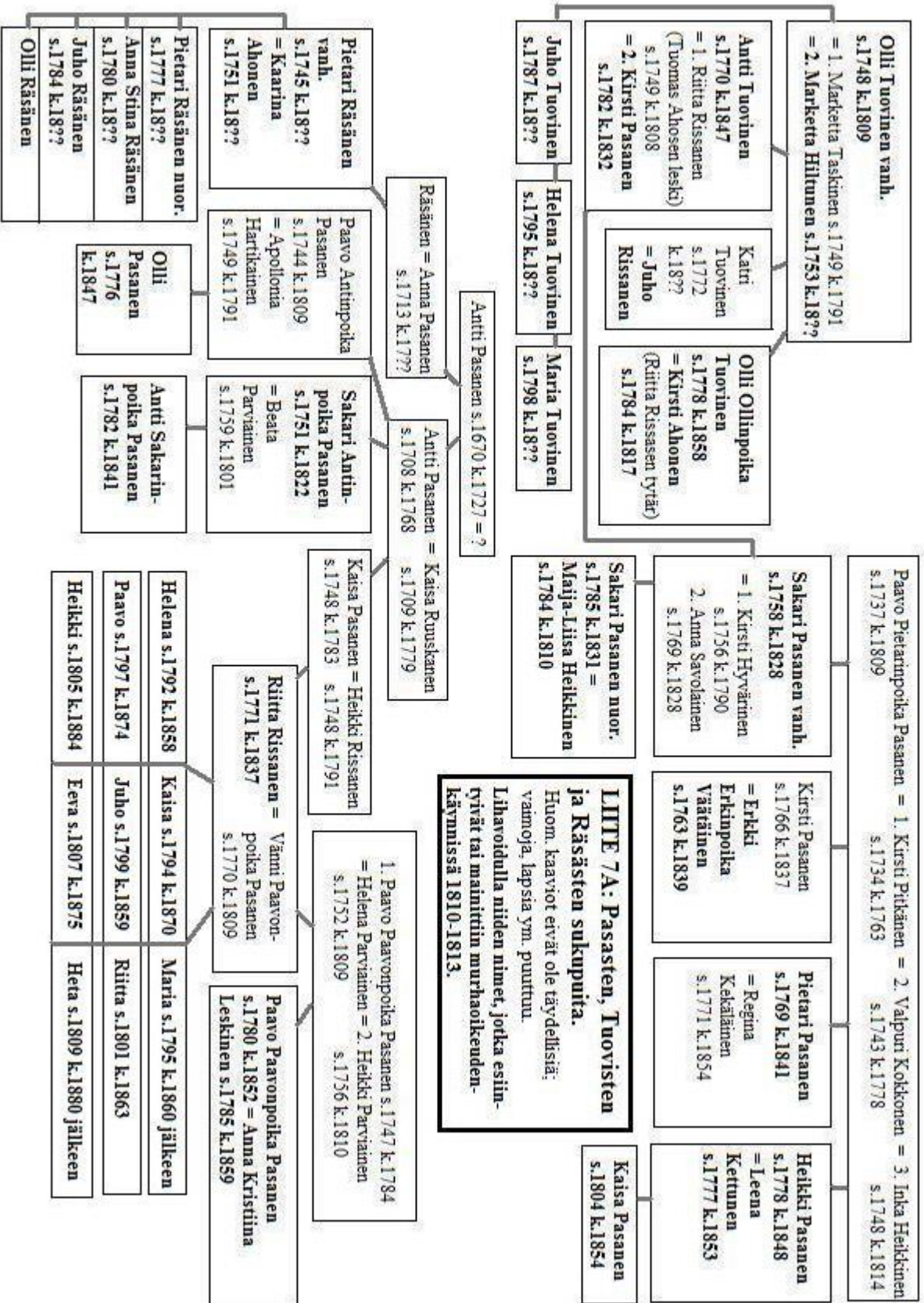
Christina Tilikain s. 1795

Thomas Itkosen leski loinen Christina Waronen s. 1762, Muuruvedelle ennen vuotta 1805

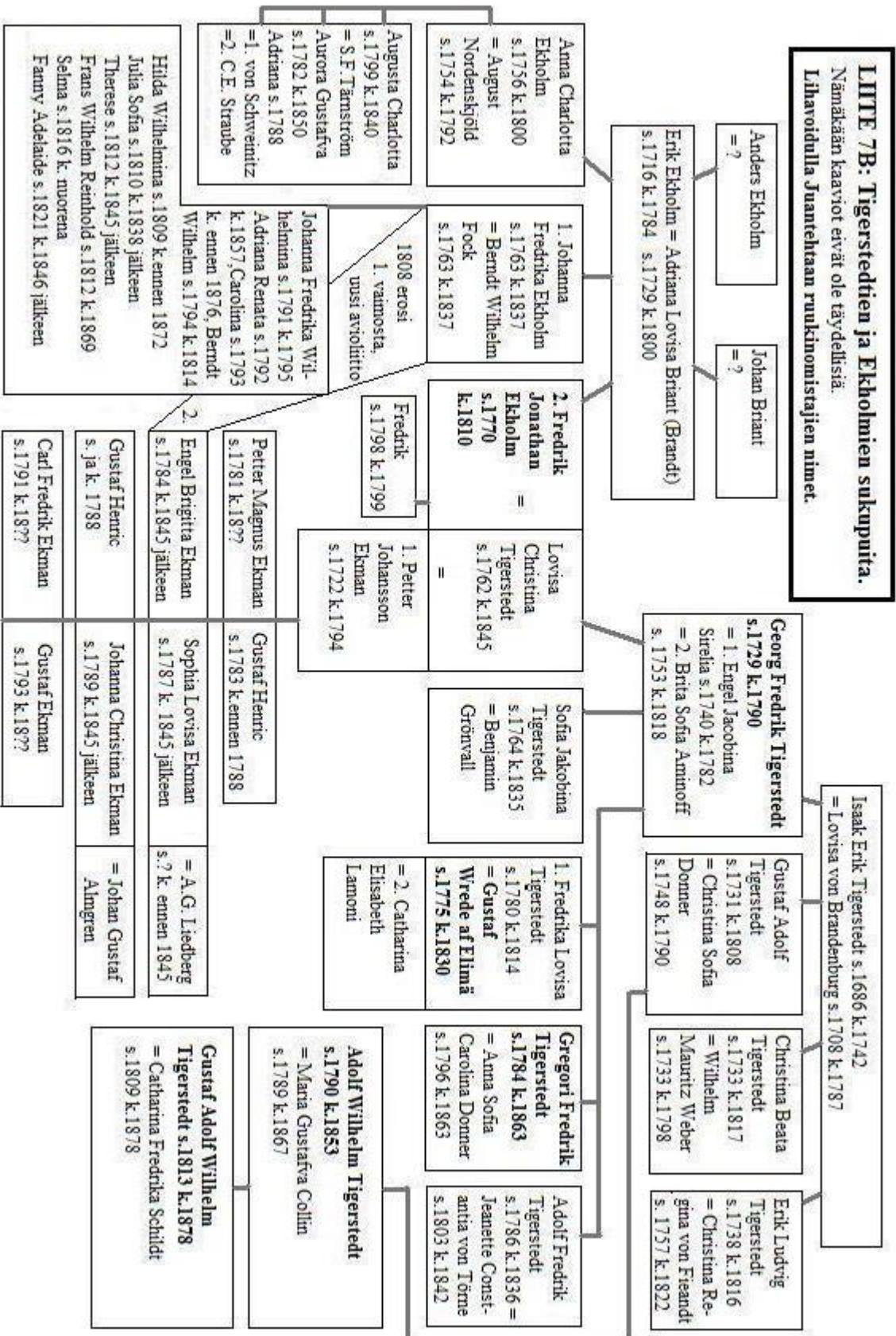
Christina Hämäläin

Anders s. 1782

LIITE 7A: Pasasten, Tuovisten ja Räsästen sukupuita

LIITE 7B: Tigerstedtien ja Ekholmien sukupuita

LIITE 7C: Huomautus suvuista ja nimistä

Oheiset sukupuut eivät ole täydellisiä. Liitteen 7A Pasasten, Tuovisten ja Räsästen sukupuut on laadittu murhaoikeudenkäynnin pöytäkirjojen, Pasasten sukukirjan (2009) sekä Nilsin seurakunnan kirkonarkiston perusteella. Kaikkea tietoa ei kuitenkaan voi kaavioihin mahduttaa. Talonpoikaissukujen perheet olivat yleensä monilapsisia, avioituttiin varhain ja edellisen puolison kuoltua usein uudelleen. Lapsia syntyi ja kuoli paljon. Samassa taloudessa asusti monesti sekä vanhempi että nuorempi isäntäpari. Etenkin Pasaset edustivat siten tyypillistä itäsuomalaista suuren suvun taloutta. Perheen ympärille kietoutui tuotanto, kulutus, sosiaalinen elämä, maanomistus sekä omaisuuden ja kulttuurin siirto uusille sukupolville (Sirén 1999, s. 142–147). Tällaisen perheen näkökulmasta ruukki omine intresseineen oli haitallinen häirikkö.

Säätyläissuvullekin oli tärkeää tietyn varallisuustason ja aseman saavuttaminen *mutatis mutandis* samoine funktioineen kuin rahvaan perheellä (Åström 1993, s. 320–323). Ruukin omistajaksi hankkiutuminen saattoi hyvässä lykyssä tuoda maallista menestystä. Tigerstedtien ja Ekholmien tiedot on kerätty Tigerstedtin sukhistoriikista (1891), Svenskt Biografiskt Lexiconista (XII, 1949), Wasastjernan (1879) ja Elgenstiernan (VIII, 1934) aateliston sukutauluista sekä Tukholman seurakuntien arkistoista. Säätyläissuvutkin saattoivat olla sangen suuria, joten myöskään liitteen 7B tiedot eivät ole täydellisiä. Tällaisinkin molemmat sukupuut antavat kuitenkin kuvan siitä, millaiset taustat ruukkikonfliktin osapuolilla oli samoin kuin viittaavat siihen, miten tarinat Ekholmin murhasta ovat saattaneet 1800-luvun mittaan kulkeutua.

Henkilönnimet esiintyvät tuon ajan ruotsinkielisissä lähteissä ruotsinkielisinä. Paavo Paavonpoika Pasanen kirjoitettiin Pähl Pählsson Pasain, Erkki Erkinpoika Väätäinen oli Erik Eriksson Vätäin jne. Oikeinkirjoituksessa oli jonkin verran horjuvuutta. Nimet on suomennettu, kuten on tapana historiakirjallisuudessa ja mikä suomenkielisen väestön osalta on perusteltua. Säätyläisten tai ruotsinkielisiksi oletettujen henkilöiden nimet olen jättänyt ruotsinkieliseen muotoon, esim. pastori Anders Johan Brofeldt, ruukintyöläiset Gabriel Dufva, Anders Dahlström jne. Joissain tapauksissa on vaikea päättää nimimuodosta (esim. lukkari Gustaf vai Kustaa Helén, lautamies Carl vai Kaarle Tammelin). Ruutusotamiehet, jotka yleensä olivat paikallisia, esiintyvät asiakirjoissa usein kahdella nimellä, esim. Bertil Kein eli Pertti Hartikainen. Se, mitä puhuttelunimeä henkilöstä arkioloissa käytettiin, on vaikea sanoa. Catharina on voinut olla Katri, Kaarina tai Kaisa; Pehr/Petter Pekka, Petteri tai Pietari; Johan Juho, Juhana tai Jussi. Millähän kutsumanimellä tunnettiin aikoinaan niin ”kommeen-nimiset immeiset” kuin Apollonia Hartikainen, Dominicus Pursiainen tai Urbanus Savolainen? Murteenmukaisiin muotoihin nimet varmaankin vääntyivät.

**LIITE 8A: Perimätietoa ruukinpatruunan murhasta/
Savo 22.10.1920.**

1/5

Kotiseutumuiistelmia.

XVII.

Olli Tuovinen.

(Taaton Uolu.)

Juankoskelta pohjoiseenpäin awartuu lähes 15 km pitkä saaririkas kaunis Wuotjärvi, johon lännestä Hipansalmen kautta yhtyy wähäinen wesistö, alkaen joistakin sydänmaan lammeista, Pienensillanpuron ja Pitkäsillanpuron kautta Taatonjärween, josta Taatonjoki wie wedet Ylähippa-nimiseen järween, ja tämän yhdistää Raappananjoki Alahippaan, josta Jokelanjoki hiljalleen wie weden Hipansalmeen.

Taatonjärwen ja Ylähipan wälisellä kannaksella sijaitsee Taatto niminen talo, jonka viimeksi kuluneen ja sitä edellisen wuosisadan waiheilla omisti Olli Tuowinen, yleisesti nimitetty Taaton Uoluksi. Hän oli syntynyt 1778 ja kuoli 19 pnä tammikuuta 1858.

Uolu oli pitkä, rotewa, mustatukkainen ja isonenäinen mies, rauhallinen ja oikeamielinen, jonka wuoksi hän olikin naapuriensa kanssa hyvässä sowussa; mutta juuri nämä hänen hyvät luonteenominaisuutensa waikuttivat sen, että jos hänen oikeudentuntoaan loukattiin niin woi hän raiwostua, ja silloin saattoiwat hänen harwinaiset ruumiinwoimansa tulla ilmi.

Tämän luontoinen mies olisi woinut saada ikänsä elää rauhassa, hoitaen maatalouttaan, mutta Uolu eli waiherikkaana aikana, ja kohtalo oli Uolullemmekin yllätyksiä walmistanut.

Wuosien 1808-09 sodan aikana oli Nilsiäen kirkonkylään leiriytynyt joukko wenäläisiä sotilaita ja kolme niistä oli, arwatenkin päällystönsä tietämättä, lähtenyt partioretkelle ja saapunut Taaton taloon. Kun ryssät meniwät nawettaan ja päästiwät parresta irti lehmän, juoksuttiwat lapset tästä sanan pellonaidan takana puiden karsinnassa olewalle isälleen. Uolun juosten saapuessa pihaan seisoi kaksi sotamiestä wähän ulompana pihamaalla ja kolmas oli juuri taluttamassa lehmää nawetasta ulos kun Uolu pihlajaisella korennolla häntä heläytti niin, että sälö siitä taiwaalle singahti. Isku oli tarkoitettu päähän mutta sattui olkapäähän, niin että ainakin olkaluu, kenties muutamia kylkiluitakin meni murskaksi ja mies lysähti (luhistui) maahan. Kun Uolu raiwoissaan aseellansa uhkasi toisiakin, pyysiwät he armoa ja aikoiwat paeta, mutta kun Uolu näki heidän towerilleen huonosti käyneen, wiittasi hän heille että heidän on wietävä lyöty mukanaan ja sen he tekiwätkin, mutta mies oli kuollut ennenkuin kirkolle ehdittiin.

Asiasta pidettiin kyllä sittemmin oikeudellinen tutkinto, 2/5
 mutta kun oli ollut sota-aika ja surmansa saanut oli ollut
 ryöstöretkellä, ei Uolulle tuosta teostaan mitään edeswastausta
 tuomittu. 1)

1) Kirkonkirjaan on Uolusta merkitty: "paennut 1809".

Hämäräperäinen on seuraava asia. Eräälle tuttavalleen oli Uolu,
 kielenkantansa todennäköisesti wiinan vaikutuksesta irtauduttua,
 kautta rantain kertoellut tuntemattoman miehen, hänen Halunan
 kylässä käydessään, ryöstämisen tarkoituksessa häntä ahdistelleen
 mutta missä koetuksessa täydellisesti epäonnistuneen. Jonkun aikaa
 sen jälkeen löydettiin Halunan kylän metsästä tuntemattoman miehen
 ruumis ja sen miehen hengen perään ei koira haukkunut - asia jäi
 iäksi salaan.

Kun nämä seikat werrataan erääseen Uolun lauseeseen, josta
 jäljempänä kerrotaan, woipi jonkinlaisella warmuudella olettaa
 Uolun tuolla Halunanmatkalla joutuneen ryöstäjän hyökkäykseen
 alaiseksi mutta jättiläiswoimillaan hyökkääjän perinpohjin
 nujertaneen.

Wiime wuosisadan alkupuolella omisti Juantehtaan eräs
 ruotsinmaalainen mies, tirehtööri Fredrik Jonathan Ekholm, joka 5
 päiwänä marraskuuta 1779 oli 3,000 riksillä pankkirahaa (Banco) ja
 9,000 riksillä waltionwelkasetelirahaa (Riksgäldssedlar) ostanut
 Juantehtaan kaikkine tiloineen ja etuineen kauppaneuwos Paul
 Printzsköldiltä Tukholmassa. Tämä Ekholm rupesi, kansan
 kertomuksen mukaan, Ruotsin Wuorikollegiossa petollisesti
 keinottelemaan, saadakseen tehtaalle walloitetuksi Wuotjärven-
 Pasalan, Siikajärwen ja Nilsiäen kyläin talot ynnä Pajuniemen ja
 Säaskiniemen kyläryhmät. Asiaa perustellaksensa oli hän näiden
 talojen haltijoille - talot olivat silloin wielä kruununluontoisia
 - ehdottanut että kun talollisten oli hankala saada rahoja
 werojensa maksuun ja tehtaan taas tarvitsi saada hiiliä, hän
 suorastaan maksaisi talojen werot kruunulle, saaden talollisilta
 weroja wastaawan määrän hiiliä. Tähän ehdotukseen suostuiwat
 talolliset ja sitte laadittiin kirjat - tietysti ruotsinkieliset -
 jotka talollisille tulkittiin sopimuksenmukaisina. Eräinä wuosina
 maksoikin Ekholm werot ja talolliset weivät ruukkiin hiilet. Mutta
 sitten rupesikin Ekholm lain woimalla heiltä waatimaan wilja-osia
 ja silloin ilmenikin, että talolliset noilla sopimuskirjoilla muka
 olisiwat Ekholmille luowuttaneet kaiken omistus- ja hallinto-
 oikeutensa taloihin, jääden waan osawiljelijöiksi - kaikki tämä
 kansan muistotietojen mukaan.

Kun asia ei lääninkonttorissa sen paremmaksi selwinnyt niin

sanotut kyläläiset, saadakseen asiaansa Ruotsin hallitukselle 3/5 selwitetyksi ja asumusoikeutensa säilytetyksi, palkkasivat yhteisesti Jokelan talon omistajan Paawo Pasasen käymään Tukholmassa, kuninkaalta oikeutta anomassa. Ensi matkansa teki Paawo jalkapatikassa Tornion kautta, palaten samaa tietä ja samalla kyydillä takaisin. Päästyänsä kuninkaan puheille laskeusi Paawo polwilleen hänen eteensä, antoi esiin anomuskirjansa ja esitti tulkin kautta lyhyesti asiansa. Kuningas lupasi, perehtyäkensä siihen, antaa Paawolle wastauksensa seuraavana päivänä, jolloin hänen tuli taas saapua kuninkaan linnaan. Silloin ilmoitettiin Paawolle, että hän saisi tulla asiatansa tiedustelemaan vuoden perästä, jota ennen waadittaisiin tehtaan omistajalta selitys asiasta.

Wuoden kuluttua teki Paawo saman jalkamatkan, mutta asia ei ollut vielä walmis, waan käskettiin hänen taas vuoden kuluttua saapua Tukholmaan. Kotiin palattuaan teki Paawo noille talollisille selon matkansa tuloksista, mutta silloin alkoivat he käydä epätoivoisiksi asiansa menestymisestä ja päättiwät kokoontua Suurenahon taloon neuwottelemaan toimenpiteistä, joihin heidän olisi ryhdyttävä. Tämän kokouksen päätöksestä ja sen seurauksista mainitaan jällempänä.

Kolmannen matkan Tukholmaan teki Paawo taas vuoden päästä, mennen jalkaisin Tornion kautta mutta tällä kertaa palaten purjelaiwassa Tukholmasta Turkuun ja sieltä jalkasin kotiinsa. Nyt oli Paawolla taskussaan Kunink. Kamarikollegion päätös, jossa tehtaalle ei annettu Nilsiä taloilta kuin Taatonpään palsta, mutta Siikajärweläisiltä puolet ja Wuotjärweläisiltä kaksi kolmatta osaa heidän entisistä tiluksistaan ja siinä talollisille wakuutettiin hallintaoikeus jäännökseen.

Jo syksyllä ennen Paawon kolmannelle matkalle lähtöä oli pidetty edellämainittu Suurenahon kokous, jossa kyläläiset päättiwät otattaa Ekholmin hengiltä, koska eiwät luulleet hänestä muuten erilleen pääsewänsä, ja palkkasivat erään huonomaineisen, rikoksista linnassa istuneen Olkkonen-nimisen miehen Ekholmia ampumaan, luwaten palkaksi Siikajärweläiset yhden tynnyrin rukiita, Wuotjärweläiset samoin ja Nilsiäläiset y.m. myös saman verran, mutta kun näitä oli useampia talollisia niin Taaton silloinen isäntä Uolu Tuowinen lupasi sen lisäksi saattamaan Olkkosta murhapaikalle ja sieltä takaisin sekä antamaan pyssynsä Olkkosen käytettäväksi.

Jonkun aikaa jälkeen kokouksen Uolu ja Olkkonen syksyllä yhtyiwät Suurella-aholla, ottiwat sen talon weneen Mustanlahden rannalta, soutiwat iltapäiwällä asumattomaan Tahwonsaareen Juanselän luoteisrannalla ja takoiwat siellä kaksi lyijyluotia, joista ensimmäinen sattui tulemaan wähän wäljä, sekä työnsiwät ne Uolun pyssyyn, wankan ruutilatingin päälle. Illanwarjossa soutiwat he sitten Pikonlahteen, jossa nousiwat maihin ja meniwät sakean

metsän läpi Ekholmin asunnolle, joka oli matalassa puurakennuksessa, yläkannasta silloiselle sulatuslaitokselle johtawan kärrytien varressa. Rakennus, joka sittemmin rapattiin, sijaitsi ainoastaan noin neljän sylen päässä tien laidasta olewasta säleaidasta. 4/5

Iltayö oli aiwan pimeä, mutta kun Ekholmilla oli wieras, paloiwat kynttilät hänen kammarissaan, jossa ei ollut mitään uutimia. Kun Ekholm oli sisähuoneessa wieraineen illallisella, oli kammari hyvän aikaa tyhjä, niin että Tuowinen alkoi jo pitkästyä odotusta, arwellen että jos miehet hywinkin jääwät toisiin huoneisiin nukkumaan mutta sitten mieltien, että tottahan patroona tulee kammaristaan kynttilät sammuttamaan.

Hetkisen kuluttua tulikin Ekholm piippu kädessä kammariin ja hänen mukanaan wieras, joka istuutui syrjään, mutta Ekholm tuli pöydän ääreen ikkunan luo kynttilästä piippuaan sytyttämään, ja silloin olisi otollinen hetki ampua, mutta pyssy Olkkosen käsissä wapisi niin kovasti, ettei hän woinut sillä tähdätä. Silloin tempasi Uolu pyssyn häneltä, onneksi (!) Ekholm ojensi pöydältä ottamaan kynttiläsakseja kynttilöitä niistääkseen - ja silloin laukaus pamahti.

Uolu jäi seurauksia kuulostelevaan ja katsomaan, näki reijän tulleen ikkunaan ja Ekholmin kaatuwan lattialle sekä kuuli hänen kaatuessaan sanowan: "woi tuhmaa talonpoikaa!" (toisen kertomuksen mukaan: "wihamies sen teki") - ja sitten miehet kiirehtiwät paluumatkalle, tullen aamuyöstä takaisin Suureenahoon, jossa jo puhteella oli teurastettu härkä, minkä lihoja nyt tuwassa paloitettiin. Tupaan tullessaan lausui Uolu: "myöhäänpä teillä on eläin tapettu, meillä on härkä jo aikoja sitten ollut kellellään."

Ekholm oli kumminkin wielä jäänyt henkiin ja kaiwannut pappia, jonka wuoksi kaksi ruukin miestä lähetettiin kiireesti soutamaan Niemelän rantaan ja sieltä jalan rientämään pappilaan, pastori Brofeldtia noutamaan. Tämä lähti heti kärryillä huonoa tietä ajaa retuuttamaan, hakumiesten seuratessa jalan, mutta Brofeldt ennätti waan tulla Pienellesillalle, kun häntä vastaan tuli ruukista sanantuoja ilmoittamaan, ettei hänen tarwinnut jatkaa matkaa koska Ekholm oli kuollut.

Tuli sitten murhatutkimus. Oli kyllä kuultu kyläläisten uhanneen ottaa Ekholm hengiltä, mutta Uolu, wakawa mies, ei ollut mitään uhkauksia lausunut. Murhapaikalta oli löytynyt kaksi luotia, toinen lattialta ja toinen, luita wasten litistyneenä, ammutun ruumiista. Kun lähiseudulla ei muilla kuin Uolulla ollut pyssyä, pantiin hän tutkimuksessa ahtaalle, mutta lattialta löytynyt luoti oli liian wäljä ja ruumiistaotettu ei mahtunut hänen pyssyynsä. Hänen todistettiin sinä kuten edellisinkin syksyinä metsästelleen joka päivä, milloin wain ilma oli otollinen, niin että kyllä hänen pyssyönsä käytetty oli. Järwimatkalla taas ei kukaan sattunut

näitä soutajia näkemään ja vaikka akat olivatkin kokouksen 5/5 päätöksen rollanneet, että Olkkonen oli palkattu Ekholmin tappajaksi, ei kukaan ollut häntä siihen aikaan ruukin seutuilla nähnyt eivätkä wiranomaiset luulleet hänestä ylipäänsä olevan miestäkään tuollaiseen, jonkinwerran rohkeutta kysyvään tekoon, jonka wuoksi häntä tutkimuksessa ei edes kuulusteltukaan - ja todistajaksi hän huonomaineisena ei olisi kelwannut!

Waikkapa tutkimuksessa käytettiin todistajina m.m. kaikki nuo Suurenahon kokouksessa läsnäolleet, ei kukaan woinut todistaa Uolua syylliseksi ja niin jäi asia selwittämättömänä sillensä.2)

2) Kirkonkirjaan on tehty seuraawa merkintä: "syytetty murhasta kihlakunnanoikeudessa Kuopiossa".

Wuonna 1849 sydäntalwen aikana saapui eräänä iltana Haasianiemien taloon Taaton Uolu, seurassaan mökkiläinen Antti Ahonen Lastulahdesta. Tulijoilla oli mukanaan jäniksenrautoja ja lankoja, Uolulla pyssy - oliwat iltapäiwällä jo metsään wiritelleet osan pyydyksiään ja jäiwät taloon yöksi, aamulla wirittääkseen loput pyydyksistä ja kokeakseen ennen wiritettyjä. Uolu oli jo aikoja ennen, kenties ollen epäwarmana edellämainitun tutkimuksen tuloksista, myynyt Taaton talon pastori Brofeldtille ja eleli silloin loisena Tiirinniemessä.

Haasiaisniemen talon omisti tähän aikaan Paawo Pasanen ja oli hänellä aikamiehiä jopa joukollisiakin poikia Juho, Heikki ja Antti. Kun otustajat oliwat talonmiehille ylen tuttuja, otettiin he taloon wieraiksi. Kahvipannua ei kyllä talossa ollut, mutta wiinaa ei puuttunut ja sitä kohta tarjottiin wieraille, jotka alkoiwat sitä wanhan isännän kanssa nautiskella, poikain ollessa wiinan maistamattomina. Ukkojen tultua puhetuulelle alkoiwat pojat kysellä heiltä kaikenlaista entisistä tapahtumista. Silloin ukko Uolu aukaisi sydämensä, lausuen: "kolme miestä olen tappanut, mutta nyt en enää tapa kuin jäniksiä". Joku pojista kysyi, tarkoittiko hän tällä lauseellaan mahdollisesti myös Ekholmin surmaa, johon lausui Uolu: "kyllähän sen asian nyt jo saa kertoa niin, kuin se on tapahtunut" ja sitte seurasi edellä olewa kertomus.

Puhetta oli kuulemassa myös Heikin wanhin poika Juho, silloin kahdeksannella ikäwuodella eikä kukaan häneen huomiota laskenut, mutta poikasella - synt. 18.6.1841, nykyinen Howin talon wanha isäntä - olikin hywä muisti, josta hän tämän tarinan minulle kertoi Howin kammarissa 5 päiwänä lokakuuta 1917 illalla - ja kuluipa siinä melkoinen osa yötäkin.

R.I.

**LIITE 8B: Perimätietoa ruukinpatruunan murhasta/
Jäljennös mestari E. Lundberg' in laatimasta Juantehtaan vaiheita
koskevasta selostuksesta**

"... Kun tehdas oli kulkenut eri omistajilla, siirtyi se yhdelle omistajalle patroona Ekholmille, joka alkoi tehtaan tiluksia suurentaa omavaltaisella tavalla. Hän nimittäin meni tulkkinsa kanssa Vuotjärven kylälle, jossa hän tulkkinsa kautta esitti sen kylän maanviljelijöille että polttaisivat hiiliä ja toisivat tehtaalle ne myytäväksi. Kun näin oli tapahtunut puolentoista vuoden ajan, esitti hän heille että eikö he tyytyisi sellaiseen välisopimukseen, että toisivat hiiliä ja hän maksaisi heidän maaveronsa y.m. verot valtiolle, jonka useat maanviljelijät hyväksyivät kirjallisen välisopimuksen tehden, mutta kun näin oli mennyt joitakin vuosia, niin patroona Ekholm haki heidän tiloihinsa omistusoikeuden ja näin meni Pasasilta Purunniemen ja Haasianiemien tilat, sekä Leskisiltä ja Savolaisilta Koprallahden, Saunalahden, Lastuniemen ja Kuistin tilat, mutta nyt alkoi viha kyteä maanviljelijöissä ja kaikki yhdessä pitivät eräänä kevätpäivänä kokouksen Hipanlahden kylässä Ahonpaikan talossa, jonka omisti myös Pasanen niminen maanviljelijä ja joka myös oli sotkeutunut saman kohtalon alle ja siinä kokouksessa palkkasivat joutomiehen, hänkin Leskinen sukujaan, murhaamaan patroona Ekholmin.

Tämä murhamies läksi sitten veneellä toisen miehen kanssa soutamaan tehtaalle ja täyttämään tehtäväänsä ja päästyään likelle tehdasta, niinkutsutun Tahvonsaaren luo oli noussut sen rantakalliolle ja siinä takonut aittansa avaimella luodin pyssyynsä, joka oli ollut 1 tuuman pituinen ja sitten odotettu yön tuleamista ja sitten oli jatkettu matkaa tehtaalle ja siellä menneet soutajan kanssa yhdessä patroona Ekholmin rakennuksen luo, Ekholmin asunto oli siihen aikaan nykyisen tiilitehtaan paikalla, niinkutsutun Kissanlinnan sijalla ja oli siinä aitaus ympärillä ja olivat ruvenneet aidan viereen Ekholmin kamarin akkunat kohdalle ja kun Ekholm oli tullut kamariinsa, olivat nousseet seisoaalleen että Ekholm heidät huomaisi, joten olikin niin käynyt, että Ekholm oli heidät huomannut ja oli akkunasta ruvennut katsomaan (akkuna oli auki) ja silloin oli murhamies samassa ampunut ja olisi Ekholmin pitänyt murhamiehen sanojen mukaan sanoa: ah, minkä savolainen teki. Samassa oli murhamies lähtenyt soutamaan samaan Ahon taloon ja oli sanonut, että meillä on jo härkä kuollut ja työ vasta sitä aiotte tehdä. Murhamiehelle oli luvattu häränlihat ja kaksi tynnöriä rukiita ja joku määrä rahaa. Näin kertoi minulle Pasasten poika Juho Pasanen, jonka isältä oli mennyt myös talo ja maatilat Ekholmille."

Kirjoituksia Juantehtaasta ja juantehtaalaisista 81, JTA. Edvard Lundbergin (1869-1944) kirjoitus ajoittuu 1910-luvun lopulle.

**LIITE 8C: Perimätietoa ruukinpatruunan murhasta/
Kusti Leskisen (s. 1937) kertomus 5.7.2007:**

1/2

"Lapsena, alle kymmenvuotiaana, kuulin isäni Kusti Leskisen (s. 1892) ja äitini Elvi o.s. Pasasen (s. 1897) kertovan Juantehtaan ruukinpatruunan murhasta. Isä oli kuullut nämä tiedot suunnilleen samanikäisenä Ukko-sepäksi sanotulta Leskiseltä, joka oli syntynyt 1820-luvulla Vuotjärven Iivolassa vastapäätä Niemelää. Ympäri kyliä kiertävänä seppänä tämä oli kuullut paljon tuolloin vielä suhteellisen tuoreesta tapahtumasta. Ukko-seppä oli nähtävästi luotettava mies eikä mikään humpuukiasian kertoja. Isäni oli miltei neljäkymmentä vuotta lautamiehenä, joten hänelläkin on ollut hyvät mahdollisuudet arvioida tapausta.

Tietojen mukaan edellisenä talvena ennen murhaa olivat kinkereillä jossakin Pasasen talossa kokoontuneet ne, jotka olivat patruunan toimista kärsineet, neuvottelemaan menettelytavoista. Yhteisymmärrykseen ei kuitenkaan oltu päästy. Murha tapahtui sitten seuraavana syksynä. Kerrotaan, että joku asianosaisista olisi palkannut murhamiehen, nurmeslaisen Olkkosen, joka kuulemma oli ollut Suomen sodan aikana Tiaisen sissijoukoissa ja senkin jälkeen oli tehnyt muutamia murhia.

Sitä, kuka Olkkosen palkkasi, ei missään yhteydessä ole minun kuulteni sanottu, mutta nähtävästi kyseessä on täytynyt olla sellainen henkilö, joka on tiennyt näistä ympyröistä ja jolla on ollut suhteita Olkkosen kaltaisiin henkilöihin. Murhamiehellä on nähtävästi täytynyt olla opas mukana. Sitäkään ei kerrottu, kuka olisi ollut oppaana tai mikä oli murhamiesten reitti. Patruunaa oli kuulemma ammuttu ikkunan alta, mutta muita yksityiskohtia ei tiedetty. Kaikkein ihmeellisintä on se, ettei kukaan "vuotanut" tapahtumasta jälkikäteen. Tämän pohjalta tulee jo epäily, että olisivatko nämä täkäläiset ollenkaan olleet asialla ja että he olisivat vain ottaneet jälkikäteen kunnian teosta itselleen.

Kuulin tämän kertomuksen ensimmäisen kerran jo alle kymmenvuotiaana, jolloin asiat jäivät helposti mieleen. Minulla oli lapsenhoitaja, joka paljon kertoili tarinoita, ei tosin tätä. Tämän kertomuksen kuulin vain vanhemmiltani. Nähtävästi tuolloin kylällä yleisesti pidettiin Olkkosta ruukinpatruunan ampujana. Taaton Uolusta ei kerrottu mitään, isä ja äiti eivät ilmeisesti tienneet mitään hänen osuudestaan, enkä minäkään tiennyt, ennen kuin luin asiasta lehdestä joskus 1970-luvulla.

Taaton Uolun tarinan Savo-lehteen kertonut Juho Pasanen, jota sanottiin Hovin ukoksi, oli äitini setä. Hän oli nähtävästi sellainen mies, jonka kaikkia juttuja ei ollut aiheellista uskoa. Äitini sanoi, että "siinä oli Tuppurainen Tappuraisella takuumiehenä". Hovin ukko oli tarinan kertoessaan jo vanha mies. Hänellä luultavasti lapsuuden muistot heräsivät uudelleen vähän värittyneinä. Myöskään muistelma Taaton Uolun eli Olli Tuovisen

tunnustukselle vanhana horajavana miehenä ei voi paljon painoa panna. Minun ymmärtääkseni ei voi sanoa, kuka loppujen lopuksi oli ruukinpatruunan murhaaja.

2/2

Oma henkilökohtainen käsitykseni on, että sellainen mies kuin Tammelin olisi ollut mukana neuvotteluissa. Hän saattaisi olla se, joka palkkasi Olkkosen. Tammelin oli lautamies, asui jossakin Nilsiässä ja hänellä oli mahdollisuus tietää murhamiehistä. Nähtävästi hänellä oli myös jotakin kaunaa ruukinpatruunaa kohtaan. Sellaistakin kerrotaan, että myös senaikainen pappi olisi ollut mukana neuvotteluissa kinkereitten yhteydessä. Kinkerin jälkeen kun yleensä "papit ja leviitat" menivät takahuoneeseen, missä otettiin snapsit ja laitettiin sikarit palamaan, niin luulen että se on ollut senkaltainen tilanne. En usko että monikaan tällaisessa mukana olleista olisi todellisuudessa ollut osallinen patruunan murhaan. Puhe on ollut ehkä vähemmän vakavasti otettavaa suunsoittoa. En epäile pappiakaan syylliseksi. Myöhemminhän pappi osti Taaton talon ja siellä asuivat pitkään hänen tyttärensä, joista Juhani Aho jossakin Lastuissaan kertoo.

Kyläläisten suhtautumisesta murhaan arvelen, että Leskisille, jotka olivat perintötilallisia, se oli "yks hailee"; yksi patruuna sinne, toinen tänne. Pasaset, vaikka eivät olisi murhaan osallistuneetkaan, ovat varmasti tunteneet ainakin vahingoniloa. Pasasten ja monien vuotjärveläisten lisäksi ruukinpatruunan keittämässä samassa liemessä oli lisäksi siikajärveläisiä ja Nilsiäen kirkonkyläläisiä. Kerrotaan, että murhaajan palkkasumma olisi ollut 50 ruplaa, mutta oliko tämä kunkin osakkaan maksama vai koko könttäsomma, ei kerrottu. Sanotaan, että Pasaset olisivat olleet porukassa mukana, mutta eivät kuitenkaan olisi varsinaisesti mitään maksaneet.

Kyseessä on siis voinut olla laaja salaliitto, mutta voisi olla mahdollista sekin, että asialla oli yksittäinen tekijä, ruukinpatruunan henkilökohtainen vihamies. Tuon ajan tavalliselle talonpojalle, joka kyllä pikaistuksissaan saattoi tarttua kirveeseen ja tappaa, olisi ollut poikkeuksellista suunnitelmallisen murhan toteuttaminen. Sotilas- tai säätyläishenkilölle sellaiseen on ehkä ollut paremmat mahdollisuudet. Mutta nämä ovat omia henkilökohtaisia pohdintojani.

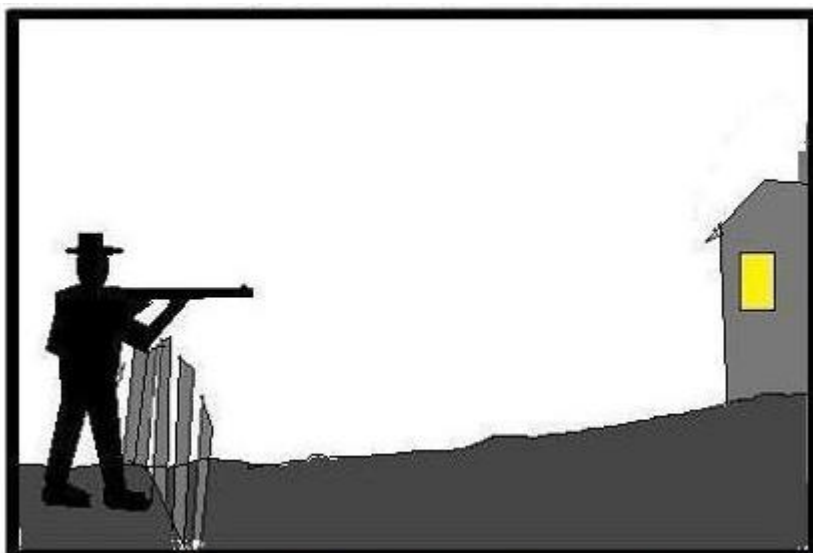
Kuulin vanhempieni kertovan myös Paavo Pasasen kuninkaissa käynneistä. Hän oli kiertänyt kävelemällä Pohjanlahden ympäri ja saanut saman neuvon, mikä Jaakko Ilkalle annettiin: "ei oikeutta maassa saa, jos itse sit' ei hanki". Luulen, että kuninkaan luona käynti oli tapahtunut aikaisemman ruukinpatruunan aikana, ei enää Venäjän vallan alussa."

Vuotjärven Selkälänniemessä 5.7.2007 muistiin merkitsi haastattelija Juha Forsberg

LIITE 9: Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 1-10

Oheiset kymmenen henkilökuvausta esittelevät ne henkilöt, jotka todennäköisimmin olivat vastuussa Juantehtaan ruukinpatruunan Fredrik Jonathan Ekholmin salamurhasta syksyllä 1810, sen suunnittelusta ja toteuttamisesta. Henkilötiedot ovat joko Pasasen sukuhistoriasta (Paikkala 2009) tai seurakuntien arkistoista, vuoden 1810 jälkeen syntyneitä lapsia ei ole merkitty.

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 1/10

-**talonpojan poika Olli Ollinpoika Tuovinen, Taatto, Nilsiiä n:o 2**

-**s. 30.11.1778, k. 19.1.1858, murhan aikaan 31-vuotias**

-**isä: Olli Tuovinen vanhempi k. 4.4.1809**

-**äiti: Marketta Taskinen k. 1791**

-**vaimo: v:sta 1806 Kirsti Ahonen**

-**lapset: Reetta s. 1808, Kaisa s. 1810**

-**tapettuaan venäläissotilaan 1809 pakoili viranomaisia**

-**peri aseensa isältään, joka myös oli ollut riidoissa ruukin kanssa ja osallistunut mahdollisesti aiempaan murhayritykseen G. F. Tigerstedtiä vastaan**

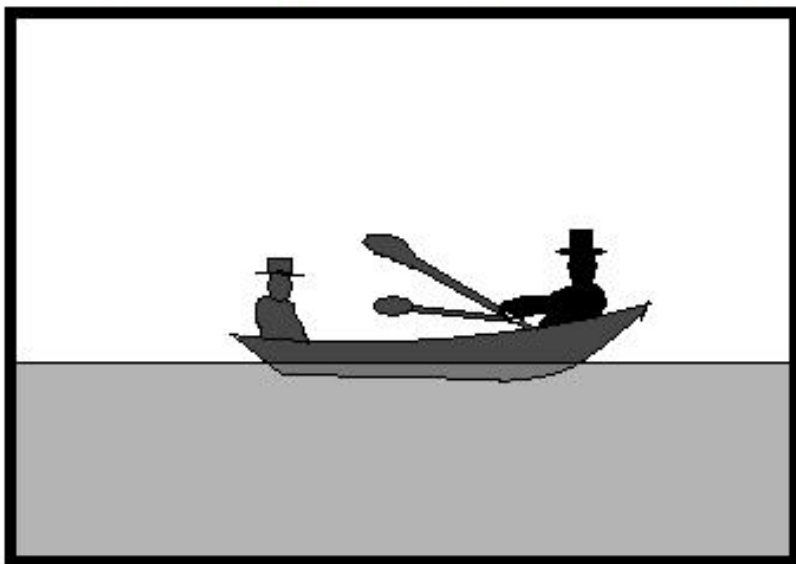
-**oikeudenkäynnin pääepäilty, vangittiin, ei tunnustanut**

-**perimätieto (jälkikäteistunnustus) vahvistaa epäilyä**

-**taustansa vuoksi ilmeisesti sopiva ehdokas murhamieheksi**

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 2/10

-irtolainen, leskimies Sakari Antinpoika Pasanen, Vuotjärvi n:o 1

-s. 27.7.1751, k. 7.5.1822, murhan aikaan 59-vuotias

-isä: Antti Pasanen k. 1768

-äiti: Kaarina Ruskotar k. 1779

- vaimo: v:sta 1778 Beata Parviainen k. 1801

-lapset: Kaisa s. 1778, Antti s. 1782, Sakari s. 1787, Anna s. 1792, Helena s. 1795,
Maria s. 1799

-”virkeä ja rohkea mies” ruukin vastaisessa kamppailussa jo 1770-luvulta alkaen

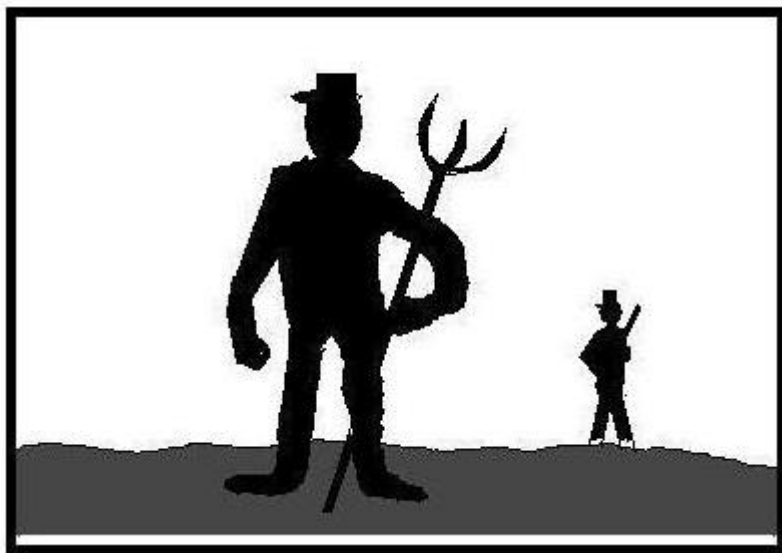
-myi omistamansa tilan osan ilman ruukin lupaa 1806 Miettisille, murhan aikana asui loisena sisarentyttärensä Riitta Rissasen taloudessa Laajassa

-murhaoikeudenkäynnin toinen pääepäilty, jonka perimätieto on unohtanut

-motiivina mahdollisesti henkilökohtainen viha ja surmapalkkio, vaati

jälkikäteen ”tapporahoja”

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 3/10

-perimätiedon palkkamurhaajaksi nimeämä huonomaineinen rikollinen

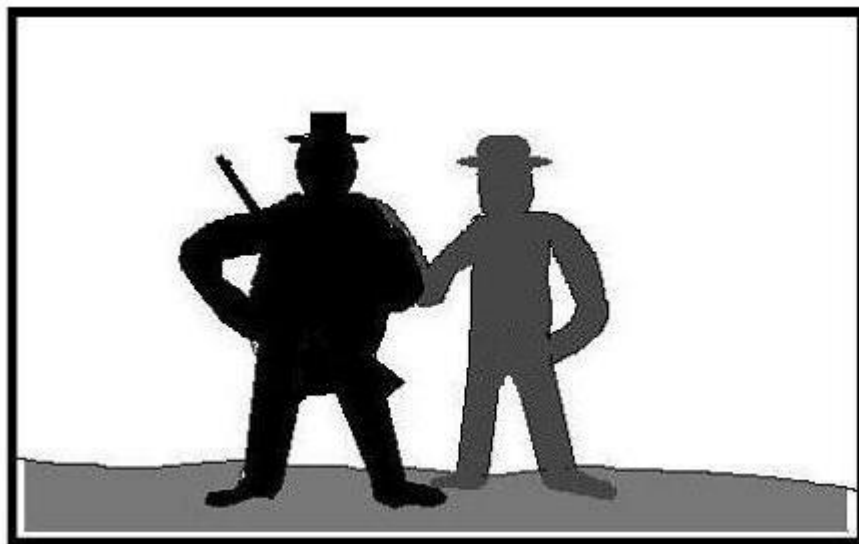
”Olkkonen”

-oliko kyseessä Nurmeksen Rautavaaran Puumalan kylästä kotoisin oleva Juho Juhonpoika Olkkonen, s. 1776, murhan aikaan 34-vuotias, joka 1798 muutti Vuotjärven kylälle, missä toimi nostoväen sotilaana ja ruukin torpparin renkinä?

-Juho esiintyi 1803 Ekholmin todistajana eräissä oikeusjutuissa, muttei ollut murhaoikeudenkäynnissä esillä millään tavalla eikä hänellä muutenkaan ollut rikoshistoriaa, oli myöhemmin renkinä Vuotjärven Selkälänniemessä 1817–20

-vai oliko kyseessä Olli Tiaisen joukoissa sotinut Pekka Olkkonen tai entinen sotilas Bertil Kein eli Pertti Hartikainen Nilsiästä?

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 4/10

-talonpoika Heikki Paavonpoika Pasanen, Jokela, Vuotjärvi n:o 1

-s. 17.8.1778, k. 17.7.1848, murhan aikaan 32-vuotias

-isä: Paavo Pietarinpoika Pasanen, k. 16.10.1809

-äiti: Valpuri Kokkonen, k. 17.8.1778

-vaimo: v:sta 1801 Leena Kettunen

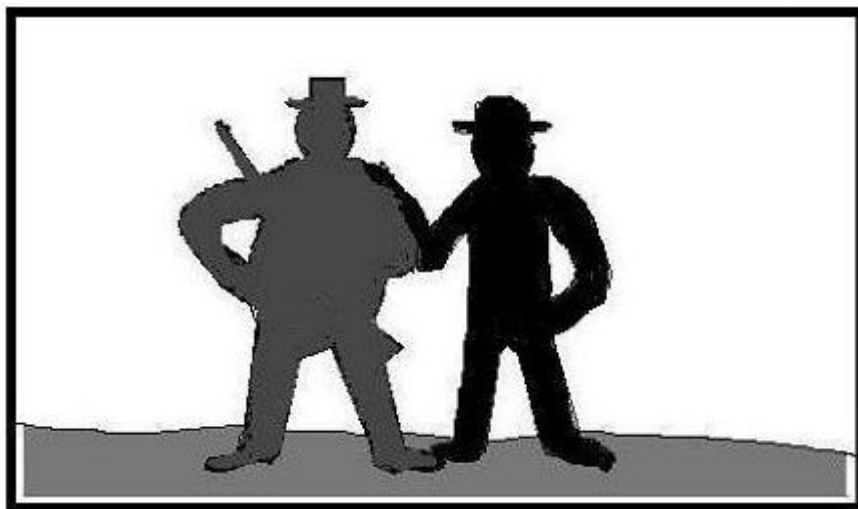
-lapset: Paavo s. 1802, Kaisa s. 1804, Heikki s. 1807

-taustalla Pasasten ja ruukin pitkä maanomistusriita

-”rehellinen ja hyvämaineinen”, mutta hänen väitettiin vaanineen Ekholmia ase kädessä jo vuosia aikaisemmin

-murhaa edeltäneellä viikolla kerrottiin uhanneen Ekholmia tämän apen Tigerstedtin kohtalolla

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 5/10

-talonpoika Pietari Paavonpoika Pasanen, Jokela, Vuotjärvi n:o 1

-s. 30.8.1769, k. 13.3.1841, murhan aikaan 41-vuotias

-isä: Paavo Pietarinpoika Pasanen, k. 16.10.1809

-äiti: Valpuri Kokkonen, k. 17.8.1778

-vaimo: v:sta 1804 Regina Kekäläinen

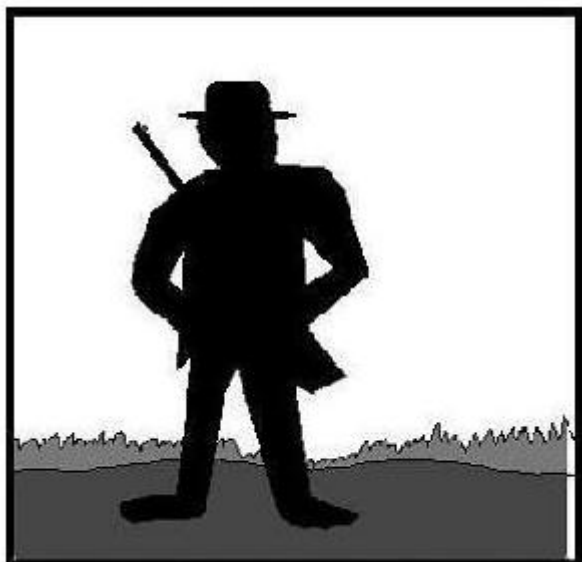
-lapset: Paavo s. 1806, Anna s. 1809

-edellisen vanhempi veli, isänsä kuoltua valittiin Nilsin seurakunnan kuudennusmieheksi

-veljensä tavoin epäilty, mutta vapautettiin kaikista syyteistä

-todennäköisesti kuului murhan suunnittelijoiden ”sisärenkaaseen”, kuten luultavasti myös velipuoli Sakari Pasanen vanhempi sekä tämän poika Sakari

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 6/10

-talonpoika Erkki Erkinpoika Väätäinen, Vuotjärvi n:o 3, Siikajärvi

-s. 17.3.1763, k. 13.10.1839, murhan aikaan 47-vuotias

-isä: Erkki Erkinpoika Väätäinen vanhempi

-äiti: Kirsti Hartikainen k. 1805

-lapset: Erkki s. 1788 k. 1809, Juho s. 1793, Kirsti s. 1795, Pietari s. 1798 k. 1809, Kaisa s. 1800, Ulla s. 1803, Paavo s. 1803

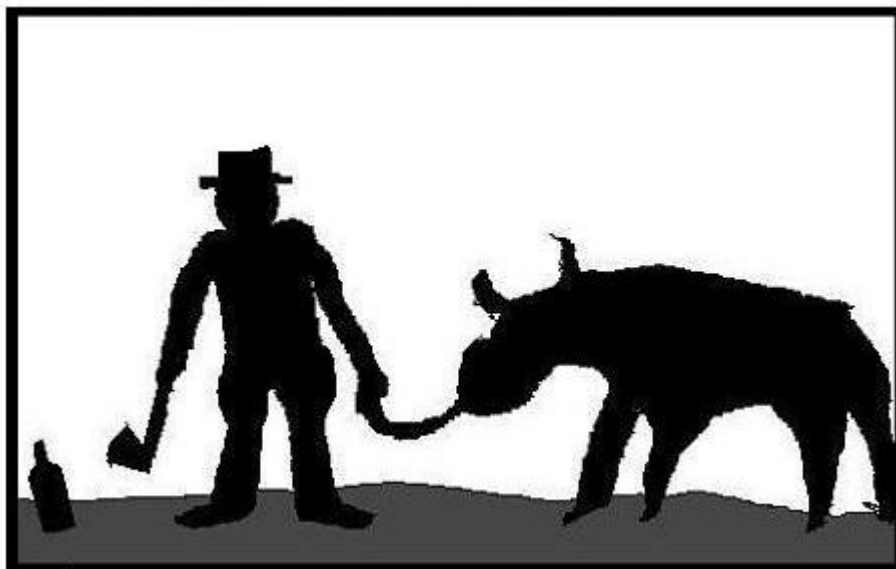
-tilus- ja kaskiriitoja ruukin kanssa, tappelunnujakoita

-tunnettiin hyvänä ampujana, murhailtana saapui aseineen lankojensa Pasasten luo, missä todistusten mukaan oli yötä

-vapautettiin epäilyistä oikeudenkäynnin aikana

-erään todistajan mukaan katui osallisuuttaan murhaan

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 7/10

-talonpoika Paavo Paavonpoika Pasanen, Suuriaho, Vuotjärvi n:o 1

-s. 17.11.1780, k. 18.1.1852, murhan aikaan 29-vuotias

-isä: Paavo Paavonpoika Pasanen k. 1784

-äiti: Helena Parviainen k. 1809

-vaimo: v:sta 1804 Anna Leskinen

-lapset: Juho s. 1806, Helena s. 1809

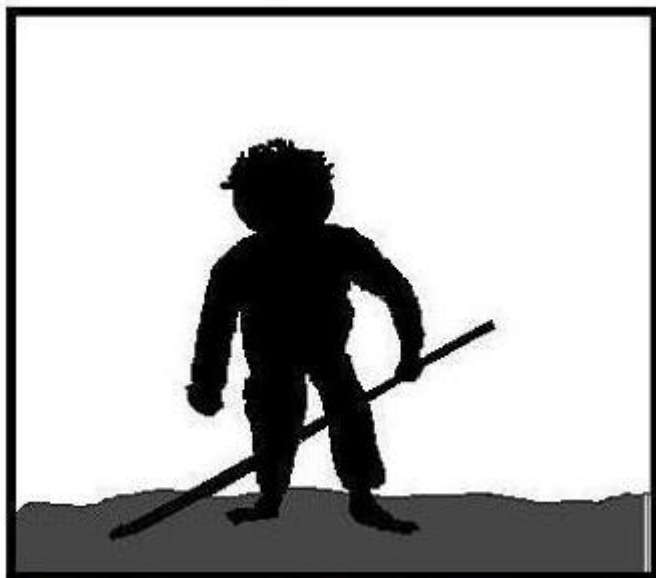
-isäntänä Ahonpaikan eli Suurenahon talossa, jossa perimätiedon mukaan

”murhakokouksessa” päätettiin Ekholmin tappamisesta

**-murhan jälkeisenä aamuna teurasti härän ja kestitsi kyläläisiä viinalla, kielsi
kaiken osallisuutensa murhaan**

-ilmeisesti ainakin taustatekijä ja murhan ”tilaaja”

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 8/10

-talonpoika Antti Ollinpoika Tuovinen, Taatto, Nilsia n:o 2

-s. 2.3.1770, k. 21.5.1847, murhan aikaan 40-vuotias

-isä: Olli Tuovinen vanhempi k. 4.4.1809

-äiti: Marketta Taskinen k. 1791

-1. vaimo: leski Riitta Rissanen k. 22.1.1808, 2. vaimo 26.11.1809 Kirsti Pasanen
(Niemelän Sakari Pasanen vanhemman tytär)

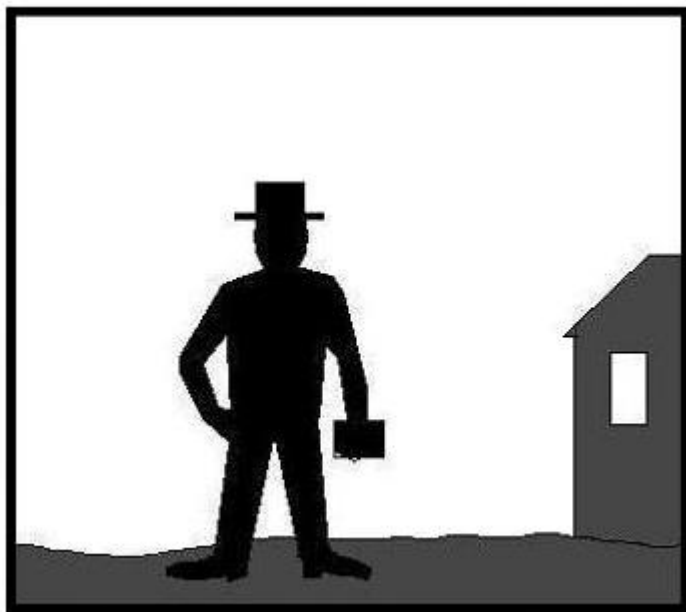
-lapset: Sakari s. 21.11.1810

-pääepäilyyn Olli Tuovisen vanhempi veli, jota myös epäiltiin

-syytti veljeään, jonka kanssa Antilla oli mahdollisesti riita talon isännyydestä,
auttoi murha-aseen löytymisessä

-oliko itsellä ”puhtaat jauhot pussissa”?

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 9/10

-lautamies Kaarle Jaakko Tammelin, Nilsinä n:o 2

-s. 1764, k. 25.1.1821, murhan aikaan 46-vuotias

-vanhemmat: ??, synnyinpaikka: ?

-vaimo: Helena Juhontytär Rissanen, vihittiin 1791

-lapset: Kaarle s. 1786, joka peri lautamiehen viran, Juho s. 1793, Jaakko s. 1795, Joakim s. 1802

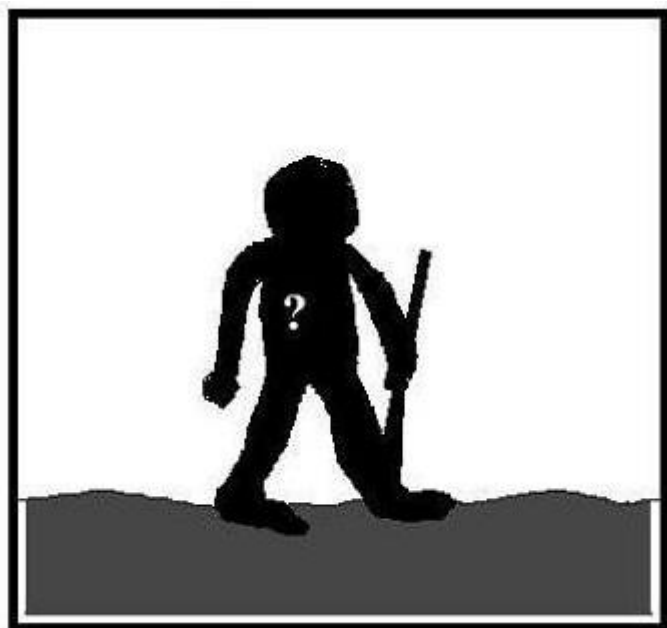
-ruukin palveluksessa 1780-luvulta metsänvartijana

-Nilsin kirkkoväärtin ja kuudennusmiehen vävynä tuli osalliseksi ruukin ja talonpoikien maanomistuskiistasta

-lautamiehenä tunsu ”alamaailmaa”; kiisti kaiken osallisuutensa murhaan, jonka aikana todistajan mukaan oli kotonaan humalassa

Kuka murhasi patruuna Ekholmin? 10/10

-tuntematon tekijä NN

-periaatteessa on mahdollista, että Ekholmin murhan suunnitteli ja toteutti joku muu kuin kukaan edellä mainituista

-kyseessä olisi saattanut olla paitsi ympäristön talonpoika, torppari, renki tai loinen myös joku ruukkilainen tai täysin sivullinen kulkumies, joka katosi jälkiä jättämättä ja jota ei osattu missään vaiheessa epäillä syylliseksi

-”säätyläissalaliittoteorian” mukaan syylliset voisivat löytyä Ekholmin lähipiiristä, virkamiehistöstä tai jopa hovista

-epäuskottava vaihtoehto